

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 10 (230) жовтень 2024

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.
Рішення Національної ради від 26.10.2023 № 1155, ідентифікатор медіа R30-01827

ISSN 2308-4634 (Print) “Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2019 = 85.80; ICV 2020 = 82.12; ICV 2021 = 85.55; ICV 2022 = 80.94; ICV 2023 = 84.92)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.10/230.2024>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: Микола ГАЛІВ – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – *д.пед.н., проф., Міжрегіональна академія управління персоналом*

Наталія БИШЕВЕЦЬ – *к.пед.н., Національний університет фізичного виховання і спорту України*

Галина БЛАВИЧ – *д.пед.н., проф., ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”*

Ірина ЗВАРИЧ – *д.пед.н., проф., Київський національний торговельно-економічний університет*

Микола ПАНТЮК – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Тетяна ПАНТЮК – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Лукаш ТОМЧИК – *д.соц.н. (педагогіка), Педагогічний університет в Кракові, Польща*

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – *к.пед.н., Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія)*

Даніель УОЛЛЕР – *д.філос.н., Університет Центрального Ланкаширу (м. Престон, Великобританія)*

Марія ЧЕПІЛЬ – *д.пед.н., проф., академік АНВО України, Заслужений діяч науки і техніки України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Сергій ШАРОВ – *к.пед.н., Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного*

Олександра ЯНКОВИЧ – *д.пед.н., проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; д.таблїт., проф., Куявсько-Поморська Академія (м. Бидгощ, Польща)*

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24

Тел. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dspu.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол № 10 від 31.10.2024)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” обов’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

No. 10 (230) October 2024

Published since February 2002

UDC 051 The journal “Youth and market” is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category “B”**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ivan Franko Str., 24, Drohobych, Lviv Region, Ukraine, postal code 82100
Edition is registered in the National Council of Ukraine for Television and Radio Broadcasting.
Decision of the National Council dated 26.10.2023 No. 1155, **media identifier R30-01827**

ISSN 2308-4634 (Print) “Youth and market” is indexed in such databases: Google Scholar; Polish Scholarly
ISSN 2617-0825 (Online) Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2019 = 85.80; ICV 2020 = 82.12; ICV 2021 = 85.55; ICV 2022 = 80.94; ICV 2023 = 84.92)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.10/230.2024>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Interregional Academy of Personnel Management*

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences, National University of Physical Education and Sports of Ukraine*

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., SHEE “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”*

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Kyiv National University of Trade and Economics*

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic), Pedagogical University of Cracow, Poland*

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences, Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)*

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire (Preston, UK)*

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Sergii SHAROV – *Candidate of Pedagogic Sciences, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University*

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,
Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University
(protocol No. 10, 31.10.2024)

Links to the publication of “Youth and market” obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view.

Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Молодь і ринок

№ 10 (230) жовтень 2024

ЗМІСТ

Тетяна Паньок, Марина Обужована, Марія Квітка Професійне становлення майбутніх педагогів образотворчого мистецтва в процесі художньо-педагогічної підготовки.....	7
Вікторія Жигір, Валентина Перегудова Особливості організації технологічної практики бакалаврів професійної освіти за спеціалізацією.....	13
Інна Яшук, Наталія Казакова Пріоритети всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри “Сокіл” (“Джура”) у формуванні в дітей та юнацтва оборонної свідомості.....	18
Світлана Кушнірук, Тарас Олефіренко Концептуалізація методології козацької педагогіки: з досвіду драгоманівського університету.....	24
Микола Корець, Володимир Шевченко, Юлія Шевченко Педагогічні умови формування в учнів здоров’язбережувальної компетентності засобами навчально-ігрових технологій.....	29
Леніна Задорожна-Княгницька, Ірина Хаджинова, Сергій Совінський Освіта дорослих в умовах воєнного часу: до дискурсу проблеми.....	34
Тетяна Атрощенко, Олена Бобирсва Психолого-педагогічні умови формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.....	40
Галина Ткачук Методика використання різних форм та методів навчання під час вивчення програмування.....	45
Галина Яремко, Мар’яна Гавран, Тетяна Горохівська Академічна мобільність викладачів ЗВО: можливості та виклики сьогодення.....	52
Оксана Самойленко, Ірина Брюховецька, Тетяна Штайнер Педагогічні умови формування soft skills у майбутніх педагогів у процесі професійно-педагогічної підготовки.....	56
Володимир Товстоган, Тетяна Цегельник, Андрій Шевченко Інклюзивна компетентність педагога як запорука якості організації освітнього процесу.....	61
Людомир Філоненко, Марія Дерпак Фортепіанна творчість Володимира Івасюка: виконавсько-педагогічний аспект.....	66
Руслана Лоцман Фестивалі україноспіву: мистецько-просвітницький та педагогічний аспекти.....	71
Oksana Yefremova Basic concepts of the training system of future pediatric dentists by means of situation-communicative models of professional interaction.....	78
Світлана Іщенко, Павло Обухов Екологічна освіта та енергозбереження: формування свідомого підходу у майбутніх поколінь.....	82

Наталія Орлова, Тетяна Борисова Використання креативних технологій у проектуванні арт-об'єктів.....	87
Олена Муращенко Структура правосвідомості.....	91
Tetiana Helzhynska Academic staff training for academic entrepreneurship in the system of professional development.....	96
Даниїл Бойко, Людмила Щербак Особливості управління проектами у сфері послуг.....	101
Matanat Mirfayaz Mammadova Methods of learning English in Higher education based on oral speech.....	105
Галина Намачинська, Софія Стахів Теоретичні засади дослідження міжкультурної компетентності в учнів середньої школи.....	109
Наталія Науменко Реалізація моделі науково-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків....	114
Ольга Канарова, Анна Вознюк, Олександра Шикиринська Сенсорне виховання дітей дошкільного віку як засіб розвитку пізнавальної активності.....	122
Борис Качур, Мирослава Качур Акмеологічні засади професійного зростання майбутніх керівників закладів дошкільної освіти.....	127
Альона Пехарєва, Оксана Ільченко, Віталія Тарасова Професійна підготовка фахівців спеціальної та інклюзивної освіти: актуальні потреби та напрями розвитку на прикладі комунального закладу “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради.....	132
Gulshan Ogtay Hasanova Modern concepts of the humanistic approach in education.....	138
Катерина Бурдуваліс Діяльність шкіл національних меншин на Поділлі у 1864–1917 рр.	144
Галина Голя, Алла Хомярчук Формування національно-патріотичних цінностей у майбутніх учителів крізь призму історико-мистецької спадщини.....	149
Ганна Леськів-Бондарчук Педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку.....	155
Maryna Andrievna, Yaroslav Kolyaska The features of mastering foreign language vocabulary by students of non-language higher education institutions.....	160
Кирил Скіпенко Інтеграція методів художнього проектування в професійній підготовці молодших бакалаврів дизайну: теоретичний і практичний аспект.....	165
Арсен Немцев Емоційно-естетичні особливості музичної драматургії українського театру в Перемишлі XIX століття.....	170

Youth & market

No. 10 (230) October 2024

CONTENTS

Tetyana Panyok, Maryna Obuzhovana, Maria Kvitka Professional formation of future teachers of fine arts in the process of art and pedagogical training.....	7
Victoriia Zhyhir, Valentyna Peregudova Features of the organization of technological practice of bachelors of professional education by specialization.....	13
Inna Yashchuk, Nataliia Kazakova Priorities of the all-ukrainian children's and youth militarypatriotic game "Sokil" ("Dzhura") in the formation of defensive consciousness among children and youth.....	18
Svitlana Kushniruk, Taras Olefirenko Conceptualization of the methodology of cossack pedagogy: from the experience of drahomaniv university....	24
Mykola Korets, Volodymyr Shevchenko, Yuliya Shevchenko Pedagogical conditions for the formation of healthcare competence in students by means of educational and game technologies.....	29
Lenina Zadorozhna-Kniahnytska, Iryna Khadzhinova, Serhii Sovinskii Adult education in wartime conditions: to the discourse of problem.....	34
Tatiana Atroshchenko, Olena Bobyrieva Psychological and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future educators of preschool educational institutions by means of interactive technologies.....	40
Halyna Tkachuk Methodology for using different forms and methods of teaching in programming education.....	45
Halyna Yaremko, Mariana Havran, Tetiana Horokhivska Academic mobility of HEI teachers: opportunities and challenges of today.....	52
Oksana Samoilenko, Iryna Briukhovetska, Tetiana Shtainer Pedagogical conditions for developing soft skills in future teachers during the process of professional and pedagogical training.....	56
Volodymyr Tovstohan, Tetiana Tselnyk, Andriy Shevchenko Inclusive competence of the teacher as a guarantee of the quality of the educational process organization....	61
Liudomyr Filonenko, Mariia Derpak Piano creative works of Volodymyr Ivasiuk: performing and pedagogical aspect.....	66
Ruslana Lotsman Ukrainian singing festivals: artistic, educational and pedagogical aspects.....	71
Oksana Yefremova Basic concepts of the training system of future pediatric dentists by means of situation-communicative models of professional interaction.....	78
Svitlana Ishchenko, Pavel Obukhov Environmental education and energy saving: forming a conscious approach in future generations.....	82

Nataliia Orlova, Tetiana Borysova Use of creative technologies in the design of art objects.....	87
Olena Murashchenko Structure of legal consciousness.....	91
Tetiana Helzhynska Academic staff training for academic entrepreneurship in the system of professional development.....	96
Daniil Boyko, Lyudmyla Scherbak Characteristics of project management in the the service sector.....	101
Matanat Mirfayaz Mammadova Methods of learning English in Higher education based on oral speech.....	105
Halyna Namachynska, Sophia Stakhiv Theoretical basis of the research of intercultural competence in secondary school students.....	109
Nataliia Naumenko Implementation of a model of scientific and methodological system for training future primary school teachers to organize a safetyoriented educational environment under conditions of risks...114	114
Olha Kanarova, Anna Vozniuk, Oleksandra Shykyrynska Sensory education of preschool children as a means of cognitive activity development.....	122
Borys Kachur, Myroslava Kachur The acmeological bases of professional growth of future managers of preschool educational institutions.....	127
Alona Piekhariieva, Oksana Ilchenko, Vitaliia Tarasova Professional training of specialists in special and inclusive education: current needs and directions of development on the example of the municipal institution “Kharkiv humanitarian and pedagogical academy” of Kharkiv regional council.....	132
Gulshan Ogtay Hasanova Modern concepts of the humanistic approach in education.....	138
Kateryna Bourdouvalis The activities of national minority schools in Podillya from 1864 to 1917.....	144
Galyna Golya, Alla Khomyarchuk Formation of national and patriotic values in future teachers through the prism of the historical and artistic heritage.....	149
Hanna Leskiv-Bondarchuk Pedagogical conditions for training future physical education specialists for sports and recreational work with people of the third age.....	155
Maryna Andrieieva, Yaroslav Kolyaska The features of mastering foreign language vocabulary by students of non-language higher education institutions.....	160
Kyryl Skipenko Integration of artistic design methods in the professional training of junior bachelors of design: theoretical and practical aspects.....	165
Arsen Nemtsev Emotional and aesthetic peculiarities of musical dramaturgy of the Ukrainian theatr in Premysl in the 19th century.....	170

Тетяна Паньок, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Марина Обужована, магістр образотворчого мистецтва
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Марія Квітка, магістр образотворчого мистецтва
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена дослідженню процесу професійного становлення майбутніх педагогів образотворчого мистецтва в контексті їх художньо-педагогічної підготовки у закладах вищої освіти. Автор аналізує основні етапи становлення фахівця, виділяючи ключові аспекти, такі як формування професійних компетенцій, розвиток художнього мислення і практичних навичок, необхідних для успішної педагогічної діяльності. Особлива увага приділена значенню інноваційних методів навчання та їх впливу на підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів. Висвітлено також роль інтеграції народно-художньої творчості у процес підготовки педагогів, що сприяє розвитку емоційної сфери, художньо-образного мислення та національної самоідентифікації майбутніх педагогів образотворчого мистецтва у ЗВО як з дисциплін образотворчого циклу, так і з педагогічних предметів, здатних ефективно впливати на виховання та навчання майбутніх поколінь.

Ключові слова: образотворче мистецтво; національна освіта; педагог; професійна підготовка; професійне становлення; художньо-педагогічна освіта.

Лит. 18.

Tetyana Panyok, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Fine Arts Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University
Maryna Obuzhovana, Master of Fine Arts,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University
Maria Kvitka, Master of Fine Arts,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University

PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS IN THE PROCESS OF ART AND PEDAGOGICAL TRAINING

The professional formation of future teachers of fine arts in the process of artistic and pedagogical training is a complex and multifaceted process that includes not only the development of professional skills but also the formation of personal qualities, with the help of artistic and pedagogical education, which is constantly developing, thus, allowing, to fulfil the needs of professional activity in a creative and independent way. The professional formation of future teachers of fine arts is the result of a complex system of artistic and pedagogical training, which includes theoretical training, practical skills and individual development. The creation of appropriate pedagogical conditions aimed at the formation of these components will contribute to the improvement of the quality of training of future teachers of fine arts and their readiness to implement educational tasks at a high professional level. The author analyzes the main stages of becoming a specialist, highlighting key aspects, such as the formation of professional competencies, the development of artistic thinking and practical skills necessary for successful pedagogical activity. It has been proven that the effectiveness of the professional formation of future fine art specialists during artistic and pedagogical training is correlated with the defined criteria and ensured by the implementation of pedagogical conditions, which are detailed in this article. It was revealed that the use of innovative technologies undoubtedly contributes to the improvement of the quality of artistic and pedagogical training and significantly affects the general level of professional orientation of the artistic and pedagogical environment. Innovations can be considered as effective changes in methods, content, ways and forms during the training of future teachers of fine arts, including the organization of the educational process.

It is stated that in modern conditions, the training of future teachers of fine arts is directed to the formation of their professional qualities, to the identification and development of creative potential, which is characterized by established traditions of consistent and systematic teaching, with an emphasis on the study of Ukrainian culture and art. The role of integration of folk artistic creativity in the process of teacher training, which contributes to the development of the emotional sphere, artistic thinking and national self-identification of future teachers of fine arts, is highlighted. The article emphasizes the need to improve the quality of training of future fine art teachers in higher education institutions,

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

both in the disciplines of the fine arts cycle and in pedagogical subjects that can effectively influence the education and training of future fine art teachers.

Keywords: *fine art; national education; teacher; professional training; professional development; artistic and pedagogical education.*

Постановка проблеми. Одним із ключових напрямів модернізації сучасної вищої освіти в Україні є підвищення якості підготовки майбутніх педагогів. Специфіку сучасного розвитку глобальної освітньої сфери визначає зростаючий розрив між рівнем освіти та підвищеними вимогами до професіоналів.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. окреслює ключові напрями вищої освіти та зосереджується на реформах, які чітко сформовані дорожньою картою, що вказує шлях відновлення та розвитку системи вищої освіти в післявоєнний період, а також передбачає передовсім розвиток як професійних, так і загальних компетентностей здобувачів освіти, зокрема здатності навчатися, критично та системно мислити, працювати в умовах невизначеності, креативності, міжгалузевої комунікації, мультикультурності тощо [17].

За оцінками експертів, затребуваними будуть професії, що пов'язані із освітою, творчістю, наданням індивідуальних послуг тощо. Вони залишаться актуальними, оскільки не зможуть бути заміщені автоматизованими системами навіть з використанням штучного інтелекту [17].

У цьому контексті професійна підготовка в системі вищої художньої освіти набуває особливої ваги і стає вирішальним етапом становлення майбутніх педагогів образотворчого мистецтва. Якість формування професійних компетентностей безпосередньо впливає на успішність їх діяльності як у викладанні образотворчого мистецтва в закладах освіти, так і в інших сферах художньо-професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вчених з *методології педагогіки та історії педагогіки* (В. Гриньова [7], С. Гончаренко [8], О. Сухомлинська [18] та ін.); з *мистецтвознавства і художньої діяльності* (О. Піддубна [14], О. Цугорка [4] та ін.); з *питань історії становлення теорії і практики мистецької освіти* (Л. Оршанський [1], Т. Паньок [1; 3; 11; 12; 13], О. Рудницька [15] та ін.); з *професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва* (О. Комаровська [9], С. Коновець [10], О. Просіна [9], Г. Сотська [16], В. Тищенко [5] та ін.).

Дослідження зазначених авторів дають змогу визначити форми й методи професійної підготовки майбутніх педагогів образотворчого мистецтва у ЗВО у галузі художньої освіти, розкривають методологічні засади дослідження, проблеми культури-

логічної регіоніки тощо. Саме етнонаціональні традиції українського життя формували ментальність українського педагога, особливості викладання, специфічні риси художньо-педагогічного мислення, що ґрунтувалися на ідеї духовного розвитку, провідних положеннях гуманістичного підходу, що дає змогу людині мислити, діяти в пошуках естетичних і культурних цінностей, що певним способом впливають на основні чинники формування педагогічної підготовки майбутніх художників-педагогів у вітчизняних ЗВО.

Г. Сотська у наукових розвідках ретельно виклала теоретико-методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах та розкрила сутність естетичної культури в історії вітчизняної освіти [16].

Проблемам творчого розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва, необхідності поліпшення якості їхньої професійної підготовки присвячене дослідження С. Коновець “Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва” [10]. Автор розкриває особливості творчої підготовки фахівців у ЗВО як поліаспектний процес, що є важливою складовою художньої підготовки, доводить, що творчий розвиток майбутніх учителів образотворчого мистецтва дозволяє формувати в них креативність, творче мислення, самовизначення, духовність, естетичність тощо.

Важливе значення для розуміння ролі педагогічних процесів у художній освіті має низька праця Т. Паньок [1; 3; 11; 12; 13]. Авторка здійснила аналіз теорії і практики художньої освіти в Україні у ХХ ст., розкрила головні особливості викладання образотворчих дисциплін, звернула увагу на визначення подальших шляхів удосконалення педагогічної роботи в галузі підготовки фахівців з образотворчого мистецтва.

Актуальною для нашого дослідження була публікація О. Цугорка “Мистецька академічна освіта в умовах воєнного стану”, в якій автор торкається збоденної теми комплексного використанні методів педагогіки та художньої освіти, що спрямовані на теоретичне та художньо-практичне осмислення сучасної освітньої парадигми мистецької освіти [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. У наданій статті зроблена спроба осмислення сучасних підходів до розуміння специфіки художньо-педагогічної освіти, включаючи розробку критеріїв, що відображають комплексний розви-

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

ток як художніх, так і педагогічних навичок у майбутніх педагогів образотворчого мистецтва. Зосереджена увага на розробці підходів, що сприятимуть професійному становленню майбутніх педагогів образотворчого мистецтва, розвитку їхніх індивідуальних художніх здібностей та особистісних якостей з урахуванням різного рівня обдарованості.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні професійного становлення майбутніх педагогів образотворчого мистецтва у процесі художньо-педагогічної підготовки у ЗВО.

Основний виклад матеріалу. В умовах упродовження Національної стратегії розвитку освіти (2022–2032) особливого значення набуває розробка інваріантних моделей змісту в освітніх закладах з урахуванням сучасних соціокультурних ситуацій, цінностей національного виховання, посилення впливу мистецтва на загальнокультурний розвиток здобувачів освіти [17]. Якість підготовки майбутніх педагогів образотворчого мистецтва залежить від чітко визначених вимог до особистості, які спрямовують її художньо-педагогічну діяльність, визначають художньо-педагогічну позицію, а також окреслюють вимоги до знань, умінь та навичок, через які реалізується майстерність та професіоналізм.

Освітньо-професійний рівень майбутнього педагога образотворчого мистецтва художньо-педагогічного факультету ЗВО визначається системою вимог до професійних якостей, а саме: професійне художнє мислення, практично-дійовий інтелект, професійна спостережливість, оперативна художня пам'ять, кмітливність, гнучкість, рішучість, оригінальність та ясність думки тощо. А також відповідність освітньо-професійного рівня вимогам професійної майстерності, що визначаються системою ознак, до яких належать: емоційно-вольові якості, професійно значущі знання, навички, загальнопедагогічні, методичні та художні вміння майбутнього педагога з образотворчого мистецтва.

Отже, у процесі художньо-педагогічної підготовки майбутніх педагогів образотворчого мистецтва необхідно зосередити увагу та зусилля на формуванні й розвитку індивідуально-особистісних якостей здобувачів освіти, які визначають рівень їхньої професійної майстерності. Основними з них є:

– *динаміка емоційно-естетичної сфери діяльності*: чутливість, емоційно-естетична збудженість, глибина та сила почуттів, здатність до емоційно-естетичного ставлення до світу і до себе через художнє пізнання.

– *моральні якості*: почуття відповідальності, честі, справедливості, обов'язку та творче натхнення.

– *інтелектуальна чутливість*: зацікавленість, впевненість і сумніви в процесі мислення, почуття новизни та здатність до інтуїтивних здогадок, ху-

дожньо-образне, асоціативне мислення, емоційний інтелект.

– *художній смак*: відчуття цілісності форм, пластики, композиційної структури, ліній та плям, ритму, руху, внутрішньої та зовнішньої динаміки, пропорцій, тональних і колірних співвідношень тощо.

– *вольові якості*: цілеспрямованість, рішучість, енергійність, активність, ініціативність, самостійність і дисциплінованість.

– *динамічні особливості майбутнього фахівця*: працелюбність за різних умов, здатність переходити від однієї діяльності до іншої та переключення між різними способами дій.

Формування цих якостей є ключовим у підготовці майбутніх педагогів образотворчого мистецтва, оскільки вони суттєво впливають на їхній професіоналізм і здатність до творчої самореалізації, що, зі свого боку, корелюється зі Стратегією розвитку вищої освіти (2022–2032), щодо посилення кадрового потенціалу у психолого-педагогічній, практичній, мультикультурній підготовки майбутніх педагогічних працівників [17].

Зазначимо, що першопочатково на заняттях з малюнка, живопису та інших художніх дисциплінах формуються загальні професійно значущі знання, навички, вміння та компетентності, які дозволяють їм планувати та здійснювати управління своєю графічною і живописною діяльністю, вносити корекцію та регулювати систему образотворчих взаємовпливів.

У зв'язку з цим у процесі підготовки майбутніх педагогів образотворчого мистецтва особливого значення набуває особистісно-орієнтований підхід, що тісно пов'язаний з індивідуальністю. Без цього неможливе викладання дисциплін образотворчого спрямування. Реалізується він через виконання різнорівневих професійних завдань, засвоєння змісту в діалозі, який є ядром як індивідуально особистісної траєкторії, так і особистісно-орієнтованого навчання, що створює середовище, яке забезпечує суб'єктно-сенсове спілкування, рефлексію та самореалізацію особистості.

У сучасних умовах підготовка майбутніх педагогів образотворчого мистецтва спрямовується на формування професійних якостей, на виявлення та розвиток творчого потенціалу, що характеризується усталеними традиціями послідовного і системного викладання, з акцентом на вивчення української культури та мистецтва, долучає “до народного мистецтва, до духовних цінностей, підвищуючи у такий спосіб загальну культуру особистості, вчителя, громадянина” [13, 64].

Як зазначає Т. Паньок у дослідженні “Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті” головними засадничими принципами художньо-педагогічної підготовки майбутніх педа-

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

гогів образотворчого мистецтва є осмислення класичної світової і вітчизняної мистецької спадщини, вивчення українського народного мистецтва, творче використання прийомів і засобів образотворчого мистецтва в повсякденній практичній діяльності відповідно до суспільних, політичних і естетичних запитів, інваріантність педагогічних підходів до методики викладання художніх дисциплін тощо [11, 401].

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу думка О. Піддубної щодо розвитку моделі національної освіти, необхідності усвідомлення всіма учасниками освітнього процесу використання народно-художньої творчості, що є джерелом формування художньо-образного мислення у здобувачів освіти з різними типами індивідуальної обдарованості [14].

Ми погоджуємося з О. Комаровською та О. Просяною, що звернення до національного мистецтва всіх видів, жанрів, стилів, епох дає людині можливість через естетичні переживання ідентифікувати себе як представника нації і водночас відчувати себе людиною культури, осмислити значущість і непересічність “свого” у світовому мистецькому просторі, а разом усвідомити величезне художнє розмаїття світу з повагою до нього [9, 2].

Отже, художньо-педагогічна підготовка майбутніх педагогів образотворчого мистецтва має включати:

– розвиток культурно-історичної компетентності, що передбачає вивчення теорії та історії мистецтва як різних епох і народів, так і власного національного культурно-мистецького надбання, а також здатність застосовувати ці знання у педагогічному процесі;

– формування художньо-практичної компетентності, яка охоплює оволодіння засобами художньої виразності різних видів мистецтва, вміння використовувати їх у власній творчій діяльності та здатність розвивати аналогічні навички у своїх учнів;

– розвиток методичної компетентності, що включає знання методичних і технологічних підходів, прийомів, засобів та оцінних критеріїв у контексті духовно-моральних та естетичних ідеалів навчання і мистецтва.

Для визначення якості та ефективності художньо-педагогічної підготовки майбутніх педагогів образотворчого мистецтва виділимо такі критерії:

1. Аксиологічний – пов’язаний із ціннісними орієнтирами студентів, що відображають усвідомлення та визнання педагогічних, естетичних і етичних цінностей мистецтва. Це сприяє формуванню мотиваційної сфери особистості, яка є важливою для подальшого професійного та індивідуального розвитку.

2. Комунікативний – характеризується наявністю у майбутнього педагога образотворчого мис-

тецтва комунікативних навичок, що проявляються у різних аспектах аудиторної, наукової та поза-аудиторної роботи. Він базується на толерантності, коректності й етичному сприйнятті реальності, сприяючи успішній комунікації в соціальних та творчих взаємодіях.

3. Пізнавальний – опирається на когнітивний компонент у художньо-педагогічній, творчій і методичній діяльності. Він передбачає самовираження, індивідуальність, особистісний і професійний розвиток, а також успішність у цих процесах.

4. Компетентнісний – визначається засвоєнням, присвоєнням і передачею особистістю естетики художніх образів різних видів мистецтва. Він сприяє розвитку навичок інтерпретації та імпровізації художніх творів.

Ефективність професійного становлення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва під час художньо-педагогічної підготовки корелюється відповідно до визначених критеріїв та забезпечуються реалізацією таких педагогічних умов:

1. Заміна традиційних пояснювальних методів навчання на інтерактивні, дослідницькі (кейс-стаді, метод ситуаційних вправ, моделювання професійної діяльності (ігровий метод), майстер-клас) та творчі підходи, коли традиційні мистецькі напрями доповнюються цифровими технологіями, що буде сприятиме формуванню у майбутніх педагогів образотворчого мистецтва потреби в активному засвоєнні нових знань і навичок, набуттю художньо-педагогічних компетентностей, розвитку позитивного ставлення до процесу навчання та критичного мислення.

2. Використання професійно спрямованих завдань що сприяють розвитку креативності, неординарності рішень (робота в майстернях, комп’ютерні тестування, самостійна творча чи виставкова діяльність тощо) та сучасних мультимедійних технологій навчання у процесі художньо-педагогічної підготовки студентів.

3. Створення освітнього середовища, спрямованого на розвиток емоційного інтелекту через використання різноманітних методів і прийомів для формування навичок спостереження та усвідомлення власних і чужих емоційних станів, розвитку здатності до співпереживання та управління власними емоціями за допомогою мистецтва.

4. Організація системи безперервної практики, яка включає музейну, плернерну, педагогічну практики для майбутніх педагогів образотворчого мистецтва.

5. Відстеження динаміки особистісного розвитку в процесі художньо-педагогічної підготовки майбутніх педагогів образотворчого мистецтва (організаційно-вольові якості; операційно-комунікативні якості; орієнтаційні властивості і якості особистості; творчі здібності та можливості осо-

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

бистості; якість і доцільність вибору індивідуально-освітньої траєкторії; поведінкові характеристики).

6. Поширення інноваційних технологій, що допомагає подолати суперечності між академічною системою освіти та потребою у нових підходах.

Важливо зазначити, що в сучасних умовах актуальними стають пошуки нових підходів до використання ефективних педагогічних та інформаційних технологій, інноваційних форм організації освітнього процесу (заміна традиційного академічного класу на віртуальний; пошук методів і прийомів дистанційного навчання, придатних для художніх завдань; побудова ефективної комунікації між усіма учасниками освітнього процесу в мережевому середовищі; вдосконалення норм, що регулюють змішане та дистанційне навчання; пошук оптимального поєднання художньої і педагогічної діяльності тощо) [6, 3].

Застосування інноваційних технологій, безсумнівно, сприяє підвищенню якості художньо-педагогічної підготовки і значно впливає на загальний рівень професійної спрямованості художньо-педагогічного середовища.

Інновації можна розглядати як ефективні зміни в методах, змісті, способах і формах підготовки майбутніх педагогів образотворчого мистецтва, включаючи організацію освітнього процесу. Нововведення набули особливої актуальності з початком широкомасштабної війни, розв'язаної Російською Федерацією на території України, коли виникла необхідність у швидких, нестандартних рішеннях.

Ці умови допомагають професійному становленню майбутніх педагогів образотворчого мистецтва і передбачають єдність художніх і педагогічних умінь. Зазначимо, що діяльність майбутніх педагогів образотворчого мистецтва з оволодіння професійними вміннями повинна мати індивідуально-творчий характер, формувати в них творчу ініціативу, спрямовану на пошук найбільш ефективного виконання навчальних і професійно-практичних завдань.

Висновки. Таким чином, професійне становлення майбутніх педагогів образотворчого мистецтва в процесі художньо-педагогічної підготовки є складним і багатограним процесом, який охоплює розвиток не лише професійних навичок, а й формування особистісних якостей, за допомогою художньо-педагогічної освіти, яка дозволяє творчо й самостійно, постійно розвиваючись, здійснювати потреби професійної діяльності. Професійне становлення майбутніх педагогів образотворчого мистецтва є результатом комплексної системи художньо-педагогічної підготовки, яка включає теоретичне навчання, практичні навички та індивідуальний розвиток. Створення відповідних педагогічних умов, спрямованих на формування цих

складових, сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх педагогів образотворчого мистецтва і їхньої готовності до реалізації освітніх завдань на високому професійному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Orshansky L. (and other). Interactive teaching methods as a change in the purpose of modern education. *Systematic Reviews in Pharmacy*. 2020. № 11 (10). С. 549–555. (Scopus).
2. Panyok T.V. Historical-cultural and lighting context of artistic education in Ukraine in the beginning of the 20th century. *International journal of conservation science*, Vol. 11, Issue 4, October-December. 2020. С. 945–952. DOI: <https://doi.org/10.36868/IJCS.2023.01.14> Web of science & Scopus
3. Panyo T.V. Art Education in Ukraine in Early 20th Century. *International journal of conservation science*. Volume 14, Issue 1, January-March. 2023. URL: <https://ijcs.ro/current-issue>. Web of science & Scopus.
4. Tsugorka, Oleksandr. Art academic education amidst martial law. *Українська академія мистецтв*. 2022. № 32. С. 161–167.
5. Tymenko V. (and other). Problems of preparation for educational design of students of institutions of higher art education. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*. 2021. 14 (33), e15972. DOI: <https://doi.org/10.20952/revtee.v14i33.15972>
6. Арешонков В.Ю. Цифровізація вищої освіти: виклики та відповіді. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2 (2). С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2>
7. Гриньова В., Паньок Т. Етнодизайн та модерна траєкторія професійної підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін в умовах діджиталізації суспільства. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2021. № 74 (2). С. 146–151. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.28>.
8. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь. 1997. 376 с.
9. Комаровська О.А., Просіна О.В. Мистецька освіта: вектори реформування. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2 (1). С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-3-3>
10. Коновець С. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва. Рівне : Волинські обереги. 2009. 384 с.
11. Паньок Т.В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті. Харків : Оперативна поліграфія ФОБ Здоровий Я.А. 2016. 626 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/c10d5b00-b0a2-43c8-a265-8de7baeb940b>
12. Паньок Т.В. Сутність поняття “вища художньо-педагогічна освіта”. *Педагогіка та психологія* 2016. № 52. С. 242–255.
13. Паньок Т. Левченко А. Вивчення Петриківського розпису на уроках образотворчого мистецтва у школі. *Молодь і ринок*. 2023. 9 (217). С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291095>
14. Піддубна О.М. Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2010. 280 с.
15. Рудницька О. Методологія мистецької освіти. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2010. С. 4–39.

**ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА
В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

16. Сотська Г.І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах. Київ : Ін-т обдарованої дитини. 2014. 382 с.

17. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

18. Сухомлинська О.В. Рефлексії до генезу духовності в контексті виховання: на шляху до синтезу парадигм. *Історико-педагогічний альманах*, № 1. 2005. С. 5–29.

REFERENCES

1. Orshanskyi, L. (and other). (2020). Interactive teaching methods as a change in the purpose of modern education. *Systematic Reviews in Pharmacy*. No. 11 (10). s. 549–555. (Scopus). [in English].

2. Panyok, T.V. (2020). Historical-cultural and lighting context of artistic education in Ukraine in the beginning of the 20th century. *International journal of conservation science*, Volume 11, Issue 4, October-December. pp. 945–952. DOI: <https://doi.org/10.36868/IJCS.2023.01.14> Web of science & Scopus [in English].

3. Panyok, T.V. (2023). Art Education in Ukraine in Early 20th Century. *International journal of conservation science*. Volume 14, Issue 1, January-March. Available at: <https://ijcs.ro/current-issue>. Web of science & Scopus. [in English].

4. Tsugorka, O. (2022). Art academic education amidst martial law. *Ukrainska akademiia mystetstv*, No. 32. pp. 161–167. [in English].

5. Tymenko, V. (and other). (2021). Problems of preparation for educational design of students of institutions of higher art education. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 14(33), e15972. DOI: <https://doi.org/10.20952/revtee.v14i33.15972> [in English].

6. Areshonkov, V.Iu. (2020). Tsyfrovizatsiia vyshchoi osvity: vyklyky ta vidpovidi [Digitization of higher education: challenges and responses]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. No. 2 (2). pp. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-2> [in Ukrainian].

7. Hrynova, V. & Panok, T. (2021). Etnodyzain ta moderna traiektoriia profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia mystetskykh dystsyplin v umovakh didzhitalizatsii suspilstva [Ethnodesign and the modern trajectory of professional training of the future teacher of art disciplines in the conditions of digitalization of society]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. Zaporizhzhia, No. 74, (2). pp. 146–151. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-2.28>. [in Ukrainian].

8. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, 376 p. [in Ukrainian].

9. Komarovska, O.A. & Prosina, O.V. (2020). Mystetska osvita: vektory reformuvannia [Art education: vectors of reformation]. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. No. 2 (1). pp. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-3-3> [in Ukrainian].

10. Konovets, S. (2009). *Tvorchyi rozvytok uchytelia obrazotvorchoho mystetstva* [Creative development of the fine arts teacher]. Rivne, 384 p. [in Ukrainian].

11. Panok, T.V. (2016). *Rozvytok vyshchoi khudozhno-pedahohichnoi osvity v Ukraini u XX stolitti* [Development of higher artistic and pedagogical education in Ukraine in the 20th century]. Kharkiv, 626 p. Available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/c10d5b00-b0a2-43c8-a265-8de7baeb940b> [in Ukrainian].

12. Panok, T.V. (2016). *Sutnist poniattia “vyshcha khudozhno-pedahohichna osvita”* [The essence of the concept of “Higher artistic and pedagogical education”]. *Pedagogy and psychology*, No. 52. pp. 242–255. [in Ukrainian].

13. Panok, T. & Levchenko, A. (2023). *Vyvchennia Petrykivskoho rozplysu na urokakh obrazotvorchoho mystetstva u shkoli* [Studying the Petyrkiv painting in the fine arts classes at school]. *Youth & market*, No. 9 (217). pp. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.291095> [in Ukrainian].

14. Piddubna, O.M. (2010). *Narodna khudozhnia tvorchist u fakhovii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia obrazotvorchoho mystetstva* [Folk artistic creativity in the professional training of the future teacher of fine arts]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr, 280 p. [in Ukrainian].

15. Rudnytska, O. (2010). *Metodolohiia mystetskoï osvity* [Methodology of art education]. Sumy, pp. 4–39. [in Ukrainian].

16. Sotska, H.I. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v pedahohichnykh universytetakh* [Theoretical and methodological principles of the formation of aesthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities]. Kyiv, 382 p. [in Ukrainian].

17. *Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky*. КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032. CMU dated February 23, 2022 No. 286]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

18. Sukhomlynska, O.V. (2005). *Refleksii do genezu dukhovnosti v konteksti vykhovannia: na shliakhu do syntezy paradyhm* [Reflections on the genesis of spirituality in the context of education: on the way to the synthesis of paradigms]. *Historical and pedagogical almanac*, No. 1. pp. 5–29. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2024

“Досконалість – це не тоді, коли нічого додати, а тоді, коли нічого відняти”.

*Антуан де Сент-Екзюпері
французький письменник*

УДК 378.064.2.091.33:621.31

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314153>

Вікторія Жигірь, доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету фізико-математичної,
комп'ютерної та технологічної освіти
Бердянського державного педагогічного університету
Валентина Перегудова, кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри професійної освіти,
трудового навчання та технологій
Бердянського державного педагогічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ

У статті висвітлено основні аспекти практичної підготовки студентів спеціальності 015.33 "Професійна освіта (Енергетика, електротехніка та електромеханіка)" в закладах вищої освіти.

Наведено мету, завдання та функції технологічної практики студентів. Розглянуто два етапи технологічної практики – навчальну технологічну та виробничу технологічну й подано опис їхніх програм.

Подано перелік професійних компетентностей, які формуються у процесі проходження студентами технологічної практики. Схарактеризовано функції керівників технологічної практики від університету та підприємства. Описано процедуру звітності та захисту технологічної практики майбутніми бакалаврами професійної освіти.

Ключові слова: професійна підготовка; майбутні фахівці; бакалаври професійної освіти; технологічна практика; навчальна практика; виробнича практика.

Лім. 6.

Victoriia Zhyhir, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Dean of the Faculty of Physics and Mathematics,
Computer and Technological Education,
Berdyansk State Pedagogical University
Valentyna Peregudova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Head of the Professional Education,
Labor Training and Technologies Department,
Berdyansk State Pedagogical University

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF TECHNOLOGICAL PRACTICE OF BACHELORS OF PROFESSIONAL EDUCATION BY SPECIALIZATION

The article highlights the main aspects of practical training of students of specialty 015.33 "Professional education (Energy, electrical engineering and electromechanics)" in institutions of higher education.

The purpose and tasks of the organization of technological practice of students are given. The functions of technological practice according to the specialization of learners are determined: educational, upbringing, developmental, adaptive, and diagnostic.

Two stages of technological practice are considered – educational technological and production technological and their programs are presented. In particular, it is indicated that during educational technological practice, students get acquainted with safety technology, interdisciplinary rules and instructions on labor protection, job instructions on electrical safety, and instructions on the use of personal protective equipment. Excursions of the electric power company are conducted for them. During production technological practice, interns perform tasks related to the operation, installation and repair of electrical equipment and its elements; study standards, schemes and instructions; solve individual tasks of a creative or research nature related to the problems of the enterprise. Learners also take exams to obtain a document for the class of admission to electrical installations (admission group).

The article provides a list of professional competencies that are formed in the process of technological practice by students.

The functions of heads of technological practice from the university and from the enterprise are characterized. The procedure for reporting and protection of technological practice is described.

It was concluded that thanks to technological practice, theoretical knowledge is deepened and expanded, practical abilities and skills are acquired and consolidated, an understanding of the need for their constant improvement is formed, and a steady interest in the future profession arises. It is a practice that is the key to a successful and sought-after specialist in the field of electric power.

Keywords: professional education; future specialists; bachelors of professional education; technological practice; educational practice; industrial practice.

Постановка проблеми. Розвиток електроенергетичної галузі країни, якій властива значна інноваційна динаміка, ставить перед системою вищої освіти серйозні виклики, зумовлені необхідністю зробити цю систему більш гнучкою до постійних змін на ринку праці. Сучасні роботодавці вимагають від майбутніх фахівців не лише фундаментальних знань, а й досвіду роботи, здатності швидко адаптуватися до практичної діяльності на підприємстві, творчо і самостійно розв'язувати виробничі завдання, приймати ефективні рішення. Готовність майбутніх фахівців електроенергетичної галузі до професійної діяльності формується насамперед у процесі технологічної практики, яка дозволяє розвинути в них професійні компетентності та набути досвіду практичної діяльності відповідно до спеціальності та спеціалізації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблему організації та проведення різних видів практик у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців розглянуто в дослідженнях В. Багрії, І. Василюва, А. Кустовської, О. Лукаш, С. Морозюк, Л. Нікітченко, Н. Ничкало, В. Олейника, М. Пальчук, Л. Титаренко, Н. Хлонь, Ю. Шапрана та ін.

Різні аспекти виробничої (технологічної) практики студентів у закладах вищої освіти представлено в працях І. Косяк, Л. Усеїнової (формування професійної компетентності в процесі практики) [2; 5]; О. Макогін, Т. Якимович (педагогічні умови організації практики) [3]; О. Бутиліної, А. Кудринської (практика як чинник професіоналізації студентів) [1]; Р. Винничук, Р. Оніпко (проблеми організаційно-змістового та методичного рівнів організації практики); А. Чечотки (технологічний аспект проходження студентами практик) [6] та ін.

Мета статті – розглянути особливості організації технологічної практики студентів спеціальності 015.33 Професійна освіта за спеціалізацією “Енергетика, електротехніка та електромеханіка” в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологічна практика становить невід’ємну частину освітнього процесу, засновану на особистій участі студентів у виробничому процесі базового та інших підприємств [2; 3; 4].

Практика розглядається як вид освітньої діяльності, спрямований на поглиблення, закріплення та систематизацію студентами теоретичних знань, набуття і вдосконалення практичних умінь й навичок, отримання досвіду самостійної праці в умовах виробництва.

Погоджуємося з В. Оніпко та Р. Винничук, які стверджують, що майбутньому фахівцеві сьогодні вкрай необхідно розвивати в себе здатність до реалізації професійної діяльності в умовах свободи вибору цілей, змісту, способів та засобів її здійс-

нення; оволодівати рефлексивною діяльністю, прийомами самопізнання, самоаналізу та самооцінки; розвивати готовність бути мобільним за різних професійних обставин [4, 69]. Тож саме практика надає можливість майбутньому фахівцеві зануритися в професійне середовище, створює умови для набуття ним досвіду спілкування та взаємовідносин у колективі, розширення професійних контактів, соціальних ролей та цінностей професійного співтовариства [2; 6].

У процесі навчальної технологічної практики у студентів формуються загальні та професійні компетентності, а під час виробничої технологічної – ці компетентності розвиваються, студенти отримують перший досвід самостійної професійної діяльності.

У системі професійної підготовки здобувачів освіти в університеті технологічна практика виконує низку функцій: навчальну (актуалізація, розширення та поглиблення теоретичних знань, формування умінь і навичок, що дає можливість їхнього застосування в ситуаційній професійній діяльності); виховну (формування професійної активності, стійкого інтересу та любові до майбутньої професії); розвивальну (розвиток мислення, професійно-важливих якостей особистості, творчих і комунікативних здібностей); адаптаційну (можливість оцінити відповідність та готовність до майбутньої професійної діяльності, вчасно скоригувати подальший розвиток кар’єри); діагностичну (перевірка рівня професійної підготовки майбутнього фахівця).

Практична підготовка здобувачів освіти в Бердянському державному педагогічному університеті здійснюється відповідно до положень “Про організацію освітнього процесу” та “Про проведення практики студентів”.

Проведення всіх видів практик для студентів спеціальності 015.33 Професійна освіта, спеціалізації “Енергетика, електротехніка та електромеханіка” спрямоване на забезпечення безперервності та послідовності оволодіння ними елементами професійної діяльності відповідно до вимог Стандарту вищої освіти першого (бакалаврського рівня), галузі знань 01 – Освіта / Педагогіка, спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) (Наказ МОН України від 21.11.2019 р. № 1460).

Технологічна практика є обов’язковим компонентом освітньо-професійної програми “Професійна освіта. Енергетика, енергоефективність та енергозбереження”. Її загальний обсяг складає 9 кредитів (270 годин). Вона проходить на підставі угод про співпрацю між університетом та профільними електроенергетичними підприємствами, які генерують і розподіляють електричну енергію (електричні станції, мережеві компанії, міські електричні мережі), підприємствами різних галузей (металургійне, машинобудівне та ін.), які мають енергетичний відділ, підстанцію чи енергоцех.

ОСОБЛИВОСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ

Технологічна практика включає навчальну технологічну (3 кредити), яку студенти проходять у п'ятому семестрі й виробничу технологічну (6 кредитів) – у сьомому. Цілі, завдання, зміст цієї практичної підготовки формуються за результатами обговорення з роботодавцями, представниками базових та інших підприємств.

Метою виробничої (технологічної) практики є закріплення та розширення теоретичних знань, отриманих студентами під час вивчення дисциплін електроенергетичного циклу; формування умінь і навичок застосування на практиці цих знань; отримання досвіду реальної практичної діяльності на робочих місцях та певних посадах для прийняття самостійних рішень під час розв'язання професійних завдань; ознайомлення з технічними проблемами й інноваціями сучасного електроенергетичного підприємства, методами та технологіями експлуатації, монтажу, налагодження та ремонту електроенергетичного обладнання і технічних пристроїв; вибір напрямку професійної діяльності.

Перша технологічна практика здобувачів освіти – навчальна – надає їм можливість ознайомитися з основами майбутньої професійної діяльності, закріпити знання, отримані в процесі вивчення дисциплін циклу професійно-практичної підготовки, опанувати первинні професійні навички та елементи професійної діяльності з урахуванням майбутньої спеціалізації. Практика триває 2 тижні.

До програми навчальної технологічної практики входить ознайомлення студентів з технікою безпеки, міжгалузевими правилами та інструкціями з охорони праці, посадовими інструкціями з електробезпеки й застосування засобів індивідуального захисту.

На цьому етапі практиканти вивчають призначення, принцип роботи та конструкцію основного електроенергетичного обладнання, режими роботи електроустаткування; отримують практичні навички читання та складання принципів схем електричних з'єднань в електроустановках та ін.

Під час навчальної технологічної практики традиційними є екскурсії, які дозволяють студентам ознайомитися з діяльністю підприємства та його структурних підрозділів, планами, особливостями виробництва, умовами праці, основним енергетичним й електротехнічним обладнанням. У здобувачів освіти під час зустрічей з працівниками підприємства є можливість поставити запитання про характер, складність і безпеку виконуваних операцій, оцінити перспективи професійного зростання на конкретному робочому місці, на тій чи тій посаді.

Друга технологічна практика здобувачів освіти – виробнича – надає студентам можливість закріпити та поглибити теоретичні знання, набути нові професійні уміння та навички, досвід роботи за

спеціалізацією на профільних електроенергетичних підприємствах. Практика триває 3 тижні.

До програми виробничої технологічної практики входить знайомство здобувачів освіти зі структурою енергетичної служби підприємства (відділ головного енергетика: електроцех, електролабораторія, електропідстанція, цех з ремонту електроустаткування та ін.), її зв'язками з енергопостачальними організаціями, складом та змістом робіт, які виконують її підрозділи на підприємстві. На цьому етапі практики студенти вивчають:

- обладнання цеху (дільниці) де проходить практика (схема електричного живлення цеху (дільниці), тип та потужність цехових трансформаторів, тип та параметри електричних апаратів та двигунів встановлених у цеху, схем електричного освітлення цеху);

- стан та рівень вимірювальних приладів, що використовуються при ремонті електрообладнання в цеху;

- технічну документацію, що використовується при експлуатації електрообладнання цеху:

- правила влаштування електроустановок (ПУЕ), правила технічної експлуатації (ПТЕ), інструкції з експлуатації електрообладнання;

- графіки електричних навантажень та ін.

Практиканти аналізують потужність та енергоємність основних виробництв, технологічних процесів та установок, а також визначають роль системи електропостачання, її підсистем у забезпеченні ефективності виробництва, оволодівають навичками виконання електромонтажних та ремонтних робіт. Зокрема, студенти оволодівають уміннями та навичками з: ремонту кабельних муфт; укладання всіпних обмоток електричних машин; пайки виводів обмоток електричних машин і апаратів; зборки силових трансформаторів; пошуку несправностей електрообладнання верстатів; зборки розподільчих пристроїв НН; обслуговування акумуляторів, комутаційних апаратів; перевірки системи захисного заземлення; монтажу електричних машин до 100 кВт та ін.

Доцільно зазначити, що відмінною рисою організації технологічної практики виступає те, що всі практичні завдання, які виконують студенти на підприємстві, відбивають характер та інноваційність сучасної електроенергетичної галузі. До того ж, у процесі проходження технологічної практики студенти виконують індивідуальні завдання, що формує у них перший самостійний професійний досвід роботи. Мета індивідуального завдання – розвиток творчої діяльності та навичок самостійної дослідницької роботи, тому тема індивідуального завдання має саме дослідницький характер і, як правило, пов'язана з проблемами підприємства. Результати виконання індивідуального завдання включаються до звіту з практики.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ

Наприклад, під час навчальної технологічної практики індивідуальні завдання стосуються детального вивчення й аналізу конструкції електричних апаратів (рубильників, пакетних вимикачів, теплових реле та ін.), електродвигунів постійного струму та ін.

Під час виробничої технологічної практики студенти виконують індивідуальні завдання типу:

- здійснити загальну технічну характеристику технологічного процесу з точки зору вимог до режиму роботи системи електропостачання (кількість електроприймачів, їх категорії за надійністю електропостачання);

- зробити схему електропостачання конкретного об'єкта та її особливості, зумовлені технологією виробництва;

- описати параметри основного електричного та виробничого обладнання (за паспортами заводів виробника);

- схарактеризувати експлуатаційні характеристики окремих технологічних ланок і елементів систем електропостачання;

- описати колективні й індивідуальні захисні засоби, що застосовуються під час обслуговування та ремонту електроустановок та ін.

Програма технологічної практики також передбачає отримання студентами класу допуску до електроустановок (група допуску). Зазвичай складання такого іспиту відбувається вже в процесі навчальної практики, а результатом є видача відповідного документа, який надає право здобувачеві освіти перебувати на території електропідстанції підприємства чи на ділянках електропостачання цехів. Крім складання іспиту на допуск до електроустановок, студент зобов'язаний отримати розряд, який відповідає його спеціальності.

Результатом проходження студентами технологічної практики є формування в них низки компетентностей:

1) загальних:

- приймати обґрунтовані рішення;
- працювати в команді;
- виявляти ініціативу та підприємливість;

2) спеціальних:

- керувати розвивальними проектами;
- управляти комплексними діями / проєктами, відповідати за прийняття рішень у непередбачуваних умовах;

- збирати, аналізувати та інтерпретувати інформацію (дані) відповідно до спеціалізації.

Керівники практики від університету розробляють тематику індивідуальних завдань, беруть участь у розподілі студентів за місцями практики, здійснюють контроль за своєчасним виконанням програми практики та строками її проведення, надають методичну допомогу студентам під час

виконання індивідуальних завдань, інформують здобувачів освіти про порядок надання звітів.

Керівники практики від підприємства розподіляють практикантів за робочими місцями відповідно до графіку проходження практики, проводять інструктажі з техніки безпеки та протипожежної безпеки на підприємстві і на робочому місці при виконанні конкретних видів робіт, знайомлять практикантів з організацією робіт на конкретному робочому місці, контролюють роботу практикантів та оцінюють її якість. Саме вони як професіонали активно формують систему знань про зміст діяльності за спеціальністю, способи та методи її здійснення, а також допомагають практикантам отримати практичний досвід.

Важливим аспектом технологічної практики є ведення студентами з перших днів практики щоденника, де вони описують перелік всіх виконаних робіт під час робочого дня.

Після закінчення практики здобувачі освіти складають звіт, в якому відображають результати своєї роботи. Форма та вид звітності визначаються методичними вказівками, розробленими профільною кафедрою.

Підбиття підсумків практики здійснюється шляхом захисту студентами звіту комісії, до якої входять керівники від університету та підприємства. Вони оцінюють її за критеріями, вказаними в програмі практики: зміст та якість оформлення звіту; відповіді студента на запитання; показники роботи за весь період практики (трудова дисципліна, активність в роботі, ефективність та продуктивність виконання виробничих завдань, творчі елементи в роботі, ініціативність та ін.).

Студенти, які успішно пройшли та захистили технологічну практику, більш упевнено використовують професійну термінологію, працюють зі спеціальним обладнанням, самостійно та творчо підходять до розв'язання професійних ситуацій та виконання творчих проєктів.

Отже, технологічна практика – важлива й необхідна частина професійної підготовки майбутнього фахівця, завдяки якій поглиблюються та розширюються теоретичні знання, набуваються й закріплюються практичні уміння і навички, формується розуміння необхідності їхнього постійного вдосконалення, виникає стійкий інтерес до майбутньої професії в умовах реалій нашого життя, що постійно змінюються. Її проходження є запорукою успішного й затребуваного на ринку праці фахівця в галузі електроенергетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутиліна О.В., Кудринська А.І. Навчальна практика як чинник професіоналізації студентів. *Вісник ХНУВС*. 2015. Вип. 1. С. 182–190.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ

2. Косяк І.В. Формування професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів за профілем технологія виробів легкої промисловості під час виробничої технологічної практики : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2015. Вип. 1. С. 164–170.

3. Макогін О., Якимович Т. Виробнича практика як системна взаємодія між компонентами професійної підготовки : збірник наукових праць. Вип. 5. Київ – Львів – Бережани – Гомель, 2019. С. 60–63.

4. Оніпко В., Винничук Р. Особливості практичного компонента професійної підготовки майбутніх фахівців у сучасних умовах університетської освіти. *Ukrainian professional education (Українська професійна освіта): наук. Журнал*. Полтава. 2021. Вип. 9,10. С. 67–77.

5. Усеїнова Л.Ю. Формування професійно-практичної компетентності майбутніх інженерів-педагогів в умовах виробничої практики : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 Теорія та методика професійної освіти. Київ, 2010. 20 с.

6. Чечотка А. Технологічний аспект практичної діяльності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 230–234.

REFERENCES

1. Butylina, O.V. & Kudrynska, A.I. (2015). Navchalna praktyka yak chynnyk profesionalizatsii studentiv [Educational practice as a factor in the professionalization of students]. *Collection of scientific works of the Kharkiv National University of Internal Affairs*. Vol. 1. pp. 182–190. [in Ukrainian].

2. Kosiak, I.V. (2015). Formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv za profilem

tekhnohohii vyrobyv lehkoii promyslovosti pid chas vyrobnychoi tekhnolohichnoi praktyky [Formation of professional competence of future engineers-pedagogues in the profile of technology of light industry products during production technological practice]. *Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyina*. Vol. 1. pp. 164–170. [in Ukrainian].

3. Makohin, O. & Yakymovych, T. (2019). Vyrobnycha praktyka yak systemna vzaiemodiia mizh komponentamy profesiinoi pidhotovky [Industrial practice as a systemic interaction between components of professional training]. *Collection of scientific works of the Kyiv, Lviv, Berezhany, Gomel*. Vol. 5. pp. 60–63. [in Ukrainian].

4. Onipko, V. & Vynnychuk, R. (2021). Osoblyvosti praktychnoho komponenta profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u suchasnykh umovakh universytetskoii osvity [Features of the practical component of professional training of future specialists in modern conditions of university education]. *Ukrainian professional education*. Poltava. Vol. 9,10. pp. 67–77. [in Ukrainian].

5. Useinova, L.Yu. (2010). Formuvannya profesiino-praktychnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv v umovakh vyrobnychoi praktyky [Formation of professional and practical competence of future engineers-pedagogues in the conditions of industrial practice]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

6. Chechotka, A. (2019). Tekhnolohichnyi aspekt praktychnoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Technological aspect of practical activity of future specialists in the process of professional training]. *Origins of pedagogical skills*. Vol. 24. pp. 230–234. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.07.2024

“Чітка мета – перший крок до будь-якого досягнення”.

*Вільям Клімент Стоун
американський бізнесмен, меценат*

“Лише прекрасне буде радісне, вічне і цінне у всі часи”.

*Оскар Уайльд
ірландський поет, драматург*

“Роби свою справу чесно, з душею, – і твоє до тебе прийде”.

*Богдан Ступка
український актор*

“Наші знання суть зерна наших творінь”.

*Жорж-Луї Леклерк де Бюффон
французький натураліст, письменник*

“Знання – настільки дорогоцінна річ, що їх варто здобувати з будь-якого джерела”.

*Абу-ль-Фарадж
видатний сирійський вчений- енциклопедист*

**ПРІОРИТЕТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОЇ ГРИ
“СОКІЛ” (“ДЖУРА”) У ФОРМУВАННІ В ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ**

УДК 37.035:355.01:688.728-021.6

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314156>

Інна Ящук, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Наталія Казакова, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

**ПРІОРИТЕТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОЇ
ГРИ “СОКІЛ” (“ДЖУРА”) У ФОРМУВАННІ В ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ОБОРОННОЇ
СВІДОМОСТІ**

У статті розкрито особливості організації військово-патріотичного виховання у дитячо-юнацьких об'єднаннях. За результатами аналізу нормативно-правових документів, в яких наголошено на потребі формування у дітей та молоді громадянськості і патріотизму, готовності до захисту держави і підвищення рівня її обороноздатності, виокремлено поняття “військово-патріотичне виховання”, “оборонна свідомість”.

Схарактеризовано основні ресурси реалізації військово-патріотичного виховання і формування у дітей та юнацтва оборонної свідомості: заклади загальної середньої освіти, родина і сім'я, бібліотеки, інформаційний простір, музеї, військово-історичні пам'ятки та об'єкти, місця поховань загиблих в АТО, ООС, російсько-українській війні; система зв'язків з учасниками бойових дій, російсько-української війни, волонтерськими організаціями, військовими формуваннями, об'єднаннями за інтересами військово-патріотичного спрямування на базі закладів загальної середньої чи позашкільної освіти.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання; оборонна свідомість; всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра “Сокіл” (“Джура”); діти та юнацтво; духовно-моральні і фізичні якості; форми і методи виховання; табірний збір.

Літ. 9.

Inna Yashchuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
Nataliia Kazakova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

**PRIORITIES OF THE ALL-UKRAINIAN CHILDREN'S AND YOUTH MILITARY-
PATRIOTIC GAME “SOKIL” (“DZHURA”) IN THE FORMATION OF DEFENSIVE
CONSCIOUSNESS AMONG CHILDREN AND YOUTH**

The article deals with the problem of organising military-patriotic education in children and youth organizations. On the basis of regulatory and legal documents, which focus on the need to form citizenship and patriotism among children and youth, readiness to defend the state and increase its defensive capability, the concepts of “military-patriotic education” and “defensive consciousness” have been distinguished.

The main resources for the implementation of military-patriotic education of children and youth have been characterised: general secondary education institutions, family, libraries, information space, museums, military and historical monuments and objects, burial places of those killed in the ATO, the Special Forces, the Russian-Ukrainian war; a system of relations with participants of hostilities, the Russian-Ukrainian war, volunteer organisations, military formations, associations of military-patriotic interests on the basis of general secondary or out-of-school education institutions.

The priorities of the children's and youth military-patriotic game “Sokil” (“Dzhura”) have been highlighted, namely: development of physical qualities and sports skills, psychological, physical, moral and spiritual readiness for service in the Armed Forces and choice of military profession; formation of patriotism, civic and defensive consciousness, respect for the heroic past of the Ukrainian people, which are revealed in the forms of education, among which a prominent place is given to the camp training, as well as methods of forming defensive consciousness: education through play, personal growth, team building, storytelling, competition.

Keywords: military-patriotic education; defensive consciousness; all-Ukrainian children's and youth military-patriotic game “Sokil” (“Dzhura”); children and youth; spiritual; moral and physical qualities; forms and methods of education; camp training.

Постановка проблеми. Упродовж багатолітньої історії функціонування української державності патріотизм завжди є рушійною силою її розвитку, боротьби за суверенність і незалежність, зміцнення територіальної цілісності. Неодноразово змінювався політичний устрій держави (як результат чужоземного посягання на її територіальну цілісність) і курс його розвитку, проте незмінним залишалося розуміння важливості національно-патріотичного виховання дітей і юнацтва. Сьогодні в складних економічних і політичних умовах функціонування держави виховання у своєму концептуальному цілепокладанні зорієнтоване на формування в молодого покоління національної й оборонної свідомості, патріотизму й громадянськості, суспільно-державних цінностей – соборності, самобутності, волі, гідності, які відображають сутність усієї української державності.

Правовою основою національно-патріотичного виховання є Стратегія воєнної безпеки України (2021), Державна цільова програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 р. (2021), Концепція національно-патріотичного виховання у системі освіти (2022), Закони України “Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності” (2022), “Про основи національного супротиву” (у редакції 2023 р.), у яких пріоритетним напрямом виховання визначено національно-патріотичне, складовими якого є військово-патріотичне, громадянсько-патріотичне, духовно-моральне та екологічне, і наголошено на потребі формування у дітей та молоді громадянськості і патріотизму, готовності до захисту держави і підвищення рівня її обороноздатності.

З огляду на функціонування держави в умовах воєнного часу, що великою мірою впливає на організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, зосередимо увагу на військово-патріотичному вихованні дітей та юнацтва. Увага до цієї проблеми зумовлена позиціонуванням освіти як чинника національної безпеки України у процесі зміцнення її державного суверенітету, обороноздатності та збереження національно-культурної ідентичності української молоді.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Проблема організації військово-патріотичного виховання у закладах освіти різних типів досліджувалася багатьма вченими. Наприклад, І. Бех, Л. Канишевська, В. Малиношевський [1] детально схарактеризували реалії та орієнтовні позиції стратегії військово-патріотичного виховання дітей і молоді в системі освіти України; Д. Бінецький, О. Остапенко, Н. Касіч [2] розкрили зміст та умови формування ключових компетентностей військово-патріотичного виховання школярів в умовах інформаційної війни, його місце і роль у загальнодер-

жавній системі підготовки школярів до захисту Батьківщини; М. Ковба [4] здійснив опис технологій проведення військово-спортивних змагань та організацію військово-патріотичних таборів і тренінгів; Т. Ціпан [8] зосередила увагу на формах і методах військово-патріотичного виховання молоді в умовах воєнного стану.

З огляду на актуальність військово-патріотичного виховання в умовах сьогодення для утвердження української національної та громадянської ідентичності вважаємо за необхідне визначити пріоритети всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри “Сокіл” (“Джура”) у формуванні в дітей та юнацтва оборонної свідомості, що й визначає мету статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України “Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності” (2023) військово-патріотичне виховання розглядається як “наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони” [3]. Його мета полягає у формуванні оборонної свідомості, тобто “свідомому сприйнятті та готовності громадянина до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України, а також готовності стати до лав Збройних Сил України та інших формувань сектору безпеки та оборони України, готовності до національного спротиву” [3]; “мотивуванні до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони шляхом цілеспрямованої діяльності закладів освіти, громадських об’єднань, сім’ї, органів державної влади й місцевого самоврядування та силових структур” [1, 3].

Фундаментом змісту військово-патріотичного виховання виступає формування і розвиток у підростаючого покоління найважливіших духовно-моральних і фізичних якостей – патріотизму і громадянськості, любові до Батьківщини, поваги до законності і правопорядку, відповідальності за виконання конституційного обов’язку із захисту Батьківщини, мужності і хоробрості, а також здатності мобілізувати ці якості у випадку військової небезпеки.

Оскільки системна організація військово-патріотичного виховання спрямована на формування психологічної, фізичної та морально-духовної готовності до служби в Збройних Силах України, оволодіння початковою військовою підготовкою, військовими професіями [5], то схарактеризуємо

ПРІОРИТЕТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОЇ ГРИ “СОКІЛ” (“ДЖУРА”) У ФОРМУВАННІ В ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ

основні ресурси реалізації військово-патріотичного виховання:

– заклади загальної середньої освіти: викладання навчального предмету “Захист України”; формування необхідних компетенцій у сфері безпеки; отримання знань, умінь і навичок із початкової загальної військової підготовки (вогнева, стрійова підготовка, воєнна топографія), цивільної оборони; наявність знань про структуру Збройних Сил України; військово-технічних умінь і навичок, необхідних для оволодіння професією військового; організація позакласної виховної роботи, методичне забезпечення якої складає банк методичних та інформаційних розробок військово-патріотичного спрямування, відео- та мультимедіотеку; художні і документальні фільми на державотворчу та військову тематику; інформування школярів про заклади освіти, які здійснюють підготовку фахівців військових спеціальностей і надання їм допомоги в усвідомленому виборі професії військового, прикордонника, поліцейського, рятувника тощо;

– заклади вищої освіти – викладання соціо-гуманітарних дисциплін; наукова студентська діяльність; функціонування волонтерських формувань; музейні кімнати чи куточки, які уміщують інформацію про випускників ЗВО – учасників АТО, ООС, російсько-української війни тощо;

– сім’я і родина: утвердження у свідомості дітей любові до Батьківщини, гордості за рідний край і людей, які його населяють; формування почуття обов’язку, честі, совісті, готовності до захисту рідної землі; вивчення воєнної історії сім’ї і родини; формування поваги до професії військового тощо;

– бібліотеки (шкільні, районні, міські, обласні): популяризація художньої й публіцистичної літератури про героїчні сторінки історії України, її тернистий шлях до незалежності й суверенітету, державних і військових діячів, творців сучасної історії країни тощо;

– інформаційний простір (інтернет-портали, сайти, сторінки в соціальних мережах та месенджерах, на яких розміщена інформація з питань дитячого й молодіжного руху, що ініціює патріотизм, громадянськість, полікультурність, соціальну активність підлітків і молоді в різних форматах). “В онлайн-контактах виникає груповий ціннісний ефект та формується вагома суспільна позиція “ми готові до дії” як норма суспільно значущого життя” [1, 6];

– музеї (краєзнавчі, історичні, літературні, віртуальні; музеї чи музейні кімнати закладів освіти): організація пошукової діяльності, робота з експозиціями музеїв, музейних кімнат воєнної історії;

– військово-історичні пам’ятки та об’єкти, місця поховань загиблих в АТО, ООС, російсько-українській війні;

– система зв’язків з учасниками бойових дій, російсько-української війни, волонтерськими організаціями, військовими формуваннями – виховує “впевненість у своїх військово-патріотичних діяннях” [1, 6];

– об’єднання за інтересами військово-патріотичного спрямування на базі закладів загальної середньої чи позашкільної освіти: формування навичок здорового способу життя; витривалості, здатності переносити фізичні навантаження у повсякденному житті і обстановці, наближеній до бойової; залучення школярів до військово-спортивних заходів: військово-спортивних конкурсів, військово-патріотичних ігор тощо.

Оскільки зміст військово-патріотичного виховання визначається національними інтересами України й покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози [5], то виокремимо пріоритети всеукраїнських ігор, цільовими установками яких є формування в учнівської молоді психологічної, фізичної та морально-духовної готовності до військової служби в ЗСУ, патріотизму і громадянської самосвідомості; вірності конституційному обов’язку; шанобливого ставлення до героїчного минулого українського народу; удосконалення фізичних якостей та спортивних умінь.

Це такі військово-спортивні, військово-патріотичні та спортивно-прикладні ігри, як: всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра “Сокіл” (“Джура”); всеукраїнська національно-патріотична військово-спортивна гра “Захисник України”; національна дитячо-юнацька військово-патріотична гра “Хортинг-патріот”; національні дитячо-юнацькі спортивно-прикладні ігри “Юний поліцейський”, “Юний миротворець”; “Юний прикордонник”; “Юний кінолог”; “Юний рятувальник”; “Юний гвардієць”; військово-прикладне семиборство; військово-спортивна гра “Патріот” [9].

Наприклад, всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра “Сокіл” (“Джура”) в закладах середньої та позашкільної освіти проводиться з 2003 р. під егідою Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді і спорту України, Ради козацьких отаманів України та МБУ “Центр Національного Відродження” при сприянні Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України. Починаючи з 2018 р., гра відбувається відповідно до оновленого Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру “Сокіл” (“Джура”) і проводиться “з метою виховання громадян-патріотів, захисників державної незалежності та територіальної цілісності України як високоморальних особистостей, які плекають українські

ПІОРИТЕТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОЇ ГРИ “СОКІЛ” (“ДЖУРА”) У ФОРМУВАННІ В ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ

традиції, духовні цінності, володіють відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатні реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства” [7].

Реалізація мети відбувається шляхом упровадження в ігровий процес різноманітних форм і методів виховання, серед яких: індивідуальна й групова робота під керівництвом виховників; уроки звитяги; теренові ігри, змагання та квести; організація урочистих ритуалів і церемоній; туристсько-красназавчі експедиції, походи; організація і відзначення (вшанування) пам’ятних дат з історії Збройних Сил України та держави; добродчинні акції; популяризація державних символів, військових, бойових традицій, ритуалів та символів ЗСУ; зустрічі з учасниками національно-визвольних змагань, Революції Гідності, антитерористичної операції та операції об’єднаних сил; історична та музейна робота; робота з увічнення пам’яті загиблих під час виконання конституційного обов’язку із захисту держави; вивчення зразків новітньої бойової техніки і зброї та правил поведінки з ними; заходи спортивно-оздоровчого спрямування: стройова підготовка, орієнтування на місцевості, подолання природних чи штучних перешкод, конкурси, естафети, змагання, флешмоби, марафони тощо [7; 8, 229–230].

Всеукраїнська гра “Сокіл” (“Джура”) є дієвим засобом військово-патріотичного виховання загалом і оборонної свідомості зокрема, оскільки її зміст насичений формами і методами, спрямованими на оволодіння знаннями з початкової загальної військової підготовки, військово-прикладними, спортивно-оздоровчими вміннями та навичками і їх закріплення. У ній “виражена військово-прикладна спрямованість знань і дій в грі, необхідних як захиснику Вітчизни, так і громадянину; наявність елементів героїки та бойової романтики; пропаганда здорового способу життя; формування колективу і взаємодопомоги, дотримання дисципліни та безконфліктне вирішення тактичних завдань; перевірка своїх сил та можливостей в ігрових ситуаціях та під час виконання різних вправ (біг, стрибки, метання, орієнтування на місцевості, надання першої допомоги, навички похідного життя, стройові вправи); відчуття дорослості, самостійності, реальна самооцінка, самоствердження; формування справжньої дружби, товариства і взаємної виручки” [9, 100].

Важливою формою виховання в “Джурі” є табірний збір – комплексна форма виховної роботи з оволодіння учасниками гри практичних умінь і навичок, які забезпечують формування громадянськості, патріотизму, оборонної свідомості, в саме:

– навчання стройової підготовки (формує витримку, відчуття єдності з іншими, почуття особис-

тої і колективної відповідальності, гордості за ЗСУ);

– орієнтування на місцевості та розв’язування задач на визначення відстані різними способами (вимагає знань з географії, математики; сприяє формуванню спостережливості, готовності надати допомогу іншим, умінню аналізувати, робити висновки й узагальнення);

– проведення “розвідки” й непомітне пересування та маневрування на місцевості (сприяє удосконаленню координації та точності рухів, швидкості й витривалості, сміливості й рішучості, оборонної свідомості, підвищенню рівня самооцінки);

– ведення “оборонного бою” чи “наступу” на супротивника (виховує мужність, сміливість, рішучість, витримку, силу волі, відповідальність, готовність до здійснення героїчних вчинків і дій в екстремальних умовах, до захисту Батьківщини);

– маскування (розвиває дисциплінованість, передбачливість, хоробрість, витривалість, відповідальність, врівноваженість, ініціативність, зібраність, кмітливість);

– долаття природних і штучних перешкод, наприклад, “горизонтальна павутина” (уміння пройти по-пластунськи під натягнутою мотузкою), “мінне поле” (уміння пройти та знешкодити “міни”), “навісна переправа”, “вихід з оточення”, “зона диму” та інші (розвиває фізичну витривалість, кмітливість, рішучість, зібраність, стресостійкість, самоконтроль і самоаналіз);

– дії в екстремальній ситуації “Повітряна тривога”, її сутність – у здатності учасників гри якнайшвидше залишити небезпечне місце у таборі за сигналом “повітряна тривога”, знайти “безпечну зону” – швидко евакуюватися і “зайняти оборону” (формує уміння грамотно поводитися в екстремальних ситуаціях, приймати адекватні рішення, відповідати за себе і за інших членів команди, розвиває культуру безпечної життєдіяльності, оборонну свідомість).

Під час вищезазначених групових (командних) ігор їх учасники оволодівають військово-прикладними компетентностями у сфері безпеки й оборони, що, зі свого боку, позитивно впливає на формування у них оборонної свідомості, а також відбувається фізичне й психічне загартування організму. Наприклад, біг на швидкість сприяє пристосуванню організму до виконання роботи в умовах кисневого голодування; вправи на метання та стрибки забезпечують розвиток швидко-силових якостей з навантаженням на верхній плечовий пояс та нижні кінцівки.

Паралельно здійснюється оздоровлення учасників гри, що виражається в їх усвідомленні систематично займатися фізкультурою та спортом, загартовувати організм, відповідально ставитися до

ПРІОРИТЕТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОЇ ГРИ “СОКІЛ” (“ДЖУРА”) У ФОРМУВАННІ В ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ

свого здоров'я, дотримуватися здорового способу життя.

Оздоровчий ефект військово-спортивних ігор вбачаємо і в згуртованих, узгоджених діях гравців, позитивних емоціях, які виникають як під час ігор, так і після їх завершення. Сформовані звички грати чесно, з дотриманням правил формують дисциплінованість і відповідальність, нівелюють появу непорозумінь, взаємних образ і сварок.

Командна гра й різні види спільної ігрової діяльності виробляють в учасників гри необхідні навички соціальної взаємодії, уміння підкорятися колективній дисципліні і водночас відстоювати свої права, співвідносити особисті інтереси з інтересами інших. Робота у згуртованій групі забезпечує у команді клімат взаємної довіри, турботи та взаємодопомоги.

Зосередимо увагу на методах виховання, які допомагають гравцям набуті життєвого досвіду, оволодіти культурою безпечного життя, почуттям громадянської солідарності, оборонної свідомості.

Метод навчання й виховання через гру – відображає активну діяльність, у процесі якої гравці, застосовуючи набуті теоретичні знання в практичній діяльності, запозичуючи досвід інших, набувають досвіду безпечної життєдіяльності.

Метод особистісного зростання – підсилює внутрішню мотивацію на подальший розвиток і самовдосконалення, що надає дітям та юнацтву впевненості у досягненні окреслених життєвих цілей.

Метод виховання в колективі – сприяє формуванню готовності до взаємодії з іншими, позиціонуванню себе частиною цілого живого організму, тобто вихованню командного духу. Усвідомлення командної (групової) приналежності, відчуття цілісності команди позитивно впливає на врахування потреб та інтересів інших членів команди, формування почуття солідарності, взаємодопомоги, емоційного добробуту й стійкості.

Сторителінг – це метод, який ґрунтується на захопливій розповіді про когось чи про щось. Наприклад, розповідаючи історію виникнення військових нагород і відзнак України, військових ритуалів, створення сучасної бойової техніки, організатор створює простір, у якому вихованці можуть вільно висловлювати свої думки та уявлення, розвивати навички критичного мислення та аналізу, оскільки чують різні точки зору на основі розвитку сюжету.

Метод змагання пов'язаний з результативністю ігрової діяльності та дає змогу досягнути високого ігрового результату; мобілізує інтелектуальні й психічні можливості учасників гри, стимулює їхню розумову діяльність.

Форми і методи виховання в “Джурі” є сучасними, відповідають віковим особливостям дітей та

юнацтва, тому й забезпечують реалізацію окреслених у нормативно-правових документах завдань військово-патріотичного виховання загалом і оборонної свідомості зокрема.

Висновки. У сучасних умовах функціонування вітчизняного суспільства військово-патріотичне виховання є мобілізаційним ресурсом формування у дітей та юнацтва активної громадянської позиції і оборонної свідомості. Пріоритети всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри “Сокіл” (“Джура”) у цьому контексті вбачаємо у формуванні в дітей та юнацтва готовності до виконання завдань із забезпечення захисту Батьківщини й оволодіння необхідними для цього особистісними якостями, захищати Конституційний устрій держави, її інтереси та територіальну цілісність і успішно реалізувати себе в суспільстві як громадянина і патріота.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні впливу фізкультури і спорту на формування у дітей та молоді готовності до захисту Батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

- Бех І.Д., Канишевська Л.В., Малиношевський Р.В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовані позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук*. 2023. № 5 (2). С. 1–7. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/390/454>
- Бінецький Д.О., Остапенко О.І., Касіч Н.П. Військово-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти в умовах інформаційної освіти. The 9th International scientific and practical conference “Actual trends of modern scientific research” (April 11–13, 2021) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2021. 623 p.
- Закон України “Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності”. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283420>
- Ковба М.В. Методи і форми військово-патріотичного виховання старшокласників (перша чверть XXI ст.). *Педагогічний альманах*. 2024. № 55. С. 78–284.
- Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
- Міністерство освіти і науки України. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 (527). 2022. URL: <http://surl.li/ceowq>
- Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру “Сокіл” (“Джура”). 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2018-%D0%BF#Text>
- Ціпан Т. Військово-патріотичне виховання молоді в умовах воєнного стану. *Інноватика у вихованні: зб. наук. праць*. Вип. 16 / упор. О.Б. Петренко, ред. кол.: О.Б. Петренко, Н.Б. Грицай, Т.С. Ціпан та ін. Рівне : РДГУ. 2022. С. 223–232. URL: <https://o.s.itup.com.ua/index.php/iu/article/view/498>

**ПІОРИТЕТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОЇ ГРИ
“СОКІЛ” (“ДЖУРА”) У ФОРМУВАННІ В ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ**

9. Діхтяренко З.М. Методичний інструментарій формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни : метод. посіб. / під ред. Шаповалова Б.Б. Кропивницький : Імекс-ЛІТД, 2019. 143 с.

REFERENCES

1. Bekh, I.D., Kanishevska, L.V. & Malynoshevskiy, R.V. (2023). Stratehiia viiskovo-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi v systemi osvity Ukrainy: realii ta oriientovni pozysyii [Strategy of Military-patriotic Education of Children and Youth in the Education System of Ukraine: Realities and Indicative Positions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk*, No. 5 (2), pp. 1–7. Available at: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/390/454>. [in Ukrainian].
2. Binetskiy, D.O., Ostapenko, O.I. & Kasich, N.P. (2021). Viiskovo-patriotichne vykhovannia uchniv zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh informatsiinoi osvity [Military and Patriotic Education of Students of General Secondary Education Institutions in the Context of Information Education]. The 9th International scientific and practical conference “Actual trends of modern scientific research” (April 11–13, 2021) MDPC Publishing, Munich, Germany. 623 p. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy “Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti” [The Law of Ukraine “On the Basic Principles of State Policy in the Field of Strengthening Ukrainian National and Civil Identity”]. (2023). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283420> [in Ukrainian].
4. Kovba, M.V. (2024). Metody i formy viiskovo-patriotichnoho vykhovannia starshoklasnykiv (persha chvert XXI st.) [Methods and Forms of Military-patriotic Education of High School Students (First Quarter of the 21st Century)]. *Pedagogical almanac*. No. (55). pp. 278–284. [in Ukrainian].
5. Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy (2022). [The Concept of National-patriotic Education in the Ukrainian Education System]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [in Ukrainian].
6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2022). Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v zakladakh osvity Ukrainy ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 № 641 (527) p. [On Some Issues of National-patriotic Education in Educational Institutions of Ukraine and the Invalidation of the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 16.06.2015 No. 641 (527)]. Available at: <http://surl.li/ceowq> [in Ukrainian].
7. Polozhennia pro Vseukrainsku dytiachy-yunatsku viiskovo-patriotichnu hru “Sokil” (“Dzhura”) (2018). [Regulations on the All-Ukrainian Children’s and Youth Military-Patriotic Game “Sokil” (“Dzhura”)]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
8. Tsipan, T. (2022). Viiskovo-patriotichne vykhovannia molodi v umovakh voiennoho stanu [Military and Patriotic Education of Young People Under Martial Law]. *Innovation in upbringing*. Vol. 16. (Eds.). O.B. Petrenko, N.B. Hrytsai, T.S. Tsipan et al. Rivne, pp. 223–232. Available at: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/498> [in Ukrainian].
9. Shapovalov, B.B. (Ed.). & Dikhtiarenko, Z.M. (2019). Metodychnyi instrumentarii formuvannia u starshoklasnykiv hotovnosti do zakhystu Vitchyzny: metod. posib. [Methodological Tools for the Formation of High School Students’ Readiness to Defend the Motherland: methodological guide]. Kropyvnytskyi, 143 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2024

“... І на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі...”

*Тарас Шевченко
український поет, прозаїк*

“Мій патріотизм – це не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо”.

*Іван Франко
видатний український поет, прозаїк*

“Хто осмислено спрямований заради добра в небезпеку й не боїться її, той мужній, і в цьому мужність”.

*Аристотель
давньогрецький науковець-енциклопедист, філософ*

“Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується”.

*Василь Сухомлинський
український педагог*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ: З ДОСВІДУ
ДРАГОМАНІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УДК 37.091.33:37.017.4]:94:355(477)“14/17”]:378.4(477.411)*УДУімМ.Драгоманова
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314158>

Світлана Кушнірук, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Тарас Олефіренко, кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологічної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ: З ДОСВІДУ
ДРАГОМАНІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Дослідження покликане розкрити концептуальні засади формування феномену українського козацтва як важливого соціально-економічного, військово-політичного, культурно-релігійного чинника консолідації української нації та становлення Української держави; представлено результати впровадження наукових досліджень, висвітлення і поширення результатів науково-дослідницької роботи в галузі історії педагогіки лабораторії козацької педагогіки (лабораторії народної педагогіки) при кафедрі педагогіки (теорії та історії педагогіки) УДУ (НПУ) імені Михайла Драгоманова, яку очолював з 1987 р. Ю. Руденко.

У статті здійснено спробу осмислення здобутків драгоманівського університету у справі відродження, наукового обґрунтування та практичного інтегрування у систему сучасного освітнього процесу ідей козацької педагогіки.

Ключові слова: козацька педагогіка; скіф; козак; феномен; драгоманівський університет; кафедра педагогіки.

Літ. 7.

Svitlana Kushniruk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Pedagogy Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University
Taras Olefirenko, Ph.D. (Pedagogy), Professor,
Professor of the Technological Education Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University

CONCEPTUALIZATION OF THE METHODOLOGY OF COSSACK PEDAGOGY: FROM
THE EXPERIENCE OF DRAHOMANIV UNIVERSITY

The study is devoted to the elucidation of the conceptual foundations of the formation of the phenomenon of Ukrainian Cossacks as an important socio-economic, military-political, cultural-religious factor of the consolidation of the Ukrainian nation and the formation of Ukrainian statehood; the results of the implementation of scientific research, coverage and dissemination of the results of research work in the field of history of pedagogy of the laboratory of Cossack pedagogy (laboratory of folk pedagogy) at the Department of Pedagogy of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, headed by Yu. Rudenko since 1987, are presented. The article attempts to understand the achievements of Dragomanov University in terms of revival, scientific justification and practical integration of the ideas of Cossack pedagogy into the system of the modern educational process. The historical prerequisites of the emergence, traditions, prospects of revival and peculiarities of the introduction of the Cossack education system are determined. The conceptual foundations of Cossack pedagogy as a unique phenomenon of world culture are substantiated. The role of patriotism in the formation of national self-awareness of the people has been proven. The specificity of patriotic education regarding the formation of a person of culture, a citizen, a patriot as a spiritual heir, creator and defender of life has been clarified. Attention is focused on the role of the Cossacks in the creation of Zaporozhian Sichcha as a center, a spiritual center of the ethnogenesis of Ukrainians, a powerful generator of Ukrainian statehood, a universal national idea. The problems of the spiritual and moral potential of Cossacks in the context of the history of European social and educational processes, the national-patriotic education of students based on the traditions of Ukrainian Cossack pedagogy are updated. The Cossack-knight spirituality is defined as one of the highest peaks of national spirituality, a saving phenomenon in the history of the native people.

Keywords: Cossack pedagogy; Cossack; phenomenon; Dragomanov University; Department of Pedagogy.

Постановка проблеми. Проблема утвердження національної ідеї є засадничою в історичному розвитку народу. Козацтво протягом тривалого часу було основною силою і формою об'єднання українського суспільства. Ко-

зацька доба створила глибоко різноманітну духовність, яка стала вершиною української національної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми виховання на сучасному етапі

розвитку українського суспільства досліджують І. Бех, К. Журба, Ж. Петрович та ін.

Предметом наукових розвідок В. Голобуцького, А. Кашенка, В. Смоля, Т. Чухліба, В. Щербака, Д. Яворницького та ін. є феномен українського козацтва як важливого чинника консолідації української нації. Роль і місце українського козацтва в історії утвердження української державності аналізувалися і дослідниками народної педагогіки: Д. Вишневським, М. Стельмаховичем, С. Сявко та ін.

У наукових працях Ю. Руденка, О. Губка, В. Кузя осмислюються історичні передумови виникнення, традиції, перспективи відродження і особливості впровадження системи козацького виховання; обґрунтовуються концептуальні основи козацької педагогіки.

Мета статті – здійснити спробу осмислення здобутків драгоманівського університету у справі відродження, наукового обґрунтування та практичного інтегрування у систему сучасного освітнього процесу ідей козацької педагогіки.

Методологічну основу дослідження забезпечили **методи** теоретичного аналізу, синтезу, індукції та дедукції; порівняльно-історичні методи дали змогу дослідити вплив козацької педагогіки на розвиток національної самосвідомості, ідентифікація й самовизначення; усі ці методи уможливили з'ясувати своєрідність розвитку досліджуваного феномену у різні історичні періоди, враховуючи сукупність чинників й загальні тенденції розвитку.

Виклад основного матеріалу. Цікавість освітянської спільноти і всього українського суспільства до досвіду козацької педагогіки зумовлена, на нашу думку, з-поміж іншого, необхідністю пошуку актуальних, відповідних реаліям сьогодення форм і методів виховної роботи. Зокрема, виховання патріотизму як архінеобхідної для збереження української державності якості особистості.

Патріотизм є основою національної самосвідомості народу, що виражається в ідентичності з минулим, сьогоденням і майбутнім своєї Батьківщини, її традиціями, стереотипами, цінностями. При всьому різноманітті його особливостей і проявів, патріотизм виступає формою та ресурсом формування української громадянської ідентичності, що дозволяє кожній людині діяти й орієнтуватися у межах особливого внутрішнього простору сенсів життя і ціннісних орієнтацій. У цьому просторі здійснюється: по-перше, зв'язок традицій та сучасності; по-друге, у ньому зберігається така культурна цілісність, у межах якої можливі як національна ідентифікація і самовизначення, так й ефективність соціалізації підростаючих поколінь громадян України.

В умовах воєнного стану особливості та зміст патріотичного виховання ґрунтуються на ідеї слу-

жіння Батьківщині й спрямовані на збереження національної самосвідомості, забезпечення взаємозв'язку між минулим, сьогоденням і майбутнім, формування світогляду та культури поведінки молоді людини як громадянина, патріота, духовного спадкоємця, творця і захисника життя. Окреслена вище своєрідність патріотичного виховання молоді повною мірою відображає утілення основних положень філософії козацтва щодо відданості козаків-патріотів інтересам рідної землі.

Український державний університет багато років має честь називатися ім'ям великого Михайла Драгоманова, якого наш народ шанує за високий інтелект у поєднанні з чесністю і самовідданою мужністю. Осмислення минулого й історичної долі українського народу, прагнення пробудити й активізувати національну свідомість, спрямувати громадсько-політичну діяльність еліти українського народу – абсолютний пріоритет громадських, культурно-освітніх і наукових інтересів Михайла Драгоманова [2], які самовіддано намагаються нести упродовж років і десятиліть й усі члени великої драгомановської родини.

Здійснюючи дослідження щодо ролі козацтва в історії України, Драгоманов наголошував на тому, що епоха козацтва мала неабиякий вплив на всю подальшу її історію, адже саме тоді з точки зору українського народу сформувалася особливості, пов'язані з принципами соціально-економічних відносин, автономії, розвитку культури та відносин з іншими народами [1, 74].

Євген Маланюк у книзі “Нариси з історії нашої культури” писав, що “козацтво було максимальним націєвірним напруженням цього народу, цілої Батьківщини. Це була тотальна мобілізація всіх духовних і матеріальних, моральних і соціальних, культурних і політичних ресурсів” [5].

Красномовно і ствердно сказав про козацтво В. Берека: “Козацтво – це героїка, скарбниця високої духовності наших предків, джерело натхнення в боротьбі за свободу й незалежність, це вершина військової майстерності українського народу. Так, справді, в минулому України неможливо знайти якесь інше явище, що так глибоко й різнопланово вплинуло на історичну долю всього народу” [2, 7].

В умовах іноземного панування та несформованості власної національної держави український народ упродовж століть намагався забезпечити собі гідне існування та розвиток. Шукаючи шляхи та форми для захисту та самозахисту, народ перетворив козацтво на могутню збройну силу, що, як відомо, є однією з основних ознак держави. Таким чином, козацтво запропонувало ідею державності, яка згодом була втілена на теренах Запорізької Січі. Як зазначають Ю. Руденко та О. Губко, “створена в першій половині XVI ст. запорозькими козаками, які були авангардом українського козацтва, Запо-

різька Січ із військового центру розвинулась у своєрідне державне утворення – козацьку християнську православну демократичну республіку, яка мала демократичний соціально-політичний устрій, особливу військову організацію, своєрідний життєвий уклад, побут і звичаї” [7]. Козаки врятували український народ від геноциду з боку Османської імперії та її васального Кримського ханства, які у XVI ст. посилювали агресивні напади, що загрожували розвитку всієї Європи. Найбільше від агресорів потерпала Україна, де вбивали старих і дітей, брали в полон молодих і здорових чоловіків і жінок – цвіт української нації, дівчат продають у гареми, а підлітків віддають у яничари. Український народ перебував під загрозою знищення. Натомість, під захистом могутніх збройних сил козацьких держав – Гетьманської України та “козацької християнської республіки” – Запорізької Січі – відбувалося Велике Українське Відродження (XVI–XVIII ст.). Розвиток економіки, культури, науки формували національну освіту та систему виховання [7].

Упродовж століть Запорізька Січ була духовним центром етнографії українського народу, могутнім генератором української державності, її соборності, слугувала національній ідеї. За інтелектуальною, духовно-етичною та гуманітарною спрямованістю, повним вираженням принципу народовладдя і суверенітету вільної особи, братерської єдності громадян – козаків Запорізька Січ була унікальною соціально-державною інституцією.

Справжній син України, перший президент і видатний історик М. Грушевський говорив, що велика Козацька доба відіграла особливу і важливу роль в історії нашої країни. Українське козацтво, духовне і військово, його основа – Запорізька Січ, глибоко прищепили дух самостійницького націоналізму українців і винесли його на багато висот світу.

Українського козака називають взірцевим представником нашого народу, зазначаючи, що “...це ідеал, національний архетип людини”. Життя, освітньо-виховна та військово-політична діяльність козаків, найтонші нюанси думки та духовного життя людей, які своїми іменами увійшли до скарбниці вітчизняної та світової історії і культури, сформували в свідомості й світогляді наших сучасників щось глибинне, неповторне, історично стійкий внутрішній світ, склад характеру, козацькі філософію та ідеологію.

Історична потреба у формуванні освіченого, духовно багатого, мужнього, фізично здорового та шляхетного народу, представники якого палко любитимуть Україну і боротимуться з іноземними загарбниками, виникла з метою захисту, збереження свободи й незалежності рідного роду,

поглиблення національної ідентичності українців, їх утвердження у світі.

І тут ми прослідковуємо неабияку подібність із нашим сьогоденням, яке так само, як і кілька століть тому, потребує від своїх громадян сили духу, сміливості, жертвовності, які уможливають збереження держави, її цілісності та незалежність.

Українському козацтву вдалося опанувати й одночасно синтезувати українську етноментальність, втілюючи її змістову та функціональну цілісність у здатність людини переборювати духовні випробування. Відновивши на основі етноментальних основ козацького буття культурно-історичні формоутворення й архетипи етнокультури, козацтво отримало власний особливий тип української ментальності, який розкрився у всіх сферах духовної культури українського козацтва [4, 29]. А. Лугова наголошує, що “саме козак, навіть у найскрутніші для України часи, плекав у своїм “туляй-полі” ідею самостійності, без якої неможливе було повноцінне формування українського етносу, закладав наріжний камінь у фундамент української ідеї. Не дивно, що козацтво, злетівши на гребінь національної історії й навіть етногенезу, було свідоме щодо своєї ролі в житті українського суспільства й визначало не лише лінію політичного розвитку, але й нові художні смаки...” [4, 103].

Багатовіковий визвольний козацький рух породив унікальне явище не лише української та східнослов'янської, але й світової культури – козацьку педагогіку, яку з 1987 р. почали творчо відроджувати працівники лабораторії народної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, яку тоді очолював кандидат педагогічних наук, доцент, нині доктор педагогічних наук, професор Юрій Дмитрович Руденко, який у своїх працях і статтях висвітлював окремі аспекти проблем розробки наукових основ української школи та системи національного виховання, підґрунтя яких становить формування у свідомості й культурі поведінки молоді основ патріотизму та громадянськості, національного характеру і світогляду. Цими питаннями учений-педагог опікується упродовж усієї своєї наукової діяльності.

Термін “козацька педагогіка” охоплює зміст, світоглядну спрямованість і національно-виховні традиції українського народу, що їх він плекав упродовж віків з метою забезпечити ефективність захисту рідної землі від постійних загарбницьких чужоземних набігів, розумового та фізичного виховання підрастаючих поколінь, основу яких становлять непокоря ворогам, подвижництво та героїзм. Це поняття охоплює систему наукових знань і суспільної освіти, ідей та інших цінностей, яким упродовж щонайменше 500 років належало чільне місце в системі національної освіти та виховання.

Козацька педагогіка втілює основні принципи у формуванні державницько-націєтворчої спрямованості свідомості підростаючого покоління, зокрема виховання у культурі поведінки учнівської молоді високих лицарських чеснот, уміння спростовувати псевдонаукові ідеї, теорії та підходи, що послаблюють єдність нашого суспільства, взаємопідтримку і взаємодопомогу громадян України та представників її національних меншин. Як обґрунтовують автори посібника “Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти”, “у центрі козацької педагогіки – ідеал вільної й незламної у своїх прагненнях до свободи людини, яка на основі вітчизняних традицій у громадському та політичному житті країни розвиває власну культуру й економіку, будує підвалини незалежної держави. Козацька виховна мудрість плекає умовлений конкретними історичними обставинами тип українця, який свято охороняє традиційні родинні та загальнонаціональні цінності” [6, 29].

У 2000 р. з метою забезпечення виконання наукових досліджень, висвітлення та поширення результатів науково-дослідницької роботи в галузі історії педагогіки при кафедрі педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова була створена лабораторія козацької педагогіки, яку, як і 1987 р. очолив професор Ю. Руденко. Ініційовані лабораторією дослідження стали підґрунтям для написання кандидатських і докторських дисертацій з проблем національно-патріотичного виховання; укладання навчально-методичних посібників (а саме: “Козацька педагогіка”, “Виховання національно свідомої особистості”, “Основи сучасного українського виховання”, “Українська козацька педагогіка” тощо) та розробки навчальних програм з теорії виховання.

Очолована Юрієм Дмитровичем лабораторія надавала постійну наукову, методичну і організаційну підтримку з проблем патріотичного і громадянського виховання учнів та загартування їх характеру на основі козацьких традицій педагогічним колективам Києва (загальноосвітні школи № 9, 93, 150, 235), а також дитячим і молодіжним організаціям (“Січ”, “Молода СІЧ” тощо).

Непереможні ідеї козацької педагогіки по-особливому пролунали на Міжнародному культурно-мистецькому фестивалі “Козацькій славі жити у віках”, який відбувався під патронатом Інституту козацтва Інституту історії НАН України, Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”, Національної спілки краєзнавців України та інших авторитетних організацій 24–25 червня 202 р. на теренах відомої сьогодні на весь світ нескореній Бучі.

Активну участь у його організації і проведенні брали Юрій Дмитрович Руденко та доцент кафедри

педагогіки педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова Леся Порядченко.

Кафедра педагогіки, очолювана сьогодні доктором педагогічних наук, професором Світланою Кушнірук, продовжує розвивати важливі для сьогодення України ідеї козацької педагогіки. Так, започатковано Всеукраїнський науково-практичний семінар-дискусію “Козацька педагогіка в реаліях сучасної української освіти: проблеми та виклики”. Наприкінці 2023 р. відбулося перше засідання, на якому були актуалізовані проблеми духовно-морального потенціалу козацтва в контексті історії європейського суспільного та освітнього процесів, національно-патріотичного виховання студентства на традиціях української козацької педагогіки, ресурсної складової молодіжних та дитячих рухів як суб’єктів позашкільної виховної практики та ін.

Висновки. Сучасна українська молодь, яка своїми беззаперечними ідеалами визнає незалежну, демократичну, правову, гуманістичну Україну, соборну й міцну українську націю, глибоку духовність та добробут корінних народів, консолідацію представників усіх національностей, які складають українське суспільство, глибоко усвідомлюючи, що козацька лицарська духовність є однією з найвищих вершин національної духовності, рятівним явищем в історії рідного народу [2, 90] і залишається таким і до сьогодні. Тож, драгоманівці з честю і гідністю продовжують реалізовувати свою високу освітню місію, спрямовуючи молоді покоління на стежину мудрості, героїзму, самовідданої любові до Батьківщини, як колись це робили наші славні козаки!

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова Л.Г. Михайло Драгоманов про роль козацтва в історії України. *Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах*: збірник статей викладачів кафедри історії України НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. С. 73–94. URL: <https://enpui.npu.edu.ua/handle/123456789/2174?show=full>
2. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник / укладачі: В.С. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам’янець-Подільський: Видавель ПП Зволейко Д.Г., 2018. 472 с.
3. Козуб Л. Погляди М.П. Драгоманова на розвиток українського національного руху в першій половині XIX століття. *Етнічна історія народів Європи*. 2001. Вип. 10. С. 95–98.
4. Лугова Т.А. Роль козацтва у формуванні української ментальності та його усвідомлення в українському вертепному театрі. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/330325123_ROLE_KOZACTVA_U_FORMUVANNI_UKRAINSKOI_MENTALNOSTI_TA_JOGO_USVIDOMLENNIA_V_UKRAINSKOMU_VERTEPNOMU_TEATRI

5. Маланюк Є.Ф. Нариси з історії нашої культури. Київ : Обереги, 1993. 79 с.

6. Піщанська В.М. Етнокультурна ментальність і духовна культура козацтва в контексті українського бароко. *Мистецькознавчі записки*. 2017. Вип. 32. С. 23–30.

7. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність / Ю. Руденко, О. Губко. Київ : МАУП, 2007. 384 с.

REFERENCES

1. Ivanova, L.H. (2011). Mykhailo Drahomanov pro rol kozatstva v istorii Ukrainy [Mykhailo Drahomanov on the role of the Cossacks in the history of Ukraine]. *The theoretical heritage of Mykhaylo Drahomanov in modern dimensions: A collection of articles by teachers of the Department of History of Ukraine at the M.P. Drahomanov / National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov*. Kyiv, pp. 73–94. Available at: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2174?show=full> [in Ukrainian].

2. Kozatska pedahohika i navchalno-vykhovnyi protses u zakladakh osvity : naukovо-metodychnyi zbirnyk (2018). [Cossack pedagogy and educational process in educational institutions]. (Ed.). V.Ie. Bereka, I.K. Hidzhelitskyi, N.M. Orlovskа. Kamianets-Podilskyi, 472 p. [in Ukrainian].

3. Kozub, L. & Pohliady, M.P. (2001). Drahomanova na rozvytok ukrainskoho natsionalnoho rukhu v pershii polovyni XIX stolittia [Views of M. P. Dragomanov on the develop-

ment of the Ukrainian national movement in the first half of the 19th century]. *Ethnic history of the peoples of Europe*. Vol. 10. pp. 95–98. [in Ukrainian].

4. Luhova, T.A. (2012). Rol kozatstva u formuvanni ukrainskoi mentalnosti ta yoho usvidomlennia v ukrainskomu vertepnomu teatri [The role of Cossacks in the formation of the Ukrainian mentality and its realization in the Ukrainian nativity theater]. Available at: https://www.researchgate.net/publication/330325123_ROL_KOZACTVA_U_FORMUVANNI_UKRAINSKOI_MENTALNOSTI_TA_YOGO_USVIDOMLENNIA_V_UKRAINSKOMU_VERTEPNOMU_TEATRI THE ROLE OF COSSACK IN FORMING UKRAINIAN MENTALITY AND ITS NOTIFICATION IN UKRAINIAN VERTEP THEATE [in Ukrainian].

5. Malaniuk, Ye. F. (1993). *Narysy z istorii nashoi kultury* [Essays on the history of our culture]. Kyiv, 79 p. [in Ukrainian].

6. Pishchanska, V.M. (2017). Etnokulturna mentalnist i dukhovna kultura kozatstva v konteksti ukrainskoho baroko [Ethnocultural mentality and spiritual culture of the Cossacks in the context of the Ukrainian Baroque]. *Art history notes*. Vol. 32. pp. 23–30. [in Ukrainian].

7. *Ukrainska kozatska pedahohika: vytyky, dukhovni tsinnosti, suchasnist* (2007). [Ukrainian Cossack pedagogy: origins, spiritual values, modernity]. (Ed.). Yu. Rudenko, O. Hubko. Kyiv, 384 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.09.2024

“Аби вдосконалити розум, треба більше роздумувати, ніж завчати”.

Рене Декарт
французький філософ, фізик

“З усіх дарів провидіння самий милосердний і дорогоцінний – наше незнання того, що нас чекає попереду”.

Артур Конан Дойл
британський письменник

“Серйозне прагнення до будь-якої мети – вже половина успіху в її досягненні”.

Вільгельм Гумбольдт
німецький філолог, філософ

“У людини є три шляхи, щоб чинити розумно: найблагодніший – роздум, найлегший – наслідування, найгірший – досвід”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

“Ідіть впевнено у напрямку до мрії. Живіть тим життям, яке ви самі собі придумали”.

Генрі Девід Торо
американський письменник

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

УДК 378.011.3-051:004.738.5(043.3)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.309379>

Микола Корець, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інженерії та технологій виробництва
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Володимир Шевченко, кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри інженерії та технологій виробництва
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Юлія Шевченко, аспірантка 4-го року навчання кафедри
інженерії та технологій виробництва
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

У статті обґрунтовано основні педагогічні умови формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності засобами навчально-ігрових технологій. Розкрито сутність кожної із їх ключових складових, що охоплюють організацію освітнього процесу з урахуванням фізіологічних особливостей учнів, реалізацію учителем здоров'язбережувального потенціалу предметів, які вивчаються, забезпечення на уроках, гармонізацію здоров'язбережувального освітнього середовища, інтенцію мотивації формування здорового способу життя, формування психоемоційних станів учнів. Доведено, що ігрові технології покликані сформувати в учнів здоров'язбережувальну компетентність та створити умови удосконалення освітнього процесу в умовах правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: навчально-ігрові технології; освітній процес; здоров'язбережувальна компетентність; педагогічні умови; безпечне освітнє середовище; гармонізація; самоконтроль.

Рис. 1. Літ. 5.

Mykola Korets, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Engineering and Production Technologies Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University
Volodymyr Shevchenko, Ph.D. (Pedagogy), Professor,
Head of the Engineering and Production Technologies Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University
Yuliya Shevchenko, Postgraduate Student of the Engineering and
Production Technologies Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF HEALTHCARE COMPETENCE
IN STUDENTS BY MEANS OF EDUCATIONAL AND GAME TECHNOLOGIES**

It has been proven that game technologies are designed to form students' health-preserving competence and create conditions for improving the educational process in the conditions of the legal regime of martial law.

The article substantiates the main pedagogical conditions for the formation of students' health-saving competence by means of educational and game technologies.

Today, the issue of labor protection and the formation of health-saving competence is complex and quite responsible. After all, the life and health of people who create material goods for the state and nation depend on this. As world experience shows, labor protection is the main guarantee of stability, quality and efficiency of any production as a whole. In addition, the absence of accidents and the reduction of occupational morbidity affects the professional activity of employees, the moral climate in the team, and therefore the efficiency and productivity of work, reducing the cost of benefits and compensations for working in harmful and dangerous conditions.

Issues of occupational health and safety are becoming increasingly serious in the organization of the educational process of educational institutions of all forms of ownership because compliance with established occupational health and safety standards is one of the most important components of effective activity. Today, the focus is on ensuring safe conditions during educational activities, taking specific measures to preserve the health and life of all participants in the educational process. It is no secret that the work of an educational institution cannot be highly effective if the issues of creating proper conditions and performing official duties aimed at preserving both one's own life and the health of the institution's employees, as well as the life and health of children, are not properly resolved so, of course, there is a war in the country.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Today, in European countries, attention is paid both by the state and by subjects of labor relations to the issues of ensuring labor safety and industrial life. This is manifested in the establishment of a significant number of rules and criteria for the classification of enterprises according to the degree of their harmfulness to the health of employees, the responsibility of manufacturers and suppliers of production equipment, standards for training employees in safe work methods were installed.

The scientific-pedagogical team of the educational institution must treat the issues of labor protection and life safety with great responsibility. Despite the low level of material and technical support, taking into account the special conditions of existence of an educational institution, everyone should know their rights and be responsible for their duties, teach and educate the younger generation by their own example.

The organization of the educational process should always be accompanied by occupational health and safety measures to preserve the life and health of all its participants. All of these normative documents regulate the work of educational institutions on labor protection issues, ensure the prevention of accidents, the creation of safe learning and working conditions for both students and teachers.

The essence of each of their key components is revealed, covering the organization of the educational process taking into account the physiological characteristics of students, the implementation by the teacher of the health-preserving potential of the subjects being studied, the provision in the lessons, the harmonization of the health-preserving educational environment, the intention of motivating the formation of a healthy lifestyle, the formation of psycho-emotional states of students.

Keywords: *educational and game technologies; educational process; health-preserving competence; pedagogical conditions; safe educational environment; harmonization; self-control.*

Постановка проблеми. Здоров'я – одна із сутнісних характеристик людини, що визначає ступінь життєздатності, стійкості організму у відповідному середовищі, можливості реалізувати свої біологічні та соціальні функції. Дитина – це той компас, що реагує на будь-які зміни, що відбуваються у дорослому житті, і їй доводиться стикатися із проблемами, розв'язання яких не завжди під силу навіть дорослим. Тільки здорові діти можуть успішно навчатися, продуктивно проводити своє дозвілля, бути повною мірою творцями власної долі.

Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі, схваленої Указом Президента України від 25 травня 2020 р. № 195/2020, обумовлено необхідність побудови безпечного та здорового освітнього середовища для забезпечення прав дітей на освіту, охорону здоров'я, створення умов для надання учням якісних освітніх і медичних послуг.

Війна в Україні призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя. Однією з найбільш уразливих галузей стала освіта, яка не встигла стабілізуватися після випробування глобальною пандемією. Освітні заклади, змушені адаптуватися до обмежень і загроз, стикнулися із завданням гарантувати безпеку, надійність та доступність освіти в найскладніших умовах.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Провідна роль у подоланні цієї проблеми відводиться саме школі, її завдання – зміцнювати здоров'я школярів, виховувати потребу у здоров'ї як життєво важливі цінності особистості. Одним із шляхів реалізації цього завдання є досягнення такої якості навчання, яке зробить його доступним, цікавим, створить позитивний психологічний клімат для розвитку та формування особистості. Аналіз досліджень з означеної проблематики продемонст-

рував необхідність формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності. У наукових статтях багатьох авторів (Т. Андрющенко, Ю. Бойчук, Т. Бойченко, М. Гончаренко, Г. Даниленко, О. Дубогай, О. Єжова, С. Іванова, С. Кириленко, В. Кириченко, В. Оржеховська, С. Страшко, В. Титаренко, В. Шевченко, С. Шмале) доводиться, що важливою рушійною силою її реформування з точки зору здоров'язбереження є визначення та розв'язання основних суперечностей між:

- об'єктивною потребою суспільства у фізично міцній, психічно стійкій, особистості випускника сучасної школи та традиційною системою забезпечення освітнього процесу, що не в повній мірі забезпечує розвиток такої особистості;

- необхідністю формування здоров'язбережувальної компетентності на уроці та недостатньою реалізацією ідеї здоров'язбереження школярів у практиці сучасної системи освіти.

Досить ґрунтовно розглянуті у дисертаційному дослідженні Н. Беляєвої питання реалізації безпечного освітнього середовища у початковій школі в умовах правового режиму воєнного стану, але включення до цього засобів навчально-ігрових технологій не досліджувалось [4]. В. Титаренко зацентрував увагу на підготовці майбутніх учителів до формування в учнів основної школи здоров'язбережувальної компетентності у процесі трудового навчання [4].

Метою статті є визначення та обґрунтування основних педагогічних умов формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності засобами навчально-ігрових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Винесення проблеми здоров'я до найпріоритетніших завдань у суспільному розвитку обумовлюється аналізом стану здоров'я в умовах різних освітніх установ, які свідчать про тенденції зниження рівня

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

здоров'я дітей та підлітків [3]. Численні дослідження останніх років показують, що близько 27 % дітей, які приходять до 1-го класу, вже мають відхилення у стані здоров'я. Серед випускників шкіл вже 75 % і більше не можна назвати абсолютно здоровими. Частка провини за таку ситуацію у суспільстві також покладається на школу. Тому здоров'явитратний характер освітнього процесу визначає необхідність активного застосування здоров'язбережувальних технологій у процесі навчання.

Сучасний етап розвитку шкільної освіти в умовах війни характеризується інтенсифікацією навчальної діяльності, запровадженням безпечних педагогічних технологій, що робить особливо гострою проблему організації освітнього процесу з метою збереження здоров'я школярів. Ситуація, що склалася з проблемою збереження здоров'я дитячого населення, наполегливо вимагає не тільки перегляду "Концепції розвитку охорони здоров'я населення України", а й розроблення нової науково обґрунтованої стратегії здоров'язбережувальної діяльності в закладах системи освіти, здійснювати яку буде педагог, який володіє високим рівнем компетентностей у цьому напрямі.

Освітні установи різного типу та виду є соціальним інститутом, який здійснює соціалізацію дітей, у процесі якої засвоюється цінність здоров'я, формується мотивація до здорового способу життя. Великого значення у цьому контексті набуває діяльність педагогів щодо збереження та зміцнення здоров'я учнів [3].

Компетентність педагога в питаннях здоров'я – найважливіша складова його професійної культури, що вимагає постійного поповнення психолого-медико-педагогічних знань і практичних педагогічних навичок у питаннях раціональної організації освітнього процесу, розробки та впровадження профілактичних програм, здоров'язбережувальних навчально-ігрових технологій. Професійний стандарт вчителя визначає психолого-педагогічні вимоги до його професійної кваліфікації та виділяє цілу низку компетентностей ті програмних результатів навчання у цьому, конкретному напрямі діяльності.

Вивчення традиційної діяльності загальноосвітньої школи на сьогоднішній день показало, що вона не дозволяє повною мірою сформувати здорову особистість учня. Більшість педагогів не готові грамотно і в комплексній системі здійснювати діяльність щодо збереження та зміцнення здоров'я школярів. Тим часом кожен урок має певні дидактичні можливості для організації здоров'язбережувальної діяльності в освітньому процесі.

Результатом організації здоров'язбережувального освітнього процесу на уроці має стати здоров'язбережувальна компетентність саме учнів. Вона визначалася за певними рівнями, а їхня якісна

сторона розкривається у змісті критеріїв та їх показників [1]. Ефективність організації процесу формування здоров'язбережувальної компетентності залежить від умов, у які занурений і перебуває сьогодні освітній процес. Тому нами науково обґрунтовані і експериментально перевірені ключові позиції формування здоров'язбережувальної компетентності учнів засобами навчально-ігрових технологій, що сприятиме розкриттю сутності запропонованого феномену, що знайшло широке застосування в ігровій моделі освітнього процесу серед учнів початкової та основної школи.

В ігровій моделі освітнього процесу створення проблемної ситуації відбувається через введення ігрової ситуації: проблемна ситуація проживається учасниками в її ігровому втіленні, основу діяльності складає ігрове моделювання, частина діяльності учнів відбувається в умовно-ігровому плані.

Учні діють за ігровими правилами (так, у разі рольових ігор – за логікою ролі, що розігрується, в імітаційно-моделювальних іграх поряд з рольовою позицією діють "правила" імітованої реальності). Ігрова обстановка трансформує і позицію вчителя, який балансує між роллю організатора, помічника та співучасника спільної дії.

Підсумки гри виступають у подвійному плані – як ігровий, та як навчально-пізнавальний результат. Дидактична функція гри реалізується через обговорення ігрової дії, аналіз співвідношення ігрової ситуації як такої, що моделює її співвідношення з реальністю.

Ігрова технологія будується як цілісна освітня діяльність, що охоплює певну частину освітнього процесу та об'єднана загальним змістом сюжетом, персонажем [5].

У сучасній школі виникає нагальна потреба у розширенні активних форм навчання, до яких, зпоміж інших, належать саме навчально-ігрові.

Завдання вчителя – навчити кожну дитину самостійно вчитися, сформувані в неї потреби активно ставитися до освітнього процесу. Один із засобів, який надає реальну допомогу учням – гра.

Ігрова технологія є однією з унікальних форм навчання, яка дозволить зробити цікавими та захопливими не лише роботу учнів на творчо-пошуковому рівні, а й буденні кроки з вивчення різноманітних навчальних предметів. Цікавість умовного світу гри робить позитивною, емоційно забарвленою монотонну діяльність із запам'ятовування, повторення, закріплення чи засвоєння інформації. А емоційність ігрового дійства активізує пізнавальну діяльність.

Використання ігрових технологій у навчанні формує у дітей такі необхідні для становлення освітньої діяльності якості, як загальне позитивне ставлення до школи та навчального предмету, бажання постійно розширювати свої можливості та

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

здібності, “будувати” себе у співтворчості з учителем та однокласниками, усвідомлення способів, самоконтролю та самооцінки.

Варто також виокремити основоположні педа-

гогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності учнів засобами навчально-ігрових технологій, що мають основоположне значення в освітньому процесі (рис. 1.):

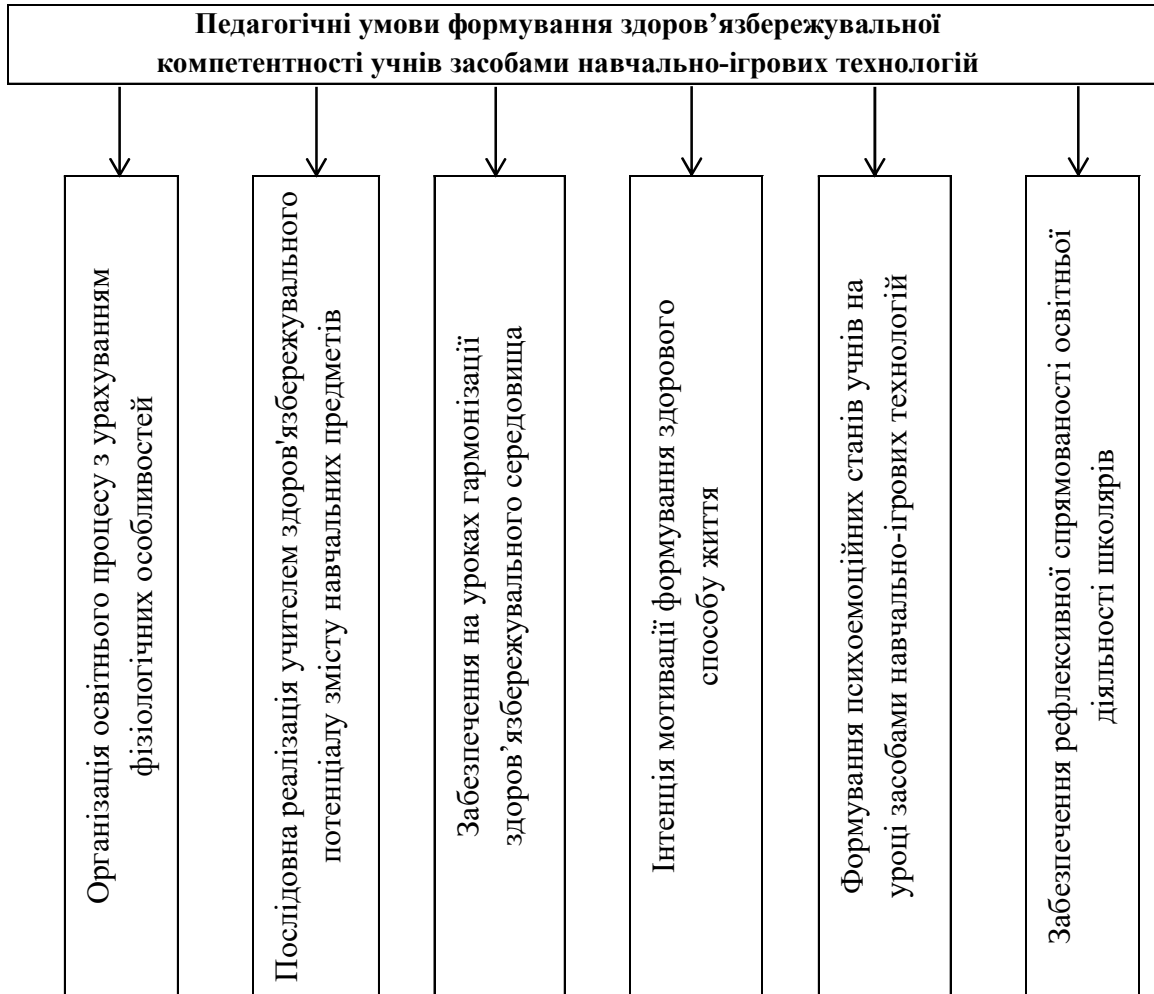

Рис.1. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності учнів засобами навчально-ігрових технологій

1. Організація освітнього процесу з урахуванням фізіологічних особливостей учнів, які мають адресний характер, передбачає наявність у вчителя докладних відомостей про здоров'я дитини на поточний момент, фізіологічні та психологічні особливості, рекомендацій шкільного лікаря і т. д., щоб формувати адресну об'єктивну оцінку впливів на будь-якому етапі формування здоров'язбережувальної компетентності шляхом включення до роботи зі школярами спеціальних способів і прийомів, що відповідають закономірностям їх розвитку, індивідуально-психологічним особливостям (функціональна асиметрія півкуль, статеві та вікові особливості і т. д.).

2. Послідовна реалізація учителем здоров'язбережувального потенціалу змісту навчальних предметів, що передбачає аналіз навчального матеріалу з метою з'ясування його здоров'язбережувальної функції, аналіз різноманітних здоров'язбережувальних прийомів, які використовуються для зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів.

3. Забезпечення на уроках гармонізації здоров'язбережувального середовища шляхом імплікації просторово-предметного, емоційного, технологічного, соціально-ціннісного компонентів. Просторово-предметний компонент – це матеріальні умови навчальної діяльності, особливе естетичне середовище.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Емоційний компонент забезпечується створенням позитивного емоційного настрою учасників освітнього процесу. Як технологічний компонент у структурі такого середовища виступають здоров'язбережувальні технології. Соціально-ціннісний компонент визначає провідні цінності, ідеї, правила, норми, традиції, відносини, спрямовані на здоров'язбереження суб'єктів освітнього закладу. Носіями цих цінностей є учителі, здатні творчо розв'язувати завдання збереження здоров'я.

4. Іntenція мотивації формування здорового способу життя, яка характеризує вибірковість і спрямованість діяльності і відображає рівень розвитку потребно-мотиваційної сфери учня щодо здоров'язберігаючих проблем.

5. Формування психоемоційних станів учнів на уроці засобами навчально-ігрових технологій, що передбачає системне використання елементів музикотерапії та ізотерапії, а також включає: створення комплексу умов ефективності застосування елементів арт-терапії; організацію предметного середовища; практичне застосування арт-терапії на уроках у рамках розроблених творчих проєктів та завдань.

6. Забезпечення рефлексивної спрямованості освітньої діяльності школярів шляхом здійснення таких видів рефлексії: настрою та емоційного стану, змісту навчального матеріалу, діяльності шляхом застосування елементів рефлексії на окремих етапах уроку; наприкінці кожного уроку, теми розділу; поступовий перехід до постійної внутрішньої рефлексії. Оскільки навчання дітей відбувається у незвичних для нас умовах, то це є викликом не тільки для дітей, сімей, а й для вчителів, бо вони не завжди розуміють, що відбувається.

Тому у нинішніх умовах ми повинні перемістити фокус уваги на психо-емоційний стан учнів та навчитись їм допомагати забезпечивши при цьому здоров'язбережувальну спрямованість освітнього процесу в цілому [5].

Адже здоров'я кожної окремо взятої людини – це здоров'я української нації загалом. На сьогоднішній день проблема формування і забезпечення здоров'я всіх верств населення є однією з найбільш важливих і актуальних [2]. Особливості сучасних умов життя, жаклива війна, екологічні та соціальні проблеми, зростання обсягів інформації, стрімкий розвиток технічного прогресу, перевага шкідливих звичок над здоровим способом життя, недостатня кількість рухової активності – все це негативно впливає на стан здоров'я людей. Тому важливо, щоб діти знали про основи здорового способу життя, розуміли його значення для свого здоров'я та вміли дотримуватися його принципів, саме до цього і мають бути покликані сім'я та школа у реалізації системи здоров'язбережувальної складової життєдіяльності дитини [4].

Висновки. На підставі аналітики досліджуваного процесу та проведення експериментальної

перевірки автори статті змогли виокремити та обґрунтувати основні педагогічні умови формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності засобами навчально-ігрових технологій. Встановлено, що засоби навчально-ігрових технологій найбільш ефективно формують саме здоров'язбережувальну компетентність.

Доведено, що завдяки навчально-ігровим технологіям розвивається активність і самостійність учнів, формується здоров'язбережувальна компетентність, здобуваються стійкі знання та уміння, зростає їхня обізнаність щодо нових можливостей та технологічних рішень у системі освіти, оскільки головним завданням сучасної науки і практики шкільної освіти є удосконалення освітнього процесу, приведення його у відповідність до реалій сьогодення та викликів, пов'язаних зі стрімкими змінами у суспільному житті.

Визначено такі найбільш ефективні педагогічні умови формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності засобами навчально-ігрових технологій: організація освітнього процесу з урахуванням фізіологічних особливостей учнів; реалізація учителем здоров'язбережувального потенціалу предметів, що вивчаються; забезпечення на уроках гармонізації здоров'язбережувального освітнього середовища; інтенція мотивації формування здорового способу життя; формування психоемоційних станів учнів на уроці засобами навчально-ігрових технологій; забезпечення рефлексивної спрямованості освітньої діяльності школярів.

Впровадження означеної технології потребує не лише врахування вікових та фізіологічних особливостей учнів, а і певних соціальних умов та обставин, у яких вони перебувають, що особливо гостро постає у період правового режиму воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко Т.К. Теоретичні аспекти проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: зб. наук. праць*. Суми: Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012. № 1 (19). С. 11–20.
2. Беляєва Н.П. Формування готовності майбутніх учителів до реалізації безпечного освітнього середовища у початковій школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти". Київ, 2024. 25 с.
3. Бойченко Т.Є. Здоров'язберігаюча компетентність: підходи до вивчення, основні ознаки. Моніторинг здоров'я школярів: міжсекторальна взаємодія лікарів, педагогів, психологів: матеріали наук.- практич. конф. з міжнар. участю. Харків, 2009. С. 132–136.
4. Титаренко В.М. Підготовка майбутніх учителів технологій до формування в учнів основної школи здоров'язбережувальної компетентності у процесі трудового навчання: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання технологій". Київ, 2017. 225 с.
5. Урум Н.С. Підготовка майбутніх учителів до забезпечення здорового способу життя молодших школярів:

автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти". Київ, 2008. 19 .

REFERENCES

1. Andryushchenko, T.K. (2012). Teoretychni aspekty problemy formuvannya zdorovyazberezhualnoyi kompetentnosti [Theoretical aspects of the problem of formation of health care competence]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: coll. of science works*. No. 1 (19). Sumy, pp. 11–20. [in Ukrainian].

2. Belyaeva, N.P. (2024). Formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv do realizatsiyi bezpechnoho osvithnoho seredovyscha u pochatkoviy shkoli [Formation of readiness of future teachers to implement a safe educational environment in primary school]. *Extended abstract of candidate's thesis*. pp. 1–25. [in Ukrainian].

3. Boychenko, T.E. (2009). Zdorovyazberihayucha kompetentnist: pidkhody do vvychnennya, osnovni oznaky [Health-preserving competence: approaches to study, main features]. *Monitorynh zdorovya shkoliariv: mizhsektoralna vzayemo-*

diya likariv, pedahohiv, psykholohiv: materialy nauk.- prakt. konf. z mizhnar uchastyu – Health monitoring of schoolchildren: interdisciplinary interaction of doctors, teachers, psychologists: scientific and practical materials. conf. from international Participation. pp. 132–136. [in Ukrainian].

4. Tytarenko, V.M. (2017). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv tekhnolohiy do formuvannya v uchniv osnovnoyi shkoly zdorovyazberezhualnoyi kompetentnosti u protsesi trudovoho navchannya [Preparation of future technology teachers for the formation of primary school students' health-saving competence in the process of work training]. *Candidate's thesis*. Kyiv, p. 225. [in Ukrainian].

5. Urum, N.S. (2008). Pidhotovka maybutnikh uchyteliv do zabezpechennya zdorovoho sposobu zhyttya molodshykh shkoliariv [Preparation of future teachers to ensure a healthy lifestyle of younger schoolchildren]. *Extended abstract of candidate's thesis*. pp. 1–20. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.08.2024

УДК 374.7

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.310260>

Леніна Задорожна-Княгницька, доктор педагогічних наук, професор,
декан психолого-педагогічного факультету
Маріупольського державного університету

Ірина Хаджинова, старший викладач
кафедри педагогіки та освіти

Маріупольського державного університету

Сергій Совінський, старший викладач
кафедри тактики та тактико-спеціальної підготовки
Київського інституту Національної гвардії України

ОСВІТА ДОРОСЛИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ДО ДИСКУРСУ ПРОБЛЕМИ

У статті розглянуто сутність поняття "освіта дорослих", чинники, що обумовлюють необхідність її постійного розвитку, охарактеризовано особливості надання освітніх послуг дорослому населенню: диференціація на вікові групи на основі врахування когнітивних можливостей; використання активних методів навчання та практико-орієнтованого підходу; надання постійної психологічної підтримки дорослим особам задля подолання страху та стереотипного мислення щодо навчання та отримання освіти у дорослому віці; підвищення цифрової грамотності дорослого населення. Проаналізовано нормативно-правові документи, які певною мірою регламентують систему освіти дорослих в Україні.

Ключові слова: освіта дорослих; система освіти; законодавче забезпечення; проект Закону України "Про освіту дорослих".

Літ. 12.

Lenina Zadorozhna-Kniahnytska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Dean of Psychology and Education Faculty,
Mariupol State University

Iryna Khadzhinova, Senior Lecturer of the
Pedagogy and Education Department,
Mariupol State University

Serhii Sovinskii, Senior Lecturer of the
Tactics and Tactical Special Training Department,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

ADULT EDUCATION IN WARTIME CONDITIONS: TO THE DISCOURSE OF PROBLEM

Education in Ukraine has been in extremely difficult circumstances for the past three years. The temporary occupation of territories, a significant increase in the number of internally displaced persons after February 2022, the departure of almost

4 million Ukrainians abroad, constant shelling and, as a result, the destruction of enterprises and infrastructure, power outages cause critical damage to the economic sphere of our country. In view of the above, there is an urgent need to rethink approaches to forms of education, improve the efficiency of its system in order to eliminate the damage caused by Russian aggression. The mentioned problem is also relevant in the field of adult education since Ukraine faces challenges directly related to the solution of the issue of providing the economy with specialists in those fields where they are most needed today. This requires professionals to constantly expand their knowledge, develop existing and acquire new competencies, and sometimes radically change their professional trajectory to close gaps in critical areas of society. The implementation of these requirements will be facilitated by the development of adult education systems and the preparation of society for global changes in the educational space for the development of individuals, their creative and professional potential.

The article examines the essence of the concept of "adult education", the factors determining the need for its continuous development. Such factors are: the urgent social need to develop the potential of specialists and increase their value in the labour market; the fast pace of updating knowledge and skills of specialists; the incessant ageing of the working population and the need to increase the retirement age and the period of professional activity of a person; lack of resources for education at a young age; striving for self-improvement and self-realization of the individual. Features of providing educational services to the adult population are characterized: by differentiation into age groups based on cognitive abilities; use of active learning methods and practice-oriented approach; providing permanent psychological support to adults to overcome fear and stereotyped thinking about learning and getting an education in adulthood; increasing the digital literacy of the adult population.

The article examines normative legal documents that to some extent regulate the system of adult education in Ukraine and analyses the draft law "On Adult Education" (2022) in more detail.

Keywords: adult education; education system; legislative support; draft Law of Ukraine "On Adult Education".

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни частина територій України перебуває в тимчасовій окупації, а інші функціонують під постійною загрозою спричинення руйнувань. Кількість скалічених та загинувших людей продовжує зростати, а країна втратила й продовжує втрачати у соціальній і економічній сферах. Як наслідок відбувається скорочення працівників у всіх сферах діяльності.

Війна призвела до втрати робочих місць не менш як для третини працездатного населення. Особливо складною є ситуація для переселенців і мешканців зон бойових дій: половина з них втратили свою роботу. Навіть із тих, хто зміг продовжити працювати під час війни, половина зазнали зменшення заробітної плати [4]. При цьому через тимчасову окупацію територій, бойові дії та гуманітарну катастрофу, постійно тривають внутрішні та зовнішні міграційні процеси. За даними Звіту про внутрішнє переміщення населення в Україні, здійснене Міжнародною організацією з міграції, за квітень 2024 р. фактична чисельність ВПО в Україні складає 3,5 млн осіб. За статистикою ООН 4 млн українців виїхали за кордон [3].

Згідно з соціологічним дослідженням, проведеним групою "Рейтинг", у 2022 р. близько 40 % українців залишилися безробітними. За таких умов цілком зрозуміло, що підвищення кваліфікації та перекваліфікація будуть особливо важливими для відновлення економіки України та добробуту її населення [8]. У післявоєнній перспективі також виникнуть проблеми реінтеграції учасників бойових дій у суспільство, що пов'язане з необхідністю їх фізичної та психологічної реабілітації, подоланням втрат у професійному зростанні протягом часу участі у бойових діях, а подекуди й втратою здатності (з огляду на отримані поранення) займатися

довоєнним видом професійної діяльності. Це призведе до кадрового розриву на ринку праці, коли підприємствам стає все важче знайти працівників з необхідною кваліфікацією. Зазначене вище актуалізує попит на освітні послуги у сфері освіти дорослих та спонукає суспільство до здійснення інтенсивних пошуків нових форм професійної підготовки й перепідготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми освіти дорослих активно проводиться протягом останніх десятиліть як в Україні (В. Кремень, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, В. Олійник, С. Сисоєва, Т. Сорочан та ін.), так і за кордоном (Т. Александер, А. Гартунг, Е. Грубер, А. Корреа, Й. Кноль, З. Нольда, Л. Турос, П. Фаультіш, У. Хілтон та ін.).

Проте вітчизняні науковці зміщують фокус уваги на поліпшення якості освіти дорослих в умовах воєнного стану для забезпечення потреб суспільства.

Неформальну освіту дорослих в умовах російсько-української війни розглянула у своїй роботі О. Аніщенко. Дослідниця обґрунтувала необхідність перегляду в Україні багатьох концептуальних уявлень про неформальну освіту, місію закладів неформальної освіти дорослих у сучасному суспільстві. Як зазначає О. Аніщенко, актуальні проблеми у сфері неформальної освіти дорослого населення в Україні зумовлені змінами (фінансово-економічного, соціально-політичного, структурного, комунікаційного характеру), спричиненими активною фазою російсько-української війни [1].

Перспективи управління розвитком освіти дорослих в умовах воєнного та післявоєнного стану України дослідили В. Любарець та І. Яковенко. Науковці схарактеризували перебіг застосування низки управлінських моделей, зокрема створення

центрів освіти дорослих на базі закладів освіти, юридичних осіб, що здійснюють свою діяльність у соціальній та виробничих сферах, на регіональному рівні в системі територіальних громад, а також у формі міжгромадних об'єднань [6].

Однак, незважаючи на широкий спектр дослідження різноманітних аспектів формування системи освіти дорослих та використання кращого досвіду педагогів-практиків, питання освіти дорослих в умовах воєнного часу залишаються розкритими не повною мірою.

Мета статті – проаналізувати нормативні документи, що регламентують функціонування системи освіти дорослих в Україні та схарактеризувати особливості організації освіти дорослих в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізаційні процеси у світі, посилення міжнародного співробітництва, інтеграція української освіти в Європейський освітній простір, а також гостра потреба у підготовці та перепідготовці кваліфікованих працівників окреслюють основні тенденції розвитку освіти дорослих в Україні. Однією з таких тенденцій є створення ефективної системи безперервної освіти людини протягом життя, спрямованої на збереження та розвиток професійної компетентності фахівців.

За визначенням Н. Фроленкової, освіта дорослих – “це окремих напрям в освіті, що забезпечує задоволення освітніх потреб осіб, зайнятих самостійною професійною діяльністю”. Дослідниця стверджує, що необхідність освіти дорослих зумовлена динамікою соціального, економічного, культурного і науково-технічного прогресу, змінами у змісті та характері праці і суспільної діяльності людей, збільшенням вільного часу і, відповідно, можливостей для його раціонального використання. Сьогодні значення такої освіти посилюється, оскільки відбувається структурна перебудова економіки, що потребує перекваліфікації та перенавчання більшості осіб працездатного віку” [11].

В. Буренко розглядає освіту дорослих як “цілеспрямований процес розвитку і виховання особистості шляхом реалізації освітніх програм і послуг, здійснення освітньо-інформаційної діяльності в межах та поза межами загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти” [7]. У розвинених країнах освіта дорослих розглядається як “механізм досягнення стійкого економічного розвитку, гарантія громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя, як прояв відповідальності суспільства за формування людського й соціального капіталу, що відіграє винятково важливу роль у сучасному суспільстві знань, а також як унікальний соціальний інститут, здатний не тільки розвивати та примножувати людський капітал, а й впливати на майбутнє осо-

бистості, суспільства, держави” [7]. Освіта дорослих спрямована на розв'язання завдань всебічного розвитку особистості, формування гармонійно розвиненої особистості, наділеної духовним багатством.

Потреба постійного розвитку системи освіти дорослих зумовлена такими факторами:

- необхідністю постійно розвивати потенціал людей та підвищувати їх цінність на ринку праці;
- швидким темпом оновлення знань і умінь фахівців;
- старінням працездатного населення та необхідністю підвищення пенсійного віку і періоду активності людини;
- відсутністю ресурсів на навчання у молодому віці;
- прагненням до самовдосконалення та самореалізації особистості.

Рівень освіти дорослого працездатного населення є індикатором високого рівня життя країни. Саме тому тематика освіти дорослих із кожним роком набуває все більшого значення, що зумовило в багатьох країнах розроблення стратегії та програми розвитку освіти дорослих на національному рівні.

Однак інвестувати в освіту дорослих повинна не лише держава, а й громада. Саме тому для забезпечення доступності освіти дорослих створюються мережі освітніх і консультаційних центрів, спрямованих на надання інформаційних та освітніх послуг.

Важливою особливістю організації навчання дорослих є те, що вона має враховувати їхні вікові, соціально-психологічні, національні та інші особливості. У зазначеному контексті треба акцентувати на низці важливих положень, що складають основу організації та здійснення освіти дорослих, а саме:

- важливою умовою організації ефективного навчання дорослих є їх поділ на три вікові категорії: до 25 років, 25–45 років і старше 45 років, та врахування когнітивних особливостей кожного вікового періоду. З цієї причини необхідно встановити окремі цілі навчання, підходи, методи, терміни і темпи навчання для кожної категорії, а також визначити взаємодію між працівниками різних категорій;
- активні методи навчання є пріоритетними в процесі навчання дорослих, оскільки передбачають використання різноманітних форм отримання освіти, результати якої можуть стати доповненням до особистого портфоліо фахівців;
- однією з головних функцій викладача в процесі навчання дорослих є надання ним допомоги щодо систематизації, коригування і актуалізації особистого досвіду слухачів, залучення їх до організації освітнього процесу для підвищення його ефективності;
- більшість дорослих слухачів потребують індивідуальної допомоги та супроводу в процесі

навчання через певні психологічні причини: невпевненість у собі, страх бути некомпетентним в очах інших, а також розбіжності між власним образом “дорослої людини” і своєю роллю студента;

- у системі освіти дорослих потрібно враховувати загальний рівень цифрової компетентності, який, на жаль, серед дорослого населення часто має недостатній рівень, що уповільнює оволодіння новими навичками.

Традиційно в Україні освіта дорослих розглядається переважно як додаткова професійна освіта. Лише останнім часом в регіонах почали розвиватися ініціативи, проєкти та ідеї, пов’язані з навчанням дорослих. Проте всі форми навчання дорослих, що існують сьогодні в нашій країні, організаційно й адміністративно підпорядковані різним органам влади і не об’єднані єдиною державною політикою, відповідними управлінськими та координаційними структурами.

Наразі сектор освіти дорослих в Україні перебуває під юрисдикцією Міністерства освіти і науки України в частині формальної освіти (післядипломна освіта, підвищення кваліфікації тощо). Крім того, підготовкою та перепідготовкою кадрів частково займається Центр зайнятості при Міністерстві соціальної політики. Одним з гострих питань у сфері освіти дорослих є відсутність взаємоузгодженої цілісної нормативної бази як основи для формування політики у сфері освіти і навчання дорослих, вагомість якої підсилюється воєнним станом.

Наразі Україна є однією з небагатьох європейських країн, яка не має систематизованої законодавчої бази для розвитку освіти дорослих. Аналіз сучасного стану правового регулювання освіти дорослих показує, що це питання тією чи тією мірою висвітлено у таких нормативно-правових документах, як: Конституція України, закони України “Про освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про фахову передвищу освіту”, “Про вищу освіту”, “Про професійний розвиток працівників”, “Про зайнятість населення”. Зазначені нормативні акти містять окремі положення щодо регулювання різних аспектів цього сектору, однак, закріплені на законодавчому рівні механізми, більше ускладнюють ситуацію, ніж полегшують її регулювання. Це пов’язано з тим, що ці механізми часто певною мірою суперечать один одному або по-різному реалізують одні й ті самі положення.

У Законі “Про освіту” (стаття 18) зазначено, що “освіта дорослих є складовою освіти впродовж життя і спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки” [9]. Складниками цієї системи є післядипломна освіта, професійне навчання працівників, курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації, безперервний професій-

ний розвиток, будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб’єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою. Однак, як стверджує Л. Лук’янова, у зазначеній вище статті Закону наявні дещо суперечливі положення. Зокрема, курси підвищення кваліфікації та післядипломна освіта розглядаються як окремі складові освіти дорослих. Водночас зазначено, що післядипломна освіта включає у себе підвищення кваліфікації [5].

Одним із кроків для розв’язання питання освіти дорослих є підготовка законопроекту “Про освіту дорослих” (2022) [10], розробленого на виконання Угоди про асоціацію з ЄС (статті 433, 435), який визначає структуру освіти для дорослих, принципи її організації, права та обов’язки різних суб’єктів у цій сфері. У цьому документі складниками освіти дорослих визначено додаткову особистісно орієнтовану освіту і навчання; громадянську освіту; безперервний професійний розвиток, у тому числі післядипломну освіту; компенсаторну та формальну освіту.

Додаткова особистісно орієнтована освіта і навчання визначені як “складник освіти дорослих, спрямований на формування та розвиток компетентностей, якостей та цінностей особистості відповідно до її інтересів, потреб та спроможності, що забезпечується безперешкодним доступом до різноманітних освітніх послуг і ресурсів, здійснюється цілеспрямовано або спонтанно” [10]. Така освіта спрямована на задоволення потреб дорослих, заохочення їх до активного способу життя, підтримку психічних та соціальних здібностей. При цьому дорослі особи можуть самостійно обирати спрямованість навчання, терміни та форми освіти.

Законопроєкт визначає і правовий механізм взаємодії формальної та неформальної освіти дорослих із метою розширення їх доступу до формальної освіти та визначення правил доступу дорослих до формальної, неформальної та інформальної освіти. З цією метою до законодавчого поля України вперше було включено питання визнання результатів навчання, отриманих у рамках неформальної або інформальної освіти дорослих, для присвоєння повних або часткових освітніх кваліфікацій кваліфікаційними центрами і роботодавцями.

Громадянська освіта, відповідно законопроекту, виступає складником освіти дорослих та спрямована на “формування та розвиток громадянських компетентностей, що надають дорослій особі можливість реалізовувати права та свободи людини і громадянина, брати активну участь у суспільному житті, усвідомлювати персональну відповідальність за розвиток держави, територіальних громад, професійних та інших спільнот в усіх сферах життя” [10]. Провідними завданнями громадянської освіти є формування громадянської відповідальнос-

ті, розвиток критичного мислення та медіаграмотності, формування громадянської, національної і культурної ідентичності тощо.

Безперервний професійний розвиток, зокрема, післядипломна освіта, – “складник освіти дорослих, спрямований на постійне навчання дорослих осіб, удосконалення їх загальних (ключових) та професійних компетентностей на основі здобутого рівня освіти, на підтримку та/або підвищення ефективності їх професійної діяльності, що триває протягом усього періоду трудової діяльності” [10]. Завданнями цього напрямку виступають забезпечення професійного розвитку фахівців, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці й адаптація до постійно змінюваних умов праці.

У законопроекті також розглядаються шляхи стимулювання роботодавців інвестувати у професійний розвиток працівників, а саме: податкові пільги для тих, хто надає робочі місця для навчання дорослих; податкові відрахування для витрат на навчання, понесених працівниками; надання короткострокових і довгострокових кредитів (на пільгових умовах) для організації професійного навчання працівників, грантів і субсидій на покриття витрат роботодавців, які беруть участь у програмах навчання на робочому місці, грантів і субсидій роботодавцям на навчання некваліфікованого дорослого населення.

Компенсаторна освіта представлена як “складник освіти дорослих, спрямований на здобуття особами, які не здобули повну загальну середню освіту, результатів навчання, передбачених державними стандартами повної загальної середньої освіти (початкової, базової середньої та профільної середньої освіти) на окремих або всіх її рівнях” [10].

Формаційну освіту визначено як “складник освіти дорослих, спрямований на здобуття професійної (професійно-технічної) освіти, освітньо-професійного ступеня фахової передвищої освіти, ступенів вищої освіти (молодшого бакалавра, бакалавра, магістра) особами, у яких перерва після здобуття попереднього рівня формальної освіти становила не менше п'яти років, або здобуття такої освіти за іншою професією, спеціальністю чи освітньою програмою (іншими професіями, спеціальностями, освітніми програмами)” [10].

При цьому для здобуття такої “другої освіти” за рахунок пільгового державного фінансування достатньо щонайменше семи років страхового стажу. Раніше “другу освіту” можна було отримати тільки на платній основі. Однак у вересні 2022 р. до закону “Про зайнятість населення” було внесено зміни, які дають змогу окремим категоріям громадян, зокрема особам, старшим за 45 років, ветеранам і демобілізованим військовослужбовцям (крім призовників), вимушеним переселенцям, інвалідам та осо-

бам, які постраждали від російської агресії, здобути другу професійну чи вищу освіту за певною спеціальністю за ваучери від держави (раніше ваучери були доступними лише для здобуття професійної освіти). При цьому особи цих категорій мали скласти загальний академічний іспит (аналогічний до зовнішнього незалежного оцінювання, розроблений Міністерством освіти і науки України), а ті, хто вступають на бакалаврат або в магістратуру, проходять тестування безпосередньо у закладі вищої освіти.

За даними Міністерства економіки України, у 2023 р. понад ваучери на навчання за кошти держави отримали 18 тисяч осіб, 2024 р. – 10 тисяч [3]. Станом на червень 2024 сума ваучера не може перевищувати 30 280 грн. Якщо вартість навчання дорожча, то різницю доплачує або роботодавець або людина самостійно.

Безумовною перевагою такої форми оплати за освіту є те, що ваучери можна використовувати для навчання загалом за 124 професіями та спеціальностями, включно з ІТ-технологіями, будівництвом, транспортом, освітою, охороною здоров'я, сільським господарством і соціальними послугами. При цьому освітня програма, заклад освіти в Україні та форма навчання (денна, заочна або дистанційна) обираються абітурієнтом самостійно. Навчання здійснюється закладами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, уповноваженими на таку освітню діяльність.

У законопроекті “Про освіту дорослих” запропоновано запровадити “Особисте освітнє портфоліо”, що відображатиме всі освітні здобутки дорослих осіб, а також додатково регламентуватиме обов'язкове підвищення кваліфікації для лікарів і вчителів. Реєстрація такого портфоліо передбачається добровільною з вільним і необмеженим доступом до власного профілю.

Висновки. Отже, в складних соціально-економічних умовах, в яких перебуває Україна у період воєнного часу, модернізація нормативно-правової бази для системи освіти дорослих є важливим кроком для усунення критичної нестачі кваліфікованих працівників у різних сферах діяльності суспільства. Надання можливості дорослим людям отримувати якісне навчання впродовж життя для забезпечення їх професійного та особистісного розвитку, а також можливості перекваліфікації людей, які втратили робочі місця та постійний дохід, дасть їм змогу підвищити рівень і свого життя, і економічний рівень країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аніщенко О. Неформальна освіта дорослих в умовах російсько-української війни: стан, проблеми і перспективи розвитку. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2022. Т. 21, № 1. С. 18–34. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(21\).2022.18-34](https://doi.org/10.35387/od.1(21).2022.18-34).

2. Довгань Л. Система неформальної освіти дорослих у сільській місцевості. *Молодь і ринок*. 2019. № 3(170). DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.166285>.
3. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні: опитування загального населення. 2024. 12 с. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/GPS_IDP_R16_2024_UKR.pdf. [in Ukrainian].
4. Комплексне дослідження: як війна змінила мене та країну. Підсумки року. *Соціологічна група "РЕЙТИНГ"*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html. [in Ukrainian].
5. Лук'янова Л. Теоретико-методологічні проблеми розвитку освіти дорослих в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2022. № 1 (21). С. 9–17. URL: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/199/163>.
6. Любарець В., Яковенко І. Перспективи управління розвитком освіти дорослих в умовах воєнного та післявоєнного стану України. *Higher Education of Ukraine*. 2022. № 3. С. 55–64. DOI: [https://doi.org/10.31392/npu-vou.2022.3\(86\).07](https://doi.org/10.31392/npu-vou.2022.3(86).07)
7. Освіта дорослих : короткий термінологічний словник / авт.-упор. Лук'янова Л., Аніщенко О. Київ; Ніжин : Видавець ІПП Лисенко М.М., 2014. 108 с.
8. П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування України під час війни. Зайнятість і доходи (23-24 липня 2022). *Соціологічна група "РЕЙТИНГ"*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_ilyulya_2022_goda.html.
9. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII: станом на 16 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
10. Про освіту дорослих: Проект Закону України № 7039 : станом на 10 лют. 2022 р. URL: <https://ips.liga.zakon.net/document/JI06948A?an=47>.
11. Фроленкова Н. Освіта дорослих: основні фактори та перспективи розвитку в Україні. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи*: монографія / за заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокopenка. Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих імені І. Язюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2020. С. 62–67.
3. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia naselennia v Ukraini: opytuvannia zahalnoho naselennia [Report on Internal Displacement in Ukraine: Survey of the General Population]. (2024) 12 p. Available at: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/GPS_IDP_R16_2024_UKR.pdf. [in Ukrainian].
4. Kompleksne doslidzhennia: yak viina zminyly mene ta krainu. Pidsumky roku [Comprehensive Study: How the War Changed Me and the Country. Results of the year]. *Sociological group "RATING"*. Available at: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html. [in Ukrainian].
5. Lukianova, L. (2022) Teoretyko-metodolohichni problemy rozvytku osvity doroslykh v umovakh hlobalizatsiinykh ta intehratsiinykh protsesiv [Theoretical and methodological problems of the development of adult education in the conditions of globalization and integration processes]. No. 1 (21). pp. 9–17. Available at: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/199/163>. [in Ukrainian].
6. Liubarets, V. & Yakovenko, I. (2022). Perspektyvy upravlinnia rozvytkom osvity doroslykh v umovakh voiennoho ta pisliavoiennoho stanu Ukrainy [Prospects for managing the development of adult education in the conditions of the wartime and postwar state of Ukraine]. *Higher Education of Ukraine*. No. 3. pp. 55–64. DOI: [https://doi.org/10.31392/npu-vou.2022.3\(86\).07](https://doi.org/10.31392/npu-vou.2022.3(86).07) [in Ukrainian].
7. Osvita doroslykh: korotkyi terminolohichnyi slovnyk [Adult education: a short glossary]. (2014). Authors-compilers Lukianova, L., Anishchenko, O. Kyiv; Nizhin, 108 p. [in Ukrainian].
8. Piatnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia. Ukraina pid chas viiny. Zainiatist i dokhody (23–24 lypnia 2022) [Fifteenth national survey. Ukraine during the war. Employment and income (July 23–24, 2022)]. *Sociological group "RATING"*. Available at: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_ilyulya_2022_goda.html. [in Ukrainian].
9. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII: stanom na 16 serp. 2024 r. [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII: as of August 16 2024]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
10. Pro osvitu doroslykh: Proiekt Zakonu Ukrainy № 7039: stanom na 10 liut. 2022 r. [On adult education: Draft Law of Ukraine No. 7039: as of February 10. 2022]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JI06948A?an=47>. [in Ukrainian].
11. Frolenkova, N. (2020). Osvita doroslykh: osnovni faktory ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Adult education: main factors and prospects for development in Ukraine]. *Adult education: world trends, Ukrainian realities and prospects: monograph / In general ed. By acad. N. Nichkalo, acad. I. Prokopenko Institute of Pedagogical Education and Adult Education named after I. Zyazyun National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovorody. Kharkiv, pp. 62–67. [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

УДК 37.013.77:005.336.2-027.561:[378:373.2.011.3-052]:004.031.42-049.7
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314169>

*Тетяна Атрощенко, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету*
*Олена Бобирева, доктор філософії,
асистент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету*

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

У статті представлено теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних умов формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій. Авторі тлумачать їх як створення у закладі вищої освіти такого освітнього середовища, що забезпечить якісне впровадження педагогічних й психологічних факторів, які позитивно вплинуть на реалізацію системної та виваженої освітньої діяльності здобувачів шляхом впровадження засобів інтерактивних технологій, що буде спрямована на вдосконалення усіх компонентів фахової компетентності. Оскільки головний акцент зроблено на використанні інтерактивних технологій у фаховій підготовці, то вони системно і цілеспрямовано представлені у кожній виокремленій умові.

***Ключові слова:** майбутні вихователі закладів дошкільної освіти; фахова компетентність; фахова підготовка; психолого-педагогічні умови; психолого-педагогічні умови формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.*

Літ. 8.

***Tatiana Atroshchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy of Preschool, Primary Education
and Educational Management Department,
Mukachevo State University***
***Olena Bobyrieva, Doctor of Philosophy,
Assistant of the Pedagogy of Preschool and Primary Education and
Educational Management Department,
Mukachevo State University***

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF
PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL
INSTITUTIONS BY MEANS OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES**

The authors of the article have presented a theoretical substantiation of psychological and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future educators of preschool educational institutions by means of interactive technologies. The attention has been focused on the fact that the modernization of the national preschool education actualizes the problem of updating the content of professional training of future educators, the purpose of which is to create a properly formed professional competence. It has been noted that the training of a highly qualified, competent, creative and competitive future specialist in preschool education is possible if innovations are used in the process of their professional training. A future educator of a preschool educational institution should master an innovative worldview, social and professional mobility, creative potential, have his/her own pedagogical position, a formed desire for systematic professional growth, and be ready to actively use innovations in professional activities. The authors state that the process of forming professional competence should be based on the introduction of interactive technologies that make it possible to improve the thorough theoretical, methodological, and practical training of future educators of preschool educational institutions, as well as positively affect the growth of their professionalism, pedagogical skills, etc. In the process of professional training, it is necessary to create specific conditions for future educators that will be aimed at forming professional competence, expanding their understanding of the content and essence of preschool education and promoting a thorough understanding of the specifics of future professional activities. The authors have interpreted the psychological and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future educators of preschool educational institutions as the creation of an educational environment in a higher educational institution that will ensure the quality implementation of pedagogical and psychological factors that will positively affect the implementation of systematic and balanced educational activities of applicants through the introduction of interactive technologies aimed at improving all components of professional

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

competence. Since the main emphasis has been placed on the usage of interactive technologies in professional training, they are systematically and purposefully presented in each of the selected conditions.

Keywords: future educators of preschool educational institutions; professional competence; professional training; psychological and pedagogical conditions; psychological and pedagogical conditions for the formation of professional competence of future educators of preschool educational institutions by means of interactive technologies.

Постановка проблеми. Модернізація вітчизняної дошкільної освіти актуалізує проблему оновлення змісту фахової підготовки майбутніх вихователів, мета якої – належно сформована фахова компетентність. Теорія і практика суголосні в тому, що підготовка висококваліфікованого, компетентного, креативного та конкурентоспроможного на ринку праці майбутнього фахівця дошкільної освіти можлива за умови використання інновацій в процесі його фахової підготовки. Відповідно, майбутній вихователь закладу дошкільної освіти повинен оволодіти інноваційним світоглядом, соціальною і фаховою мобільністю, творчим потенціалом, мати власну педагогічну позицію, сформоване прагнення до системного професійного зростання, а також бути готовим до активного використання інновацій у професійній діяльності. Отже, процес формування фахової компетентності повинен базуватися на впровадженні інтерактивних технологій, що уможливають удосконалення ґрунтовної теоретичної, методичної, практичної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, а також позитивно впливають на зростання їхнього професіоналізму, педагогічної майстерності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав значний інтерес вітчизняних науковців до проблеми фахової підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, формування у них фахової (професійної) компетентності (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Дичківська, Л. Зданевич, В. Іванова, В. Кузь, О. Кучерявий, І. Луценко, Н. Лисенко, Н. Маковецька, О. Попович, Т. Теличко, А. Чаговець, Т. Швец та ін.). Вагомість інтерактивних технологій у процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти різних спеціальностей довели у своїх напрацюваннях Н. Борисова, О. Гречановська, І. Дичківська, А. Єрмоленко, Н. Кічук, І. Мельничук, Н. Миськова, С. Ніколасенко, В. Петрусінський, О. Пометун, М. Швардак та ін.

Мета статті – теоретично обґрунтувати виокремлені психолого-педагогічні умови формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій.

Виклад основного матеріалу. Навчаючись у закладах вищої освіти, здобувачі освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта повинні чітко усвідомити, що стати успішним фахівцем, затребуваним на сучасному ринку праці зможуть лише ті, які мають ґрунтовну фахову підготовку, в ході якої

сформовано належного рівня фахову компетентність. Важливим засобом фахової підготовки педагогічних кадрів у закладах вищої освіти науковці і практики називають інтерактивні технології. Проте, як свідчить практика, під час фахової підготовки майбутніх вихователів засоби інтерактивних технологій використовують недостатньо, що негативно впливає на формування у них фахової компетентності. Переконані, що активне впровадження сучасних інтерактивних технологій у фахову підготовку уможливить удосконалення та підвищить ефективність процесу формування фахової компетентності майбутніх вихователів. Відповідно, для майбутніх вихователів, у процесі фахової підготовки, необхідно створити конкретні умови, які будуть спрямовані на формування фахової компетентності, розширять їхнє уявлення про зміст та сутність дошкільної освіти, сприятимуть ґрунтовному осмисленню специфіки майбутньої професійної діяльності.

Представимо найбільш актуальні для нашого дослідження визначення психолого-педагогічних умов як наукової дефініції. Словник-довідник з професійної педагогіки трактує це поняття як “обставини, від яких залежить і здійснюється цілісний продуктивний педагогічний процес підготовки спеціалістів, опосередкований активністю особистості” [6, 243]. У словнику-довіднику “Дошкільна освіта” психолого-педагогічні умови – це “сукупність вимог, що подано на державному рівні до змісту, методів і форм організації освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі, до професійної компетентності педагогів, які здійснюють цей процес” [3, 271–272].

Послуговуємося думкою В. Манько, яка зазначає, що психолого-педагогічні умови мають охоплювати сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик й повинні забезпечувати високу результативність освітнього процесу, а також відповідати психолого-педагогічним критеріям оптимальності [5]. Згідно із напрацюваннями В. Чайки, психолого-педагогічні умови – це, насамперед, “такі можливості та обставини освітнього процесу, котрі сприяють ефективному досягненню навчально-виховної мети” [8, 146]. Л. Сподін педагогічні умови розуміє як “підпорядкованість зовнішнім і внутрішнім чинникам, де: зовнішні чинники впливають на зміст, організацію навчально-виховного процесу закладу освіти, удосконалення освітнього матеріалу, міжособистісні взаємодії майбутніх фахівців; внутрішні чинники сприяють надбанню

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

професійної мотивації, досягненню самовдосконалення, формуванню уподобань та зацікавленості в професійному становленні” [7, 47].

Враховуючи вищезазначене, психолого-педагогічні умови формування фахової компетентності майбутніх вихователів ЗДО тлумачимо як “створення у закладі вищої освіти такого освітнього середовища, що забезпечить якісне впровадження педагогічних й психологічних факторів, які позитивно вплинуть на реалізацію системної та виваженої освітньої діяльності здобувачів шляхом впровадження засобів інтерактивних технологій, що буде спрямована на вдосконалення усіх компонентів фахової компетентності” [1, 142]. Головний акцент робимо на використанні інтерактивних технологій у фаховій підготовці, тому вони системно і цілеспрямовано представлені у кожній виокремленій умові.

Виокремлюючи психолого-педагогічні умови, ми брали до уваги напрацювання вітчизняних науковців. Зокрема, Н. Гагаріна [2] зазначає, що підвищити результативність професійної підготовки майбутніх вихователів можна не зміною традиційної системи підготовки й збільшенням кількості годин із циклу психолого-педагогічних дисциплін та педагогічної практики, а впровадженням істотних змін у зміст викладання у межах цієї ж системи. Погоджуємося з авторкою, що така діяльність передбачає використання інноваційних форм, методів та засобів навчання, перегляд та вдосконалення освітнього процесу. Слушною також є думка Р. Куліш, що “система фахової підготовки майбутніх вихователів являє собою цілісний комплекс структурних елементів, що перебувають між собою у певних зв'язках і стосунках, взаємодіють один з одним і утворюють цілісну єдність” [4, 74].

Обираючи психолого-педагогічні умови, нами було враховано підходи до проектування й моделювання освітнього процесу у закладах вищої освіти та взято до уваги цільовий, змістовий, технологічний та організаційний контекст, яким мають володіти відповідні умови. Так, у цільовому контексті ми прагнули до відповідності обраних умов структурі визначених компонентів, критеріїв та показників фахової компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти. При цьому основною метою постала системна діяльність, спрямована на досягнення переважною більшістю здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти належного рівня фахової компетентності, що передбачає формування внутрішньої позитивної мотивації, активізацію навчально-пізнавального інтересу та вироблення практичних механізмів якісного оволодіння уміннями і навичками діяльності в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

У змістовому контексті основна діяльність зосереджувалася на систематизації інтерактивних

технологій та вибір найбільш ефективних форм, методів і засобів, які позитивно впливатимуть на формування у майбутніх вихователів фахової компетентності. Задля цього цілеспрямовано створювалося психологічно комфортне освітнє середовище у закладі вищої освіти, яке має забезпечити кожному майбутньому фахівцеві максимальне саморозкриття під час інтерактивного навчання та дозволяло б вдосконалити особистісно-професійні якості.

У технологічному контексті послідовно й системно здійснювалася розробка цілісного комплексу інтерактивних засобів, які будуть максимального відповідати процесу формування фахової компетентності у здобувачів вищої освіти. Відповідно до технологічної характеристики практична робота зосереджена не лише на впровадженні комплексу ефективних методів й засобів інтерактивних технологій, а й на їхню цілеспрямовану адаптацію до реальних цілей та завдань професійної підготовки у площині формування фахової компетентності.

Також нами було враховано й організаційний контекст. Формування фахової компетентності майбутніх вихователів ми розглядали як результативний процес вдосконалення усіх складових (компонентів, критеріїв та показників), який вимагає спеціальної організації освітнього процесу під час вивчення конкретних освітніх компонент ОПП “Дошкільна освіта” для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на основі активного впровадження інтерактивних технологій [1, 143–144].

Виокремленні психолого-педагогічні умови формування фахової компетентності майбутніх вихователів, на наш погляд, повинні бути: цілісними (включати в себе всі види освітньої діяльності здобувачів), різноманітними за формою та змістом; акцентованими на використання основних методів й засобів інтерактивних технологій; враховувати особливості фахової компетентності вихователів закладів дошкільної освіти; забезпечувати зміну пасивної позиції здобувача вищої освіти на активну й ініціативну; сприяти осмисленню цінності фахової компетентності в професійно-особистісному просторі сучасного ЗДО. Відповідно, нами обрано такі психолого-педагогічні умови:

- удосконалення аксіологічної складової фахової компетентності майбутніх вихователів засобами діалогічно-дискусійних інтерактивних технологій;
- розвиток навчально-пізнавальної активності засобами ігрових інтерактивних технологій;
- формування практичних умінь шляхом використання технології навчання у співробітництві на основі активізації проектної діяльності під час педагогічної практики;
- удосконалення рефлексії та особистісних якостей засобами тренінгових технологій.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Обґрунтуємо свій вибір.

Перша психолого-педагогічна умова спрямована на розширення спектру фахових й особистісних цінностей майбутніх вихователів на основі цілеспрямованого використання засобів інтерактивних технологій, на системне вдосконалення показників мотиваційно-аксіологічного критерію фахової компетентності. Зазначимо, що під фаховими цінностями вихователя закладу дошкільної освіти розуміємо усвідомлену систему відносин між усіма суб'єктами в ЗДО, а також сукупність установок та уявлень, які є у дошкільній освіті та безпосередньо пов'язані із виконанням професійних функцій майбутніми вихователями. Так, значимими цінностями виокремлюємо: потребу у розвитку й вдосконаленні фахової компетентності, ставлення до професійної діяльності, вибір найбільш ефективних шляхів щодо оволодіння способами професійної діяльності у ЗДО. Уважаємо, що фахові цінності визначають спрямованість майбутньої фахової діяльності, допомагають здобувачам обрати ефективні шляхи та засоби для якісного оволодіння знаннями, вміннями у процесі фахової підготовки. Переконані, що аксіологічна (ціннісна) складова є необхідною для оптимального виконання вихователем усього спектру професійних обов'язків.

Друга психолого-педагогічна умова акцентована на використанні потенціалу інтерактивних ігрових технологій під час формування когнітивно-пізнавального критерію фахової компетентності майбутніх вихователів. Незважаючи на те, що на основі використання ігор розкривається можливість впливати на почуття, волю, свідомість, поведінку, основний акцент вважаємо за доцільне зробити на розвиток когнітивної (знанневої) сфери, шляхом активізації у здобувачів вищої освіти навчально-пізнавальної діяльності. Нами також взято до уваги, що у психолого-педагогічному контексті інтерактивні ігри є вагомими з огляду на те, що в освітньому процесі виконують низку функцій, як-от: навчальна (активізує мисленнєву діяльність, поглиблює знання, сприяє формуванню комунікативної компетенції, вдосконалює пам'ять, увагу, сприйняття інформації); комунікативна (розвиває уміння професійного спілкування, об'єднує здобувачів у колектив, налагоджує нові емоційно-комунікативні відносини, засновані на взаємодії); розвиткова (вдосконалює професійно-особистісні риси та якості); виховна (розвиває почуття взаємодопомоги, допомагає у вихованні особистісних якостей виховує уважне і гуманне ставлення до партнера з гри); психологічна (формує навички підготовки свого фізіологічного стану для більш ефективної професійної діяльності у майбутньому); релаксаційна (знімає емоційне напруження); розважальна (створює сприятливу атмосферу радості на занят-

тях). Вагомою перевагою усіх видів інтерактивних ігор є, на наш погляд, багатогранне відображення конкретної сфери професійної діяльності майбутнього вихователя, на основі якого виникає реальна можливість розглянути і проаналізувати обов'язки вихователя з різних позицій.

Третя психолого-педагогічна умова стосується практики – невід'ємної частини освітнього процесу, яка, головним чином, спрямована на вдосконалення професійно-педагогічних умінь, оволодіння навичками професійної діяльності у закладі дошкільної освіти. У нашому дослідженні педагогічну практику визначаємо як “вагому складову освітнього процесу, що охоплює специфічний соціокультурний сценарій взаємодії теоретико-методичної діяльності колективу викладачів ЗВО та організаційно-практичної діяльності колективу ЗДО, який забезпечує практичну підготовку здобувачів вищої освіти до здійснення ними майбутньої практичної діяльності” [1, 157]. Переконані, що педагогічна практика відіграє провідну роль у формуванні професійних компетенцій майбутніх вихователів, оскільки сприяє переведенню теоретичних знань здобувачів у систему особистісних умінь та навичок, які є внутрішньо обумовленими. Відповідно, обрана нами умова сприятиме творчому виконанню здобувачами вищої освіти групових завдань та розробленню цікавих і практично орієнтованих проєктів, а також дасть можливість ґрунтовно ознайомитися з особливостями майбутньої професії, уможливить реальну оцінку власних практичних можливостей та перспективи як педагога-дошкільника, вдосконалив практичні уміння й навички.

Четверта психолого-педагогічна умова спрямована на формування показників рефлексивно-оцінного критерію фахової компетентності. Вважаємо, що саме ця умова покликана внести в освітній процес закладів вищої освіти нові підходи до формування у майбутніх вихователів навичок емпатії, розвитку уміння керувати своїми емоціями. У нашому баченні тренінг є “особливою інтерактивною технологією здобуття знань, який відрізняється тим, що всі його учасники розширюють спектр власних особистісно-професійних якостей та рис, навчаючись на власному досвіді” [1, 161]. Саме тренінг дає можливість здобувачам вищої освіти набути досвід колективної мисленнєвої діяльності, розвинути здатність до конструктивних дій, сформувати самостійність, комунікабельність та рефлексію. Завдяки участі у тренінгу, майбутні вихователі мають можливість творчо засвоювати й усвідомлювати навчальний матеріал, розвивати імпрізаційні здібності, налагоджувати співробітництво на основі пошуку нових творчих рішень.

Враховуючи вищезазначене, нами розроблено тренінг “Самопізнання й самовдосконалення себе у

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

професії”, в якому акцентуємо увагу не тільки на формування особистісних якостей, а й на розвиток рефлексії та самоконтролю. Під час тренінгу ми формували у майбутніх вихователів здатність і потребу усвідомлювати свої стани, зіставляти свої дії та результати, що досягаються в реальних педагогічних ситуаціях з метою розвитку самоконтролю та самооцінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, новизна виокремлених психолого-педагогічних умов полягає у їх змістовому наповненні, комплексному обґрунтуванні та можливості активного впровадження в освітній процес фахової підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. Розглянуті умови базуються на активному використанні інтерактивних технологій у формуванні фахової компетентності, моделюють мотиваційну сферу, вдосконалюють теоретичні знання, поведінку та особистісні якості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Переконані, що цілеспрямоване впровадження їх в освітній процес закладів вищої освіти уможливить творче оволодіння майбутніми фахівцями знаннями, уміннями та навичками, необхідними для здійснення професійної діяльності в умовах закладів дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобирева О.С. Формування фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами інтерактивних технологій : дис. на здобуття ступеня доктора філософії : 015 “Професійна освіта (за спеціалізаціями)”. Мукачівський державний ун-т. Мукачево, 2023. 403 с.
2. Гагаріна Н.П. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (діагностичний аспект) : навчально-методичний посібник. Кіровоград : КЗ “КОІППО освіти імені Василя Сухомлинського”, 2014. 68 с.
3. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К.Л. Крутий, О.О. Фунтікова. Запоріжжя : ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2010. 324 с.
4. Куліш Р.В. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. 2014. Вип. 45 (106). С. 73–77.
5. Манько В.М. Дидактичні умови формування у здобувачів професійно пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості : зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Київ : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161.
6. Словник-довідник з професійної педагогіки / І.О. Бартечева, І.М. Богдагова, І.В. Бужина; за ред. А.В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.
7. Сподін Л.А. Педагогічні умови формування професійної спрямованості особистості студентів вищих аграрних закладів освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Центральний ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2001. 228 с.

8. Чайка В. Психолого-педагогічні умови підготовки майбутнього фахівця дошкільної освіти до саморегуляції професійної діяльності в процесі навчання у закладах вищої освіти. *Підготовка майбутніх фахівців початкової та дошкільної освіти: стратегії реформування : колективна монографія*. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2019. С. 137–154.

REFERENCES

1. Bobireva, O.S. (2023). Formuvannya fakhovoyi kompetentnosti maybutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoyi osvity zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy [Formation of professional competence of future educators of preschool educational institutions by means of interactive technologies]. *Doctor's thesis*. Mukachevo State University Mukachevo, 403 p. [in Ukrainian].
2. Gagarina, N.P. (2014). Pidhotovka maybutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv (diahnostychnyy aspekt) [Preparation of future teachers of preschool educational institutions (diagnostic aspect)]. Kirovohrad, 68 p. [in Ukrainian].
3. Krutyi, K.L. & Funtikov, O.O. (2010). Doshkilna osvita : slovnyk-dovidnyk : ponad 1000 terminiv, ponyat ta nazv [Preschool education: dictionary-reference: over 1000 terms, concepts and names]. Zaporizhzhia, 324 p. [in Ukrainian].
4. Kulish, R.V. (2014). Pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv doshkilnoyi osvity do profesiynoyi diyalnosti [Preparation of future preschool education specialists for professional activity]. *Scientific Bulletin of the MNU named after V.O. Sukhomlynskyi. Pedagogical sciences*. Vol. 45 (106), pp. 73–77. [in Ukrainian].
5. Manko, V. M. (2000). Dydaktychni umovy formuvannya u zdobuvachiv profesiynopiznavalnoho interesu do spetsialnykh dystsyplin [Didactic conditions for the formation of professional cognitive interest in special disciplines]. *Collection of scientific works of the National Pedagogical University named after M. Dragomanova*. Kyiv, Vol. 2, pp. 153–161. [in Ukrainian].
6. Barteneva, I.O., Bohdaghova, I.M., Buzhina, I.V. & Semenova, A.V. (2006). Slovnyk-dovidnyk z profesiynoyi pedahohiky [Dictionary-handbook of professional pedagogy]. Odesa, 272 p. [in Ukrainian].
7. Spodin, L.A. (2001). Pedahohichni umovy formuvannya profesiynoyi spryamovanosti osobystosti studentiv vyshchykh ahrarnykh zakladiv osvity [Pedagogical conditions for the formation of the professional orientation of the personality of students of higher agrarian educational institutions]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 228 p. [in Ukrainian].
8. Chaika, V. (2019). Psykholoho-pedahohichni umovy pidhotovky maybutnoho fakhivtsya doshkilnoyi osvity do samorehulyatsiyi profesiynoyi diyalnosti v protsesi navchannya u zakladakh vyshchoyi osvity [Psychological-pedagogical conditions for the preparation of a future specialist in preschool education for self-regulation of professional activity in the process of learning in institutions of higher education]. *Training of future specialists in primary and preschool education: reform strategies: collective monograph*. Ternopil, pp. 137–154. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.09.2024

УДК 378.016:004.42]:378.147-049.7](045)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314170>

Галина Ткачук, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інформатики і інформаційно-комунікаційних технологій
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПРОГРАМУВАННЯ

У роботі розкрито сутність організації освітнього процесу з використанням різних форм та методів навчання. Вона передбачає як індивідуальну, так і групову роботу, а також дистанційне навчання, що дозволяє максимально ефективно адаптувати процес під потреби студентів.

Однією з ефективних форм навчання є індивідуальна робота, яка дозволяє студентам працювати у власному темпі. Наприклад, під час використання середовища Thonny для вивчення мови програмування Python студенти виконують практичні завдання з написання та відлагодження програм, що сприяє розвитку навичок розв'язування алгоритмічних задач. Групова робота, зокрема із застосуванням онлайн-середовища Replit, дозволяє студентам працювати спільно над проектами, розвиваючи навички командної роботи та вирішення складних алгоритмічних задач.

Крім форм навчання, у роботі детально розглядаються методи навчання, такі як пояснювально-ілюстративний, практичний, проєктний і дослідницький. Кожен з них виконує важливу роль у формуванні необхідних знань і навичок програмування. Наприклад, пояснювально-ілюстративний метод полягає у демонстрації програмних середовищ і основних інструментів, що є корисними для початкового засвоєння матеріалу, тоді як практичний метод сприяє розвитку навичок через самостійне виконання завдань.

Ключові слова: методика навчання; форми навчання; методи навчання; програмування; освітній процес; проєктне навчання; інтерактивні технології.

Рис. 5. Літ. 13.

Halyna Tkachuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Informatics and Information and Communication Technology Department,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

METHODOLOGY FOR USING DIFFERENT FORMS AND METHODS OF TEACHING IN PROGRAMMING EDUCATION

The paper reveals the essence of organizing the educational process in programming through the use of various teaching forms and methods. It involves both individual and group work, as well as distance learning, enabling the process to be effectively tailored to students' needs.

One of the effective forms of learning is individual work, allowing students to progress at their own pace. For example, while using the Thonny environment to learn Python, students complete practical tasks in writing and debugging programs, fostering the development of algorithmic problem-solving skills. Group work, particularly using the online Replit environment, enables students to collaborate on projects, enhancing teamwork skills and solving complex algorithmic problems.

In addition to learning formats, the paper explores teaching methods in detail, such as explanatory-illustrative, practical, project-based, and research methods. Each plays a significant role in shaping the students' necessary programming knowledge and skills. For instance, the explanatory-illustrative method involves demonstrating programming environments and key tools, which are helpful for initial material comprehension, while the practical method promotes skill development through independent task completion.

The combined application of these forms and methods contributes to the effective mastery of programming by students, ensuring an individual approach, opportunities for teamwork, and the adaptation of learning to modern conditions of distance education.

Keywords: teaching methodology; forms of learning; teaching methods; programming; educational process; project-based learning; interactive technologies.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій і зростаючих вимог до сучасної освіти, особливої актуальності набуває проблема ефективного навчання програмування у закладах загальної середньої освіти. Програмування, як один з основних розділів інформатики, стає не лише важливим елементом освітнього процесу, але й

необхідною навичкою для успішної професійної діяльності в цифровому світі.

Однак, одним із основних викликів для викладачів є вибір найбільш ефективних форм і методів навчання, які дають змогу студентам не тільки засвоювати основи програмування, але й формувати професійні компетентності, необхідні для розв'язання реальних задач. Питання методики

викладання програмування набуває ще більшого значення в контексті диференційованого підходу до навчання, коли необхідно враховувати різні рівні підготовки, навчальні стилі та інтереси студентів. Особливо це актуально для студентів початкових курсів, які прийшли з різних шкіл і мають різний рівень підготовки.

У цьому контексті важливо досліджувати і впроваджувати різноманітні форми і методи навчання, такі як проєктне навчання, гейміфікація, групова робота, інтеграція з іншими дисциплінами та інші, що сприяють глибшому розумінню студентами матеріалу та розвитку їхньої творчої та критичної діяльності. Залишається відкритим питання, яким чином найкраще поєднувати традиційні та інноваційні підходи, щоб максимально підвищити якість навчання програмування і забезпечити всебічний розвиток студентів у процесі їхньої підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання методики навчання програмування є важливою науковою проблемою, якій присвячені праці багатьох українських дослідників [1–13]. Учені розглядають окремі аспекти викладання програмування як у школі, так і у закладі вищої освіти: В. Базурін визначив основні умови вибору середовища програмування як засобу навчання учнів загальноосвітньої школи програмування сучасними мовами [1]; І. Бардус досліджувала проблеми підвищення якості навчання об'єктно-орієнтованому програмуванню майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій на засадах фундаменталізації освіти [2]; автори О. Власій, І. Яремій та М. Винничук дослідили проблему послідовності вивчення програмування та запропонували середовище візуальної розробки App Inventor як перехідну ланку між вивченням Scratch та мов програмування високого рівня [3]; автори Н. Дегтярьова, С. Петренко, Г. Вернидуб, Н. Тутова та В. Мигаль визначили актуальність та доцільність роботи з віджетами як реалізації диференційованого підходу при вивченні програмування мовою Python [4]; П. Квак та Л. Чернікова проаналізували метод проєктів у контексті викладання програмування в школі [5]; Т. Кобильник, О. Сікора, В. Жидик та О. Шаран обґрунтували вибір мови Python як засобу навчання основ алгоритмізації учнів у закладі загальної середньої освіти та визначили її особливості [6]; О. Кривонос розглянув основні особливості викладання курсу програмування з врахуванням існуючих стратегій та психолого-педагогічних особливостей навчання студентів [7]; автори М. Медведєва, О. Жмурко, І. Криворучко та М. Ковтанюк дослідили використання ігрових онлайн-сервісів у процесі вивчення мов програмування [8]; автори О. Семеніхіна

та Ю. Руденко визначили та уточнили проблеми навчання програмування учнів старших класів та вказали шляхи їх подолання [9]; О. Сікора та Т. Кобильник обґрунтували вибір мови Java як засобу навчання учнів основ програмування [10]; В. Стеценко та Л. Тітова дослідили питання впровадження методів гейміфікації у процесі навчання програмуванню студентів закладів вищої освіти в умовах онлайн-навчання [11]; А. Стрюк розглянув підходи до формування однієї з найважливіших спеціальних професійних компетентностей майбутніх інженерів-програмістів – К14 (здатність брати участь у проєктуванні програмного забезпечення, включаючи проведення моделювання (формальний опис) його структури, поведінки та процесів функціонування) [12]; автори С. Шаров, Г. Чернова та Ю. Сіциліцин розглянули методичні аспекти викладання дисципліни “Алгоритмізація та програмування” у вищій школі [13].

Роботи авторів є значним науковим добром у галузі освіти, методології, навчального предмету “Інформатика” та сфери програмування, проте є фрагментарними вкрапленнями в існуючу методiku навчання програмування. Важливими компонентами будь-якої методики навчання є форми та методи, які визначають спосіб організації освітнього процесу, взаємодії учасників освітнього процесу, а також ефективність засвоєння навчального матеріалу. Сучасні виклики освіти вимагають системного підходу до вибору та впровадження цих форм і методів, з урахуванням індивідуальних потреб студентів, особливостей програмних середовищ та інтеграції новітніх освітніх технологій у процес навчання. Разом з цим відмічаємо, що окремого комплексного дослідження щодо використання різних форм і методів навчання під час вивчення програмування не знаходимо у працях вчених.

Мета дослідження – проаналізувати та визначити оптимальні форми і методи навчання програмуванню, які дадуть змогу підвищити рівень засвоєння матеріалу студентами, сприятимуть формуванню практичних навичок, розвитку критичного і творчого мислення.

Результати дослідження. Методика використання різних форм та методів навчання під час вивчення програмування охоплює способи організації освітнього процесу, включаючи різні підходи і техніки, які сприяють інтеграції програмування у навчання. Вона визначає, як ці методи і форми навчання можуть бути використані для досягнення освітніх цілей у контексті програмування.

У закладах освіти під час вивчення програмування можна організувати наступні **форми навчання**: індивідуальна та групова робота, виконання практичних робіт, дистанційне навчання.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПРОГРАМУВАННЯ

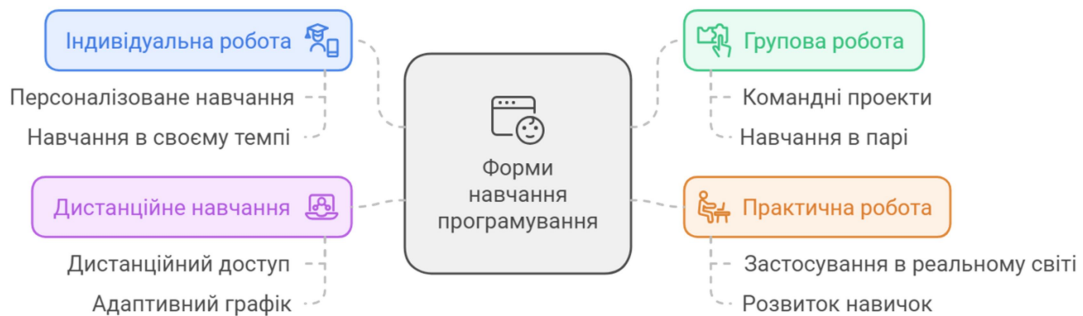

Рис. 1. Форми навчання під час вивчення програмування

Під час *індивідуальної роботи* здобувачі освіти працюють самостійно, виконуючи практичні завдання у середовищах програмування. Це допомагає кожному учаснику просуватися у власному темпі та досягати результату.

Для індивідуальної роботи можна використовувати будь-яке середовище, яке передбачає вивчення мови Python. Якщо викладач обирає середовище Thonny, то перед виконанням індивідуальної роботи студент повинен навчатись встановлювати його на локальний комп'ютер, адже Thonny працює лише як локальне середовище.

Розглянемо приклад організації індивідуальної роботи студента під час вивчення програмування у середовищі Thonny.

1. Мета: навчити студента використовувати середовище Thonny для написання та відлагодження програм на Python. Розвинути навички розв'язування алгоритмічних задач, роботу зі змінними та

умовними операторами.

2. Опис завдання: створити програму, яка запитує у користувача вік і перевіряє, чи може він отримати водійські права (мінімальний вік – 18 років).

3. План роботи:

Вступна частина:

– Інструкція: студенти відкривають середовище Thonny на своєму комп'ютері та знайомляться з інтерфейсом. Викладач пояснює, як користуватися основними інструментами Thonny: редактором коду, вбудованою консоллю та засобами відлагодження.

– Ресурси: студент може переглянути короткий відеоролик або ознайомитися з інструкцією по роботі з Thonny, яку підготував викладач.

Основна частина:

Завдання 1: Написання коду: студент самостійно пише код програми, використовуючи базові інструкції Python (рис. 2).

```
Thonny - <untitled> @ 6:1
Файл  Правка  Вигляд  Виконати  Інструменти  Допомога
<untitled> * x
1 age = int(input("Введіть свій вік: "))
2 if age >= 18:
3     print("Ви можете отримати водійські права.")
4 else:
5     print("Ви ще занадто молоді для отримання водійських прав.")
6
```

Рис. 2. Фрагмент коду програми для завдання 1

Студент має протестувати код, вводячи різні значення віку (менше і більше 18 років).

Завдання 2: Відлагодження програми: студент використовує інструменти відлагодження в Thonny, щоб покроково виконати програму та спостерігати за тим, як змінюються значення змінних. Студент має зрозуміти, як працює оператор if-else, відслід-

куючи, коли виконується одна або інша гілка програми.

Завдання 3: Ускладнення завдання: Викладач пропонує ускладнити програму: додати перевірку на неправильне введення даних (наприклад, якщо користувач вводить не число), використовуючи блок try-except (рис. 3).

```

1 try:
2     age = int(input("Введіть свій вік: "))
3     if age >= 18:
4         print("Ви можете отримати водійські права.")
5     else:
6         print("Ви ще занадто молоді для отримання водійських прав.")
7 except ValueError:
8     print("Будь ласка, введіть коректне число.")

```

Рис. 3. Фрагмент коду програми для завдання 3

4. Оцінювання: Викладач переглядає створений код, оцінює його правильність та стиль написання. Студентові пропонується самостійно проаналізувати, що він вивчив, і які виклики він подолав.

5. Зворотний зв'язок: Викладач надає студентові зворотний зв'язок, вказуючи на сильні сторони та можливості щодо удосконалення програми.

Після завершення роботи студентів пропонується написати короткий відгук про те, що йому було цікаво і що він хотів би дізнатися далі. Це допомагає усвідомити свої досягнення та заохотити до подальшого вивчення програмування. Такий підхід дозволяє організувати індивідуальну роботу студента у середовищі Thonny, допомагаючи йому самостійно освоїти основи програмування на Python через практичні завдання, при цьому забезпечуючи необхідну підтримку та зворотний зв'язок.

Групова робота передбачає, що студенти працюють у групах, розв'язуючи задачі програмування разом. Така форма сприяє розвитку командних навичок і кращому засвоєнню матеріалу через обмін досвідом.

Для організації групової роботи студентів щодо вивчення мови Python можна використати онлайнове середовище Replit. Завдяки можливостям, які надає це середовище можна організувати одночасну роботу студентів в межах одного проекту. Це ідеально підходить для групових завдань, оскільки студенти можуть вносити зміни до коду, бачити правки інших в реальному часі і працювати спільно над вирішенням задачі.

Групову роботу в середовищі Replit можна організувати наступним чином:

1. Мета: розвинути навички командної роботи, використовуючи спільне онлайн-програмування в середовищі Replit. Навчити студентів розв'язувати складніші алгоритмічні задачі, співпрацюючи один з одним у режимі реального часу.

2. Опис завдання: студенти повинні спільно роз-

робити гру "Вгадай число". Завдання полягає в тому, щоб користувачеві надавали можливість вгадати випадкове число в певному діапазоні (наприклад, від 1 до 100), а програма давала підказки ("більше" або "менше"). Завдання розподіляється між учасниками групи для ефективного співробітництва.

3. План роботи:

Вступна частина:

– Інструкція: Викладач пояснює студентам принципи роботи у Replit, демонструючи можливості спільного редагування коду в реальному часі. Студентам показують, як створювати спільний проект та працювати в команді через Replit.

– Розподіл ролей: Групи складаються з 3–4 студентів, кожен з яких отримує свою роль у розробці програми. Наприклад:

Програміст 1: Відповідає за генерацію випадкового числа та логіку гри.

Програміст 2: Відповідає за введення даних користувача та перевірку умов.

Програміст 3: Додає функціонал підказок для користувача та повідомлень про перемогу або поразку.

Програміст 4 (якщо є): Відповідає за тестування програми та відлагодження помилок.

Основна частина:

Завдання 1: Створення проекту в Replit.

Один із студентів створює спільний проект у Replit та ділиться посиланням з іншими членами команди. Всі учасники приєднуються до проекту і можуть одночасно редагувати код у режимі реального часу.

Студенти знайомляться з тим, як Replit відображає зміни, що вносяться всіма учасниками групи, та як користуватися чатом для комунікації в середовищі.

Завдання 2: Спільне написання коду. У програмі кожен учасник коментарем показує свій блок коду та пише його (рис. 4).


```
1 #Програміст 1
2 import random
3 secret_number = random.randint(1, 100)
4 #Програміст 2
5 user_guess = int(input("Вгадайте число від 1 до 100: "))
6 #Програміст 3
7 if user_guess < secret_number:
8     print("Спробуйте більше число.")
9 elif user_guess > secret_number:
10    print("Спробуйте менше число.")
11 else:
12    print("Вітаємо! Ви вгадали число.")
```

Рис. 4. Фрагмент коду програми для завдання 2

Програміст 1: Пише код для генерації випадкового числа та створює структуру гри.

Програміст 2: Додає логіку введення користувачем свого числа та перевірки правильності.

Програміст 3: Вносить функціонал підказок та виведення повідомлень.

Програміст 4: Тестує код на різних вхідних даних, додає обробку помилок та покращує загальний вигляд програми.

Завдання 3: Відлагодження та тестування.

Після завершення основного коду всі учасники команди працюють над тестуванням програми. Кожен студент перевіряє її на різні сценарії (наприклад, що буде, якщо ввести нечислове значення).

Програміст 4 виправляє можливі помилки, використовуючи функціонал відлагодження Replit.

Після успішного тестування студенти презентують свою програму учасникам іншої групи та викладачу, пояснюючи, як вони організували роботу і які виклики долали під час розробки. Викладач запитує студентів про їхній досвід командної роботи, що вони дізналися під час співпраці, і як їм вдалося розв'язати спільне завдання.

Після завершення проєкту кожен студент пише короткий відгук про роботу в команді: що вдалося найкраще, які навички вони вдосконалили під час спільної роботи, що можна було б покращити у майбутніх проєктах.

Організація групової роботи в середовищі Replit дає змогу студентам спільно вирішувати задачі програмування, розвивати комунікативні та технічні навички, а також навички ефективної співпраці в команді. Replit забезпечує зручні інструменти для онлайн-комунікації та спільного редагування коду, що сприяє успішному виконанню групових проєктів.

Ще однією поширеною формою навчання є **практичні завдання**. Студенти їх виконують у комп'ютерному класі під керівництвом викладача, який надає підтримку в реальному часі. Практичні

роботи зазвичай проводяться з конкретними завданнями для закріплення знань. Для виконання практичних занять у класі можна використовувати будь-яке середовище програмування – Thonny або Replit.

На початку пандемії Covid-19 усі заклади освіти організували дистанційне навчання. З початком війни в Україні ця потреба стала більш нагальною, особливо у прифронтових регіонах.

Зараз заклади освіти працюють у змішаному режимі, тому тут на допомогу приходять використання онлайн-середовищ програмування (наприклад, Replit), що дають змогу організувати навчання з програмування дистанційно. Студенти можуть працювати вдома, маючи доступ до необхідних інструментів через Інтернет. Викладач може просто зайти в середовище Replit і переглянути роботи студентів. В цьому випадку, студент не повинен надсилати свою роботу викладачу, вона одразу стає доступною в середовищі Replit. Для цього він створює проєкт у Replit і запрошує викладача до перегляду. Це дає змогу переглядати роботу в режимі реального часу і спостерігати за змінами, що робить студент.

Також можна проводити дистанційні заняття, під час яких викладач може транслювати свій екран або запустити Replit і разом зі студентами кодувати в реальному часі. Студенти можуть приєднатися до проєкту та слідкувати за змінами, водночас спілкуючись через вбудований чат або зовнішній комунікаційний інструмент, наприклад Zoom або Google Meet.

Можна визначити деякі особливості використання середовища Replit в умовах дистанційного навчання:

– *Інтеграція з іншими онлайн-інструментами.* Replit добре працює в парі з іншими платформами для відеоконференцій, такими як Zoom, Google Meet або Microsoft Teams, що дозволяє викладачу

використовувати його під час онлайн-зустрічей для демонстрації коду або організації “живих” сесій кодування.

– *Підтримка різних мов програмування.* Replit підтримує велику кількість мов програмування, що дозволяє вивчати не тільки Python, але й інші мови, такі як JavaScript, Java, C++, тощо. Це робить його універсальним інструментом для навчання різних аспектів програмування.

– *Доступність з будь-якого пристрою.* Оскільки Replit працює в браузері, студенти можуть використовувати його на будь-якому пристрої (ноутбук, планшет або навіть смартфон), що робить навчання доступнішим, незалежно від технічного оснащення студента.

– *Безперервність навчання.* Завдяки тому, що всі проекти зберігаються у хмарі, студенти можуть почати працювати над завданням на одному пристрої, а продовжити на іншому. Це також дозволяє викладачу легко відстежувати прогрес студента та давати зворотній зв'язок на будь-якому етапі роботи.

Таким чином, середовище Replit забезпечує всі необхідні інструменти для організації дистанцій-

ного навчання програмуванню. Його особливості, такі як спільне редагування коду в реальному часі, хмарне зберігання проектів, автоматичні тести та інтеграція з іншими онлайн-інструментами, роблять його ідеальним вибором для навчання студентів в умовах дистанційної освіти.

Варто зауважити, що в умовах дистанційного навчання студенти також можуть встановити програмне середовище на своєму комп'ютері, оскільки визначені нами інструменти є абсолютно безкоштовними і доступні для завантаження в мережі Інтернет. В цьому випадку, виконані завдання студенти повинні завантажити в середовище дистанційного навчання (Moodle, Classroom) для того, щоб викладач мав змогу оцінити їх роботу.

Методи навчання визначають, яким чином середовище програмування використовується для досягнення освітніх результатів. Нами виділено такі основні методи навчання програмуванню: пояснювально-ілюстративний, практичний, дослідницький, проектний, дослідницький методи. Розглянемо їх детальніше та наведемо приклади використання під час навчання програмуванню.

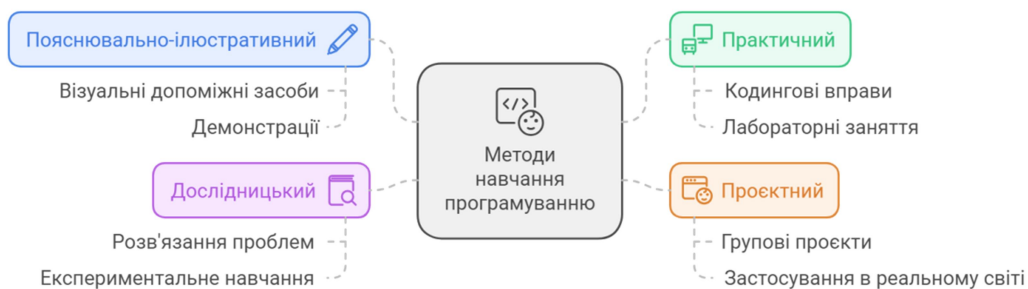

Рис. 5. Методи навчання під час вивчення програмування

Пояснювально-ілюстративний метод навчання є одним із традиційних методів, який активно використовується під час вивчення програмування. Він полягає у тому, що викладач виступає як основний носій знань, демонструючи студентам програмні середовища, основні інструменти та функції, які вони використовуватимуть під час програмування. Цей метод особливо ефективний на початкових етапах навчання, коли студенти ще не володіють достатніми знаннями для самостійної роботи.

Практичний метод при вивченні програмування дає змогу студентам активніше засвоювати матеріал через постійне застосування знань на практиці. Він сприяє розвитку навичок вирішення проблем, підвищує мотивацію та відповідальність студентів, а також допомагає закріпити теоретичні знання. Цей метод є ефективним як для індивідуальної, так і для групової роботи, що робить його універсальним для різних форм навчання програмуванню.

Проектний метод передбачає, що студенти створюють проекти за допомогою середовищ програмування. Він допомагає застосовувати знання на практиці, розвиває творче мислення та навички управління проектами. Загалом, цей підхід сприяє глибшому розумінню матеріалу, підвищує мотивацію студентів і дає змогу отримати практичний досвід, корисний для їхньої подальшої професійної діяльності.

Дослідницький метод навчання програмуванню спрямований на те, щоб студенти самостійно досліджували нові теми, розв'язували проблеми, ставили експерименти та формулювали висновки. Цей підхід розвиває аналітичне мислення, креативність та навички вирішення проблем. У середовищі програмування дослідницький метод можна реалізувати через створення проектів, які вимагають від студентів самостійного пошуку рішень та тестування різних підходів.

Наведені форми та методи навчання відіграють важливу роль у процесі вивчення програмування. Індивідуальна робота, групові завдання, практичні заняття та дистанційне навчання дають змогу студентам отримати глибокі знання та навички програмування. Використання таких середовищ, як Thonny та Replit, сприяє індивідуалізації навчання, розвитку командних навичок та забезпеченню безперервності навчального процесу. Застосування різних методів, включаючи пояснювально-ілюстративний, практичний та дослідницький, забезпечує комплексний підхід до засвоєння матеріалу, що є запорукою успішного навчання студентів програмуванню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базурін В.М. Середовища програмування як засіб навчання учнів основ програмування. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. № 59 (3), С. 13–27. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v59i3.1601>
2. Бардус І.О. Методика фундаменталізованого навчання об'єктно-орієнтованому програмуванню майбутніх фахівців у галузі інформаційних технологій. *Молодь і ринок*. № 4 (159). Дрогобич, 2018. С. 64–70.
3. Власій О., Яремій І., Винничук М. Проблема послідовності вивчення програмування. *Молодь і ринок*. 2021. № 10/196. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.248349>
4. Дегтярьова Н., Петренко С., Вернидуб Г., Тутова Н., Мигаль В. Реалізація диференційованого підходу при навчанні програмуванню мовою Python здобувачів загальної середньої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. № 72. С. 53–60.
5. Квак П.А., Чернікова Л.А. Програмування через реалізацію проєктів: стратегії та практика в школі. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2024. № 16. С. 35–49. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.163>
6. Кобильник Т.П., Сікора О.В., Жидик В.Б., Шаран О.В. Python як засіб навчання основ алгоритмізації у закладах загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. № 3 (89). С. 16–32.
7. Кривонос О.М. Особливості викладання програмування у вищому початковому закладі з врахуванням вимог сучасності. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2001. Вип. 57. С. 131–134.
8. Медведєва М.О., Жмурко О.І., Криворучко І.І., Ковтаниук М.С. Використання ігрових онлайн-сервісів у процесі вивчення мов програмування. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Т. 2, № 36. С. 160–165.
9. Семеніхіна О.В., Руденко Ю.О. Проблеми навчання програмувати учнів старших класів та шляхи їх подолання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. № 66 (4). С. 54–64.
10. Сікора О.В., Кобильник Т.П. Java як засіб навчання учнів основ програмування. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 5. С. 224–230.
11. Стеценко В., Тітова Л. Використання методів гейміфікації у процесі навчання програмуванню студентів закладів вищої освіти в умовах онлайн-навчання.

Перспективи та інновації науки. 2023. № 15 (33). С. 483–494.

12. Стрюк А.М. Формування здатності майбутніх інженерів-програмістів до проєктування програмного забезпечення. *Інформаційні технології в освіті*. 2022. № 50. С. 39–58. DOI: <https://doi.org/10.14308/ite000755>

13. Шаров С., Чернова Г., Сіциліцин Ю. Методичні аспекти викладання дисципліни “Алгоритмізація та програмування” у вищій школі. *Молодь і ринок*. 2024. № 3. С. 56–60. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/299138/295209>

REFERENCES

1. Bazurin, V.M. (2017). Seredovyscha prohramuvannia yak zasib navchannia uchniv osnov prohramuvannia [Programming environments as a means of teaching students programming basics]. *Information technologies and learning tools*. No. 59 (3), pp. 13–27. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v59i3.1601>. [in Ukrainian].
2. Bardus, I.O. (2018). Metodyka fundamentalyzovanoho navchannia ob'ektno-orientovanoho prohramuvannia mai-butnikh fakhivtsiv u haluzi informatsiinykh tekhnolohii [Methodology of fundamental-based teaching of object-oriented programming for future specialists in the field of information technologies]. *Youth & market*. No. 4 (159), pp. 64–70. [in Ukrainian].
3. Vlasii, O., Yaremi, I. & Vynnychuk, M. (2021). Problema poslidoynosti vyvchennia prohramuvannia [The problem of sequence in learning programming]. *Youth & market*. No. 10/196, pp. 52–57. [in Ukrainian].
4. Dehtiarova, N., Petrenko, S., Vernydub, H., Tutova, N. & Myhal, V. (2024). Realizatsiia differentsiiovanoho pidkhu-du pry navchanni prohramuvanniu movoiu Python zdobuvachiv zahalnoi serednoi osvity [Implementation of a differentiated approach in teaching programming in Python for secondary education students]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in professional training: methodology, theory, experience, problems*. No. 72, pp. 53–60. [in Ukrainian].
5. Kvak, P.A. & Chernikova, L.A. (2024). Prohramuvannia cherez realizatsiiu proiektiv: strathii ta praktyka v shkolii [Programming through project implementation: strategies and practice in school]. *Open educational e-environment of the modern university*. No. 16, pp. 35–49. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.163> [in Ukrainian].
6. Kobylnyk, T.P., Sikora, O.V., Zhydyk, V.B. & Sharan, O.V. (2022). Python yak zasib navchannia osnov alhorytmizatsii u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Python as a means of teaching the basics of algorithmization in secondary education institutions]. *Information technologies and learning tools*. No. 3 (89), pp. 16–32. [in Ukrainian].
7. Kryvonos, O.M. (2001). Osoblyvosti vykladannia prohramuvannia u vyshchomu navchalnomu zakladi z vrakhuvanniam vy-mog sучасності [Peculiarities of teaching programming in higher education institutions considering modern requirements]. *Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical sciences*. Vol. 57, pp. 131–134. [in Ukrainian].
8. Medvedieva, M.O., Zhmurko, O.I., Kryvoruchko, I.I. & Kovtaniuk, M.S. (2021). Vykrystannia ihrovkykh onlain-servisiv u protsesi vyvchennia mov prohramuvannia [Using game-based online services in the process of learning programming languages]. *Current issues of humanities*. Vol. 2, No. 36, pp. 160–165. [in Ukrainian].

9. Semenikhina, O.V. & Rudenko, Y.O. (2018). Problemy navchannia prohramuvaty uchniv starshykh klasiv ta shliakhy yikh podolannia [Problems of teaching programming to high school students and ways to overcome them]. *Information technologies and learning tools*. No. 66 (4), pp. 54–64. [in Ukrainian].

10. Sikora, O. V., Kobylnyk, T. P. (2023). Java yak zasib navchannia uchniv osnov prohramuvannia [Java as a means of teaching the basics of programming to students]. *Scientific notes of TNPU named after V. I. Vernadsky. Series: Technical sciences*. Vol. 34 (73), No. 5, pp. 224–230. [in Ukrainian].

11. Stetsenko, V. & Titova, L. (2023). Vykrystannia metodiv heymifikatsii u protsesi navchannia prohramuvanniu studentiv zakladiv vyshchoi osvity v umovakh onlainovoho navchannia [Using gamification methods in the process of teaching programming to students of higher education insti-

tutions in the context of online learning]. *Perspectives and innovations in science*. No. 15 (33), pp. 483–494. [in Ukrainian].

12. Striuk, A.M. (2022). Formuvannia zdatnosti maibutnikh inzheneriv-prohramistiv do proiektyvannia prohramnoho zabezpechennia [Developing the ability of future software engineers to design software]. *Information technologies in education*. No. 50, pp. 39–58. DOI: <https://doi.org/10.14308/ite000755> [in Ukrainian].

13. Sharov, S., Chernova, H. & Sitsilytsyn, Y. (2024). Metodychni aspekty vykladannia dystsypliny “Alhorytmizatsiia ta prohramuvannia” u vyshchii shkoli [Methodological aspects of teaching the course “Algorithmization and Programming” in higher education]. *Youth & market*. No. 3, pp. 56–60. Available at: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/299138/295209>.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2024

УДК 378-051:005.966.3

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.310583>

Галина Яремко, кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов гуманітарно-соціального спрямування
Національного університету “Львівська політехніка”

Мар’яна Гавран, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарно-соціального спрямування
Національного університету “Львівська політехніка”

Тетяна Горохівська, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглянуто питання академічної мобільності викладачів закладів вищої освіти. Окреслено різновиди академічної мобільності залежно від терміну перебування за кордоном. Виокремлено необхідність володіння іноземними мовами, зокрема англійською для ефективної адаптації до міжнародного освітнього середовища. Проаналізовано проблемні аспекти перебування закордоном для науково-педагогічних працівників, зокрема лінгвістичні та соціо-культурні виклики. Окреслено заходи щодо подолання розбіжностей між очікуваннями та реальністю у зв’язку з участю в заходах академічної мобільності.

Ключові слова: академічна мобільність викладачів; ЗВО; інтернаціоналізація освіти; академічна міграція; професійний розвиток.

Літ. 5.

Halyna Yaremko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Head of the Foreign Languages for Humanities Department,
Lviv Polytechnic National University

Mariana Havran, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Foreign Languages for Humanities Department,
Lviv Polytechnic National University

Tetiana Horokhivska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Pedagogics and Innovative Education Department,
Lviv Polytechnic National University

ACADEMIC MOBILITY OF HEI TEACHERS: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF TODAY

The internationalization of education caused the issue of mobility of highly skilled workers. There is a connection between academic mobility and migration in international education. Sociological analysis of international migration is important for understanding the challenges which are related to social, cultural and linguistic integration of international academics into the environment of the receiving country. There are two models of transnational academic mobility:

internationalization for business and academic migration. The first one being mainly for financial reasons for temporary teaching abroad. The second model is concerned with permanent being abroad as academic migrants.

Cultural context of the educational environment is a real challenge to efficient integration of international academics to teaching abroad. A thorough analysis of the opportunities and challenges for international academics is extremely important for domestic pedagogical theory and practice. It gives the possibility to conceptualize the notion of internationalization of education in the modern globalized world.

Mastery of foreign languages is one of the main tendencies of higher education development, English the most widely used in educational systems of European and world countries. Knowledge of a foreign language on an upper-intermediate or advanced levels is a requirement to participate in academic mobility for both students and teachers. Speaking another language besides English would be an additional advantage for the applicants.

Teaching in a different socio-cultural environment means transferability of pedagogical knowledge and skills. Notwithstanding induction and professional planning challenges connected with adaptation to educational environment and cultural context are considerable.

Linguistic challenge of transnational teaching is double – professional and socio-cultural. Western academics teaching local students might encounter challenges because of the level of cultural competence. International academics teaching in English courses to home students with different values and beliefs have additional challenges namely linguistic and educational both at professional and socio-cultural levels.

Keywords: teachers' academic mobility; HEIs; internationalization of education; academic migration; professional development.

Постановка проблеми. У сучасному міжнародному освітньому просторі особливого значення набуває академічна мобільність як викладачів закладів вищої освіти, так і студентів. Адже це можливості для освітнього і культурного обміну, професійного розвитку науково-педагогічних працівників та професійного становлення майбутніх фахівців різних галузей. Набутий досвід та знання у закордонних університетах конвертується у вдосконалення навчальних програм, впровадження інноваційних методів навчання, сприяння інтернаціоналізації вітчизняних закладів освіти. Проте необхідно звернути увагу на нормативно-правову базу, критерії відбору програм академічної мобільності та інформаційний супровід усієї міжнародної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання академічної мобільності належать до сфери наукових зацікавлень як і вітчизняних, так і закордонних дослідників. Зокрема, Н. Лазаренко аналізує стратегію розвитку академічної мобільності студентів і викладачів. Дослідниця розглядає проблеми документального, інформаційного, кадрового та інфраструктурного забезпечення реалізації програм академічної мобільності [2].

Науковці М. Ковбатюк та В. Шевчук зосереджують увагу на академічній мобільності студентів в умовах розвитку освітніх інтеграційних процесів. Вони ретельно досліджують динаміку чисельності українських студентів закордоном, кількість іноземних студентів, які навчаються в Україні, та заклади освіти, які здійснюють таку підготовку. Дослідники аналізують чинники, які спричиняють освітню міграцію, а також констатують, що існує значний попит на українську освіту серед іноземних студентів [1].

Н. Мачинська студіює питання інтеграції української освіти до міжнародного освітнього простору. Зокрема, вона наголошує, що участь у програмах

академічної мобільності та вивчення іноземних мов сприяє інтернаціоналізації освіти [3].

Серед зарубіжних науковців показовим є дослідження Т. Дж. Фералі щодо академічної мобільності, мовного та культурного капіталу. Науковець аналізує досвід міжнародних науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти Великої Британії, зокрема, ті труднощі, які виникали під час викладання та проведення досліджень в англomовній країні викладачами неносіями мови [5].

Не зважаючи на значний інтерес з боку науковців до проблеми академічної мобільності студентів і викладачів, питання можливостей та труднощів у її реалізації для викладачів закладів вищої освіти в умовах сьогодення ще не було досліджено.

Метою статті є аналіз можливостей академічної мобільності та викликів для викладачів, а також окреслення шляхів вдосконалення міжнародної діяльності закладів вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес інтернаціоналізації освіти спричинив збільшення мобільності висококваліфікованих працівників. Теорії міжнародної міграції в основному зосереджуються на економічних, політичних, демографічних та соціологічних аспектах транснаціонального переміщення. Прослідковується зв'язок між академічною мобільністю та міграцією у міжнародній освіті. В той час як економічний чинник міжнародної міграції є актуальним та добре дослідженим, соціологічний аналіз, зокрема, є важливим для розуміння викликів, що стосуються соціальної, культурної та лінгвістичної інтеграції закордонних науково-педагогічних працівників у середовище країни, що приймає [5].

Транснаціональне переміщення науково-педагогічних працівників в останні роки спричинене розширенням західних університетів на міжнародному рівні та залученням працівників з усього світу з метою посилення їхнього впливу в академічному

середовищі. На думку дослідника Т. Дж. Фералі, такі тенденції вказують на дві моделі транснаціональної академічної мобільності: інтернаціоналізація для ділової та академічної міграції [5, 314].

Інтернаціоналізація для ділової міграції передбачає переміщення науково-педагогічних працівників в основному із фінансових мотивів для тимчасового викладання за кордоном. Це потребує нових та особливих навичок від науково-педагогічних працівників, які залучені до транснаціональної освіти. Друга модель академічної мобільності – це загалом вибір науково-педагогічних працівників щодо постійного перебування за кордоном як академічні мігранти [5].

Отже, ретельний аналіз можливостей та викликів для науково-педагогічних працівників, які перебувають на програмах академічної мобільності за кордоном є надзвичайно важливим для вітчизняної педагогічної теорії та практики, а також дає змогу концептуалізувати поняття “інтернаціоналізація освіти” в сучасному глобалізованому світі.

Погоджуємося із твердженням науковців Н. Мирошниченко, Є. Харькової та Н. Квітко, які аналізують формування професійної мобільності вищої освіти та стверджують, що основними перевагами професійної мобільності як для викладачів закладів вищої освіти, так і для студентів є міжнародний досвід, підвищення рівня конкурентоспроможності, збільшення науково-педагогічного досвіду, підвищення рівня знань іноземної мови та розширення професійних можливостей [4].

На нашу думку, участь у програмах академічної мобільності є важливим етапом професійного розвитку викладача закладу вищої освіти, який дає змогу збагачувати наукові та професійні знання, вдосконалювати педагогічні вміння і навички, ознайомлюватись з інноваційними методами викладання й різноманітними аспектами міжнародної діяльності. Проте важливою умовою участі в заходах академічної мобільності є затверджена нормативно-правова база ЗВО, широке інформування науково-педагогічних працівників щодо таких можливостей, мотивація і відповідне включення таких видів діяльності до рейтингування викладачів.

В основу нашої статті покладено дослідження закордонного науковця Т. Дж. Фералі на тему “Академічна мобільність, мова та культурний капітал: досвід транснаціональних науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти Великої Британії” [5], а також низки вітчизняних науковців, які порушують питання академічної мобільності викладачів та студентів [1; 2; 3; 4] і власний досвід перебування за кордоном на різних програмах академічної мобільності.

Т. Дж. Фералі аналізує власний досвід перебування за кордоном з метою викладання, а також колег з інших країн, які викладають різні предмети

та займаються науковою діяльністю у закладах вищої освіти Великої Британії. Він стверджує, що культурний контекст навчального середовища є справжнім випробуванням для ефективної інтеграції закордонних науково-педагогічних працівників до академічної спільноти. Логістичні виклики щодо переїзду можуть бути важкими на початку, проте вони є перехідними і вважаються незначними. Наявність загальної системи підтримки персоналу в університеті є недостатньою, зважаючи на різноманітний досвід науково-педагогічних працівників з різних країн. Пропозиція допомоги є делікатним питанням і може сприйматися як загроза для їхнього професійного статусу й ідентичності [5, 315].

Н. Мачинська визначає оволодіння усіма учасниками освітнього процесу європейськими мовами як одну із провідних тенденцій розвитку вищої освіти та вважає, що максимальну увагу варто приділити вивченню англійської мови як однієї із найбільш широко використовуваних в освітніх системах європейських та світових країн [3, 21]. Варто зауважити, що володіння іноземними мовами та подання сертифікатів чи дипломів, які визначають мовний рівень, є однією із необхідних умов участі в програмах академічної мобільності як для викладачів так і для студентів. Окрім володіння англійською мовою на рівні незалежного та досвідченого користувача, бажаним є хоча б елементарний рівень володіння мовою країни перебування учасника академічної мобільності для більш комфортної, впевненої та усвідомленої участі в різноманітних видах діяльності за кордоном.

Викладання в іншому соціокультурному середовищі потребує значної адаптації педагогічних знань та умінь, що є актуальним у процесі глобалізації вищої освіти, в якому транснаціональне переміщення викладачів стало важливішим аспектом, ніж будь-коли до того. Професійні навички, потреба у кращій підготовці до викладання за кордоном є вагомими елементами. Незважаючи на початкове навчання та професійне планування, виклики, пов'язані з пристосуванням до нового навчального середовища та культурного контексту, залишаються значними [5].

Надзвичайно важливою є ретельна підготовка до викладання за кордоном, що потребує постійного залучення, знання мови країни перебування і володіння навичками міжкультурної комунікації. На думку Т. Дж. Фералі, лінгвістичний виклик транснаціонального викладання є подвійним – професійним і соціокультурним [5, 317].

З одного боку, викладання дисциплін західних університетів переважно відбувається англійською мовою, що може ускладнити повноцінну участь місцевих студентів в освітньому процесі. Хоча це може бути важкою працею для англійськомовного викладача через брак розуміння культури, ще більшою

є відповідальність самих студентів, які обирають навчатися англійською, за їхні знання мови. З іншого боку, закордонні науково-педагогічні працівники, які володіють англійською як іноземною мовою, працюючи у західних університетах, мають додаткові труднощі при навчанні англомовних студентів з відмінними соціо-культурними цінностями і переконаннями у їхньому рідному академічному середовищі. Отже, ця категорія закордонних науково-педагогічних працівників може зіштовхнутись із лінгвістичними та освітніми викликами як на професійному, так і на соціо-культурному рівнях [5].

Висновки. Питання академічної мобільності викладачів закладів вищої освіти є надзвичайно багатограним і актуальним з погляду інтернаціоналізації вищої освіти загалом та наближення системи освіти України до європейських стандартів. Поряд із можливостями, які дає академічна мобільність (набуття нового професійного досвіду, професійний розвиток, ознайомлення із новими освітніми системами, удосконалення системи вищої освіти України), науково-педагогічні працівники зіштовхуються із низкою викликів, перебуваючи за кордоном. Серед них нами охарактеризовані лінгвістичні та соціо-культурні труднощі.

Надзвичайно важливим є володіння іноземними мовами на високому рівні для швидшої адаптації, ознайомлення з особливостями освітніх систем країни перебування, її культурним та соціальним середовищем. Необхідним також є налагодження ефективної комунікації з колегами та студентами, представниками адміністрації закладів вищої освіти, відділів, які відповідають за провадження міжнародної діяльності. Безперечно, також потрібно ретельно підготувати навчальні матеріали, адаптувати їх до навчального середовища країни перебування.

Пропонована стаття є спробою окреслити виклики, з якими зіштовхуються науково-педагогічні працівники, які беруть участь у програмах академічної мобільності, але не вичерпує його. Перспективами подальших розвідок цього надзвичайно актуального для сьогодення питання вважаємо дослідження нормативно-правової бази щодо академічної мобільності різних ЗВО, її роль у професійному розвитку науково-педагогічних працівників, а також можливостей та перспектив для студентів від участі в заходах академічної мобільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковбатюк М.В., Шевчук В.О. Академічна мобільність студентів в умовах розвитку освітніх інтеграційних процесів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 30. С. 92–97.
2. Лазаренко Н.І. The strategy for the Development of Academic Mobility of Students and Teachers. *Сучасні інформаційні технології та методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Збірник наукових праць. Київ – Вінниця, 2018. Вип. 50. С. 25–30.
3. Мачинська Н. Тенденції розвитку вищої освіти в контексті євроінтеграційних процесів. *Молодь і ринок*. 2023. № 11–12 (219–220). С. 19–23.
4. Мирошниченко Н.О., Харькова Є.Д., Квітко Н.М. Формування професійної мобільності вищої освіти України: переваги та виклики. *Академічні візії*. 2023. Вип. 25. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10203402>.
5. Pherali T.J. Academic Mobility, Language, and Cultural Capital: The Experience of Transnational Academics in British Higher Educational Institutions. *Journal of Studies an International Education*. 2012. Vol. 16 (4). pp. 313–333.

REFEFENCES

1. Kovbatiuk, M.V. & Shevchuk, V.O. (2020). Akademichna mobilnist studentiv v umovakh rozvytku intehratsiynykh protsesiv [Students' Academic Mobility in Integrational Educational Processes Development Conditions]. *Uzhhorod National University Herald*. Vol. 30. pp. 92–97. [in Ukrainian].
2. Lazarenko, N.I. (2018). The strategy for the Development of Academic Mobility of Students and Teachers. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training: Methodology, Theory, Experience, Problems*. Collection of Scientific Papers. Kyiv–Vinnytsia. Vol. 50. pp. 25–30. [in English].
3. Machynska, N. (2023). Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity v konteksti yevrointehatsiynykh protsesiv [Tendencies of Higher Education Development in the Context of European Integration Processes]. *Youth & market*. Monthly Scientific-pedagogical Journal. Drohobych, Vol. 11–12 (219–220), pp. 41–46. [in Ukrainian].
4. Myroshnychenko, N.O., Kharkova, Ye.D. & Kvitko N.M. (2023). Formuvannia profesiynoi mobilnosti vyshchoi osvity Ukrainy: perevahu ta vyklyky [Formation of Professional Mobility of Higher Education: Advantages and Challenges]. *Academic Visions*. Vol. 25. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10203402>. [in Ukrainian].
5. Pherali, T.J. (2012). Academic Mobility, Language, and Cultural Capital: The Experience of Transnational Academics in British Higher Educational Institutions. *Journal of Studies an International Education*. Vol. 16 (4). pp. 313–333. [in English].

Стаття надійшла до редакції 29.08.2024

“Хто хоче зрушити світ, нехай зрушить себе!”

Сенека
давньоримський філософ

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

УДК 378.091.3

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314178>

Оксана Самойленко, доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Дніпровського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
Ірина Брюховецька, кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри біології та хімії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Тетяна Штайнер, викладач кафедри технологічної та професійної освіти,
Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського”

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

У статті проаналізовано вітчизняний та іноземний теоретико-практичний літературний аспект становлення, розвитку та формування soft skills у дискурсі професійно-педагогічної підготовки у закладі вищої освіти. Авторами обумовлюються фактори актуальності розвитку та формування soft skills у майбутніх педагогів у межах професійно-педагогічної підготовки у ЗВО. Запропоновані та обгрунтовані педагогічні умови формування soft skills у контексті професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога: 1) використання інтерактивних методів навчання; 2) у зміст навчальних дисциплін покласти метод моделювання педагогічних ситуацій; 3) здійснення рефлексії в освітньому процесі у вигляді ведення рефлексивних щоденників, створення портфоліо; 4) здійснення розвитку емоційного інтелекту шляхом упровадження спеціальних тренінгів та семінарів-практикумів (вебінарів). Перспективами подальших розвідок є вивчення впливу дистанційної та змішаної форм освіти на розвиток soft skills у майбутніх педагогів, а також дослідження нових методик, що адаптуються до онлайн-форматів.

Ключові слова: професійна освіта; професійно-педагогічна підготовка; м'які навички; зміст професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів; відкрите освітнє середовище ЗВО.

Літ. 13.

Oksana Samoilenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Psychology Department,
Dnipro Institute of the Interregional Academy of Personnel Management
Iryna Briukhovetska, Ph.D. (Chemistry), Associate Professor,
Associate Professor of the Biology and Chemistry Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Tetiana Shtainer, Lecturer of the Technological and Professional Education Department,
The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynskiy”

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING SOFT SKILLS IN FUTURE TEACHERS
DURING THE PROCESS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING**

The article presents pedagogical conditions for the formation of soft skills in future educators, which can be implemented in the process of professional and pedagogical training in higher education institutions, as outlined by the research objectives. The importance of developing soft skills in future professionals is emphasized in the context of current socio-economic realities. The authors have analyzed domestic and foreign theoretical and practical literature on the development and formation of soft skills within the discourse of professional and pedagogical training in higher education institutions. It is emphasized that the professional and pedagogical training of future educators should be structured to ensure the development of soft skills through a competency-based approach, where the formation of competencies will be the key factor. The authors define “soft skills” as a set of skills and qualities that are not directly related to specialized professional knowledge but are essential for successful interaction with others and the effective execution of work tasks. The components of soft skills identified include communication skills, emotional intelligence, problem-solving skills, time management, teamwork, flexibility, and adaptability. The relevance of the development and formation of soft skills in future educators within professional and pedagogical training is substantiated by the authors. The article proposes and justifies the following pedagogical conditions for the formation of soft skills in the context of professional and pedagogical training of future educators: 1) the use of interactive teaching methods; 2) incorporating the method of pedagogical situation modelling into the curriculum content; 3) promoting reflection in the educational process through reflective journaling and the creation of portfolios; 4) fostering the development of emotional intelligence through specialized training sessions and practical seminars (webinars). These pedagogical conditions allow

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

future educators not only to improve their professional competencies but also to develop critical soft skills such as self-regulation, empathy, emotional management, communication, and critical thinking. This contributes to their readiness to work in complex and dynamic modern educational environments, increases the effectiveness of their teaching activities, and enhances their interaction with the participants of the educational process. The prospects for further research include studying the impact of distance and blended learning formats on the development of soft skills in future educators, as well as exploring new methods adapted to online formats.

Keywords: professional education; professional and pedagogical training; soft skills; content of professional and pedagogical training of future educators; open educational environment of higher education institutions.

Постановка проблеми дослідження. Сучасна система професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів в Україні здебільшого орієнтована на формування фахових компетентностей і часто недооцінює значення розвитку soft skills, які є критично важливими в сучасному освітньому середовищі. Адже в умовах постійної мінливості у соціально-економічних та технологічних аспектах педагогам необхідні не лише теоретико-практичні знання, але й навички ефективної комунікації та взаємодії, критичного мислення, емоційного інтелекту, лідерства і креативності. Проте у більшості освітніх програм відсутній системний підхід до формування цих навичок, що знижує рівень підготовленості педагогів до викликів реальної професійної діяльності. Доцільно зазначити, що важливість формування soft skills обумовлено Національним агентством забезпечення якості освіти, де як критерій оцінки освітньо-професійної програми під час акредитаційного процесу зазначається: “забезпечення набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок (soft skills) упродовж періоду навчання, які відповідають цілям та результатам навчання освітньої програми” [8, 12]. Натомість, за даними World Economic Forum, серед найбільш затребуваних виділено насамперед навички креативності, здатність до переконання, комунікативні навички, навички управління часом.

Аналіз останніх публікацій та досліджень показує, що проблематика розвитку soft skills у студентів – майбутніх педагогів як засобу професійного зростання фахівця аналізується у працях Н. Безлюдної, А. Біляковської, Н. Дудник, Л. Себало та ін. О. Кірдан акцентує увагу на вагомості формування soft skills з аспекту критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Натомість Н. Денисенко, І. Мірошник, М. Марчук, Н. Степанова та ін. ґрунтовно аналізують потенціал вибіркового навчального дисциплін для розкриття soft skills у майбутніх фахівців.

Мета дослідження – запропонувати педагогічні умови формування soft skills у майбутніх педагогів, що можуть реалізовуватись у процесі професійно-педагогічної підготовки у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У науковому полі поняття soft skills трактується як соціологічний термін, що належить до емоційного інтелекту формування особистості, інакше – м’які навички особистості. Так, Л. Охрімченко [7], Т. Медвідь та Н. Те-

решенко [5] розмежують поняття soft skills як “перелік особистих характеристик, які так або інакше пов’язані з ефективною взаємодією з іншими людьми та впливають на успішне виконання професійних обов’язків будь-якого профілю. До цієї групи належать індивідуальні, комунікативні та управлінські навички” [5, 170].

А ось Т. Цегельник, Г. Захарова зазначають, що вагомість формування soft skills виділяється тим, що наразі “конкурентоздатний фахівець-педагог має володіти інноваційним мисленням, що дозволить сформувати складні навички розв’язування педагогічних проблем та упровадження сучасні активні методи навчання. Відтак, новими спеціалізованими навичками, що дозволять суб’єкт-суб’єкту взаємодію, проєктування технології та їх реалізацію виступають метанавички, що зумовлюють такі навички, які дозволяють майбутньому фахівцю ефективно керувати своїм власним навчанням та розвитком. Це не лише навички засвоєння конкретної інформації, але й уміння планувати, оцінювати та коригувати свій навчальний процес для досягнення поставлених цілей” [11, 30].

О. Кірдан виділяє сутнісні ознаки soft skills на межі: охоплення компетентностей, що сприятимуть самореалізації фахівців; такий комплекс, що формується та забезпечується єдністю освіти і власного досвіду особистості фахівця; як сукупність компетентностей, здібностей, якостей, умінь; підвищують здатність до адаптації зміни у професійній діяльності [3, 154]. Т. Медвідь та Н. Терешенко наголошують, що задля оперативного набуття soft skills у професійній підготовці майбутнього фахівця має бути низка методів: “проблемний виклад матеріалу, пошуковий, робота в парах і малих групах, кейс-метод, мозковий штурм, презентація, метод проєктів, дискусії і дебати, ділові, рольові ігри, застосування творчих завдань, імпровізації, інтерпретації тощо” [5, 173]. Утім, Л. Зеленська зазначає, що побудова освітнього процесу професійної підготовки має бути такою, щоб забезпечити формування soft skills шляхом вивчення “від обов’язкових освітніх компонент (згідно з навчальним планом) до вибіркового дисциплін і різних форм позааудиторної роботи” [2, 64]. Т. Сагіна та О. Шуневич, узагальнюючи умови розвитку гнучких навичок у педагогів у процесі навчання на курсах підвищення кваліфікації, зазначають, що soft skills відіграють ключове значення для професійного та кар’єрного

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

становлення, шляхом універсального характеру та доповненням до твердих навичок (hard skills) [8, 75].

Компонентами soft skills у майбутніх педагогів О. Біляковська вбачає: соціально-комунікативний аспект (зумовлює спроможність дії з оточенням на основі побудови ефективної комунікації); емоційний аспект (зумовлює готовність керувати емоційними реакціями залежно від ситуації); когнітивний аспект (охоплює рівень когнітивної гнучкості особистості, шляхом креативного мислення, нестандартних підходів, здатність виходити за межі регламентованих вимог); прогностичний аспект (зумовлює здатність бачити у перспективі можливі варіанти розвитку подій, приймати випереджальні стратегічні рішення); управлінський аспект (передбачає наявність ініціативності, прагнення до досягнень, наявність тайм-менеджменту); акмеологічний аспект (окреслює готовність майбутнього педагога до самореалізації у професійній діяльності) [1, 180–183]. Доцільно зазначити, що в одній із наукових праць більш детально розкривається важливість самореалізації майбутнього педагога шляхом формування у нього акмеологічної компетентності [9].

Якщо говорити про розвиток soft skills у майбутніх педагогів у межах професійної підготовки, то Н. Третяк та О. Мартіна зазначають: “домінантою професійної підготовки майбутніх педагогів повинна виступати модель інтегрованого навчання, заснованого на практиці, що забезпечує єдність освітнього середовища в академічних і практичних умовах, з реалізацією активного викладання, навчання в аудиторії, досліджень і практики” [4, 123]. Погоджуємось із думкою науковців, однак ми вважаємо, що професійно-педагогічна підготовка майбутнього педагога має бути побудована так, щоб забезпечити розвиток soft skills шляхом компетентнісного підходу до навчання, де компетенція та компетентність будуть визначними чинниками. Ми поділяємо думку О. Самойленко, О. Міршук та Ю. Силенко [10, 83–89], що методологічною основою сучасного відкритого освітньо-наукового простору ЗВО становить компетентнісний підхід, що уможливує конструювання контекстно-компетентнісної моделі професійної компетентності майбутнього фахівця. Так, при такій моделі професійної підготовки можлива реалізація принципів партнерства, суб’єкт-суб’єктної взаємодії на основі тьюторського супроводу (як зазначається авторами). Такий погляд підтверджується й низкою інших експериментальних праць [12; 13].

Отже, під поняттям “soft skills” розуміємо таку сукупність навичок та якостей, які не стосуються вузькопрофесійних знань, але є важливими для успішної взаємодії з іншими людьми й ефективного виконання робочих завдань. Вони відносяться до особистісних характеристик, соціальної взаємодії,

емоційного інтелекту та когнітивних навичок, які можна використовувати у різних контекстах.

До soft skills належать: комунікативні навички (вміння слухати; вербальна та письмова комунікація; аргументація та переконання); емоційний інтелект (самоусвідомлення; емпатія; управління емоціями); навички розв’язання проблем (критичне мислення; креативність; аналіз даних та прийняття рішень); навички тайм-менеджменту (планування часу; пріоритизація; дотримання дедлайнів); командна робота (співпраця; конфлікт-менеджмент; лідерство); гнучкість та адаптація (адаптація до змін; відкритість до нового).

Актуальність розвитку та формування soft skills у майбутніх педагогів у межах професійно-педагогічної підготовки у ЗВО зумовлено низкою факторів. По-перше, роботодавці частіше оцінюють не лише професійні знання майбутнього педагога, але й здатність його працювати у команді, здійснювати комунікацію між учасниками освітнього процесу; врегульовувати конфліктні ситуації та керувати часом. Відтак можна сказати, що soft skills відіграють роль на кар’єрному зростанні майбутнього педагога. По-друге, soft skills зумовлюють налагодження стосунків між колегами, керівництвом, учасниками освітнього процесу, їх батьками, що сприятиме професійному зростанню та загальній задоволеності від роботи. А отже, можна сказати, що soft skills зумовлюють соціальну інтеграцію в суспільстві. По-третє, soft skills є універсальними навичками, тому є корисними у незалежності від галузі чи професії. Звідси випливає, що soft skills зумовлюють професійну мобільність фахівця.

Отже, можемо виділити педагогічні умови формування soft skills у контексті професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога: по-перше, використання інтерактивних методів навчання, шляхом організації групових проєктів та обговорень, де студенти спільно виконують завдання, що сприяє розвитку навичок співпраці, комунікації, лідерства та відповідальності. Наприклад, такими проєктами можуть стати “Інклюзивний підхід у навчанні: створення адаптованого уроку”; “Кейс-стаді: як урегулювати конфлікти в учнівському середовищі”; “Створення цифрового освітнього контенту для дистанційного навчання”; “Організація міжпредметного уроку з використанням STEM-підходу” тощо.

По-друге, у зміст навчальних дисциплін покласти метод моделювання педагогічних ситуацій, наприклад, у форматі кейс-стаді чи рольових ігор, що дають можливість майбутнім педагогам вчитися аналізувати проблеми, приймати рішення, управляти емоціями та взаємодіяти з іншими у складних ситуаціях. До прикладу “Конфлікт між учнями: роль педагога у вирішенні проблеми”; “Консультація для батьків учня з проблемами в навчанні”;

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

“Вибір між підтримкою одного учня і справедливістю до класу” тощо.

По-третє, здійснення рефлексії в освітньому процесі у вигляді ведення рефлексивних щоденників, наприклад, “Мій педагогічний шлях: щоденник професійного зростання”; створення портфоліо, наприклад “Моє педагогічне портфоліо: розвиток та рефлексія”, що сприятиме розвитку самоусвідомлення та самооцінки, що є вкрай важливими компонентами емоційного інтелекту.

По-четверте, здійснення розвитку емоційного інтелекту у майбутніх педагогів шляхом упровадження спеціальних тренінгів та семінарів-практикумів (вебінарів) (наприклад, “Емоційна саморегуляція в педагогічній діяльності”; “Ефективне управління емоціями в освітньому процесі”; “Розвиток емпатії як ключової навички педагога”; “Техніки контролю стресу для майбутніх педагогів”, “Конфлікт-менеджмент в освітньому середовищі: роль емоцій” тощо), що будуть присвячені розвитку саморегуляції, емпатії, емоційного управління, допоможуть майбутнім педагогам краще взаємодіяти з учасниками освітнього процесу та розуміти їхні емоційні потреби.

Висновки. Формування soft skills у майбутніх педагогів є важливим компонентом їхньої професійної підготовки, оскільки ці навички допомагають ефективно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, керувати емоціями, розвивати комунікаційні здібності та виконувати складні педагогічні завдання. До ключових педагогічних умов для розвитку soft skills відносимо такі: інтеграція інтерактивних методів навчання, впровадження тренінгів та семінарів з розвитку емоційного інтелекту, моделювання педагогічних ситуацій, здійснення систематичної рефлексії через ведення щоденників та портфоліо. Завдяки цим умовам, майбутні педагоги не тільки вдосконалюють професійні компетентності, але й розвивають такі важливі soft skills, як саморегуляція, емпатія, емоційне управління, комунікація та критичне мислення. Це сприяє їхній готовності до роботи у складних і динамічних умовах сучасної освіти, підвищує ефективність педагогічної діяльності та рівень взаємодії з суб’єктами освітнього процесу.

Перспективами подальших розвідок є вивчення впливу дистанційної та змішаної форм освіти на розвиток soft skills у майбутніх педагогів, а також дослідження нових методик, що адаптуються до онлайн-форматів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біляковська О. “Soft skills” як необхідна складова якісної професійної підготовки майбутнього вчителя. *Rocznik Polsko-Ukraiński i / Uniwersytet Humanistyczno-przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie*. 2018. Т. XX. S. 175–185. DOI: <http://dx.doi.org/10.16926/rpu.2018.20.12> (дата звернення: 24.09.2024).

2. Зеленська Л. Формування у майбутніх учителів навичок soft skills у процесі викладання навчальної дисципліни “Коучингові технології в освіті”. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2021. С. 59–68. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2021.4.06> (дата звернення 24.09.2024).

3. Кірдан О., Кірдан О. Формування soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи: Збірник наукових праць*. 2021. Вип. 2 (6). С. 152–160. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144) (дата звернення: 24.09.2024).

4. Мартіна О., Третяк Н.В. Розвиток soft skills майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2022. (33). С. 114–126. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-33.114-126> (дата звернення: 24.09.2024).

5. Медвідь Т., Терешенко Н. Формування soft skills у процесі фахової підготовки майбутніх хореографів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. (4). С. 165–178. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2021.250233> (дата звернення: 24.09.2024).

6. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми, затверджено рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 29 вересня 2019 р., протокол № 9, 32 с.

7. Охріменко Л. Розвиток “soft skills” як складова фахової підготовки майбутніх вчителів початкових класів. 2023. *Молодь і ринок*. (3/211). С. 162–165. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277522> (дата звернення: 24.09.2024).

8. Сагіна Т., Шуневич О. Умови розвитку гнучких навичок (soft skills) у педагогів у процесі навчання на курсах підвищення кваліфікації. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 2. С. 73–80.

9. Самойленко О., Брюховецька І., Шевченко А. Професійно-педагогічна самореалізація майбутнього фахівця у контексті формування акмеологічної компетентності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. 12 (6). С. 47–51. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i6-007> (дата звернення: 24.09.2024).

10. Самойленко О.А., Міршук О.Є., Силенко Ю.В. Професійно-педагогічна підготовка фахівця у контексті сучасних реалій відкритого освітньо-наукового простору ЗВО. 2023. *Молодь і ринок*. № 5 (213). С. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282838> (дата звернення: 24.09.2024).

11. Цегельник Т., Захарова Г., Силенко Ю. Потенціал застосування цифрових технологій в освітньому середовищі ЗВО при підготовці майбутнього педагога. *Молодь і ринок*. 2024. № 5 (225). С. 30–34. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.304926> (дата звернення: 24.09.2024).

12. Sylenko Y. Individualization of independent work in the professional training of future teachers: An experimental study. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*. 2024. 10 (1). pp. 68–76. DOI: <https://doi.org/10.52534/msu-pp1.2024.68> (дата звернення: 24.09.2024).

13. Vyshkivska V., Sylenko Y., Shykyrynska O., Myroshnychenko V., Shevchenko V. & Kozlov Y. Tutoring as a Means of Individualizing the Educational Process: an Expe-

rimental Study. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference "SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION – SIE2024"*, Rezekne Academy of Technologies, Rezekne, LV (24–25 May 2024), 1, pp. 285–295. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7924> (дата звернення: 24.09.2024).

REFERENCES

1. Bilyakovska, O. (2018). "Soft skills" як neobkhidna skladova yakisnoyi profesiynoyi pidhotovky maybutnoho vchytelya ["Soft skills" as a necessary component of quality professional training of the future teacher]. *Rocznik Polsko-Ukraińsk i / Uniwersytet Humanistyczno-przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie*, XX, pp.175–185. DOI: <http://dx.doi.org/10.16926/rpu.2018.20.12> (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

2. Zelenska, L. (2021). Formuvannya u maybutnikh uchyteliv navychok soft skills u protsesi vykladannya navchalnoyi dystspliny "Kouchynhovi tekhnolohiyi v osviti" [Formation of soft skills in future teachers in the process of teaching the educational discipline "Coaching technologies in education"]. *Theory and practice of managing social systems*, (4), pp. 59–68. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2021.4.06> (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

3. Kirdan, O. & Kirdan, O. (2021). Formuvannya soft skills zdobuvachiv vyshchoyi osvity v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoyi osvity [Formation of soft skills of students of higher education in the educational process of a higher education institution]. *Psychological and pedagogical problems of the modern school: Collection of scientific papers*, Issue 2(6), pp. 152–160. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144) (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

4. Martina, O., Tretyak, N.V. (2022). Rozvytok soft skills maybutnikh pedahohiv u zakladakh vyshchoyi osvity [Development of soft skills of future teachers in institutions of higher education]. *Pedagogical education: theory and practice*, (33), pp. 114–126. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-33.114-126> (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

5. Medvid, T. & Tereshenko, N. (2021). Formuvannya soft skills u protsesi fakhovoyi pidhotovky maybutnikh khoreohrafiv [Formation of soft skills in the process of professional training of future choreographers]. *Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University*, (4), pp. 165–178. DOI: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2021.250233> (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

6. Metodychni rekomendatsiyi dlya ekspertiv Natsionalnoho ahent-stva shchodo zastosuvannya Kryteriyiv otsynuvannya yakosti osvitnoyi prohramy, zatverdzheno rishennyam Natsionalnoho ahent-stva iz zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity [Methodological recommendations for experts of the National Agency regarding the application of the Criteria for evaluating the quality of the educational program, approved by the decision of the National Agency for Quality Assurance of Higher Education], dated September 29, 2019, protocol No. 9, 32 p. [in Ukrainian].

7. Okhrimenko, L. (2023) Rozvytok "soft skills" yak skladova fakhovoyi pidhotovky maybutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv [Development of "soft skills" as a component of professional training of future primary school teachers]. *Youth & market*, (3/211), pp. 162–165. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.277522> (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

8. Sagina, T. & Shunevych, O. (2019). Umovy rozvytku hnuchkykh navychok (soft skills) u pedahohiv u protsesi navchannya na kursakh pidvyshchennya kvalifikatsiyi [Conditions for the development of soft skills (soft skills) among teachers in the process of training in professional development courses]. *Ukrainian pedagogical magazine*, No. 2, pp. 73–80. [in Ukrainian].

9. Samoilenko, O., Bryukhovetska, I. & Shevchenko, A. (2024). Profesiyno-pedahohichna samorealizatsiya maybutnoho fakhivtsya u konteksti formuvannya akmeolohichnoyi kompetentnosti. [Professional and pedagogical self-realization of the future specialist in the context of the formation of acmeological competence]. *Education. Innovation. Practice*, 12(6), pp. 47–51. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i6-007> (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

10. Samoilenko, O.A., Mirshuk, O.E. & Sylenko, Yu.V. (2023). Profesiyno-pedahohichna pidhotovka fakhivtsya u konteksti suchasnykh realiy vidkrytoho osvitno-naukovoho prostoru ZVO [Professional and pedagogical training of a specialist in the context of modern realities of the open educational and scientific space of higher education institutions]. *Youth & market*, No. 5 (213), pp. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282838> (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

11. Tsegelnyk, T., Zakharova, G. & Sylenko, Y. (2024). Potentsial zastosuvannya tsyfrovyykh tekhnolohiy v osvitnomu seredovyschi ZVO pry pidhotovtsi maybutnoho pedahoha [The potential of using digital technologies in the educational environment of higher education institutions in the preparation of future teachers]. *Youth & market*, No. 5 (225), pp. 30–34. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.304926> (Accessed 24 Sep. 2024). [in Ukrainian].

12. Sylenko, Y. (2024). Individualization of independent work in the professional training of future teachers: An experimental study. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 10(1), pp. 68–76. DOI: <https://doi.org/10.52534/msu-pp1.2024.68> (Accessed 24 Sep. 2024). [in English].

13. Vyshkivska, V., Sylenko, Y., Shykyrynska, O., Myroshnychenko, V., Shevchenko, V. & Kozlov, Y. (2024). Tutoring as a Means of Individualizing the Educational Process: an Experimental Study. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference "SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION – SIE2024"*, Rezekne Academy of Technologies, Rezekne, LV (24–25 May 2024), 1, pp. 285–295. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7924> (Accessed 24 Sep. 2024). [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.09.2024

УДК 378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314180>

Володимир Товстоган, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії й методики виховання,
психології та інклюзивної освіти
Комунального вищого навчального закладу
“Херсонська академія неперервної освіти” Херсонської обласної ради
Тетяна Цегельник, доктор філософії, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Андрій Шевченко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки педагогічного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ЗАПОРУКА ЯКОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті обґрунтовано важливість формування інклюзивної компетентності педагога як запоруки якості організації освітнього процесу та запропоновано конкретні шляхи її формування, що визначає мету дослідження. Авторами наголошується, що якісна побудова інклюзивного освітнього середовища обумовлена рівнем інклюзивної компетентності у педагога, загально-фаховим рівнем професійної підготовки, що є запорукою якості організації освітнього процесу у закладі освіти. Розглянуто обґрунтування поняття “інклюзивна компетентність педагога”, її складові компоненти, властивості, принципи, особливості формування у вітчизняному науковому дискурсі. Відтак запропоновані шляхи формування інклюзивної компетентності у педагогів (розробка навчальних програм, розробка та реалізація курсів підвищення кваліфікації для педагогів, видозміна змісту практичних занять). Перспективами подальших розвідок є вивчення впливу цифрових технологій на розвиток інклюзивного середовища та дослідження можливостей їх ефективного використання для роботи з дітьми з ООП.

Ключові слова: компетентність; інклюзивна компетентність; інклюзивне освітнє середовище; професійна підготовка; зміст професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів; якість освітнього процесу.

Літ. 13.

Volodymyr Tovstohan, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Theory and Methodology of Education,
Psychology and Inclusive Education Department,
Communal Higher Educational Establishment
“Kherson Academy of Continuing Education” of the Kherson Regional Council
Tetiana Tsehelnik, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor,
Associate Professor of the Special and Inclusive Education Department,
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University
Andriy Shevchenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy Department, Faculty of Pedagogy,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University

INCLUSIVE COMPETENCE OF THE TEACHER AS A GUARANTEE OF THE QUALITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS ORGANIZATION

The article substantiates the significance of forming inclusive competence in teachers as a guarantee of the quality of the educational process organization and proposes specific ways to achieve this, which is the aim of the study. The domestic experience of the theoretical justification for building an inclusive educational environment in educational institutions is analyzed. The authors emphasize that the quality construction of an inclusive educational environment is determined by the level of inclusive competence in the teacher and the general professional level of their training, which is a prerequisite for ensuring the quality of the educational process in the institution. The article discusses the justification of the concept of “inclusive competence of the teacher”, its constituent components, properties, principles, and features of formation in the domestic scientific discourse. The authors define “inclusive competence of the teacher” as a set of knowledge, skills, and personal qualities necessary for effective work with students who have diverse educational needs, including children with special educational needs. This means that the teacher possesses special teaching methods, can adapt the educational process to the individual capabilities of each student, and is also able to create a psychologically safe and supportive environment. The main components of inclusive competence are identified as theoretical awareness; methodological preparation; psychological and pedagogical training; communication skills; flexibility and adaptability. The authors note that for the development of inclusive competence among teachers, it is important to provide a system of professional development and practical training aimed at mastering modern methods and tools for working with children with special

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ЗАПОРУКА ЯКОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

educational needs, which will ensure the quality of the educational process organization. Thus, proposed ways to develop inclusive competence in teachers include: the development of training programs, the design and implementation of professional development courses for teachers, and the modification of the content of practical classes.

The prospects for further research include studying the impact of digital technologies on the development of an inclusive environment and investigating the possibilities of their effective use for working with children with special educational needs.

Keywords: *competence; inclusive competence; inclusive educational environment; professional training; content of professional and pedagogical training of future teachers; quality of the educational process.*

Постановка проблеми дослідження. Інклюзивна освіта стає невід’ємною частиною сучасної освітньої системи, яка прагне забезпечити рівний доступ до навчання для всіх дітей, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби. В умовах інтеграції таких учнів до загальноосвітнього процесу перед педагогами постає нове професійне завдання – формування та розвиток інклюзивної компетентності. На сучасному етапі розвитку освіти існує значна потреба у педагогах, які володіють спеціальними методами, підходами та психологічною готовністю працювати з дітьми, які мають різні види порушень розвитку. Проте в багатьох закладах освіти бракує кваліфікованих фахівців, що здатні забезпечити якісне інклюзивне навчання. Це, зі свого боку, створює перешкоди для реалізації прав таких учнів на повноцінну освіту та соціалізацію.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Інклюзивне навчання у системі освіти в Україні закріплюється широкою нормативно-правовою базою. Так, у Законі України “Про освіту” (2017), “Про вищу освіту” (2014), у постанові “Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти” (2019), у розпорядженні “Національна стратегія із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року” (2021) та ін. регламентується регулювання взаємовідносин у сфері освіти щодо соціального захисту та соціальної реабілітації здобувачів освіти з особливими потребами, наголошується вагомість побудови освіти на засадах доступності освіти, гуманізму, національної свідомості, толерантності, взаємоповаги.

Мета дослідження – обґрунтувати важливість формування інклюзивної компетентності педагога як запоруки якості організації освітнього процесу та запропонувати конкретні шляхи її формування.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні аспекти обґрунтування побудови інклюзивного освітнього середовища у закладах освіти зустрічаємо у багатьох працях авторів та дослідників. Так, Л. Талдонова зазначає, що створення інклюзивного освітнього середовища у закладі освіти передбачає розробку адаптованих освітніх програм, архітектурне перетворення та спеціальне матеріально-технічне забезпечення [8]. Натомість І. Малишевська зазначає, що навчання “в інклюзивному освітньому середовищі вважається технологією, що базується на педагогічних відносинах, а не на вимогах”. Авторка наголошує, що ключовим пріоритетом

виступає соціальна адаптація та інтеграція здобувача освіти в умовах гуманності та на основі доступності освіти [4]. “Інклюзивна освіта на сьогодні виступає концепцією, що передбачає включення дітей з різними освітніми потребами до освітніх закладів. Відтак, створення інклюзивного середовища вимагає не лише адаптації фізичних умов, але й створення дружнього, підтримуючого та емпатичного клімату, де кожна дитина відчуває себе прийнятою та важливою”, зазначають В. Товстоган та Т. Цегельник [9, 78]. В. Козуля наголошує, що створення інклюзивного освітнього середовища передбачає “забезпечення різноспрямованих умов для навчання і всебічного розвитку дітей, підлітків, молоді – як здорових, так і з особливими потребами” [3, 133]. Л. Шелудченко, С. Мартинова, С. Комарніцький та Ю. Фірман так трактують принципи побудови інклюзивного середовища у закладі освіти: “повага до людини, її гідності, самостійності та права вибору; взаєморозуміння та толерантність; рівність можливостей як чоловіків, так і жінок; забезпечення доступності освітнього середовища: архітектурної, соціальної, освітньої (безбар’єрність); узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу; можливість інклюзивної освіти на усіх її рівнях; надання якісних освітніх послуг; підготовка до професійної діяльності” [11, 143–144]. Ю. Бойчук визначає, що уміння створювати інклюзивне освітнє середовище передбачає “створення середовища, що сприяє успішному навчанню і вихованню учнів, відповідає їхнім потребам і можливостям незалежно від тяжкості порушення психофізичного розвитку і здатності до засвоєння знань за рахунок структурно-функціональної, змістовної і технологічної модернізації освітньої системи установи” [1, 64].

Отже, проаналізувавши різні погляди науковців, під інклюзивним освітнім середовищем ми розуміємо освітнє середовище, яке забезпечує рівні можливості для всіх учнів, незалежно від їхніх фізичних, психологічних, соціальних чи інших особливостей. Воно спрямоване на створення таких умов, які дають змогу кожному здобувачеві освіти брати активну участь в освітньому процесі та розвиватися відповідно до індивідуальних здібностей та потреб. Ми розуміємо, що якісна побудова інклюзивного освітнього середовища обумовлена рівнем інклюзивної компетентності у педагога, загальнофаховим рівнем професійної підготовки, що є запорукою якості організації освітнього процесу у закладі освіти.

Відтак, розглянемо поняття “інклюзивна компетентність”. Н. Фіголь розглядає її як одну із ключових компетентностей педагога в умовах Нової української школи, де інклюзивна компетентність трактується як “вид професійної компетентності, що забезпечує ефективне здійснення інклюзивної діяльності. Відзначимо, що інклюзивна компетентність може бути сформована тільки в процесі здійснення студентами інклюзивної діяльності, яка повинна пронизувати весь освітній процес у закладі вищої освіти” [10, 66–167]. Авторка наголошує, що компонентами інклюзивної компетентності є сукупність мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного аспектів. Такого ж погляду дотримується Ю. Бойчук [1]. Однак автор виділяє у структурі інклюзивної компетентності мотиваційно-ціннісний, когнітивно-операційний та рефлексивно-оцінний компоненти [1]. Л. Смеречак розглядає інклюзивну компетентність вчителя, що зумовлює кореляцію її компонентів – особистісного, знанневого та практичного, показниками сформованості яких є “наявність знань, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання [7, 107]. Особливості формування інклюзивної компетентності у педагога аналізують такі дослідники, як: І. Кузава [12]; Т. Бондар (розглядає з позиції інноваційної парадигми освіти) [2]; Л. Потапюк та В. Ковальчук (розмежовують формування інклюзивної компетентності як складової професійної компетентності педагога) [5] та інші.

Отже, узагальнивши різні погляди вчених, під поняттям “інклюзивна компетентність педагога” ми розуміємо сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для ефективної роботи з учнями, які мають різноманітні освітні потреби, зокрема діти з особливими освітніми потребами. Це означає, що педагог володіє спеціальними методами навчання, вміє адаптувати освітній процес під індивідуальні можливості кожного учня, а також здатний створювати психологічно безпечне і підтримувальне середовище.

Основними компонентами інклюзивної компетентності виділяємо: 1) теоретичну обізнаність (знання про різні види особливих освітніх потреб, їхні характеристики та способи адаптації навчального матеріалу); 2) методичну підготовку (уміння підбирати та використовувати інклюзивні методи і технології навчання, які сприяють рівноправній участі здобувачів освіти з ООП в освітньому процесі); 3) психолого-педагогічну підготовку (знання у сфері дитячої психології, емпатія, вміння працювати з емоційними, поведінковими); 4) комунікативні навички (здатність до відкритого і толерантного спілкування, створення позитивного емоційного клімату в класі, співпраця з батьками та іншими фахівцями); 5) гнучкість та адаптивність (здатність оперативно реагувати на зміни в навчаль-

ній ситуації, знаходити індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти). А тому інклюзивна компетентність педагога розглядається нами як інтеграція професійної та особистісної готовності до такої організації освітнього процесу, щоб він був доступним, комфортним і ефективним для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей. По-перше, інклюзивна компетентність педагога полягає у здатності створювати умови для включення всіх здобувачів освіти до освітнього процесу. Тому педагог є ключовим суб’єктом, що сприяє формуванню інклюзивного освітнього середовища. Відтак відбувається формування середовища через педагогічні дії. По-друге, педагог з високим рівнем інклюзивної компетентності володіє навичками адаптації навчального матеріалу і технологій, що дає змогу кожному учневі, незалежно від можливостей, повноцінно включитися у процес навчання. Натомість інклюзивне освітнє середовище передбачає використання різних підходів, інструментів та технологій, які враховують індивідуальні потреби учнів. А отже, відбувається адаптація методів та ресурсів. По-третє, інклюзивна компетентність педагога включає вміння забезпечувати психологічну підтримку учнів з особливими потребами, створювати комфортну та безпечну атмосферу в класі. Це є важливим аспектом інклюзивного середовища, де кожен учень відчуває себе цінним і прийнятним. І саме так відбувається підтримка емоційного мікроклімату та підтримку в освітньому процесі.

Важливо зазначити, що реалізація запропонованих навчальних програм, курсів, практичних занять необхідно реалізовувати на принципах індивідуалізації навчання та на основі контекстно-компетентнісної моделі навчання, що більш детально розмежовується у працях [6; 13]. Одним із шляхів формування інклюзивної компетентності у межах професійної підготовки майбутніх педагогів може стати розробка навчальних програм, наприклад, “Основи інклюзивної освіти: теорія та практика”, мета якої – опанування основних концепцій та підходів до інклюзивного навчання, підготовка педагогів до роботи в інклюзивному середовищі. До змісту навчальної програми можна включити такі аспекти: 1) введення в інклюзивну освіту: теоретичні аспекти; 2) види особливих освітніх потреб учнів; 3) моделі адаптації та диференціації навчальних матеріалів; 4) стратегії підтримки учнів з ООП; 5) законодавчі аспекти інклюзії у системі освіти.

Іншою може бути навчальна програма “Психолого-педагогічні основи інклюзивного навчання”, де уможливиться розвиток навичок психологічної підтримки дітей з ООП, ефективна взаємодія з батьками та спеціалістами, у зміст якої можна включити: 1) психологічні особливості учнів з ООП; 2) емоційна підтримка і створення комфортного навчального середовища; 3) взаємодія з асистентом вчителя та фахівцями; 4) робота з батьками дітей з

особливими потребами. Цю дисципліну можливо реалізувати за допомогою різноманітних форм навчання у вигляді тренінгів, групових дискусій, рольових ігор тощо.

Другим шляхом формування інклюзивної компетентності у педагогів може стати розробка та реалізація курсів підвищення кваліфікації для педагогів. Наприклад, “Методики роботи з дітьми з особливими освітніми потребами”, де метою постає опанування педагогічних методик для забезпечення ефективного навчання дітей з різними видами особливих освітніх потреб, до змісту якої можна включити питання: адаптація програм і методик для учнів з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, розладами аутистичного спектра; використання сучасних технологій у навчанні дітей з ООП; планування індивідуальних освітніх траєкторій. Основною формою навчання можна запропонувати вебінари чи онлайн-курси. Іншим варіантом може стати курс “Технології інклюзивного навчання: від теорії до практики”, метою якого є опанування новітніх інклюзивних технологій та інструментів навчання. До змісту курсу можна включити використання технологій Universal Design for Learning (UDL); ІКТ та мультимедійні ресурси для дітей з особливими потребами; інтерактивні платформи для інтеграції дітей з ООП в освітній процес. Основною формою навчання на курсі можна запропонувати у вигляді майстер-класів, семінарів-практикумів, практичних вебінарів.

Зміст практичних занять, що реалізуються у змісті професійної підготовки майбутніх педагогів, можна доповнити такими модулями, як “Інклюзивна дидактика: адаптація навчальних матеріалів” (зумовить вивчення інструментів та методів адаптації навчальних матеріалів для різних видів особливих освітніх потреб), де основною формою навчання стануть воркшопи, презентації адаптованих навчальних матеріалів.

Висновки. Отже, на наш погляд, інклюзивна компетентність педагогів безпосередньо впливає на створення сприятливого середовища для здобувачів освіти, допомагає забезпечити рівність у доступі до знань та сприяє їхній успішності. Адже вона охоплює не лише володіння педагогами спеціальними знаннями та методиками для роботи з дітьми з ООП, але й розвиток емоційної гнучкості, толерантності та здатності створювати позитивну атмосферу в класі; позитивно впливає на загальний рівень якості освіти; має вплив на інтеграцію дітей з ООП в освітній процес. Відтак, дослідження показують, що діти з ООП, які навчаються у середовищі з педагогами, що володіють інклюзивною компетентністю, демонструють вищий рівень успішності. Завдяки індивідуальному підходу й адаптації навчальних матеріалів діти з ООП можуть краще засвоювати навчальний матеріал, відчувають підтримку від педагога та однокласників, менше страждають від

соціальної ізоляції і стресу, що позитивно впливає на їхню навчальну мотивацію. Інклюзивна підтримка надає можливість учням з ООП розвивати впевненість у своїх навчальних здібностях, що сприяє кращим результатам у навчанні.

Перспективами подальших розвідок є вивчення впливу цифрових технологій на розвиток інклюзивного середовища та дослідження можливостей їх ефективного використання для роботи з дітьми з ООП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук Ю.Д., Бородіна О.С., Микитюк О.М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я: монографія. Харків: ХНПУ, 2015. 117 с. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/20> (дата звернення: 01.10.2024).

2. Бондар Т.І. Формування інклюзивної компетентності в умовах інноваційної парадигми освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* 2014. № 7. С. 153–162.

3. Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особливості. *Молодь і ринок*. 2020. № 5 (184). С. 131–136. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.216352> (дата звернення: 01.10.2024).

4. Малишевська І. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. *Exceptional Child: Teaching & Upbringing*. 2016. 79 (3). ISSN 2312-2781. URL: <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Aagcd%3A6%3A23276214/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Acrawler&id=ebsco%3Aagcd%3A130406341> (дата звернення: 01.10.2024).

5. Потапюк Л., Ковальчук В. Особливості формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів як складової професійної компетентності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* Том 1. 2023. № 2 (106). DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-106-2-127-136> (дата звернення: 01.10.2024).

6. Самойленко О.А., Міршук О.С., Силенко Ю.В. Професійно-педагогічна підготовка фахівця у контексті сучасних реалій відкритого освітньо-наукового простору ЗВО. *Молодь і ринок*. 2023. № 5 (213). С. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282838> (дата звернення 01.10.2024 року).

7. Смеречак Л. Інклюзивна компетентність вчителя початкових класів як запорука якості освітнього процесу. *Молодь і ринок*. 2024. № 2 (222). С. 104–108. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300095> (дата звернення: 01.10.2024).

8. Талдонова Л.О. Інклюзивне освітнє середовище. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 6. С. 97–101. URL: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/6_2018/20.pdf (дата звернення: 01.10.2024).

9. Товстоган В.С., Цегельник Т.М. Проектування освітнього середовища для забезпечення всестороннього розвитку дітей з ООП. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: збірник наукових праць з матеріалами VII Міжнародної наукової конференції*, м. Херсон, 29 березня, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ “УКРІОГОС” Груп, 2024. 122 с. С. 78–79. ISBN 978-617-8312-22-0. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-29.03.2024> (дата звернення: 01.10.2024).

10. Фіголь Н.А. Інклюзивна компетентність педагога як одна із ключових компетентностей в умовах нової

української школи. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 14. С. 164–170. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2022-14.17> (дата звернення: 01.10.2024).

11. Шелудченко Л., Мартинова С., Комарницький С., Фірман Ю. Інклюзивне освітнє середовище у закладах вищої освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2024. № 25 (1). С. 138–146. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(25\).2024.138-146](https://doi.org/10.35387/od.1(25).2024.138-146) (дата звернення: 01.10.2024).

12. Kuzava I. Formation of Inclusive Competence of Future Special Education Specialists. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Philosophy, Pedagogy*. 2024. No. 1 (1). С. 160–66. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2024-1-18> (дата звернення: 01.10.2024).

13. Vyshkivska V., Sylenko Y., Shykyrynska O., Myroshnychenko V., Shevchenko V. & Kozlov Y. Tutoring as a Means of Individualizing the Educational Process: an Experimental Study. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference "SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION – SIE2024"*, Rezekne Academy of Technologies, Rezekne, LV (24–25 May 2024). 2024. 1. pp. 285–295. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7924> (дата звернення: 01.10.2024).

REFERENCES

1. Boichuk, Yu.D., Borodina, O.S. & Mykytiuk, O.M. (2015). *Inklyuzyvna kompetentnist maybutnoho vchytelya osnov zdorovya: monohrafiya* [Inclusive competence of the future teacher of health basics: monograph]. Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. 117 p. Available at: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/20> (Accessed 01 Oct 2024). [in Ukrainian].

2. Bondar, T.I. (2014). *Formuvannya inklyuzyvnoyi kompetentnosti v umovakh innovatsiyanoi paradyhmy osvity* [Formation of inclusive competence in the conditions of the innovative paradigm of education]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, No. 7, pp. 153–162. [in Ukrainian].

3. Kozulia, V. (2020). *Inklyuzyvne osvitnye seredovyshe: sutnist ta osoblyvosti* [Inclusive educational environment: essence and features]. *Youth & market*, No. 5 (184), pp. 131–136. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.216352> (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

4. Malyshevska, I. (2016). *Inklyuzyvne osvitnye seredovyshe: heneza ponyattya* [Inclusive educational environment: genesis of the concept]. *Exceptional Child: Teaching & Upbringing*, No. 79(3). ISSN 2312-2781. Available at: <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Aagcd%3A6%3A23276214/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Acrawler&id=ebsco%3Aagcd%3A130406341> (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

5. Potapyuk, L. & Kovalchuk, V. (2023). *Osoblyvosti formuvannya inklyuzyvnoi kompetentnosti maybutnikh pedahohiv yak skladovoi profesiynoi kompetentnosti* [Features of forming the inclusive competence of future teachers as a component of professional competence]. *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice*, Vol. 1. No. 2 (106). DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-106-2-127-136> (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

6. Samoylenko, O.A., Mirshuk, O.Ye. & Sylenko, Yu.V. (2023) *Profesijno-pedahohichna pidhotovka fakhivtsia u konteksti suchasnykh realii vidkrytoho osvitno-naukovoho prostoru ZVO* [Professional and pedagogical training of specialists in the context of modern realities of the open

educational and scientific space of higher education institutions]. *Youth & market*, No. 5 (213). pp. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282838> (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

7. Smerechak, L. (2024). *Inklyuzyvna kompetentnist vchytelya pochatkovykh klasiv yak zaporuka yakosti osvitnoho protsesu* [Inclusive competence of primary school teachers as a guarantee of the quality of the educational process]. *Youth & market*, No. 2 (222). pp. 104–108. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300095> (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

8. Taldonova, L.O. (2018). *Inklyuzyvne osvitnie seredovyshe* [Inclusive educational environment]. *Theory and practice of modern psychology*, No. 6. pp. 97–101. Available at: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/6_2018/20.pdf (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

9. Tovstohan, V.S. & Tselnyk, T.M. (2024). *Proiektuvannya osvitnoho seredovyscha dlya zabezpechennya vsstoronnoho rozvytku ditei z OOP* [Designing the educational environment to ensure the comprehensive development of children with special educational needs]. *Tekhnologii, instrumenty ta stratehii realizatsii naukovykh doslidzhen: zbirnyk naukovykh prats z materialamy VII Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, m. Kherson, 29 bereznia, 2024 r. – Technologies, tools and strategies for the implementation of scientific research: a collection of scientific works with materials of the VII International Scientific Conference*, Kherson, March 29, 2024 / International Center for Scientific Research. Vinnytsia, pp. 78–79. ISBN 978-617-8312-22-0. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-29.03.2024> (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

10. Fihol, N.A. (2022). *Inklyuzyvna kompetentnist pedahoha yak odna iz kluchovykh kompetentnosti v umovakh novoi ukrainskoi shkoly* [Inclusive competence of the teacher as one of the key competencies in the conditions of the new Ukrainian school]. *Scientific Bulletin of Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy. Series: Pedagogical sciences*, No. 14, pp. 164–170. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2022-14.17> (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

11. Sheludchenko, L., Martynova, S., Komarnytskyi, S. & Firman, Yu. (2024). *Inklyuzyvne osvitnye seredovyshe u zakladakh vyshchoi osvity* [Inclusive educational environment in higher education institutions]. *Adult education: theory, experience, perspectives*, No. 25(1), pp. 138–146. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(25\).2024.138-146](https://doi.org/10.35387/od.1(25).2024.138-146) (Accessed 01 Oct. 2024). [in Ukrainian].

12. Kuzava, I. (2024). *Formation of Inclusive Competence of Future Special Education Specialists. Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Philosophy, Pedagogy*, 1(1), 2024. pp. 160–166. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2024-1-18> (Accessed 01 Oct. 2024). [in English].

13. Vyshkivska, V., Sylenko, Y., Shykyrynska, O., Myroshnychenko, V., Shevchenko, V. & Kozlov, Y. (2024) *Tutoring as a Means of Individualizing the Educational Process: an Experimental Study. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference "SOCIETY, INTEGRATION, EDUCATION – SIE2024"*, Rezekne Academy of Technologies, Rezekne, LV (24–25 May 2024), 1, pp. 285–295. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2024vol1.7924> (Accessed 01 Oct. 2024). [in English].

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024

УДК 78.071.1(477):780.616.432

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314181>

Людомир Філоненко, доктор філософії, доцент,
доцент кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,
голова Дрогобицького осередку НТШ (музикологічно-фольклористична комісія), член НСКУ
Марія Дерпак, студентка магістратури
факультету початкової освіти та мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,
викладачка Дрогобицької дитячої музичної школи № 2 імені Р. Сороки

**ФОРТЕПІАННА ТВОРЧИСТЬ ВОЛОДИМИРА ІВАСЮКА:
ВИКОНАВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Стаття присвячена розкриттю фортепіанної спадщини знаменитого українського композитора другої половини ХХ ст. Володимира Івасюка (1949–1979). Митець-пісняр ефективно працював і в камерно-інструментальному жанрі, зокрема сюїти, варіації, струнного квартету, мініатюри та ін. Фортепіанні композиції сповнені колористичного насичення карпатським фольклором водночас із сучасними засобами музичної виразності з притаманними індивідуальними стилістичними особливостями. Розкривається прояв ладової розмаїтості, ритмічної варіантності, прозорості викладу, гри світла й тіні, вишуканості гармонії і дисонансних нашарувань, які присутні у фортепіанних творах поряд із чіткою національною визначеністю творів.

Ключові слова: Володимир Івасюк; фортепіанна творчість; сюїта; варіації; інструментальна мініатюра; токато; марш; камерно-інструментальна музика.

Літ. 13.

Liudomyr Filonenko, Doctor of Science (Philosophy), Associate Professor,
Associate Professor of the Music-Theoretical Disciplines
and Instrumental Training Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Head of the Drohobych Branch of the National Academy of Sciences,
Member of the National Union of Composers of Ukraine
and Shevchenko Scientific Society

Mariia Derpak, Master Student of the Faculty of Primary Education and Art,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Lecturer of Drohobych R. Soroka Children's Music School No. 2

**PIANO CREATIVE WORKS OF VOLODYMYR IVASIUK: PERFORMING AND
PEDAGOGICAL ASPECT**

The article reveals the piano legacy of the famous Ukrainian composer of the second half of the 20th century Volodymyr Ivasyuk.

The singer-songwriter also effectively worked in the chamber-instrumental genre, including such genres as a suite, variations for string quartets, a miniature, etc. His works in these genres are less known to Ukrainians. During the period between 1972 and 1979, V. Ivasyuk studied at the composition faculty of the Lviv State Conservatory (now the Mykola Lysenko Lviv National Music Academy). Instrumental works (including piano works) appeared as assignments in the composition class.

Composing instrumental music enriched V. Ivasyuk's arsenal of expressive means, and also revealed new features of his musical language. The article highlights chamber-instrumental works, traces their premiere performances, namely Suites-variations for string orchestra, Improvisations-scherzando for cello and piano, Melodies for string orchestra.

An attempt was made to do the musical-aesthetic and performing analyses of five piano works: Variations on the theme of the Ukrainian folk song "Sukhaiaverbo", Autumn Picture, Piece No. 3k, Marciale marcatisimo, and Little Toccata, which became a solid pedagogical and concert repertoire for young and mature Ukrainian performers.

Piano compositions are full of colorful saturation of the Carpathian folklore at the same time with modern means of musical expressiveness and inherent individual stylistic features. The manifestation of tonal variety, rhythmic variation, transparency of exposition, play of light and shade, sophistication of harmony and dissonant layers, various technical techniques, which are present alongside the clear national determination of the works, is also revealed.

Keywords: Volodymyr Ivasyuk; piano creative works; suite; variations; instrumental miniature; toccata; march; chamber and instrumental music.

Постановка проблеми. Володимир Івасюк – композитор знаний як у музичних колах, так і для широкої публіки насамперед через свої пісенні твори. І не випадково його пісням притаманні такі риси, що окреслюють їх шедеврами пісенного жанру. Першочергово – це чудова мелодика творів, цікава гармонізація, а також ритміка, що поєднує характерні ознаки українських народних пісень з ритмічними особливостями популярної музики 1970-х рр.

Однак творчість Володимира Івасюка розвивалася не лише в одному напрямі. Менш відомою для українського народу є його творчість в камерно-інструментальному жанрі. В 1972–1979 рр. В. Івасюк навчався на композиторському факультеті у Львівській державній консерваторії (нині Львівська Національна музична академія) ім. М. Лисенка спочатку в класі професора Анатолія Кос-Анатольського, а згодом – професора Лешека Мазепи. Великий талант Володимира розуміли його педагоги, які скеровували його до різностороннього розвитку, акцентуючи на роботі над інструментальними жанрами, чого вимагала і навчальна програма. Компонування інструментальної музики збагатило арсенал виразових засобів, а також виявило нові особливості музичної мови композитора Володимира Івасюка.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню творчого доробку Володимира Івасюка присвячена доволі незначна кількість праць, серед яких книжки Михайла Івасюка – батька композитора [6] і Івана Лепші [9]. Важливим джерелом постають нотні видання: пісенники, збірники, упорядковані родиною композитора та дослідниками його творчості, які містять його музичну спадщину, а також рецензії і відгуки на його концертно-виконавську палітру та публікації в пресі, що намагаються розкрити таємниці загибелі В. Івасюка авторства Т. Кирилівської, Л. Кобільник, Я. Ласовського, Л. Мазепи, М. Міщенко, П. Нечаєвої, С. Пушика, Т. Унгуряна, Н. Фецуц, Ю. Візнюка, М. Костецької, І. Філіпенко, І. Чорновол. Щодо розкриття характерних ознак фортепіанної творчості композитора знаходимо фрагментарні відомості у публікаціях Д. Личковської [10] та О. Опанаюка [12].

Мета статті полягає у розкритті камерно-інструментальної спадщини Володимира Івасюка, зокрема, аналізі особливостей його фортепіанних композицій.

Виклад основного матеріалу. Серед відомих творів, які були створені в час навчання у консерваторії, – Сюїта-варіації для струнного оркестру, що став чи не першою спробою молодого митця у жанрі оркестрової музики, який означений цікавими знахідками як з музичного, так і з технічного огляду. Твір був написаний композитором у 1970 р. і тут, поряд із традиційними способами побудови тематизму, використано і прийоми алеаторики та

сонористики, які на цей час переслідувалися у світі музики. Як зазначає дослідниця О. Василюшин: “Використовувані ним в інструментальних творах засоби музичної мови були для справжнього його “внутрішнього світу” чужими, неприродними. Але Володимир Івасюк прагнув оновити, “осучаснити”, ускладнити свою музичну мову, застосовуючи саме такі засоби, хоч на даному етапі вони не приносили бажаних художньо-естетичних ефектів” [1, 23]. Івасюк впевнено поєднує їх з цікавими гармонічними і поліфонічними прийомами, дисонуючими тональностями, пісенно-танцювальними формулами, з яких яскраво проглядає талант автора-мелодиста. Незважаючи на різноманітність музичної мови твору, все ж Сюїта-варіації для струнного оркестру має яскраве національне забарвлення, що, власне, поєднує її з пісенною творчістю В. Івасюка.

Уперше Сюїту-варіації було виконано в жовтні 1978 р. на пленумі Спільки композиторів України. З цього приводу Володимир Івасюк говорив: “У самій Сюїті ..., звичайно, мені хотілося використати ... Знайти певні фарби у звучанні камерного оркестру саме у темі використання десь фольклорних явних моментів і засобів звуковідтворення у виконанні камерним оркестром, можливості якого, звичайно, дуже великі. І мені здається, що їх можна ще розширювати у великій мірі” [8]. На Всесоюзному конкурсі талановитих студентів-композиторів у Москві Сюїта-варіації були удостоєні II місця. Згодом твір виконав камерний оркестр Львівської консерваторії (диригент – проф. Леся Деркач). Треба було майже десять років, щоб твір зазвучав знову – цього разу у виконанні Рівненського камерного оркестру (диригент Богдан Депо) [8].

У Львівському музично-драматичному театрі ім. Юрія Дрогобича 18 квітня 2004 р. відбувся вечір пам’яті Володимира Івасюка з нагоди 55-річчя від дня народження. Справжнім відкриттям для дрогобичан було представлення жанру камерно-інструментальної музики композитора. Знову звучала Сюїта. Цього разу звуки Івасюкової музики оживив камерний оркестр “*Regretum mobile*” Львівської музичної академії ім. Миколи Лисенка під керівництвом професора Георгія Павлія.

Ще одним твором, над яким працював Володимир Івасюк під час навчання в консерваторії – *Імпровізація-скерцандо* для віолончелі і фортепіано, у якому насамперед звертає на себе увагу використання винятково високого і найвищого регістру в партії віолончелі. Практично все це належить грати на струні “ля” і є майже неможливим для виконання, бо вимагає від виконавця довершеного володіння грою на своєму інструменті, оскільки це належало б грати на октаву нижче, ніж написано, або флажолетами [3, 78].

Як йшлося вище, вперше цей твір було виконано на вечорі пам’яті Володимира Івасюка 18 квітня

2004 року у Львівському музично-драматичному театрі ім. Юрія Дрогобича. Слухачі мали змогу насолоджуватися експресивною музикою Імпровізацій-скерцандо. Композиція була виконана віолончелістом і редактором цього твору Дмитром Шимоняком, викладачем Дрогобицького державного музичного училища ім. Василя Барвінського та Євгеном Журавським (фортепіано), концертмейстером Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка.

У 1976–1975 рр. Володимир Івасюк провадив працю над музикою до спектаклю “Прапороносці” за книжкою Олеся Гончара, а 19 березня 1975 р. успішно пройшла прем’єра цієї вистави на сцені Львівського театру Марії Заньковецької (режисер С. Донченко). Музика Володимира Івасюка здобула високу оцінку і визнана кращою на Всесоюзному конкурсі театральних колективів. У 1976 р. у Львівському музично-драматичному театрі ім. Юрія Дрогобича відбулась прем’єра ще однієї вистави “Мезозойська історія” з лейтмотивною піснею “Запроси мене у сні свої”, музику до якої написав Володимир Івасюк на замовлення Богдана Стельмаха (на той час завідувача літературної частини цього театру, талановитого поета-пісняря) [2, 154].

Останньою композицією, над якою працював Володимир Івасюк, студент Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка був твір (він мав бути основним за програмою третього курсу) – *струнний квартет*, де перша частина мала бути моторною в “сонатному аллегро”, друга – повільна, роздумлива і третя – фінальна, також швидка. Однак він залишився незавершеним.

У 2006 р. у Дрогобичі вийшла перша збірка камерно-інструментальних творів Володимира Івасюка (упорядник Лілія Кобільник) [4]. До неї увійшли такі твори композитора, як: Сюїта-варіації для камерного оркестру, Мелодія для струнного оркестру та Імпровізація-скерцандо для віолончелі і фортепіано. Редакцію імпровізації зробив викладач Дрогобицького державного музичного училища імені Василя Барвінського Дмитро Шимоняк.

У спадщині Володимира Івасюка – твори різних жанрів: це і пісні, і камерні інструментальні та оркестрові композиції. Проте ці твори залишаються маловідомими. Навіть у довідниках “Dictionary of Ukrainian composers”, який уклали Ігор Соневицький та Наталія Палідвор-Соневицька (Нью-Йорк, 1997 р.) і енциклопедичному виданні А. Мухи [11] камерно-інструментальні твори не згадуються, і таку ситуацію можна пояснити лише відсутністю їхньої публікації [5].

Перші фортепіанні твори Володимира Івасюка з’явилися у 70-х рр., коли він навчався на композиторському факультеті Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка. Це – Варіації на тему української народної пісні “Сухая верба”, три п’єси

(“Осінь картинка”, “Маленька токата”, “П’єса № 3к”), а також композиція “Marciale marcatisimo”. Уперше ці твори (крім п’єси “Marciale marcatisimo”) після тривалого несправедливого замовчування, прозвучали у Дрогобичі 1 червня 1989 р. на вечорі пам’яті з нагоди сорокаріччя від дня народження композитора. П’єси виконала Надія Шайжина, викладач музично-педагогічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка [7, 6].

Володимир Івасюк навчався гри на фортепіано у Дарії Личковської, професора Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка. У своїх спогадах про композитора вона згадує, що Володимир був дуже сумлінним і стараним студентом, любив фортепіано, мав добру піаністичну підготовку, тому на заняттях переважно обговорювалися питання стилю та інтерпретації творів різних авторів. За словами Дарії Личковської, працювати з Володимиром Івасюком було дуже легко і цікаво. Він надавав великого значення звуковій стороні виконання – намагався знайти оптимальні рішення динамічних градацій, звукових барв, володів широкою палітрою тембрів, гарним, оксамитовим ріано, а звучання фортепіано на *ff* ніколи не було різким. Значну увагу приділяв Володимир Івасюк питанням педалізації, добре її продумував, часто експериментував на заняттях.

“Коли на одному уроці (згадувала Дарія Личковська) Володя заграв свої Варіації, мене захопила ця музика, і ми вирішили включити їх в іспитову програму (на нашій кафедрі практикується виконання композиторами власних творів на іспитах чи в залах). На іспиті Володимир грав дуже добре. Крім Варіацій, він виконав також твори Й. С. Баха та Ф. Шопена, отримавши найвищу оцінку. Твір В. Івасюка дуже сподобався членам комісії. Згодом він виконав його на телестудії у прямому ефірі” [10, 20].

У 1998 р. вийшли друком Три п’єси Володимира Івасюка для фортепіано у творчій редакції О. Опанасюка [13]. Згодом, для представлення фортепіанних композицій В. Івасюка в авторському варіанті, у 2007 р., в Дрогобичі опублікована збірка “Володимир Івасюк. Фортепіанні твори”, упорядкована Лілією Кобільник, викладачкою музично-педагогічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. До цієї збірки увійшли Варіації на тему української народної пісні “Сухая верба” та чотири п’єси для фортепіано: “Осінь картина”, “П’єса № 3”, “Marciale marcatisimo” та “Маленька токата”, які написані у формі мініатюри. Мета цієї збірки – ознайомити широке коло музикантів з маловідомою стороною творчої спадщини геніального композитора, більше знаного як композитор-пісняр. Чотири п’єси Володимира Івасюка, які увійшли до збірки, – це

мініатюрні інструментальні ескізи. Проте ці твори є самодостатніми. “У чотирьох п’єсах, як і у Варіаціях, відчувається художній пошук молодого композитора: тут є і сонорні колористичні звучання та зображувальні моменти (“Осінь картинка”), і народно-жанрові елементи (запальний народний танець у “Маленькій токаті”). У своїх фортепіанних творах Володимир Івасюк не піддається силі пісенної інтуїції, а йде чисто інструментальним шляхом. Водночас відчувається, наскільки духовно він зрісся з фольклорною традицією, глибоко проник у музичне мислення рідного народу” [10, 22], писала про творчість Івасюка Д.-Н. Личковська.

Варіації вперше були виконані студенткою фортепіанного факультету Львівської державної консерваторії ім. М. Лисенка Оксаною Менцінською у програмі Всесоюзного конкурсу молодих композиторів 1978 р. в Москві і були удостоєні Другої премії. Неодноразово варіаційний цикл звучав у концертах Клубу творчої молоді у Львові, і не тільки, а і в мистецькій інтерпретації піаністки Людмили Десяткіної-Запорожцевої, і цей запис зберігся у фонотеці Львівської Національної музичної академії імені Миколи Лисенка.

До 2007 р. Варіації не друкувалися, проте рукопис, на щастя, знайшовся у нерухомому фонді бібліотеки Львівської Національної музичної академії ім. М. Лисенка і, як засвідчила сестра композитора Галина Івасюк-Крися, цей нотний зразок є автографом брата-композитора [10, 20–21]. Автор достеменно виписав ремарки і зауваги щодо виконання з нотуванням і позначенням темпів кожної варіації, динамічних нюансів, штрихів, агогічних змін, в окремих фрагментах твору композитор проставив педалізацію. В основі теми Варіації лежить старовинна буковинська пісня “Сухая верба”, яку В. Івасюку вдалося записати від свого дядька Дмитра Івасюка у 1968 р., у місті Кіцмань. І напружений зміст фольклорного зразка, і його мелодична лінія, сповнена драматизму, дозволили авторові твору певними виразовими засобами відтворити цілий спектр емоцій та почуттів молодій зарученій дівчини, що розшукує свого милого – козака, який подався у героїчний похід за волю України.

Варіації відкривають збірку і написані як тема і сім варіацій, різних за обсягом (тема – 12 тактів, 33 такти, 20, 9, 22, 14, 51, 28 тактів). Тема варіаційного циклу звучить на основі остинатної супровідної лінії, яка імітує гру народних інструментів і гургу музик. Темп *Moderato* має авторську ремарку *rustico* (по-сільському), що й підтримує народно-пісенну основу циклу. Варіаційний цикл проявляє устремління до наскрізності розвитку музичного матеріалу, адже варіації не мають завершального кадансового звороту, переливаючись в наступну побудову, в якій кардинально змінюється настрій, темп і фактура: перша варіація сприймається як

плач (*Lento lamentoso*) з низхідними секундовими ходами, постійними альтераціями; друга – контрастний яскравий народний танок (*Allegro*) з притаманними коломийковими зворотами; третя варіація (*Secco*) знову повертає до терпких секундових співзвуч і сумного монологу героїні народного зразка; четверта (*Risoluto*) – це кульмінаційний центр циклу, вольова, з насиченою октавно-акордовою фактурою варіація, з акцентацією слабких долей такту, що підсилює національну основу твору; при переході до п’ятої варіації автор пропонує на затриманому кластерному співзвуччі ремарку *quasicampani*, що сприймається як наслідування тривожного дзвону і приводить до контрастної мініатюрної тужливої п’ятої варіації; віртуозна шоста варіація подана з ремаркою (за Зноско-Боровським), що скеровує до подібності її фактури з етюдом українського композитора Олександра Зноско-Боровського (1908–1983), а токатна сьома варіація виконує функцію яскравого кульмінаційного фіналу циклу і пов’язана тематично з першою варіацією, творячи у такий спосіб арковість в побудові музичного твору.

Яскраво, контрастно і продумано подана динамічна канва твору, яка подиктована змістом фольклорного зразка і музичного твору. Важлива роль композитором відводиться педалізації, застосуванню її різних видів. Загалом варіаційний цикл В. Івасюка – розгорнений, віртуозний, колоритний твір, який під силу виконавцеві-піаністу з розвиненою технічною вправністю, проте насичена фактура твору піаністична, зручна і доводить добре володіння композитором грою на фортепіано.

Наступна п’єса *Осінь картинка* – 13 тактова мініатюра зображально-пейзажного характеру, що відразу підтримується темповою ремаркою *Moderato* а *ritasse*, завдяки якій композитор передає виконавцеві свободу у виконанні темпово-ритмічної канви твору. Автор музики застосовує чимало ферматних затримань окремих звуків, агогічні зміни, динамічні контрасти, використовує віддалені регістри фортепіано, творячи повітряну просторовість у звучанні мініатюри.

Мініатюра *П’єса № 3к* (20 тактів) з оригінальною назвою твору, поданою в рукописі, створює враження настроєвої замальовки з альтерованою, вигинистою мелодичною лінією, яка проводиться у різних регістрах фортепіано то одноголосно, то на витриманих співзвуччях.

Твір *Marciale marcatisimo* – мініатюра маршового характеру, яка розпочинається викладом теми твору, збагаченої пунктирним ритмом, акцентацією кожного звука мелодії у партії правої руки в середньому регістрі фортепіано з підкреслюючими чотиризвучними акордами у супровідній лінії лівої руки. Ця тема суголосна маршовим фольклорним зразкам історичного чи козацького жанрового забарвлення.

Тема композиції зазнає варіаційного розвитку, з'являючись спочатку в октавному викладі з певними мелодичними і ритмічними змінами, а згодом у верхній лінії акордової фактури. Цей акордовий епізод з октавним тріольним супроводом становить кульмінаційний сплеск мініатюри, яка завершується цікавими контрастними динамічними співставленнями (*pp* – *ff* – *p* – *pp* – *ppp*) окремих елементів теми твору.

Маленька токато – чудовий зразок народної святкової картини з притаманними танцювальними коломийковими ознаками. П'єса з ознаками тричастинності у першому і третьому розділах (відповідно 6 і 5 тактів) викладена у токатній фактурі з чергуванням інтервалів між лівою і правою рукою. У мелодичній основі цих побудов яскраво прослуховується запальна коломийкова тема з акцентуванням слабих долей, а серединний епізод (7–9 такти), викладений переважно у гомофонно-гармонічній фактурі у партії правої руки виводить яскраву авторську тему, суголосну з народними коломийковими зразками. Віртуозна композиція звучить у швидкому темпі й стала чудовим прикладом поєднання ознак давнього жанру інструментальної музики і прикмет української народної музичної творчості.

Висновки. Фортепіанній творчості В. Івасюка притаманні індивідуальні стилістичні особливості, що проявляються у поєднанні романтичних та імпресіоністичних барв фортепіанної фактури – ладової розмаїтості, ритмічної варіантності, прозорості викладу, гри світла й тіні, вишуканості гармонії і дисонантних нашарувань, які присутні поряд із чіткою національною визначеністю творів.

Фортепіанна творчість В. Івасюка творить вагомий пласт в історії української музики, окреслює унікальну постать композитора в українській культурі ХХ ст. та визначає оригінальність його звукового і образного мислення, пройнятого національним колоритом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василюшин О. Творча спадщина Володимира Івасюка. Львів : Українська академія друкарства, 2007. 270 с.
2. Володимир Івасюк. Життя – як пісня: спогади та есе / упоряд. П. Нечаєва. Чернівці : Букрек, 2003. 216 с.: іл.
3. Довгань О., Мисько Г. Жанрово-стилістичні особливості інструментальної творчості Володимира Івасюка. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Мистецтвознавство*. 2020. № 36. С. 75–80. URL: <https://zbitnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpm/article/view/413/379>
4. Івасюк В. Камерно-інструментальні твори / упор. Л. Кобільник. Дрогобич Коло, 2006. 64 с.
5. Івасюк В. Фортепіанні твори / упор. Л. Кобільник. Дрогобич : Коло, 2007. 88 с.
6. Івасюк М. Монолог перед обличчям сина. Чернівці : Золоті литаври, 2000. 205 с.
7. Кобільник Л. Відлуння твоїх кроків. *Івасюк В. Фортепіанні твори* / упор. Л. Кобільник. Дрогобич : Коло, 2007. С. 5–12.

8. Коли пішов у небо він ... *Молода Галичина*. 1994. 9 серпня.

9. Лепша І. Життя і смерть Володимира Івасюка. *Військо України*. 1994. № 6. 56 с.

10. Личковська Д.-Н. Слово від музичного редактора. Івасюк В. Фортепіанні твори / упор. Л. Кобільник. Дрогобич : Коло, 2007. С. 20–22.

11. Муха А. Композитори України та української діаспори: Довідник. Київ : Музична Україна, 2004. 360 с.

12. Опанасюк О. Невідомий Володимир Івасюк (з додатком фортепіанної п'єси “Фантастичний танець”). *Музика*. 1999. № 2. С. 16–19.

13. Три п'єси Володимира Івасюка для фортепіано. Творча редакція О. Опанасюка. Дрогобич : Вимір, 1998. 16 с.

REFERENCES

1. Vasylyshyn, O. (2007). *Tvorcha spadshchyna Volodymyra Ivasiuka* [Creative legacy of Volodymyr Ivasyuk]. Lviv, 270 p. [in Ukrainian].
2. Volodymyr Ivasiuk. *Zhyttia – yak pisnia: spohady ta ese* (2003). [Volodymyr Ivasiuk. Life is like a song: memories and essays]. Arrange P. Nechaeva. Chernivtsi, 216 p. [in Ukrainian].
3. Dovhan, O. & Mysko, H. (2020). *Zhanrovo-stylistychni osoblyvosti instrumentalnoi tvorchosti Volodymyra Ivasiuka* [Genre and stylistic features of Volodymyr Ivasyuk's instrumental creativity]. *Ukrainian culture: past, present, ways of development: Art studies*. No. 36. pp. 75–80. Available at: <https://zbitnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpm/article/view/413/379> (Accessed 22 Dec. 2023) [in Ukrainian].
4. Ivasiuk, V. (2006). *Kamerno-instrumentalni tvory* [Chamber-instrumental works]. Compiled L. Kobilnyk. Drohobych, 64 p. [in Ukrainian].
5. Ivasiuk, V. (2007). *Fortepianni tvory* [Piano works]. Compiled L. Kobilnyk. Drohobych, 88 p. [in Ukrainian].
6. Ivasiuk, M. (2000). *Monoloh pered oblychchiam syna* [A monologue in front of his son]. Chernivtsi, 205 p. [in Ukrainian].
7. Kobilnyk, L. (2007). *Vidlunnia tvoikh krokiv* [The echo of your steps]. Ivasiuk V. Piano works / Compiled L. Kobilnyk. Drohobych, pp. 5–12. [in Ukrainian].
8. Koly pishov u nebo vin... (1994). [When he went to heaven...]. *Young Halychyna*. August 9. [in Ukrainian].
9. Lepsha, I. (1994). *Zhyttia i smert Volodymyra Ivasiuka* [Life and death of Volodymyr Ivasyuk]. *Army of Ukraine*. No. 6. 56 p. [in Ukrainian].
10. Lychkovska, D.-N. (2007). *Slovo vid muzychnoho redaktora* [A word from the music editor]. Ivasiuk V. Piano works. Compiled L. Kobilnyk. Drohobych, pp. 20–22. [in Ukrainian].
11. Mukha, A. (2004). *Kompozytory Ukrainy ta ukrainskoi diaspory: Dovidnyk* [Composers of Ukraine and the Ukrainian diaspora: Directory]. Kyiv, 360 p. [in Ukrainian].
12. Opanasiuk, O. (1999). *Nevidomyi Volodymyr Ivasiuk (z dodatkom fortepiannoï piesy “Fantasty chnyi tanets”)* [Unknown Volodymyr Ivasyuk (with the addition of the piano piece “Fantastic Dance”)]. *Music*. 1999. No. 2. pp. 16–19. [in Ukrainian].
13. *Try piesy Volodymyra Ivasiuka dia fortepiano* (1998). [Three pieces by Volodymyr Ivasyuk for piano]. Creative editing by O. Opanasyuk. Drohobych, 16 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.07.2024

УДК 821.161. 2'06-7

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314187>

Руслана Лоцман, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри вокального виконавства
факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ФЕСТИВАЛІ УКРАЇНОСПІВУ: МИСТЕЦЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті проаналізовано особливості розвитку сучасних фестивалів українського співу в мистецько-просвітницькому та педагогічному аспектах. Визначено роль фестивалів українського співу у становленні творчої особистості здобувача освіти, що полягає у виховно-просвітницькій місії, мистецькому зростанні, стимулюванню до вивчення культурної спадщини, формуванні комунікативних здібностей, накопиченні методичних матеріалів для подальшої виконавсько-педагогічної діяльності. Охарактеризовано окремі фестивалі – “Країна мрій”, “Віртуози фольку”, фестиваль-конкурсу імені Р. Кириченко “Я козачка твоя”, “Капелюш-Фест”, “Вашківецька Маланка”. Узагальнено авторський досвід проведення фестивалів українського співу – “Миколайчук-Фест”, “Диво UA”, “Пісня буде поміж нас” імені Н. Яремчука, мандрівний фестиваль “Молода душа України”, “Живі мелодії села” та ін. Подано посилання на відеододатки, що розкривають потенціал реалізованих проєктів. Акцентовано на важливості осмислення новачій у фестивально-конкурсній практиці з подальшим поширенням їх результатів у мистецькій освіті.

Ключові слова: український спів; фестиваль; мистецько-просвітницький аспект; педагогічний аспект; здобувачі освіти.

Лит. 12.

**Ruslana Lotsman, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Vocal Performance Department,
Faculty of Arts named after Anatoliy Avdiyevskiy,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University**

UKRAINIAN SINGING FESTIVALS: ARTISTIC, EDUCATIONAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS

The article analyzes the peculiarities of the development of modern festivals of Ukrainian singing in artistic, educational and pedagogical aspects. It has been proven that festivals-competitions are an important means of expanding and enriching the performing experience and creative development of students of education. The role of Ukrainian singing festivals in the formation of the creative personality of the student of education is defined. It consists in the educational and educational mission, artistic growth, stimulation to the study of cultural heritage, the formation of communicative abilities, and the accumulation of methodical materials for further executive and pedagogical activities, honoring the memory of outstanding artists; popularization and development of national song art; support of creative initiatives, young performers; conducive to the development of original and modern pop songs; establishment of cooperation of artists; patriotic education of youth; involving the audience from other areas in the study of cultural heritage; organization of master classes, round tables and scientific and practical conferences; preparation of methodological studies based on the results of implemented projects. Some characteristics of the festivals are given, such as: “Land of Dreams”, “Folk Virtuosos”, R. Kyrychenko’s vocal competition, “Hat Fest”; “Vashkivetska Malanka”. The author’s experience of conducting Ukrainian singing festivals is summarized – “Mykolaychuk-Fest”, “Dyvo UA”, N. Yaremchuk’s song festival, the traveling festival “Young Soul of Ukraine”, “Live Melodies of the Village” and others. Links to video applications revealing the potential of implemented projects are provided. Emphasis is placed on the importance of understanding innovations in festival-competition practice with further dissemination of their results in art education.

Keywords: Ukrainian singing; festival; artistic and educational aspect; pedagogical aspect; students of education.

Постановка проблеми. Мистецько-просвітницький та педагогічний аспект сучасних фестивалів українського співу важко переоцінити в зв’язку з суспільно-політичними обставинами попереднього десятиліття. Українська держава, що впродовж багатьох років перебуває у стані війни, потребує активної роботи громадян, науковців, вчителів, митців та діячів. Утвердження національної культури вільної та демократичної,

свідомої нації, стає першочерговим завданням сучасної освіти. Фестивальний рух як складова культурно-мистецького простору відіграє важливу роль в консолідації суспільства, формуванні моральних цінностей, збереженні традицій та патріотичному вихованні молоді.

Метою статті є аналіз фестивалів українського співу щодо визначення їх ролі в системі мистецького просвітництва та педагогічного впливу на здобувачів освіти.

Завдання статті:

- розглянути фестивалі-конкурси як засіб розширення і збагачення виконавського досвіду та творчого становлення здобувачів освіти;
- визначити мистецько-просвітницьку та педагогічну функцію фестивалів україноспіву;
- узагальнити авторський досвід проведення фестивалів україноспіву;
- проаналізувати перспективи функціонування фестивалів україноспіву у сучасному культурно-освітньому просторі України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку фестивально-конкурсного руху України знайшла відображення у працях С. Зуєва, С. Виткалова, К. Давидовського, С. Чернецької, А. Романенко та багатьох інших. Зокрема, С. Чернецька розглядає фестиваль як “поліфункціональну, інтерактивну та масову за кількістю учасників імпрезу, в якій чільне місце посідають народні традиції, звичаї, інші культурно-побутові елементи”. Дослідниця відзначає соціокультурну, інформаційно-комунікативну, когнітивну, освітню, етновиховну, репрезентативну, рекреаційну й економічну функції фольклорних мандрівних фестивалів, порівнюючи їх з форумами, які кожного наступного фестивального року проходять в іншому місті країни [11]. Дослідження С. Виткалова присвячені аналізу фестивальної практики та її впливу на патріотичне виховання молоді. Визначаючи особливості фестивального руху, вчений звертає увагу на змагальницьку складову, “яка надає змоги спробувати себе в іншій формі чи ролі, оскільки ці заходи проводяться переважно на мистецькій (народно-інструментальній, вокально-хоровій, хореографічній тощо) основі” [1, 184]. На важливості фестивально-конкурсної діяльності здобувачів освіти акцентують А. Романенко та К. Давидовський [9; 2]. Проблема фестивального руху в Україні має ґрунтовну джерельну базу: численні програми, сценарії, тематичні плани, буклети, публіцистичні розвідки та статті-відгуки, написані журналістами і письменниками різних регіонів України. Системна науководслідницька та проєктна робота автора, а також безпосередня участь в організації та проведенні фестивалів україноспіву (“Миколайчук-Фест”, “Капелюш-Фест”, “Диво UA”, “Пісня буде поміж нас” імені Н. Яремчука, мандрівний фестиваль “Молода душа України”, “Живі мелодії села” та ін.), спілкування з учасниками та глядачами стали поштовхом до вибору теми та написання наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Початок XXI ст. ознаменований активізацією фестивального руху, що спрямований на розвиток національної культури, формування екологічного мислення, відродження традиційного мистецтва, утвердження державності. У зв’язку з необхідністю реалізації твор-

чого потенціалу нації, зростанням молодих талантів та важливістю просвітницької діяльності в час сучасної війни в Україні відбуваються різні фестивалі – традиційні (етнофестивалі, фольклорні, кобзарські), класичні, джазові, сучасної та авторської музики, вокальні конкурси тощо. Фестивалі традиційної культури спрямовані на популяризацію фольклору і мають в своїй основі відтворення автентичного виконавства – співочого, інструментального тощо. Здебільшого, такі фестивалі проходять на відкритому просторі, в селах чи містах з метою забезпечення атмосфери природного середовища існування фольклору. До прикладу, в Національному музеї народної архітектури та побуту України (Київ, с. Пирогів) впродовж календарного року є безліч тематичних фестивалів, де автентичні гурти та солісти презентують україноспів різних регіонів України. Атмосферні локації музею – старовинні хати та колорит українського села дають змогу зануритися в історію та традиції нашого народу.

Сучасні етнофестивалі покликані виховувати українську молодь в пошані до рідних звичаїв та культури і можуть відбуватися в різних просторах – етносадибах, стадіонах, посеред поля чи в горах. Мистецько-просвітницький аспект подібних заходів полягає в змісті та тематиці програм, які знайомлять широку аудиторію з обрядовістю, народно-прикладним мистецтвом, інструментальним та співочим досвідом українського народу. “Країна мрій”, “Трипільське коло”, “Віртуози фольку”, “Живий вогонь”, “Колодар”, “Підкамінь” – це ще не повний список фестивалів, які популяризують традиційний україноспів, що звучить на головних сценах у виконанні відомих співаків та гуртів.

Так, у червні 2024 р. в Ботанічному саду імені М. Гришка в Києві відбувся 20-й ювілейний фестиваль “Країна мрій”, заснований О. Скрипкою. Автору цієї статті випала місія презентувати концертну програму української барокової музики та старовинних козацьких пісень з ансамблем К. Чечені. Ці твори звучать давньою українською мовою у вишуканому інструментальному аранжуванні під супровід лютні, кобзи, ліри, сопілки. Також на сцені фестивалю виступили фольклорні гурти, що представляють різнорегіональний україноспів. Особливо цікавою для відвідувачів фестивалю стала програма колективу “Хорея козацька” під керівництвом Т. Компаніченка. “Пісні української революції”, які відтворені талановитими музикантами – співаками та інструменталістами – вразили аудиторію чутливістю й емоційністю виконання, а також змістовністю, що так актуальна в час теперішньої боротьби нашого народу. Зазначимо, що саме ця концертна програма отримала Національну премію України імені Т. Шевченка в 2023 р. і є прикладом високої культури україноспіву для подальшої міжнародної презентації у світі.

Педагогічний аспект фестивалю “Країна мрій” полягає у тому, що відеозаписи з попередніх років можуть мати застосування в мистецькій освіті та стимулювати школярів і студентів до наслідування кращих презентаторів сучасного українського співу і збереження національних традицій у своєму середовищі. Так, завдяки інформаційним технологіям просвітницькі заходи після їх проведення продовжують впливати на формування свідомості та патріотизму української молоді через поширення відео з виступами в соцмережах [6].

“Віртуози фольку” – цікавий проєкт, започаткований О. Кулик та О. Журавчаком у 2017 р. Метою фестивалю є презентація традиційної української культури у виконанні зразкових її представників: виконавців народної пісні та інструментальної музики. Просвітницький аспект фестивалю полягає у тому, щоб підіймати рівень культури та освіченості громадян, знайомити їх з тими особистостями, які досліджують, вивчають та зберігають традиційний український спів і презентують його в найкращій виконавській якості. Таким чином, віртуозами фольку на сцені фестивалю виступили Н. Матвієнко, ансамбль “Дніпро”, гурти “The Dooh”, “Гуляй Горд”, “Крالیця”, “Folky Funky”, “Згарда” та ін.

Активно проводяться фестивалі кобзарського мистецтва, такі як: “Кобзарська трійця”, “Під срібний звук бандур”, “Струни вічності імені В. Перепелюка”, “Дзвенить бандура у місті Франковим”, “Кобзарська ватра”, “Древо роду кобзарського”, Вересаєве свято с. Сокиринці Чернігівської області, “Дзвени, бандуро, в козацькій країні”, фестиваль імені Володимира Кабачка та інші. Програму фестивалів представляють сучасні кобзарі, бандуристи, мистецтвознавці та дослідники, творчі колективи, які виступають на сценічних майданчиках і під час майстер-класів, круглих столів та науково-практичних конференцій. Зокрема, фестиваль “Древо роду кобзарського”, заснований Ю. Фединським в с. Кряківка на Полтавщині, відбувається кожного серпня і єднає сучасних кобзарів, лірників, співаків, які приїждять на етносадибу зі своїми майстер-класами та концертними програмами. Кобзарі, які в минулому і тепер є просвітниками нації, знайомлять аудиторію зі старовинними думами, баладами, історичними та козацькими піснями. Важливо, що до фестивалю долучаються студенти Стрітівського коледжу кобзарського мистецтва, Національної музичної академії України, Київського національного університету культури і мистецтв та інших закладів мистецької освіти, де здійснюється фахова підготовка бандуристів-співаків.

Фестивалі-присвяти пам’яті видатним представникам українського співу особливо поширені в сучасному середовищі через актуалізацію відродження національної історії та просвітницько-виховної роботи з підростаючим поколінням. Основою метою

подібних заходів є вшанування видатних культурних діячів та митців, які дотичні до українського співу власною творчістю. Часто в межах фестивалю-присвяти відбувається конкурсне прослуховування, оцінювання учасників запрошеними членами журі та гала-концерт з виступами лауреатів і їх нагородженням. Зазначимо, що “конкурс – це основна форма виявлення талантів, нового типу виконання, надання нових орієнтирів та стимулів тим, хто удосконалює свою виконавську майстерність” [9, 127]. Тож часто фестиваль-конкурс передбачає етап прослуховування учасників та гала-концерт. Так, щорічно проходять фестивалі-присвяти пам’яті видатним представникам українського співу, серед яких: С. Крушельницька, Б. Гмиря, Д. Петриненко, В. Івасюк, К. Цісик, Р. Кириченко, Н. Яремчук, В. Сліпак та інші. Одним із завдань нашого дослідження є опис таких фестивалів українського співу, про які мало хто знає в Україні, але які заслуговують на популяризацію та подальший розвиток. Нижче зупинимось на описі окремих фестивалів-присвяти, які автор дослідження відвідувала як учасник, член журі чи організатор.

Фестиваль-конкурс імені Р. Кириченко, започаткований в жовтні 2010 р. у Черкасах – місті, в якому 17 років поспіль працювала солісткою Черкаського народного хору талановита уродженка с. Землянки Полтавської області. “Я козачка твоя, Україно!” – саме так було названо I обласний фестиваль-конкурс українського співу імені Народної артистки України Раїси Кириченко, головним організатором якого став О. Деньга. Журі на чолі з народним артистом України Д. Гнатюком оцінювало виступи виконавців народної та естрадної пісні з різних областей України. До Гала-концерту фестивалю долучилися видатні представники народного українського співу – Є. Крикун, О. Варич, О. Калінчук, дует родини Матюшенків, Черкаський народний хор та лауреати конкурсу українського співу, серед яких і автор цієї статті. Пізніше ми мали нагоду побувати на батьківщині видатної співачки – на Полтавщині, а саме в с. Корещина та с. Землянки, де є могила і пам’ятник Р. Кириченко, а також школа, якій присвоєно її ім’я, та музей-садиба “Мамина вишня”. Це відбулося у межах просвітницького проєкту “Музей живої пісні”, реалізованого автором статті в 2018 р. Студенти факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського УДУ імені Михайла Драгоманова долучилися до цієї поїздки та виконали пісні з репертуару видатної співачки. Взаємозв’язок двох подій – фестивалю імені Р. Кириченко 2010 р. та проєкту 2018 р. в тому, що колись студентку факультету мистецтв столичного педагогічного університету, а згодом викладача цього закладу вразила творчість видатної представниці українського співу так, що цей приклад слугує всім теперішнім студентам з метою їх долучення до справи збереження народної пісні. Відеоролик з фестивалю підпо-

рожей Полтавщиною, в якому також співають студенти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, доступний для перегляду в інтернет-просторі та широко застосовується в мистецькій освіті [8].

Всеукраїнський фестиваль-конкурс української естрадної пісні імені Назарія Яремчука, започаткований в 2016 р. з нагоди 65-річчя з дня народження лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка, народного артиста України, уродженця буковинського краю. У рідному місті Н. Яремчука – Вижниці – відбувся фестиваль естрадного україноспіву, основною метою якого є: вшанування пам'яті видатного співака; популяризація і розвиток національного пісенного мистецтва; підтримка творчих ініціатив, молодих виконавців; сприяння розвитку авторської та сучасної естрадної пісні; налагодження співпраці митців. Обов'язковою умовою участі в конкурсі є наявність у репертуарі однієї пісні з репертуару Назарія Яремчука. До роботи в складі журі фестивалю-конкурсу в різні роки долучались народні артисти України Л. Дутковський та В. Ковальська, заслужений діяч мистецтв України, композитор І. Кириліна, заслужені артисти України Т. Школьна, І. Стиць, Р. Лоцман та інші діячі культури. Фестиваль проходить під закликом “Пісня буде поміж нас” і знайомить глядачів з багатством репертуару, який творили для Н. Яремчука видатні автори – В. Івасюк, Л. Дутковський, І. Поклад та ін. Просвітницька мета фестивалю полягає у тому, крім конкурсних виступів та Гала-концерту, передбачена екскурсія до музею-садиби видатного співака, де учасники можуть відчутти атмосферу родинного середовища та почути цікаві історії про життя і творчість Н. Яремчука.

“Миколайчук-Фест” – всеукраїнський фестиваль українського кіно і пісні імені Івана Миколайчука, що з червня 2016 р. відбувається з метою налагодження співпраці митців, патріотичного виховання молоді, залучення аудиторії з інших областей до вивчення культурної спадщини Буковини. Фестиваль поєднує пісенне та кіномистецтво творчих особистостей з різних куточків України і проходить у місцях, де І. Миколайчук знімав свої фільми, грав ролі та співав українські пісні. Програма фестивалю досить насичена та ідейно змістовна: зустрічі учасників і гостей у тих місцях, де знімався легендарний кіноактор; покази сучасного українського кіно та відеокліпів; конкурси-концерти української пісні за участю солістів та гуртів з різних куточків України; народне свято на садибі Івана Миколайчука; мистецькі зустрічі та майстер-класи; зйомки творчої відеофольк-лабораторії, зустрічі з режисерами фільмів; кіноніч на центральній площі м. Вижниці, свято української співанки на відкритому карпатському просторі, презентація від художньої студії “Миколайчук-Фесту” та багато іншого.

Під час фестивалю учасники можуть доторкнутись до джерел натхненної творчості Івана Миколайчука, відвідати його село Чорторию, поспівати народних пісень на відкритому просторі, поспілкуватись з місцевими жителями та збагатитись перлинами буковинського фольклору і просто неба зняти власні відеокліпи спільно з фестивальною лабораторією. У межах “Миколайчук-Фесту” відбувається кінофестиваль (покази старих та нових українських фільмів) та конкурс україноспіву. На конкурс виконавців української пісні з різних куточків України приїжджають солісти та колективи, які співають твори зі списку улюблених пісень родини Миколайчуків. Журі конкурсу україноспіву в 2016 р. очолювала дружина митця – народна артистка України М. Миколайчук. Після просвітницьких заходів на Буковині “Миколайчук-Фест” продовжив мандрівну діяльність на Сході України з концертами для військових, в Національному музеї народної архітектури і побуту України та Національній філармонії України за участю тріо “Золоті ключі” та лауреатів конкурсу україноспіву.

Значимо, що родина Миколайчуків – Марії та Івана – зразкові носії україноспіву, бо їх пісні звучали не тільки на сцені, у побуті, а й у фільмах “Пропала грамота”, “Тіні забутих предків”, “Сон”, “Білий птах з чорною ознакою” та інших. Осмислення значення української пісні в національному кінематографі у своїй праці подає В. Ковальська, називаючи її “Пісенне древо Івана Миколайчука”. Книга представляє десятки народних та авторських пісенних творів, які звучали у фільмах І. Миколайчука, а також спогади друзів і відгуки сучасних діячів культури про “Миколайчук-Фест” [5].

Продовженням теми єдності культури україноспіву та кінематографа став *“Капелюш-Фест”*, присвячений Олександрові Довженку, відомому режисеру та хранителю українських пісенних традицій. Саме на рідній Чернігівщині, в Сосниці, на садибі О. Довженка влітку 2016 р. відбувся перший фестиваль імені О. Довженка. І хоч видатний кінематограф не був співаком, однак багато зробив для розвитку україноспіву, адже багато народних пісень звучало у його фільмах. Відкриттям для нас стала книга пісень “Наспівала мати”, яку ми, як співорганізатори фестивалю, отримали від земляків О. Довженка. У цій збірці подано пісні матері та родини кіномитця, а також багато свідчень про те, що він сам гарно і художньо виконував пісні, тобто також був носієм україноспіву.

Традиційний фестиваль “Вашківецька Маланка”. У зв'язку з війною з 2022 р. відмінили Вашківецьку Маланку, яка щороку збирала тисячі людей з усього світу та вражала іноземних туристів і українців з інших регіонів своєю самобутністю. Будучи учасником обрядодійства в 2020 р., заглибившись у сутність свята, нам стало зрозуміло,

чому люди десятиліттями зберігають театральні маски в хаті, що стали вже родинними реліквіями. “В оцій масці ще мій дід Ведмедем ходив...”, “А цю ми з батьком робили, як я ще зовсім малим був...” – чули ми пояснення від учасників обряду Переберії. “Переберія” від слова “перебиратися” в певний образ: Кози, Маланки, Василя, Ведмеда. Звідки і чому ведмеді взялися в цьому обряді, як вони одягались і чому зустрічались вночі з 13 на 14 січня на “борінку” – про це можна дізнатися з книги Олексія Поповича, місцевого краєзнавця та історика, одного з організаторів фестивалю “Вашківецька Переберія”. Ми встигли зняти відео та розповісти інтернет-аудиторії про традиції Вашківецької переберії, яким тисячі років, бо сягають корінням дохристиянської доби та відображають древній світогляд нашого народу [12].

Під час фестивалю на центральній сцені міста та інших локаціях відбувається презентація різдвяних пісень у виконанні фольклорних колективів, солістів. Зокрема, пісня про чинчика-Васильчика, записана від місцевих жителів, поповнила репертуар автора дослідження і стала лейтмотивом до відеоролика “Маланка у Вашківцях”. Також у програмі фестивалю традиційним є проведення науково-практичної конференції, на якій піднімається проблема збереження обрядовості та піснеспівів Буковини й інших регіонів України. Сподіваємось, фестиваль відновить свою діяльність після нашої перемоги, і ми зможемо відвідати його зі студентами для переймання традиції і збагачення знань про культуру україноспіву.

В умовах сучасної війни ми маємо багато першорядних завдань для здобуття перемоги. З цією метою автором статті як керівником громадської організації “Центр української пісні “Народна філармонія” було проведено низку просвітницьких фестивалів для військової та студентської аудиторії.

Зокрема, *мандрівний фестиваль “Молода душа України”*, що стартував восени 2016 р., охопив заклади військової освіти семи регіонів України. Нами було проведено 34 концерти української пісні за сприяння Міністерства оборони України та Київського військового ліцею імені Івана Богуна. Усвідомлюючи, що непросто вплинути на молодь, у якої вже сформовані смаки та стереотипи чи відсутні уявлення про справжню музичну культуру, а також враховуючи проблему нестачі україномовного пісенного контенту для майбутніх військових захисників України, засобами української пісенної культури в межах проекту формувалися у молодих душах слухачів патріотизм та любов до національного мистецтва. Основними завданнями фестивалю стали: утвердження патріотизму, формування якостей, необхідних для виконання молоддю обов’язків військової служби у Збройних Силах України;

поширення кращих зразків українського пісенного мистецтва у молодіжному середовищі. Особливістю проекту є поєднання концертної програми разом із виховними бесідами про значення україноспіву в становленні патріотичного виховання особистості захисника України. З метою методичного забезпечення освітнього процесу під час мандрівного фестивалю “Молода душа України” по закладах освіти України нами був поширений спеціально підібраний медіаконтент – відеокліпи на патріотичні пісні, фільми, аудіоальбоми козацьких та повстанських, сучасних творів про війну і майбутню перемогу.

Значимо, що педагогічний аспект фестивалів україноспіву полягає у їх виховному впливі та просвітницькій місії, у створенні “відповідної психологічно й емоційно насиченої атмосфери, виявленні... гуманних міжособистісних стосунків і значущого морального самовираження особистості” [10]. Відтак, наступний фестиваль зміг доєднати студентську аудиторію як глядачів, учасників та дослідників пісенного фольклору. *“Живі мелодії села”* – онлайн-фестиваль традиційної культури, що відбувся на Черкащині в 2020 р. Через світову пандемію, запроваджений карантин та неможливість зібрати одночасно в одному місці лауреатів фестивалю, автори проекту ініціювали створення документального відеофільму “Живі мелодії села”, який фіксує стан розвитку україноспіву в сучасних умовах. До фестивалю долучились близько 200 солістів та колективів із шести областей України. Педагогічний аспект фестивалю – це видана пісенна збірка з 45 кращими зразками фольклору, а також документальний 45-хвилинний фільм-екскурсія селами Черкащини [3]. Підготовлені методичні матеріали знаходяться у вільному доступі в інтернет-мережі та можуть бути використані в процесі мистецького навчання здобувачів освіти. Своєрідним продовженням фестивалю “Живі мелодії села” став проект “Збережи мову і культуру своєї бабусі”, який реалізується з 2022 р. донині. Завдяки проекту нами було зібрано вагомий фольклорно-експедиційний матеріал в шести регіонах України та розпочато процес відтворення автентичного україноспіву і мовних діалектів здобувачами освіти – школярами і студентами [7]. Напрацювання попередніх фестивалів активно поширюються автором під час просвітницьких заходів в Україні та за кордоном, під час навчальних семінарів, майстер-класів з україноспіву, що проходять в українських закладах освіти та культури.

“Дитяча філармонія “Диво UA” – міжнародний фестиваль-конкурс україноспіву, заснований автором дослідження у 2018 р. в Києві. Цей проект зібрав на одній сцені 300 юних талантів з різних куточків України, які впродовж чотирьох годин виконували українські пісні у супроводі живого оркестру. Метою проекту є залучення студентів та

школярів до вивчення та сценічної презентації культури україноспіву в її різноманітні – від фольклорного виконавства до класики та естради. У межах фестивалю було записано аудіоальбом та методичну збірку українських дитячих пісень “Диво UA”, як важливий методичний матеріал для музичних керівників різних закладів. Фестиваль-конкурс “Диво UA” спрямований на формування ціннісних орієнтирів та утвердження національно-патріотичної свідомості молоді, популяризацію національної духовно-культурної спадщини. З 2019 р. міжнародний конкурс україноспіву “Диво UA” відбувається Барселоні на базі Української школи “Мрія”. Педагогічний аспект полягає у налагодженні співпраці з методистами й артистами, викладачами вокалу українських шкіл Європи, проведенні просвітницьких заходів та майстер-класів, презентації навчальних матеріалів. Зокрема, в травні 2024 р. в межах міжнародного фестивалю “Вишиванка-Берегиня” в Барселоні відбувся конкурс україноспіву “Диво-Вишиванка”, під час якого автор цього дослідження, провела майстер-клас з україноспіву для вчителів мистецтва, що завітали з 10 країн світу, а також презентувала технології “Пісенний кошик”, мобільний додаток “Україноспів-онлайн” та книги “Таємниці україноспіву”, “Писульки від мамульки” з аудіоказками та відео додатками, збірки українських пісень “Живі мелодії села” та “Дитяча філармонія “Диво UA” [2].

Сучасна війна, що розв’язана московськими агресорами на території України, змусила емігрувати багатьох митців, що зумовило активізацію фестивалів україноспіву в європейському та міжконтинентальному просторах. Втім, через обмеження в обсязі статті, світовий контекст фестивалів україноспіву буде описаний в наступних публікаціях автора.

Висновки. У зв’язку з необхідністю збереження й примноження української культурно-мистецької спадщини та утвердження Української держави, вивчення досвіду проведення фестивалів україноспіву стає дедалі актуальнішим. Дослідження дало підставу зробити такі висновки:

1. Фестивалі-конкурси є важливим засобом розширення і збагачення виконавського досвіду та творчого становлення здобувачів освіти; фестивалі україноспіву можна розглядати як музично-освітні просвітницькі проєкти, в яких представлені традиції різних виконавських шкіл та стилів – фольклорного, естрадного, класичного;

2. У межах статті проаналізовано особливості фестивалів традиційної культури, кобзарського мистецтва, етнофестивалів, фестивалів-присвят пам’яті видатних представників україноспіву, мандрівних фестивалів та фестивалів-конкурсів україноспіву, зокрема, “Країна мрій”, “Віртуози фольку”, фестивалю-конкурсу імені Р. Кириченко “Я козачка твоя”, “Капеллош-Фест”, “Вашківецька Маланка”;

3. Визначено, що мистецько-просвітницька та педагогічна функція фестивалів україноспіву передбачає таке: виховний вплив та просвітницьку місію; спрямування здобувачів освіти на збереження рідних пісенних традицій та участь у фестивалях; стимулювання розвитку музичних та творчих здібностей школярів і студентів; вшанування пам’яті видатних митців; популяризацію і розвиток національного пісенного мистецтва; підтримку творчих ініціатив, молодих виконавців; сприяння розвитку авторської та сучасної естрадної пісні; налагодження співпраці митців; патріотичне виховання молоді; залучення аудиторії з інших областей до вивчення культурної спадщини; екскурсійно-пізнавальні програми для учасників; створення атмосфери для побудови міжособистісних творчих стосунків та самовираження; організацію майстер-класів, круглих столів і науково-практичних конференцій; підготовку методичних напрацювань за результатами реалізованих проєктів (видання пісенних збірок, виготовлення відеофільмів, аудіоальбомів з фонограмами “мінус” для практичного використання в мистецькій освіті) тощо;

4. Узагальнено авторський досвід проведення фестивалів україноспіву, зокрема: “Миколайчук-Фест”, “Диво UA”, “Пісня буде поміж нас” імені Н. Яремчука, мандрівний фестиваль “Молода душа України”, “Живі мелодії села”, подано посилання на відеододатки, що розкривають потенціал реалізованих проєктів.

Подальше дослідження означеної проблеми передбачає пошук та осмислення новацій у фестивально-конкурсній практиці з подальшим поширенням їх результатів у мистецькій освіті; перспективним залишається вивчення досвіду фестивалів україноспіву в контексті світового культурного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виткалов С. Фестивальний рух як культурний феномен сучасності: аналіз регіонального вектора. *Культура України*. 2016. Вип. 52. С. 182–190.
2. Давидовський К.Ю. Конкурсний рух як чинник формування культурного середовища. *Матеріали науково-практичної конференції “Культура і суспільство XXI століття: духовні, культурологічні, соціальні виміри”*. Київ : НАКККіМ, 2010. С. 209–211.
3. Збірка українських дитячих пісень “Дитяча філармонія “Диво UA” з додатком CD/упор. Лоцман Р.О., Київ : Друкарня “Рема-Прінт”, 2018. 45с.
4. Збірка “Живі мелодії села” з методичними рекомендаціями, ілюстраціями та відеододатком. /упор. Лоцман Р.О. Київ : “Рема-Прінт”, 2020. 54 с.
5. Коротя-Ковальська В.П. Пісенне древо Івана Миколайчука (Збірник народних, календарно обрядових та авторських пісень, що звучать у кінофільмах за участю Івана Миколайчука). Вишніця : Черемош, 2023. 160 с.
6. Країна мрій: міжнародний фестиваль. URL: www.krainamriy.com/

7. Офіційний сайт проекту “Збережи мову і культуру своєї бабусі”. URL: www.savelanguageandculture.org

8. Офіційний канал You-Tube Р.Лотман: Музей живої пісні: відеоролик про Р. Кириченко. URL: https://www.youtube.com/watch?v=W_3p75TV2yM

9. Романенко А. Музичний конкурс як соціокультурний феномен у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Музичне мистецтво в освітлогічному дискурсі*. № 1, 2016. С. 126–129. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/78041002.pdf>

10. Товканець Г. Моральні цінності як відображення культури пізнання і досвіду особистості: педагогічний аспект. *Молодь і ринок*. № 1 (221), 2024. С. 24–28. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298577>

11. Чернецька С. Фольклорні фестивалі в системі сучасних засобів поширення етнографічної інформації та популяризації культурно-мистецької спадщини. *Культура України*. Вип. 35. 2011. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura35/18.pdf

12. Як святкують Маланку у Вашківцях: відеоролик з офіційного каналу You-Tube Р. Лотман. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DG66WwLcouE>

REFERENCES

1. Vytkalov, S. (2016). Festyvalnyi rukh yak kulturny fenomen suchasnosti: analiz rehionalnogo vektora [The festival movement as a modern cultural phenomenon: analysis of the regional vector]. *Culture of Ukraine*. Vol. 52, pp. 182–190. [in Ukrainian].

2. Davydovskiy, K. (2010). Konkursnyi rukh yak chynnyk formuvannya kulturnoho seredovyscha [Competitive movement as a factor in the formation of the cultural environment]. Proceedings of the Conference Title. Kyiv, pp. 209–211. [in Ukrainian].

3. Lotsman, R. (2018). Zbirka ukrainskykh dytiachykh pisen “Dytiacha filarmonii “Dyvo UA” z dodatkom CD [Collection of Ukrainian children’s songs “Dyvo UA”]. Kyiv, 45 p. [in Ukrainian].

4. Lotsman, R. (2020). Zbirka “Zhyvi melodii sela” z metodychnymy rekomendatsiiamy, iliustratsiiamy ta videododatkom [Live Melodies of the Village]. Kyiv, 54 p. [in Ukrainian].

5. Korotia-Kovalska, V. (2023). Pisenne drevo Ivana Mykolaichuka [Song tree of Ivan Mykolaichuk]. *Vyzhnytsia*, 160 p. [in Ukrainian].

6. Kraina mrii: mizhnarodnyi festyval [Country of dreams: international festival]. Available at: <https://www.krainamriy.com> (Accessed 02 Sep. 2024). [in Ukrainian].

7. Ofitsiyniy sait proektu “Zberezhy movu i kulturu svoieyi babusi” [The official site of the “Save Your Granny’s Language and Culture”]. Available at: www.savelanguageandculture.org (Accessed 02 Sep. 2024). [in Ukrainian].

8. Ofitsiyniy kanal You-Tube R.Lotsman: Muzei zhyvoi pisni: videorolyk pro R. Kyrychenko [Museum of live song: video clip about R. Kyrychenko]. Available at: https://www.youtube.com/watch?v=W_3p75TV2yM (Accessed 02 Sep 2024). [in Ukrainian].

9. Romanenko, A. (2016). Muzychnyi konkurs yak sotsio-kulturny fenomen u formuvanni profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva [Music competition as a socio-cultural phenomenon in the formation of professional competence of the future music teacher]. *Musical art in the educological discourse*, No. 1, pp. 126–129. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/78041002.pdf> (Accessed 02 Sep. 2024). [in Ukrainian].

10. Tovkanets, H. (2024). Moralni tsinnosti yak vidobrazhennia kultury piznannia i dosvidu osobystosti: pedahohichniy aspekt [Moral values as a reflection of the culture of cognition and personal experience: pedagogical aspect]. *Youth & market*. No. 1 (221), pp. 24–28. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298577> (Accessed 02 Sep. 2024). [in Ukrainian].

11. Chernetska, S. (2011). Folklorni festyvali v systemi suchasnykh zasobiv poshyrennia etnografichnoi informatsii ta populiaryzatsii kulturno-mystetskoii spadshchyny [Folklore festivals in the system of modern means of disseminating ethnographic information and popularizing cultural and artistic heritage]. *Culture of Ukraine*. Vol. 35. Available at: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura35/18.pdf (Accessed 02 Sep. 2024). [in Ukrainian].

12. Iak sviatkuiut Malanku u Vashkivtsiakh: videorolyk z ofitsiynoho kanalu You-Tube R. Lotsman [How Malanka is celebrated in Vashkivtsi: video clip from the official YouTube channel R. Lotsman]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=DG66WwLcouE> (Accessed 02 Sep. 2024). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.09.2024

“У ритмі укладено чарівництво: він запевняє нас, що всередині кожної людської істоти перебуває щось піднесене, недосяжне і величне”.

Йоганн Вольфганг фон Гете
німецький поет, прозаїк, драматург

“Найвище завдання будь-якої творчості – знайти незвичайне в звичайному і звичайне у фантастичному”.

Дені Дідро
французький філософ

BASIC CONCEPTS OF THE TRAINING SYSTEM OF FUTURE PEDIATRIC DENTISTS BY MEANS OF SITUATION-COMMUNICATIVE MODELS OF PROFESSIONAL INTERACTION

UDC 378.14:316.77].001.11.616.31- 053.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314374>

Oksana Yefremova, Ph.D. (Medical Sciences),
Associate Professor of Pediatric Dentistry Department,
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

BASIC CONCEPTS OF THE TRAINING SYSTEM OF FUTURE PEDIATRIC DENTISTS BY MEANS OF SITUATION-COMMUNICATIVE MODELS OF PROFESSIONAL INTERACTION

This article substantiates the structure of the author's concept of training future pediatric dentists by means of situational-communicative models of professional interaction. The author's concept combines several spheres of activity of subjects of scientific research: medical since the organization of the scientific research process concerns representatives of the field of health care; stomatological since the target aspect outlines the training of future dentists, whose professional activity is concentrated in the system of pediatric dentistry; educational, aimed at updating dental education in medical institutions of higher education due to the use of modern pedagogical technologies and is therefore considered as a pedagogical concept. The conception consists of five concepts and reflects the sequence, phasing and logic of scientific research. The essence of actuality-argumentative, prospective-innovative, scientific-methodological, methodical-providing and analytical-resultative concepts of research and experimental work has been concretized. The conception takes into account the integrability of various directions of scientific research. The expediency of modernizing the professional training of future pediatric dentists for the formation of readiness for professional interaction is argued, focusing attention on progressive changes in the system of higher medical education. The views of researchers regarding the necessity to improve the professional training of students, taking into account the diversity of education of future pediatric dentists, are summarized. The scientific and methodological justification of scientific research in the context of research is highlighted. The need for methodical maintenance of the practical aspect of experimental work and proving the reliability of the obtained results is substantiated. The presence of integration of all defined concepts in a holistic author's concept of training future pediatric dentists by means of situational-communicative models of professional interaction is emphasized.

Keywords: *conception; concept; professional training; pediatric dentists; situational communication models; professional interaction.*

Ref. 10.

Оксана Єфремова, кандидат медичних наук,
доцент кафедри стоматології дитячого віку
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ДИТЯЧИХ СТОМАТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ СИТУАТИВНО-КОМУНІКАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті обґрунтовано структуру авторської концепції підготовки майбутніх дитячих стоматологів засобами ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії. Авторська концепція поєднує кілька сфер діяльності суб'єктів наукового дослідження: медичної, оскільки організація науково-дослідницького процесу стосується представників сфери охорони здоров'я; стоматологічної, позаяк цільовим аспектом окреслюється підготовка майбутніх лікарів-стоматологів, професійна діяльність яких зосереджується у системі педіатричної стоматології; освітньої, що спрямовує на оновлення стоматологічної освіти у медичних закладах вищої освіти за рахунок використання сучасних педагогічних технологій і відтак розглядається як педагогічна концепція. Концепція складається із п'яти концептів і відображає послідовність, поетапність і логіку здійснення наукового дослідження. Конкретизовано сутність актуалітетно-аргументаційного, перспективно-інноваційного, науково-методологічного, методично-забезпечувального й аналітично-результативного концептів дослідницько-експериментальної роботи. У концепції враховуються інтегративність різновекторних напрямів наукового пошуку. Аргументовано доцільність осучаснення професійної підготовки майбутніх стоматологів дитячого віку для формування готовності до професійної взаємодії, що зосереджує увагу на прогресивних змінах у системі вищої медичної освіти. Узагальнено погляди дослідників стосовно необхідності вдосконалення професійної підготовки студентів з урахуванням різноспрямованості навчання майбутніх педіатричних лікарів-стоматологів. Висвітлено науково-методологічне обґрунтування науково-дослідницького пошуку в контексті дослідження. Обґрунтовано необхідність методичного забезпечення практичного аспекту експериментальної роботи та доведення достовірності отриманих результатів. Підкреслено наявність інтеграції усіх визначених концептів у цілісній авторській концепції підготовки майбутніх дитячих стоматологів засобами ситуативно-комунікативних моделей професійної взаємодії.

Ключові слова: *концепція; концепт; професійна підготовка; дитячі стоматологи; ситуативно-комунікативні моделі; професійна взаємодія.*

Problem setting. Research and experimental work aimed at improving of the professional training of future health care specialists focuses the attention of scientists on the multiplicity of areas of study for students of various medical specialties. The context of the training of future pediatric dentists (FPD) in higher education covers the theoretical and practical content of the dental process, which students are expected to master during their studies at a medical institution of higher education (MIHE). At the same time, an important and necessary component of the formation of FPD during the period of obtaining higher education is the consideration by students of the peculiarities of professional and communicative interaction with patients of childhood age, with persons who accompany children to the dental office, medical workers of the specified field, etc. Therefore, there is a necessity to reflect the systematicity and logic of the integration of various aspects in the educational professional development of FPD, which is based on the main conceptual provisions of the study of the specified problem.

Research analysis. The issue of reforming and modernizing the system of higher medical education is analyzed in depth by scientists who argue the author's conceptual provisions regarding the improvement of the pedagogical system of medical education (O. Akimova; V. Humeniuk; L. Dudikova; K. Ivashchenko; I. Kankovskyi, Yu. Kazakov; Ya. Kulbashna; I. Melnychuk; H. Pustovit and others) as the basis for the development of the personal maturity of students and those oriented towards becoming specialists in the field of health care already during their studies.

The purpose of the article – to characterize the main concepts of the system of training future pediatric dentists by means of situational-communicative models of professional interaction.

Presentation of the main material. The diversity of the original pedagogical systems at MIHE is conditioned by the complexity of multi-vector training of students, which is determined by the future specialty (for example, the training of future pediatric dentists), by the emphasis of attention on their specific and important qualities (which, in the context of our research, is aimed at preparing FPD for professional interaction), by a creative approach teachers to innovate the educational environment in the modern MIHE, etc. As one of such systems, we consider the FPD training system by means of situational-communicative models of professional interaction.

To develop the author's system, the need to "separate basic concepts" [6] as "a system of views on a certain phenomenon; a way of understanding, interpreting some phenomena" [7], which "is used to indicate the main idea in scientific and other human activities" [9] is taken into account. Therefore, it is actualized the necessity for theoretical substantiation of the

relationship, mutual influence and interaction of all components of the FPD training system by means of situational-communicative models of professional interaction, which is reflected in the main conceptual provisions of the study.

The complex structure of the concept is noted in the dissertation of V. Humeniuk, where the author considers the concept as "theoretical knowledge in functional and activity-personal aspects, which contributes to the definition of valuable and reflective fields of activity; is a field of knowledge that determines the meaning of theory development, ensuring the transformation of empirical knowledge into theory" [3, 276]. But, according to L. Velytchenko, the theoretical basis of the concept has the capacity for variability [1, 75], therefore, the identification of the basic concepts of the newly created system is based on taking into account the target aspects of the research (which in our study involves the training of FPD for professional interaction) and the substantiation of scientific-methodological, methodical-providing, procedural-research aspects of scientific research. It is noteworthy that the author's concept combines several spheres of activity of subjects of scientific research:

- medical, since the organization of the scientific-research process concerns representatives of the health care sector;

- dental, since the target aspect is the training of FPD – doctors-dentists whose professional activity is concentrated in the system of pediatric dentistry;

- educational, aimed at renewing dental education at MIHE through the use of modern pedagogical technologies and therefore is considered as a "pedagogical concept", which is understood as "a system of views on one or another pedagogical phenomenon, as a process, a way of understanding, interpreting some pedagogical phenomena, events; the leading idea of pedagogical theory" [2, 177], which "must be supported by research and empirical data" [5, 26].

Researchers clarify the structure of the pedagogical concept and analyze this phenomenon as a set of theoretical, methodological and technological concepts [3, 278]. In order to reveal the author's vision of various aspects of the complex structure of the FPD training concept, we divide the theoretical and technological concepts into 2 more concepts. Therefore, the author's conception consists of five concepts and reflects the sequence, phasing and logic of conducting scientific research. These are actual-argumentative, perspective-innovative, scientific-methodological, methodical-providing and analytical-resultative concepts.

The semantic content of the actual-argumentative concept focuses attention on emphasizing the relevance of scientific research for the improvement of the dental education system and the argumentation of the necessity to implement research initiatives at MIHE. We define the specified component of the author's concept

BASIC CONCEPTS OF THE TRAINING SYSTEM OF FUTURE PEDIATRIC DENTISTS BY MEANS OF SITUATION-COMMUNICATIVE MODELS OF PROFESSIONAL INTERACTION

as a necessary component of research based on such elements:

- analysis of progressive trends in the field of dentistry in historical terms (from the origins of dentistry as a science and medical specialty to the creation of the FPD professional training system);
- taking into account modern regulatory and legal support related to higher education in general, higher medical education and dental education in particular;
- comparison of successes and achievements in national and foreign pediatric dentistry to argue for the modernization of the FPD professional training system;
- in-depth study of the features of professional and communicative interaction of FPD, which are taken into account in the research of modern scientists.

Taking into account the actuality-argumentation concept in scientific search focuses attention on progressive changes in the FPD professional training system and makes it possible to confirm the importance of conducting research in the direction of forming the readiness for professional interaction of pediatric dentistry students.

The second concept is the author's concept – perspective-innovative – is based on the generalization of researchers' views regarding the need to improve the professional training of FPD, taking into account the diversity of education of future pediatric dentists. In particular, the following factors were taken into account:

- scientific substantiation of the essence of the communicative competence of medical personnel, made by researchers, which is the basis of professional interaction of FPD in future work in the specialty;
- conclusions of researchers and practicing teachers regarding the effectiveness and feasibility of modernizing FPD professional training by introducing innovative pedagogical technologies into the educational process, which in the context of our research emphasizes the success of using interactive forms, methods, tools and technologies to create situational models of professional interaction of pediatric dentists.

Therefore, the perspective and innovative concept of the author's conception combines a variety of scientific views and opinions of researchers regarding the possibilities of improving modern dental education. In addition, the scientific-research worldview of MIHE teachers is expanding, which helps to reveal creativity for the organization of an effective FPD training model with the aim of forming students' readiness for professional interaction. We took into account the experience of scientists-experimentators regarding the effectiveness of innovation of the educational process at MIHE; arguments of researchers regarding the expediency and prospects of using interactive learning in dental education. An important addition to the content filling of the perspective-innovative concept is the argumentation of the effectiveness of using in the training of FPD such pedagogical innovations as

educational trainings, which should be considered as an interconnected set of situational-communicative models of professional interaction.

Thus, two concepts (actual-argumentative and perspective-innovative) reflect the theoretical context of the author's conception. At the same time, any scientific research needs methodological support. Therefore, a necessary and important component of the author's conception is a scientific-methodological concept, in which the attention is focused on methodological approaches, regularities, general didactic and specific principles of training future pediatric dentists by means of situational-communicative models of professional interaction.

The following methodological approaches are defined in the scientific and methodological concept of our research: epistemological, activity, praxeological, axiological, acmeological, competence, synergistic, systemic. The generalization of scientific understanding and research views in the context of professional methodology enables the creation of a modern research-experimental educational environment at MIHE. The outlined methodological approaches reflect the scientific content of training future specialists in pediatric dentistry in the context of the research task – training FPD for professional interaction.

The content of the scientific and methodological concept was expanded by taking into account the set of principles of education:

- principles of restructuring higher medical education in Ukraine;
- principles of prioritizing independent learning, joint activity, use of existing experience, individual approach, reflexivity, electivity, systematic learning [10, 35–36];
- introduction of bioethical principles into the professional activity of future doctors [8];
- principles of continuity of education in the formation of professional competence of future dentists [4], etc.

In the scientific and methodological concept of the author's conception, the content and specifics of observing the general didactic principles of scientificity, systematicity and sequence of learning, the connection of learning with life, theory with practice, visibility and learning activity are substantiated. An important addition to this concept is the definition and consideration of specific principles: professional subjectivity of future pediatric dentists; extrapolation of the results of self-educational activity of students into new conditions of interactive interaction; visualization of the author's situational models; separation of important moments of effective professional interaction; pragmatics of using situational modeling of professional interaction.

The author's conception of FPD training by means of situational-communicative models of professional interaction will have a complete and definite form, subject to the presentation of the author's vision of the

BASIC CONCEPTS OF THE TRAINING SYSTEM OF FUTURE PEDIATRIC DENTISTS BY MEANS OF SITUATION-COMMUNICATIVE MODELS OF PROFESSIONAL INTERACTION

conducted scientific research. Therefore, a methodical-providing concept is singled out, which reflects the step-by-step organization of all stages of research experimental work, the methodics and practical experience of organizing the experimental-research process. The following components are taken into account in the methodical-providing concept:

- component structure of FPD readiness for professional interaction;
- pedagogical conditions, specially created, methodically provided, procedurally aimed at the formation of specific components of the studied readiness;
- structural-functional model of the integral educational process of FPD training by means of situational-communicative models of professional interaction.

Considering that the obtained results may be hypothetically expected or completely unexpected and at the same time new, therefore, all obtained statistical materials require in-depth analysis and proof of their reliability. Therefore, the analytical-resultative concept acquires special significance, in which not only the obtained results are reflected, but also the author's considerations, verification materials, interpretations and generalizations are presented, which researchers attribute to the technological concept [3, 283].

Conclusions. Therefore, research and experimental work takes into account various directions of scientific research: reasoned actualization of the feasibility of modernizing the professional training of future dentists of childhood age for the formation of readiness for professional interaction; methodological justification of scientific search in the context of research; methodical provision of the practical aspect of experimental work and proving the reliability of the obtained results. The integration of all defined concepts in a holistic author's conception of training future pediatric dentists by means of situational-communicative models of professional interaction is observed. We define the prospects for further scientific research in the direction of clarifying pedagogical conditions and their methodical support for the training of future pediatric dentists by means of situational and communicative models of professional interaction.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велитченко Л.К. Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні. *Психологія та педагогіка*. 2009. № 2. С. 72–79.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. (2-ге, доповн. і випр.). Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
3. Гуменюк В.В. Теорія і практика підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності у медичних закладах вищої освіти: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2023. 546 с.
4. Кульбашна Я.А. Принцип безперервності освіти у формуванні професійної компетентності майбутніх стоматологів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. № 3–4. С. 85–89.

5. Немченко С.Г., Голік О.Б., Лебідь О.В. Педагогіка вищої школи. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 534 с.
6. Сисоєва С.О. Методологічні концепти освітології. *Освітологія*. В.О. Огнев'юк С.О. Сисоєва. (Укл.). Київ: ВП "Едельвейс", 2013. С. 223–227.
7. Словник іншомовних слів / за редакцією чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. Київ, 1974. 865 с.
8. Філоненко М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря: моногр. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 334 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
10. Хоботова Н.В., Єхалов В.В. Педагогічні принципи навчання лікарів-інтернів різних спеціальностей. *International Academy Journal Web of Scholar*. 2018. № 11 (29). С. 34–37.

REFERENCES

1. Velytchenko, L.K. (2009). Metodolohichna sutnist katehoriї pidkhotu v naukovomu doslidzheni [Methodological essence of the approach category in scientific research]. *Psychology and pedagogy*, No. 2. pp. 72–79. [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S.U. (2011). Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. (2nd ed., add. and ex.). Rivne, 552 p. [in Ukrainian].
3. Humeniuk, V.V. (2023). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnix mahistriv medytsyny do pedahohichnoi diialnosti u medychnykh zakladakh vyshchoi osvity [Theory and practice of training future masters of medicine for pedagogical activity in medical institutions of higher education]. *Doctor's thesis*. Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy. Khmelnytsky, 546 p. [in Ukrainian].
4. Kulbashna, Ya.A. (2013). Prynysyp bezperernosti osvity u formuvanni profesiinoi kompetentnosti maibutnix stomatolohiv [The principle of continuity of education in the formation of professional competence of future dentists]. *Continuous professional education: theory and practice*, No. 3–4. pp. 85–89. [in Ukrainian].
5. Nemchenko, S.H., Holik, O.B. & Lebid, O.V. (2014). Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]. Donetsk, 534 p. [in Ukrainian].
6. Sysoieva, S.O. & Ohneviuk, V.O. (2013). Metodolohichni kontsepty osvitolohii [Methodological concepts of education]. *Educational science*. Kyiv, pp. 223–227. [in Ukrainian].
7. Slovnyk inshomovnykh sliv (1974). [Dictionary of foreign words]. Edited by member-cor. Academy of Sciences of the Ukrainian SSR O.S. Melnychuk. Kyiv, 865 p. [in Ukrainian].
8. Filonenko, M. (2015). Psykholohiia osobystisnoho stanovlennia maibutnoho likaria [Psychology of personal development of the future doctor]. Kyiv, 334 p. [in Ukrainian].
9. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary]. Chief. ed. V.I. Shynkaruk. Kyiv, 744 p. [in Ukrainian].
10. Khototova, N.V. & Yekhalov, V.V. (2018). Pedahohichni prynysypy navchannia likariv-interniv riznykh spetsialnostei [Pedagogical principles of studying interns of various specialties]. *International Academy Journal Web of Scholar*, No. 11 (29). pp. 34–37. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.08.2024

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ: ФОРМУВАННЯ СВІДОМОГО ПІДХОДУ У МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ

УДК 37.017:[502.171:620.9]

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314191>

Світлана Іщенко, *PhD*, доцент,
доцент кафедри інженерії та технологій виробництва
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Павло Обухов, аспірант
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ: ФОРМУВАННЯ СВІДОМОГО ПІДХОДУ У МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ

У сучасному світі питання екології та енергозбереження набули особливої ваги через зростання чисельності населення, індустріалізацію, підвищення рівня споживання енергії та ресурсів, що призводить до серйозного навантаження на навколишнє середовище. Екологічна криза, кліматичні зміни та вичерпання природних ресурсів стають дедалі очевиднішими, тому формування екологічної свідомості та відповідального ставлення до використання енергії у майбутніх поколіннях стає критично важливим завданням. Екологічна освіта є ключовим інструментом для формування свідомого підходу до охорони навколишнього середовища. Вона дає можливість дітям та молоді зрозуміти взаємозв'язок між людською діяльністю та станом екосистеми, навчити їх відповідально ставитися до природи та ресурсів.

Ключові слова: екологічна освіта; енергозбереження; майбутні покоління; екологічна свідомість; природні ресурси; кліматичні зміни; навколишнє середовище.

Літ. 10.

Svitlana Ishchenko, *Ph.D*, Associate Professor,
Associate Professor of the Engineering and Production Technologies Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University
Pavel Obukhov, Postgraduate Student,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University

ENVIRONMENTAL EDUCATION AND ENERGY SAVING: FORMING A CONSCIOUS APPROACH IN FUTURE GENERATIONS

In today's world, environmental and energy conservation issues have become particularly important due to population growth, industrialization and increased energy and resource consumption, which leads to a serious burden on the environment. The environmental crisis, climate change, and depletion of natural resources are becoming increasingly evident, making it critical to foster environmental awareness and responsible energy use among future generations. Environmental education is a key tool for developing a conscious approach to environmental protection. It allows children and young people to understand the relationship between human activity and the state of the ecosystem, and to teach them to be responsible for nature and resources. Educational programs that include elements of environmental education help to foster the younger generation's environmental culture and skills necessary to support sustainable development. Energy conservation is an integral part of environmental education, as the rational use of energy resources not only helps to reduce costs but also helps to reduce the negative impact on the environment. Teaching children and young people energy-saving skills, such as turning off lights, using energy-efficient appliances, and conscious consumption of resources, helps to develop a responsible attitude towards energy and the environment. Forming a conscious approach to the environment and energy saving in future generations has a long-term effect.

Thus, the relevance of the topic "Environmental Education and Energy Saving: Forming a Conscious Approach in Future Generations" is the basis for creating an environmentally conscious society that is able to ensure sustainable development and preservation of natural resources for future generations.

Keywords: environmental education; energy saving; future generations; environmental awareness; natural resources; climate change, environment.

Постановка проблеми. Сучасний світ стикається з численними екологічними викликами, такими як забруднення довкілля, зміна клімату, виснаження природних ресурсів та зростаючий рівень енергоспоживання. Незважаючи на науковий прогрес та підвищення рівня обізнаності про ці проблеми, їх розв'язання часто ускладнюється через відсутність свідомого ставлення широких верств населення до природи та

ресурсів. Основною проблемою є те, що багато людей не усвідомлюють вплив своїх дій на екосистему та не мають достатніх знань і мотивації для зміни своїх споживчих звичок на більш екологічні й енергоефективні.

Відсутність належної екологічної освіти та навичок енергозбереження у дітей та молоді призводить до того, що майбутні покоління не готові відповідально підходити до використання природних

ресурсів. Це створює загрозу для сталого розвитку, оскільки без зміни поведінки населення неможливо досягти довготривалого збереження екосистеми та забезпечення енергетичної безпеки.

Таким чином, постає необхідність інтеграції екологічної освіти та принципів енергозбереження у навчальні програми, з метою формування свідомого підходу у дітей та молоді. Це включає розвиток екологічної культури, навичок відповідального споживання ресурсів та розуміння важливості раціонального використання енергії. Лише через систематичну і цілеспрямовану освітню діяльність можна досягти змін у свідомості й поведінці майбутніх поколінь, що сприятиме збереженню планети та забезпеченню сталого розвитку.

Аналіз основних джерел і публікацій показує, що питання формування екологічної свідомості та навичок енергозбереження у майбутніх поколінь є актуальним у багатьох країнах.

Багато науковців досліджують вплив екологічної освіти на поведінку та світогляд дітей і молоді. Наприклад, роботи таких авторів, як Джон Хейнес та Рейчел Карсон [10], зосереджуються на важливості інтеграції екологічних знань у шкільні програми та їх практичному застосуванні у повсякденному житті. Їхні дослідження демонструють, що систематичне викладання екології сприяє формуванню відповідального ставлення до природи. Дослідження доктора Інґрід Мула та професора Данієлла Тілбері присвячені підготовці вчителів для підтримки зеленої трансформації та сталого розвитку [1].

Різні науково-популярні журнали та онлайн-видання, такі як “National Geographic” [2] та “Scientific American” [3], регулярно публікують статті про важливість екологічної освіти та нові методи енергозбереження. Вони доступно пояснюють складні наукові концепції та їх значення для повсякденного життя, що сприяє підвищенню обізнаності серед широкої аудиторії.

В Україні регулярно проводяться різноманітні конференції, які об'єднують фахівців, дослідників, викладачів та студентів для обговорення актуальних питань і розробки нових стратегій. На кафедрі інженерії та технологій виробництва Українського державного університету імені Михайла Драгоманова щорічно проходить Всеукраїнська науково-практична конференція “Енергоефективність: наука, технологія, застосування”, де науковці обговорюють проблеми та перспективи використання енергоефективних технологій, відновлюваних джерел енергії, електро- і біоенергетичних ресурсів, тепла землі і теплопостачання приватних та громадських будівель і споруд за рахунок енергії відновлювальних джерел, а також технології та досвід реалізації заходів для енергоощадного використання доступних енергоресурсів і обмінюються досвідом у цій сфері [6].

У листопаді 2023 р. на базі Державного університету “Житомирська політехніка” у змішаному форматі відбулася Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти та молодих учених “Екологічна безпека та раціональне природокористування”, в якій взяли провідні заклади вищої освіти та наукові установи, що проводять наукову діяльність в галузі охорони довкілля та раціонального використання ресурсів [6].

Дослідження учених часто фокусуються на методах впровадження екологічної освіти в навчальні програми, впливі освітніх ініціатив на формування екологічної свідомості у молоді, а також на ефективності різних педагогічних підходів. Українські вчені досліджують нові технології для зменшення споживання енергії, впровадження енергозберігальних рішень у різних сферах (житлових, промислових, освітніх установах), а також аналізують економічні та екологічні вигоди від застосування таких технологій. Т. Годецька вивчає інновацізацію екологічної освіти у цифровому вимірі [7]; дослідження В. Боголюбова присвячені екологічній освіті у школярів середньої та старшої школи [4]; М. Корець фокусує увагу на формуванні культури енергозбереження у майбутніх вчителів [8].

Аналіз публікацій дає змогу краще зрозуміти, як наукові дослідження впливають на реальні зміни в екологічній та енергетичній сферах, а також виявити напрями їх подальшого розвитку і вдосконалення.

Метою статті є оцінка і поліпшення методів екологічної освіти та енергозбереження для формування у майбутніх поколінь свідомого і відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Екологічна освіта та енергозбереження стають все важливішими у навчальних програмах по всьому світу. Екологічна освіта у загальноосвітніх школах України охоплює широкий спектр тем і методів навчання, починаючи з молодших класів. У 1–2-х класах діти знайомляться з простими поняттями про природу і правилами поведінки в природному середовищі. З 3-го класу вони вивчають екосистеми, рослини, тварини та їх взаємодію. У середніх класах (6–9-й класи) досліджують вплив людської діяльності на навколишнє середовище.

У старших класах загальноосвітніх шкіл України (10–11-ті класи) курс екології надає учням можливість поглиблено вивчати екологічні проблеми та концепції. Цей курс розглядає різні аспекти екології, які допомагають сформувати у підлітків більш комплексне розуміння взаємодії між людиною і навколишнім середовищем. Загальна мета курсу: формування завершальних елементів екологічної культури старшокласників, навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на бережливому став-

ленні до природи як унікального природного ресурсу. Курс екології у старших класах забезпечує учнів знаннями і навичками, які потрібні для розуміння і розв'язання сучасних екологічних проблем. Це не лише теоретичні знання, але й практичні навички, які допомагають формувати у молоді свідоме ставлення до навколишнього середовища і активну участь у його захисті [9].

В університетах України пропонуються різні спеціалізації та курси, що готують студентів до професійної діяльності у сфері екології та енергозбереження. Наприклад, Національний університет "Львівська політехніка" пропонує спеціалізацію, яка включає лабораторні роботи, польові дослідження та стажування в екологічних організаціях, а Київський національний університет будівництва і архітектури – проєкти із впровадження енергоефективних рішень у будівництві.

Громадські організації також активно впроваджують екологічну освіту через різноманітні проєкти, що включають освітні та практичні аспекти. Існують екологічні клуби і програми для молоді, такі як "Екологічна ліга" та "Грінпіс Україна", що організовують клуби, де діти можуть брати участь в екологічних ініціативах.

Реалізуються проєкти, спрямовані на впровадження енергозберезувальних технологій у закладах освіти. Наприклад, проєкт "Енергоефективна школа" забезпечує новими технологіями для моніторингу і зменшення споживання енергії.

Відбувається пропаганда екологічних знань через конкурси, освітні заходи та публікації у медіа, таких як конкурс "Еко-проєкт року" Він заохочує учнів і студентів до розробки інноваційних рішень у сфері екології та енергозбереження.

Ефективне впровадження екологічної освіти та практик енергозбереження в освітній процес вимагає використання різноманітних методик та підходів, що допомагають учням краще засвоїти матеріал та послуговуватися отриманими знаннями на практиці.

Розглянемо насамперед інтерактивні методи навчання. До них належать: проєктне навчання, екологічні ігри та симуляції, рольові моделі та тренінги.

Під час проєктного навчання учні працюють над реальними екологічними проєктами, що допомагає їм застосовувати теоретичні знання на практиці. Це можуть бути проєкти з моніторингу стану місцевих водних ресурсів, створення екологічних стежок, проведення кампаній зі зменшення відходів тощо.

Використання ігрових методик допомагає учням краще зрозуміти екологічні процеси та проблеми. Наприклад, симуляційні ігри, де вони керують вигаданими містами, допомагають їм зро-

зуміти важливість збалансованого використання ресурсів та вплив екологічних рішень на довкілля.

Під час рольових ігор учні можуть виконувати ролі екологів, урядовців, представників громадських організацій тощо. Це допомагає їм краще зрозуміти різні перспективи та взаємодії у сфері екологічної політики.

Практичні заняття та польові дослідження відіграють важливу роль у формуванні свідомого підходу до екологічної освіти та енергозбереження. Учні проводять дослідження у лабораторних умовах, аналізуючи проби води, ґрунту, повітря тощо. Це дозволяє їм навчитися використовувати наукові методи для вивчення стану довкілля. Вивчення природи безпосередньо на місцевості також допомагає зрозуміти взаємодію екосистем та вплив людської діяльності на довкілля. Вони можуть спостерігати за природними явищами, збирати дані й аналізувати результати. Участь у заходах, таких як прибирання територій, висадка дерев або відновлення екосистем, дає учням можливість зробити внесок у поліпшення стану довкілля та зрозуміти важливість екологічних дій.

Сучасна екологічна освіта неможлива без використання сучасних технологій таких як:

- Інтерактивні карти та геоінформаційні системи. Учні використовують інтерактивні карти для вивчення екологічних проблем у своїх регіонах та аналізу даних про стан довкілля. Це допомагає візуалізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення.

- Мультимедійні ресурси. Відеоматеріали, презентації та інтерактивні симуляції допомагають учням краще засвоїти складні екологічні концепції та побачити реальні приклади впливу людської діяльності на довкілля.

- Віртуальні лабораторії, які дають учням змогу проводити експерименти у віртуальному середовищі, що є особливо корисним у випадках, коли неможливо організувати реальні лабораторні роботи.

Важливо проводити регулярний моніторинг результатів освітніх програм, що допомагає визначити їх ефективність. Це включає опитування учнів, аналіз їхніх знань та навичок, а також оцінку впроваджених екологічних проєктів. Отримання зворотного зв'язку від учнів, вчителів та батьків дозволяє вдосконалювати програми й адаптувати їх до потреб та інтересів учнів.

Також спільні проєкти та дослідження з науковими установами та громадськими організаціями сприяють підвищенню рівня знань учнів та їх залученню до реальних екологічних ініціатив.

Екологічні теми можуть бути інтегровані у різні предмети, такі як біологія, географія, фізика, хімія та навіть математика. Наприклад, у курсі біології

учні можуть вивчати екосистеми, а на уроках фізики – енергоефективні технології.

Учні можуть працювати над міждисциплінарними проєктами, що включають екологічні аспекти. Наприклад, проєкт з вивчення впливу забруднення повітря на здоров'я людей може об'єднувати знання з біології, хімії та соціальних наук.

Використання різноманітних методик та практик у навчанні екології та енергозбереження допомагає формувати свідомий підхід у майбутніх покоління до використання природних ресурсів та охорони довкілля. Інтерактивні методи навчання, практичні заняття, використання сучасних технологій та інтеграція екологічних тем у навчальні предмети сприяють глибшому розумінню учнями важливості екологічних питань та допомагають їм розвивати навички, необхідні для розв'язання сучасних екологічних проблем.

Роль державної політики та освітніх ініціатив є ключовою у формуванні екологічної свідомості та впровадженні практик енергозбереження в освітніх установах. Державна політика спрямована на створення нормативно-правової бази та підтримку програм, що сприяють розвитку екологічної освіти. Освітні ініціативи, зокрема інтеграція екологічних курсів у шкільну програму, є важливими для формування екологічної свідомості з раннього віку. Урядові програми з модернізації закладів освіти та впровадження енергозберігаючих технологій відіграють важливу роль у забезпеченні належних умов для екологічного виховання.

Партнерство між державними органами, школами, підприємствами та громадськими організаціями сприяє ефективному впровадженню екологічних програм. Наприклад, програми з енергоефективності, що підтримуються урядом, можуть включати співпрацю з місцевими підприємствами для забезпечення закладів освіти сучасними енергозберігаючими технологіями. Державні гранти та фінансування надаються для реалізації екологічних проєктів, що дозволяє школам впроваджувати новітні технології та методи навчання.

Освітні ініціативи громадських організацій також відіграють важливу роль у поширенні екологічних знань. Вони організують освітні кампанії, тренінги та конкурси, що підвищують обізнаність учнів та сприяють їхній активній участі в екологічних проєктах. Громадські організації часто співпрацюють з державними установами, забезпечуючи комплексний підхід до екологічного виховання.

Інформаційна підтримка держави, включаючи публікації, освітні матеріали та медіа-кампанії, сприяє поширенню знань про важливість енергозбереження та охорони довкілля. Державні політики та стратегії, такі як Національна стратегія з енергозбереження або програми зі сталого розвитку, спрямовані на довгострокове планування та

впровадження екологічних практик на всіх рівнях освіти.

Висновки. Впровадження запропонованих заходів дозволить сформувати у молоді свідоме ставлення до довкілля, розвинути навички енергозбереження та відповідального використання ресурсів. Це сприятиме створенню більш стійкого та екологічно безпечного майбутнього для наступних поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mulà I. & Tilbury D. Teacher education for the green transition and sustainable development, EENEE analytical report. 2023. DOI: 10.2766/144189. URL : <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/17ee0858-c79a-11ed-a05c-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 01.08.2024).

2. National Geographic Channel. *Вікіпедія: веб-сайт*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/National_Geographic_Channel (дата звернення: 01.08.2024).

3. Scientific American *Вікіпедія: веб-сайт*. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Scientific_American (дата звернення: 01.08.2024).

4. Актуальність дослідження рівня екологічної освіти в школярів визначення розміру вибірки для опитування. *Збірник матеріалів доповідей учасників X Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених “Екологія – філософія існування людства”* 24–25 квітня 2024. URL : [phttps://nubip.edu.ua/sites/default/files/u341/zbimik_filosofiya_2024.pdf#page=283](https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u341/zbimik_filosofiya_2024.pdf#page=283) (дата звернення: 01.08.2024).

5. Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти та молодих учених “Екологічна безпека та раціональне природокористування”. URL: <https://news.ztu.edu.ua/2023/11/vseukrayinska-naukova-konferentsiya-zdobuvachiv-vyshchoi-osvity-ta-molodyh-uchenih-ekologichna-bezpeka-ta-ratsionalne-prirodokorystuvannya-2/> (дата звернення: 01.08.2024).

6. Всеукраїнська науково-практична конференція “Енергоефективність: наука, технологія, застосування”. URL: <https://ftd.edu.ua/science-ftd/confrence-ftd/science-ftd/coferenc-energo> (дата звернення: 01.08.2024).

7. Годецька Т. Інновацізація екологічної освіти у цифровому вимірі. *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*. 2024. № 24. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/AHS_of_EduSci-RB-19-2024.pdf#page=25 (дата звернення: 01.08.2024).

8. Корець М.С. Формування культури енергозбереження у майбутніх вчителів у повоєнний час URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38268/Korets.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.08.2024).

9. Навчальна програма для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів “Рівень стандарту, академічний рівень”. *Освіта. UA: веб-сайт*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-kl-as/eko-st-ak.pdf> (дата звернення: 01.08.2024).

10. Рейчел Карсон. *Вікіпедія: веб-сайт*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%BB_%D0%9A%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD (дата звернення: 01.08.2024).

REFERENCES

1. Mulà, I. & Tilbury, D. (2023). Teacher education for the green transition and sustainable development, EENEE

analytical report. DOI: 10.2766/144189. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/17ee0858-c79a-11ed-a05c-01aa75ed71a1/language-en> (Accessed 01 Aug. 2024). [in English].

2. National Geographic Channel. Wikipedia: veb-sait [National Geographic Channel. Wikipedia: website]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/National_Geographic_Channel (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

3. Scientific American Wikipedia: veb-sait [Scientific American. Wikipedia: veb-sait]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Scientific_American (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

4. Aktualnist doslidzhennia rivnia ekolohichnoi osvity v shkoliariv vyznachennia rozmiru vybirky dlia opytuvannia [The relevance of researching the level of environmental education in schoolchildren determining the sample size for the survey]. Collection of reports of the participants of the X International Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates and Young Scientists "Ecology – Philosophy of Human Existence" April 24–25, 2024. Available at: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u341/zbirnik_filosofiy_a_2024.pdf#page=283 (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

5. Vseukrainska naukova konferentsiia zdobuvachiv vyshchoi osvity ta molodykh uchenykh "Ekolohichna bezpeka ta ratsionalne pryrodokorystuvannia" [All-Ukrainian Scientific Conference of Higher Education Applicants and Young Scientists "Environmental Safety and Rational Environmental Management"]. Available at: <https://news.ztu.edu.ua/2023/11/vseukrayinska-naukova-konferentsiya-zdobuvachiv-vyshchoi-osvity-ta-molodyh-uchenykh-ekologichna-bezpeka-ta-ratsionalne-pryrodokorystuvannia-2/> (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

6. Vseukrainska naukovopraktychna konferentsiia "Enerhoefektyvnist: nauka, tekhnolohiia, zastosuvannia" [All-Ukrainian scientific and practical conference "Energy efficiency: science, technology, application"]. Available at: <https://ftd.udu.edu.ua/science-ftd/conference-ftd/science-ftd/coferec-energo> (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

7. Godetska, T. (2024). Innovatyziatsiia ekolohichnoi osvity u tsyfrovomu vymiri ["Innovating environmental education in the digital dimension" Analytical Bulletin in the field of education and science]. Available at: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/AHS_of_EduSci-RB-19-2024.pdf#page=25 (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

8. Korets, M.S. (2024). Formuvannia kultury enerhozbezhezhennia u maibutnikh vchyteliv u povoiennyi chas [Formation of energy saving culture in future teachers in the postwar period]. Available at: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/38268/Korets.pdf?sequence=1> (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

9. Navchalna prohrama dlia 11 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv "Riven standartu, akademichniy riven" [The curriculum for the 11th grade of secondary schools "Standard level, academic level"]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/eko-st-ak.pdf> (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

10. Reichel Karson. Wikipedia: veb-sait. [Rachel Carson. Wikipedia: website]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%BB_%D0%9A%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD (Accessed 01 Aug. 2024). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.08.2024

"Природа – це вічне життя, становлення і рух. Природа не визнає жартів, вона завжди серйозна, завжди сувора, вона завжди права, помилки ж і омани виходять від людей. Природа творець всіх творців".

*Йоганн Вольфганг фон Гете
німецький поет, драматург*

"Ми всі несемося вдалину на одній і тій же планеті – ми екіпаж одного корабля".

*Антуан де Сент-Екзюпері
французький письменник*

"Коли тепер згадуєш деякі хвилини, вони, цілком природно, здаються найголовнішими, найціннішими в житті, але ж свого часу вони такими не здавалися".

*Кадзуо Ішігуро
британський письменник*

"Ти не можеш змінити напрямок вітру, але завжди можеш підняти вітрила, щоб досягти своєї мети."

*Оскар Уайльд
ірландський поет, драматург*

Наталія Орлова, кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри професійної освіти, дизайну
та безпеки життєдіяльності

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Тетяна Борисова, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти, дизайну та безпеки життєдіяльності
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ВИКОРИСТАННЯ КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЄКТУВАННІ АРТ-ОБ'ЄКТІВ

У статті досліджено та узагальнено креативні технології проектування арт-об'єктів. Встановлено, що створення таких об'єктів базується не лише на знаннях композиції, але й на розумінні особливостей роботи сучасного промислового обладнання, яке використовується для їхнього виготовлення. Виявлено, що застосування інноваційних технічних засобів вимагає навичок роботи зі спеціальними графічними комп'ютерними програмами та розуміння фізичних і художньо-естетичних властивостей матеріалів. Зазначено, що проблема цифрової дизайн-освіти полягає у недостатній увазі педагогічної спільноти до визнання дизайнерських здібностей студентів у сфері візуального дизайну.

Ключові слова: арт-об'єкт; креативні технології проектування; візуальний дизайн; композиція; цифрова дизайн-освіта.

Літ. 6.

Nataliia Orlova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,

Senior Lecturer of the Professional Education, Design and Life Safety Department,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Tetiana Borysova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,

Associate Professor of the Professional Education, Design and Life Safety Department,
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

USE OF CREATIVE TECHNOLOGIES IN THE DESIGN OF ART OBJECTS

The article explores and summarizes creative technologies for designing art objects. It has been established that the creation of such objects is based not only on knowledge of composition but also on an understanding of the peculiarities of modern industrial equipment used for their production. It has been found that the use of innovative technical tools requires skills in working with special graphic computer programs and an understanding of the physical and artistic and aesthetic properties of materials. It is noted that the problem of digital design education also lies in the lack of attention of the pedagogical community to the recognition of students' design abilities in the field of visual design. The importance and specificity of forming the professional competence of students of higher educational institutions in multimedia design is emphasized, in particular, focusing on the development of students' ability to creatively present information through the integration of design, video, audio, animation, as well as computer and electronic graphics.

The research characterizes the concepts of "art design" and "digital art" and reveals the criteria that influence human perception of compositions of art objects in the general context of the subject-spatial environment. It is noted that creative compositions can be classified: by compositional structure, constituent elements, artistic and figurative direction, the nature of interaction with a person, materials and by function.

The stages of creating art objects are analyzed: the stage of analyzing the works of predecessors; the stage of developing a conceptual solution; the stage of developing the author's sketches; the stage of production (creating computer models of art objects, writing control programs for equipment, manufacturing details of the creative composition in the material, decorating elements, final presentation).

Keywords: art object; creative design technologies; visual design; composition; digital design education.

Постановка проблеми. У добу цифровізації всіх аспектів людської діяльності візуальна культура мультимедіа інтегрується з технологіями дизайну, розширюючи комунікативний простір різних напрямів креативної індустрії. Арт-об'єкти стали проявом арт-дизайну, який відкриває нові можливості для творчих експериментів і пошуку нових засобів художньої вираз-

ності в різних техніках і матеріалах. Окрім авторських концепцій, що реалізуються через пошук нових форм, роботу з фактурою, рельєфом, кольором і поєднанням матеріалів, важливим залишається питання проектування арт-об'єктів. Розвиток технологій уможливує створення складних творів, які стають композиційними центрами в просторі. Проектування арт-об'єктів візуальної культури відбувається

за допомогою технологій мультимедійного дизайну, які наразі швидко зміцнюють свої позиції у світовому інформаційному просторі.

Окрім створення арт-об'єктів матеріально-художньої культури як форм для тиражування, сучасне покоління студентів відчуває зростаючу потребу в арт-об'єктах візуальної культури, які створюються за допомогою візуального дизайну. Особливо інтенсивно розвивається мистецтво медіа-арту, яке орієнтується на створення та демонстрацію арт-об'єктів за допомогою сучасних комунікативних та інформаційних технологій.

Виникає потреба в обґрунтуванні інноваційного напрямку віртуального проєктування у сфері візуальної культури, що розвивається завдяки артефактам візуального дизайну. Естетика творів кібернетичного (комп'ютерного, цифрового) мистецтва пов'язана з основними властивостями цифрових технологій, такими як нелінійність і морфінг, що дає можливість митцям створювати віртуальну (ілюзорну) квазіреальність і використовувати симулякри (образи неіснуючої реальності). Ці властивості сприяють легкому оперуванню мультимедійністю, тобто різними формами інформації: візуальними, текстовими, звуковими і тактильними, що загалом підвищує естетичний рівень і емоційне сприйняття у порівнянні з традиційними видами мистецтва. На екрані дисплея створюються композиції з ліній, об'ємних елементів, візерунків, кольорових плям, крапок, які друкуються у вигляді двовимірних або тривимірних зображень на принтері або передаються через телекомунікаційні мережі [3].

Проблема цифрової дизайн-освіти полягає у тому, що педагогічною спільнотою недостатньо враховується творчий потенціал студентів у сфері візуального дизайну. Виникає суперечність між освітньо-професійними потребами майбутніх дизайнерів у використанні особистісно-значущих технологій і їх програмного забезпечення для художнього, інженерного та комп'ютерного проєктування, з одного боку, і недостатнім навчально-методичним забезпеченням таких освітніх потреб у рамках компонентів, пов'язаних із візуальним дизайном, з іншого.

Недостатня кількість аналітичних досліджень щодо впровадження креативних технологій у процес створення арт-об'єктів, а також обмежений обсяг матеріалу з систематизації світового досвіду в цій галузі підкреслюють актуальність пропонованої розвідки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Український науковець О. Бойчук [1] дослідив виникнення арт-дизайну і висвітлив основні напрями створення сучасних арт-об'єктів. Він зазначив, що витоки арт-дизайну лежать в експериментах дадаїстів початку ХХ ст. (М. Дюшан, М. Рей), які про-

довжилися в мистецтві інсталяції (С. Далі, Г. Мур та ін.) і творчості майстрів кінетичного мистецтва (О. Колдер, Ж. Тенглі та ін.). О. Ковалевська підтримала цю концепцію, простеживши витоки арт-дизайну не лише в дадаїзмі, а й у стилях ар-деко та поп-арт [2]. Нові методи художньої творчості почали активно використовуватися майстрами арт-дизайну, що проявилось у різноманітті напрямів цього явища: кінетичне мистецтво, мультимедійне мистецтво, інсталяції (хепенінги, перформанси), ленд-арт, ресайклінг, апсайклінг тощо.

При створенні арт-дизайну ключовим стає питання взаємодії мистецтва і дизайну, естетики та функціональності. Ця проблематика була розглянута в роботах В. Аронова, В. Глазичева, С. Хан-Магомедова та інших. Питання сучасного арт-дизайну також висвітлено у статті К. Костеріної [2]. Досліджуючи вплив художніх практик на сфері соціального життя, авторка зазначила, що сучасний арт-дизайн відкриває нові можливості для поєднання традиційних форм художньої діяльності з різноманітними технічними інноваціями.

Цифрове мистецтво становить нову проблемну сферу для сучасної науки. Більшість спроб філософського та художньо-естетичного осмислення цього феномена було здійснено зарубіжними фахівцями. Найбільш вагомими з них: Б. Вендс, Д. Лопес, Ф. Поппер, К. Чан та інші [3]. Серед небагатьох публікацій у галузі цифрового мистецтва варто виділити роботи американських дослідників Н. Чепмена та Дж. Чепмена.

Метою статті є узагальнення креативних технологій проєктування арт-об'єктів та опис їх використання у процесі навчання майбутніх фахівців з дизайну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для глибокого аналізу та систематизації світового досвіду у створенні арт-об'єктів необхідно звернути увагу на арт-дизайн, в межах якого й створюються ці мистецькі твори. Початок арт-дизайну як окремого напрямку творчості датується 60-ми рр. ХХ ст., коли відбувалися зміни парадигм та перехід до епохи постмодернізму. Ця трансформація була результатом змін у світоглядних цінностях суспільства, де суб'єктивний фактор набув особливого значення. На перший план вийшли індивідуальність, своєрідність, оригінальність та прагнення до унікальності.

За визначенням О. Ковалевської, ключовими рисами арт-дизайну є: несподівані поєднання кольору та світла; зміна пропорцій; поєднання різних стилів в одному об'єкті; створення нестандартних образів; висока якість виконання; увага до деталей композиції; іронія, кітч; унікальність арт-об'єктів [2]. Арт-дизайн становить синтез мистецтва та дизайну, де концептуальна складова переважає над утилітарним значенням об'єкта. Твори арт-дизайну

відображають авторські мистецькі ідеї, поєднуючи в собі естетичну виразність, художній задум і певну функціональність.

Цифрове мистецтво є напрямом у медіамистецтві, де художні твори створюються та презентуються за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних або медіатехнологій, результатом чого стають мистецькі роботи у цифровій формі. Це мистецтво одночасно існує в межах як художньої, так і технологічної сфер. Відповідно, понятійний апарат цього виду мистецтва поділяється на дві групи. Перша група, що належить до художньої сфери, включає терміни, які прийшли з образотворчого мистецтва, такі як стиль, простір, середовище, композиція, пропорції, пластика, ритм, колір, світло, контраст, нюанс, фактура. Друга група, технічна, походить із галузі техніки і технологій. Медіамистецтво, або медіарт використовує як художнє поле сучасні комунікативні технології – Інтернет і будь-який інший вид і формат передачі сигналу по дротах або через ефір [4].

Дослідження світового досвіду створення арт-об'єктів дало підставу зазначити, що творчі композиції можна класифікувати за:

- композиційною будовою: фронтальні, об'ємні, глибинно-просторові;

- складовими елементами: модульні, подібні, різномірні;

- художньо-образним спрямуванням: абстрактні, асоціативні, натуралістичні (зображальні);

- характером взаємодії з людиною: інтерактивні (твори, форма або зображення яких на поверхні об'єкта змінюється під впливом дій людини або зовнішніх факторів, такі як мультимедійні та кінетичні скульптури), статичні (композиції, зовнішній вигляд і структура яких залишаються незмінними під впливом зовнішніх факторів);

- матеріалами: дерев'яні, полімерні, металеві, скляні, дзеркальні, з тканиною тощо або комбіновані (поєднання в одній роботі кількох матеріалів);

- функцією: створення композиційних акцентів або доміант у середовищі, виділення окремих зон у просторі, створення особливої художньо-образної системи в середовищі [2].

Варто підкреслити, що складність і якість арт-об'єктів залежать не лише від гармонійної композиції, але й від роботи з матеріалами. Водночас сприйняття таких об'єктів визначається їх образно-стилістичною відповідністю середовищу та використаними композиційними прийомами розташування у просторі.

Аналіз численних прикладів інтеграції арт-об'єктів у загальний контекст предметно-просторового середовища уможливив виявити критерії, що впливають на сприйняття цих композицій людиною:

- образно-стилістична відповідність арт-об'єкта

загальному оформленню середовища, створення цілісного та гармонійного простору;

- композиційне розташування об'єктів у предметно-просторовому середовищі, яке визначається авторською концепцією, архітектурно-планувальними та об'ємно-просторовими характеристиками середовища.

У процесі формування образно-стилістичної відповідності арт-об'єкта загальному оформленню середовища виникає питання про нюансність або контрастність творчої композиції у відношенні до простору. Нюанс або контраст арт-об'єкта досягається через співвідношення форм, масштабів і матеріалів художньої композиції з рішенням загального простору.

Створення арт-об'єктів передбачає дотримання певних етапів:

1. Етап аналізу робіт попередників включає дослідження наявних арт-об'єктів, створених з різних матеріалів. У процесі вивчення аналогів важливо звернути увагу на такі аспекти: композицію роботи, характерні особливості обробки поверхонь, вузлові з'єднання елементів, фактуру матеріалів, поєднання різних матеріалів, а також пластику поверхонь.

2. Етап розроблення концептуального рішення ґрунтується на реалізації творчого задуму художника, виявленні певної проблематики або визначенні конкретних завдань при організації предметно-просторового середовища. Концепція роботи є своєрідною пропозицією для розв'язання цієї проблеми шляхом формування відповідного образу та передачі авторського бачення.

3. Етап розроблення авторських ескізів полягає у пошуку способів втілення концептуального задуму. У сучасній проєктній практиці цей етап реалізується за допомогою ручної графіки, колажів і використання комп'ютерних технологій.

4. Етап виготовлення є найскладнішим у процесі створення арт-об'єкта, оскільки під час втілення творчого задуму в матеріалі потрібно не тільки володіти знаннями про композицію, але й враховувати всі особливості матеріалів, з яких планується виготовити твір. У сучасній мистецькій практиці дедалі частіше використовують промислове обладнання з числовим програмним управлінням для виготовлення деталей арт-об'єктів. Однак для застосування цього методу виготовлення елементів арт-об'єкта необхідно пройти певні ступені, а саме:

- створення комп'ютерних моделей арт-об'єктів. Для цього виникає необхідність підготовки макета в графічних програмах для роботи з векторною графікою (наприклад, CorelDraw, Illustrator, AutoCAD тощо) або для 3D моделювання (таких як Rhinoceros, 3ds Max, SketchUp, SolidWorks, ZBrush та інші). Векторна графіка використовується для вирізання площинних форм, тоді як для виготов-

лення об'ємних елементів необхідне 3D моделювання, яке враховує розміри, кривизну форми, рельєфність поверхні та фактуру;

– написання керувальних програм для обладнання;

– виготовлення деталей творчої композиції з матеріалу. Цей етап включає створення окремих елементів або, за потреби, всього арт-об'єкта;

– декоративне оздоблення елементів, яке здійснюється відповідно до матеріалу, з якого виготовлено об'єкт. Для деревини можливі техніки маркетрі, інтарсії, інкрустації, обробки гарячим піском, тонування, випалювання тощо. Якщо арт-об'єкт виготовляється з металу, можливе застосування гальванопластики, гравірування, чеканки, кування. Для скла використовуються техніки обробки піском, хімічне травлення, фюзінг, бевелінг, дуття, вітражні техніки, розпис тощо;

– завершальним етапом створення арт-об'єкта є оформлення роботи, що включає додавання штучного освітлення або акцентних елементів з інших матеріалів, а також збирання готових сегментів [6].

У цифровому суспільстві виникла потреба у впровадженні освітнього компонента з креативних технологій у професійну підготовку майбутніх дизайнерів. Основна увага цього компонента має бути зосереджена на розвитку здатності студентів подавати інформацію у креативних та стимулюючих формах через інтеграцію технологій дизайну, відео, аудіо, анімації, а також проєктування за допомогою комп'ютерної та електронної графіки.

Особливі принципи візуального дизайну включають шкалу (принцип масштабу), візуальну ієрархію (фокусування уваги на всіх елементах дизайну на сторінці), баланс (рівновага, що гармонізує всі елементи дизайну), контраст (допомагає швидко розділити візуальну інформацію і виділити найважливіше), а також принципи гештальту (підсвідоме розташування елементів у єдину систему для створення цілісного враження: близькість, подібність, завершеність, безперервність і фігура-фон) [5].

Формування у студентів компетентностей в області художньо-графічного дизайну (настільного художнього дизайну) є першим етапом їхнього освоєння візуального дизайну. Другий етап – розвиток компетентностей у комп'ютерно-графічному дизайні інтерфейсів для користувачів (включаючи електронну графіку). Третій етап передбачає формування навичок у сфері інженерно-графічного проєктування для застосування в технологіях різних галузей виробництва.

Висновки. Впровадження промислового обладнання та креативних технологій у процес створення арт-об'єктів може суперечити концепції ручного виготовлення творів арт-дизайну, але без професій

ної підготовки та оригінального художнього задуму жодне індустриальне обладнання не здатне створити унікальний арт-об'єкт. Під час створення художнього твору автор обирає ті інструменти, які є найбільш доцільними для кожного окремого проєкту, дозволяючи втілити творчий задум. Сучасні технології цифрового мистецтва як форма технологічного прогресу в інформаційному суспільстві відкривають принципово новий рівень інтерактивної взаємодії людини з комп'ютером.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук О.В. Простір дизайну. Харків : Нове слово, 2013. 368 с.

2. Брижаченко Н. Сучасні інтер'єрні арт-об'єкти: класифікація та особливості створення. *Наукові записки. Серія: Мистецтвознавство*. 2019. № 2. Вип. 41. С. 120–126.

3. Бровченко А.І., Тименко В.П. Інформаційні технології візуалізації у дизайні. *Digital transformations in culture : scientific monograph*. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2023. С. 142–162.

4. Основні поняття цифрового мистецтва 2018. Естетика у сучасному світі. URL: <http://estetica.etica.in.ua/osnovni-ponyattya-tsifrovogo-mistetstva-2018/> (дата звернення: 14.08.2024).

5. Основні принципи візуального дизайну. URL: <https://luxnet.io/uk/blog/basic-principles-of-visual-design> (дата звернення: 14.08.2024).

6. Тименко В.П. Педагогічний дизайн. Практична обдарованість. Естетична обдарованість. *Енциклопедія освіти* : 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1148 с.

REFERENCES

1. Boichuk, O.V. (2013). *Prostir dyzainu* [Design space]. Kharkiv, 368 p. [in Ukrainian].

2. Bryzhachenko, N. (2019). *Suchasni interierni art-obiekty: klasyfikatsiia ta osoblyvosti stvorennia* [Modern interior art objects: classification and features of creation]. *Proceedings. Series: Art history*. Vol. 2 (41). pp. 120–126. [in Ukrainian].

3. Brovchenko, A.I. & Tymenko, V.P. (2023). *Informatsiini tekhnologii vizualizatsii u dyzaini* [Information technologies of visualization in design]. *Digital transformations in culture : scientific monograph*. Riga, Latvia, pp. 142–162. [in Ukrainian].

4. *Osnovni poniattia tsyfrovoho mystetstva* 2018. *Estetyka u suchasnomu sviti* [Basic concepts of digital art 2018. Aesthetics in the modern world]. Available at: <http://estetica.etica.in.ua/osnovni-ponyattya-tsifrovogo-mistetstva-2018/> (Accessed 14 Aug. 2024). [in Ukrainian].

5. *Osnovni pryntsypy vizualnoho dyzainu* [Basic principles of visual design]. Available at: <https://luxnet.io/uk/blog/basic-principles-of-visual-design> (Accessed 14 Aug. 2024). [in Ukrainian].

6. Tymenko, V.P. (2021). *Pedahohichniy dyzain. Praktychna obdarovanist. Estetychna obdarovanist* [Pedagogical design. Practical giftedness. Aesthetic giftedness]. *Encyclopedia of education*: 2nd ed. Kyiv, 1148 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024

Олена Муращенко, кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри початкової освіти,
ВСП “Економіко-правничий фаховий коледж
Запорізького національного університету”

СТРУКТУРА ПРАВОСВІДОМОСТІ

У статті визначено й схарактеризовано структуру правосвідомості, яка охоплює правову ідеологію, правову психологію, правові переконання та правові настанови. Встановлено взаємодію цих елементів у процесі формування загального уявлення про право, їх вплив на суспільні відносини та правову поведінку. З'ясовано, що правова ідеологія забезпечує теоретичне розуміння права; правова психологія відображає ставлення до правових норм; правові переконання зосереджені на правових цінностях та ідеалах, а правові настанови сприяють формуванню ставлення людини до юридичної поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи.

Ключові слова: структура правосвідомості; правова ідеологія; правова психологія; правові переконання; правові настанови.

Таб. 1. Літ. 15.

Olena Murashchenko, Ph.D. (Pedagogy),
Lecturer of the Primary Education Department,
Separate Structural Division of the Economics and Law Vocational College at
Zaporizhzhia National University

STRUCTURE OF LEGAL CONSCIOUSNESS

The article offers an in-depth definition and thorough analysis of the structure of legal consciousness, delineating its four essential components: legal ideology, legal psychology, legal beliefs, and legal attitudes. It investigates how these elements interact with each other and contribute to shaping an individual's holistic understanding of the law. The article further explores how these components impact social relationships and influence legal behavior.

Legal ideology is described as providing a theoretical framework for interpreting the law, incorporating overarching principles, theories, and conceptualizations that create a systematic perspective on legal norms and their implementation. This component serves as the foundation for understanding and applying legal principles in a structured manner.

Legal psychology, in contrast, examines how personal attitudes and emotional responses towards legal norms affect one's interaction with legal processes and their perception of justice. This aspect highlights the role of emotional and psychological factors of influence how individuals engage with and respond to legal matters.

Legal beliefs are concerned with the values and ideals that shape an individual's views on legality and morality. These beliefs address how concepts such as justice, equality, and fairness impact legal understanding and behavior, guiding an individual's moral and ethical stance towards legal norms.

Legal attitudes are defined as internal orientations that determine an individual's readiness to act in accordance with legal norms and principles. These attitudes influence how individuals approach legal behavior and their perspectives on the development and reform of the legal system.

The article emphasizes the significance of understanding the interplay between these components to form a coherent and comprehensive view of legal consciousness. Such an understanding is essential for a deeper appreciation of how legal consciousness functions within society and its implications for the practical application of legal norms. By examining these relationships, the article contributes valuable insights into the dynamics of legal consciousness and its role in shaping both individual behavior and societal legal frameworks.

Keywords: structure of legal consciousness; legal ideology; legal psychology; legal beliefs; legal attitudes.

Постановка проблеми. Актуальність цього питання зумовлена тим, що правосвідомість є складним структурним утворенням, яке характеризується послідовним розкриттям її елементів, логічно та функціонально пов'язаних між собою. Своєю чергою, тлумачення структури правосвідомості сприяє глибшому розумінню її ролі в житті суспільства та окремого індивіда в системі соціально-нормативного регулювання. З іншого боку, постійний вплив соціокультурних, історичних, політичних та економічних

чинників на правосвідомість позначається на її структурі, забезпечує безперервний розвиток правової системи.

З огляду на сказане освіта набуває особливої значущості як один із ключових інструментів для забезпечення ефективного засвоєння правових знань та формування правових переконань, що сприяє відповідальному й усвідомленому ставленню до правових принципів.

Таким чином, дослідження структури правосвідомості є актуальним не тільки з огляду на теоре-

тичне обґрунтування, але й у контексті освітньої діяльності, яка відіграє вирішальну роль у формуванні правосвідомості майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системність правосвідомості як її фундаментальна властивість визнана в наукових колах.

Структура правосвідомості об'єднує правову ідеологію, що містить правові ідеї, знання, уявлення, поняття та концепції, та правову психологію, яка охоплює почуття й емоції, що впливають на практичне застосування правових знань і можуть проявлятися у вигляді позитивних чи негативних станів різних соціальних груп (К. Кім, В. Кутовий [9, 6], Д. Лук'янов, С. Погребняк, В. Смородинський, О. Петришин [2, 147], О. Назаренко [11, 6], О. Полякова [12, 34], А. Ратинов та ін.). Водночас складниками правосвідомості визначають правову поведінку, яка забезпечує реалізацію психологічних та ідеологічних елементів правосвідомості (К. Волинка, Т. Каткова [5, 43], В. Кутовий [9, 6], А. Луцький, О. Скакун [14, 464], О. Устименко та ін.). Різноманітність поглядів на окремі компоненти правосвідомості призводить до відсутності єдиної, узагальненої структури.

Метою статті є визначення структури правосвідомості та співвіднесення її окремих елементів з їхніми практичними функціональними завданнями, з опертям на наукові підходи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі правосвідомість розглядається як *форма суспільної свідомості* (Л. Герасіна, О. Данильян, О. Дзюбань [2], М. Кельман, О. Мурашин [6], В. Муж [10], М. Черкас [15, 174], Ю. Шемшученко та ін.), *яка відображає правову дійсність* (А. Бова, О. Жидовцева [3, 308], С. Куксенко [8, 3], О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський [2, 147], О. Скакун [14] та ін.); *ставлення окремої особи, соціальної групи або суспільства в цілому до права, законності та правопорядку* (А. Дем'яненко, Л. Макар, Т. Михайліна, О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський [2, 147], В. Радула, В. Тимошенко та ін.); *уявлення про те, що є правомірним або неправомірним, і зіставлення правової реальності з визначеними юридичною наукою правовими цінностями та ідеалами* (В. Гончаренко, Ю. Калиновський [4], С. Куксенко [8, 3], Л. Макар, В. Радула та ін.).

Деякі науковці розглядають правосвідомість як комплексний феномен, що об'єднує сукупність правових знань, почуттів, переконань і настанов, які формують цілісне уявлення про право та правову реальність (М. Кельман, О. Мурашин [6, 354], А. Колодій, С. Погребняк [2, 147], О. Скакун [14, 9], В. Тимошенко та ін.). У визначеннях окремих авторів особлива увага приділяється правовим знанням як ключовому елементу правосвідомості, що охоплює погляди, ідеї, теорії, концепції, поняття та

доктрини про закони, правові системи, судову практику, а також права і обов'язки громадян (П. Андрушко, Т. Базова, В. Гончаренко, К. Кім, В. Радула та ін.).

Водночас автори підкреслюють важливість правових почуттів, які впливають на сприйняття права та правопорядку, створюючи емоційну основу для правової поведінки. Ці почуття відіграють ключову роль у правосвідомості, оскільки формують як позитивне, так і негативне ставлення до правових норм та їх дотримання у повсякденному житті (А. Колодій, В. Копейчиков, С. Лисенков, І. Омельчук, О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський [2, 147] та ін.).

Деякі науковці виокремлюють у структурі правосвідомості правові уявлення, судження та переконання що стосуються правових цінностей, принципів і норм, які відображають особистісні позиції та поведінку у правовій сфері. Система правових переконань сприяє оцінюванню правових ситуацій та ухваленню рішень відповідно до правових норм і принципів (А. Дем'яненко, С. Куксенко [8, 3], В. Кутовий [9, 6], І. Омельчук, О. Скакун [41, 9], В. Тимошенко та ін.). Оцінне ставлення до права, його реалізації та соціально-правові ціннісні орієнтири регулюють поведінку в юридично значущих ситуаціях згідно з внутрішніми переконаннями, традиціями та нормами (О. Жидовцева [3, 308], С. Куксенко [8, 3] та ін.). Об'єктом правосвідомості є ставлення особи до правових явищ, вираження оцінок справедливості або несправедливості законів та діяльності судових і правоохоронних органів. Це ставлення відображає не лише індивідуальні погляди й переконання людей, а й загальні соціальні, культурні та політичні контексти, які впливають на сприйняття й оцінку правової реальності (М. Черкас [15, 174]).

Важливим складником правосвідомості є вольові настанови, які формують ставлення особистості до юридичної практики та визначають її ціннісну орієнтацію щодо поведінки. Ці настанови впливають на сприйняття правових норм, визначають особистісне ставлення до правових норм і стандартів та формують уявлення про перспективи й напрями розвитку правової системи (В. Муж [10], О. Петришин, С. Погребняк [2, 147], О. Скакун [14, 96], М. Цимбалюк, А. Штанько та ін.).

Водночас у сучасній науковій літературі правосвідомість розглядається як багатоаспектне суспільне явище з комплексною структурою, яка інтегрує правову ідеологію та правову психологію, відображає правову реальність (К. Волинка, Т. Каткова [5, 43], К. Кім, В. Кутовий [9, 6], Д. Лук'янов, С. Погребняк, В. Смородинський, О. Петришин [2, 147], А. Луцький, О. Назаренко [11], О. Полякова [12, 38], А. Ратинов, О. Скакун [14, 464], О. Устименко та ін.). Так, науковець О. Петришин стверджує, що правосвідо-

мість складається з трьох елементів, а саме, правової ідеології, правової психології та правової настанови [2, 147]. Т. Каткова, своєю чергою, характеризує раціональний (світоглядний), емоційний (психологічний) та поведінковий (вольовий) елементи правосвідомості [5, 43], а Н. Крестовська виокремлює раціональний, емоційний, аксіологічний та регулятивний елементи правосвідомості [7].

З огляду на результат аналізу дефініції “правосвідомість”, її структурними елементами визначаємо правову ідеологію, правову психологію, правові переконання та правові настанови. Переконані, що лише за умови комплексної єдності цих складників можна досягти високого рівня правосвідомості в суспільстві. Розглянемо особливості кожного елемента.

Отже, йдучи за О. Поляковою, *правова ідеологія* є сукупністю правових ідей, знань, уявлень, понять та концепцій, які утворюють теоретичну основу для розуміння права, забезпечують чітке уявлення про чинне законодавство та правову дійсність [12, 38]. Цей елемент, на думку О. Назаренко, містить концептуально важливі знання про право як основоположне і невід’ємне явище для функціонування суспільства, визначає його роль і значення в державній системі [11].

Поняття “ідеологія” має багатогранне значення в літературі та наукових дослідженнях, що зумовлено його історичним розвитком та широким спектром застосувань. За А. Ткачук, це поняття уперше введено до наукового обігу французьким філософом і економістом Антуаном Дестютом де Трасі на початку XIX ст. Сутність “ідеологія” тлумачилася як теоретична основа для соціальних наук, що сприяла їхній інтеграції та розвитку. Сучасні підходи визначають ідеологію як набір теоретичних уявлень, активний інструмент формування світогляду та соціальних норм, що суттєво впливає на соціальні та культурні процеси.

На думку А. Шульги, правова ідеологія є науково-теоретичним, узагальненим та систематизованим відображенням правової дійсності, яке формується внаслідок абстрактного мислення. Її зов-

нішні форми відображення об’єднують теорії права, концепції праворозуміння та правові вчення.

Правова ідеологія визначає характер правотворчих та правозастосовних процесів, інтегруючи різномірні політико-правові феномени в систему. Вона визначається цілеспрямованим філософським осмисленням права як цілісного явища з власною цінністю, що поєднує комплексну теоретичну та концептуальну основу (Д. Лук’янов, С. Погребняк, В. Смородинський, О. Петришин [2, 77], М. Цвік, О. Петришин [2] та ін.).

Правова психологія охоплює почуття та емоції, що виникають у процесі практичного застосування правових знань і можуть супроводжуватися сприятливими та несприятливими станами різних соціальних груп, зауважує О. Назаренко [11, 6].

Правова психіка, на думку деяких науковців (О. Дзьобань [2], А. Колодій, В. Копейчиков, С. Лисенков, М. Черкас [15] та ін.), демонструє практичний рівень суспільної свідомості, який формується в результаті повсякденної людської діяльності як індивідів, так і соціальних груп. Вона поєднує такі елементи, як:

- *правові почуття, настрої та переживання* – динамічні й емоційні аспекти, що відображають ставлення людей до права і правопорядку;

- *правові практичні знання, уявлення та погляди* – когнітивні компоненти, які передбачають самооцінку та здатність критично аналізувати власну поведінку у контексті відповідності законодавству;

- *правові звичаї, традиції та звички* – стійкі регулятори поведінки, що формуються у процесі соціальної взаємодії та впливають на практичне застосування правових норм [2; 15].

Психологічний вплив на формування ставлення людини до чинного законодавства є край важливим. Воно може проявлятися у формі позитивного сприйняття, що підвищує ймовірність правомірної поведінки, або негативного, яке свідчить про схильність до порушення правових норм або ігнорування законодавства (О. Дзьобань [2], Ю. Калиновський [4], М. Черкас [15] та ін.).

Таблиця 1

Ознаки психологічного впливу права на свідомість людини

№	Ознаки правосвідомості
1	є особливою формою суспільної свідомості, в якій економічні, соціальні та інші інтереси усвідомлюються через призму права
2	поєднання ставлення до чинного правового порядку та уявлення про бажаний правовий лад
3	формування на основі ідей, теорій, почуттів, настроїв, емоцій і концепцій, які відображають ставлення людей до чинного або бажаного права
4	є джерелом права та системою загальноновизнаних ідеалів, цінностей, ідей і ознак
5	носіями правосвідомості є суб’єкти права, які безпосередньо впливають на формування і розвиток правових уявлень і практик
6	є внутрішнім мотивом правової поведінки, формуючи наміри людей і їх ставлення до об’єктів та інститутів правової реальності

Формування образу права є процесом, що містить узагальнення та емоційне забарвлення уявлення про правову реальність. Цей процес формує систему уявлень про закони та їхню реалізацію, що є важливим як для теоретичної, так і для практичної юриспруденції (також у педагогіці – *прим. наша*). Суб'єктивне сприйняття об'єктивної правової дійсності та саморегуляція поведінки пов'язані з вмістом і повсякденної, і наукової правосвідомості, ознаки яких наведені в табл. 1. (І. Візнюк, С. Долінний та С. Пугач [13]):

Правові переконання є усвідомленими уявленнями та судженнями щодо правових цінностей, принципів і норм, які визначають ставлення людей до права та впливають на їхню правову поведінку. Ці переконання формуються під впливом правової освіти, соціокультурних чинників, особистого досвіду та діяльності правових інститутів (освіти – *прим. наша*). Вони мають суттєвий вплив на здатність особи захищати власні права, активно брати участь у правовій діяльності та підтримувати правопорядок (А. Дем'яненко, С. Куксенко [8, 3], В. Кутовий [9, 6], І. Омельчук, О. Скакун [14, 9], В. Тимошенко та ін.). Цілком слушно В. Кутовий наголошує на тому, що основні цінності та ідеали, такі як справедливість, рівність, свобода, честь і гідність, відіграють ключову роль у розвитку правової системи держави й громадянського суспільства [9, 6]. Ціннісні орієнтації впливають на регулювання людської поведінки у важливих юридичних ситуаціях і суспільних відносинах, забезпечують дотримання правових норм та формують правову культуру (О. Жидовцева [2, 308], Ю. Калиновський [4, 118–122], С. Куксенко [8, 3], В. Муж [10, 67] та ін.).

Правові настанови є внутрішніми орієнтирами, які визначають готовність індивіда діяти відповідно до правових норм і принципів. Вони функціонують як елемент механізму правового регулювання та інструмент впливу на суспільні відносини (М. Кельман, О. Мурашин [6, 354–355] та ін.). Правові настанови відображають рівень правової обізнаності та ціннісні орієнтири особи, що зумовлюють її поведінку у правових ситуаціях і на практичне застосування правових норм (В. Кутовий [9, 6], В. Муж [10], О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський [2, 147], М. Черкас [15]). Вони забезпечують стійкість правової поведінки, сприяють підтримці правопорядку та ефективній реалізації правових норм у суспільстві.

Усі складники правосвідомості взаємодіють у цілісній системі. Правові знання як фундаментальна частина цієї системи, створюють основу для розвитку правових почуттів і настанов, які впливають на правові переконання, визначають як особа сприймає і реагує на правову реальність. Така взаємодія між елементами правосвідомості забезпечує

глибоке розуміння права та його ефективне застосування на практиці.

Висновки. Отже, структура правосвідомості є складною та багатогранною, що об'єднує правову ідеологію, правову психологію, правові переконання і правові настанови. Кожен з цих елементів виконує специфічну роль у формуванні цілісного уявлення про право та його вплив на суспільні відносини. Правова ідеологія забезпечує теоретичну основу для розуміння права, охоплює знання про закони, правові принципи та концепції, що формують фундамент правової системи. Правова психологія зосереджена на емоційних і психологічних аспектах ставлення до правових норм, відображає почуття та емоції, які супроводжують правове сприйняття і практику. Правові переконання акцентують увагу на цінностях та ідеалах, що формують ставлення до справедливості й моральності в правовій сфері. Правові настанови визначають вплив правосвідомості на поведінку особи та прийняття рішення у правових ситуаціях.

Особливу увагу необхідно приділити ролі освіти, яка є одним із ключових чинників у розвитку правосвідомості як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Освітній процес забезпечує ефективне засвоєння правових знань, формування стійких правових переконань та розвиток критичного мислення, що, зі свого боку, сприяє усвідомленню й відповідальному ставленню до правових норм і принципів.

Таким чином, освіта виступає фундаментом для формування правосвідомості, готуючи компетентних і законослухняних громадян, здатних активно долучатися до правового життя суспільства та сприяти його розвитку.

Перспективи подальших досліджень в окресленій сфері містять детальне вивчення інтеграції цих елементів правосвідомості та їхній вплив на розвиток правової культури, суспільну правову поведінку особистості взагалі, й освітан, зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

- Бондаренко Н. Патріотка як засіб виховання українського учнівства. *Молодь і ринок*. 2023. № 10 (218). С. 45–49.
- Данильян О.Г., Петришин О.В. Демократична правосвідомість: ознаки, передумови становлення й тенденції втілення в українському соціумі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 5. С. 61–72.
- Жидовцева О.А. Структура та функції професійної правосвідомості. *Форум права*. 2012. № 1. С. 307–312.
- Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість як соціальний феномен: структура, рівні та функції. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2005. Вип. 2 (23). С. 118–122.
- Каткова Т.Г. Теорія держава і права: навчальний посібник у визначеннях і таблицях. Харків: Право, 2014. 96 с.

6. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. Київ : Кондор, 2008. 477 с.

7. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 416 с.

8. Куksenко С.І. Правосвідомість і життєві цінності українського суспільства та європейських демократій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2020. № 1. С. 3–7.

9. Кувовий В.В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність та взаємовплив. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 36–41.

10. Муж В.В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Юридичні науки"*. 2016. № 837. С. 297–303.

11. Назаренко О.А. Теоретико-правова характеристика правосвідомості. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 3–8.

12. Полякова О.М. Правова культура і правосвідомість як засоби стабілізації політичного режиму. *Держава і право*. 2005. Вип. 29. С. 34–39.

13. Пугач С.С., Візнюк І.М., Долинний С.С. Правосвідомість як соціологічний контент структурної організації психіки людини. *Наукові інновації та передові технології*. Київ : Наукові перспективи, 2023. № 11 (25). С. 715–723.

14. Скакун О.Ф. Правосвідомість у правовій системі України: еволюційні особливості, професійне та регіональне вимірювання. *Право України*. 2013. № 1. С. 9–116.

15. Черка М.С. Актуальні проблеми формування правосвідомості в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). С. 169–175.

REFERENCES

1. Bondarenko, N. (2023). Patriotka yak zasib vykhovannya ukrayinskoho uchnivstva [Patriot as a means of educating Ukrainian students]. *Youth & market*. No. 10 (218), pp. 45–49. [in Ukrainian].

2. Danylyan, O.H. & Petryshyn, O.V. (2010). Demokratychna pravovidomist: oznaky, peredumovy stanovlennya u tendentsiyi vtilennya v ukrayinskomu sotsiumi [Democratic legal consciousness: signs, prerequisites of formation and trends of implementation in Ukrainian society]. *Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise*. No. 5, pp. 61–72. [in Ukrainian].

3. Zhydovtseva, O.A. (2012). Struktura ta funktsiyi profesynoyi pravovidomosti [The structure and functions of professional legal awareness]. *Law forum*. No. 1, pp. 307–312. [in Ukrainian].

4. Kalynovskiy, Yu.Yu. (2005). Pravovidomist yak sotsialnyi fenomen: struktura, rivni ta funktsiyi [Legal awareness as a social phenomenon: structure, levels and functions]. *Collection of scientific works of the Kharkiv National*

University of the Air Force. Vol. 2 (23), pp. 118–122. [in Ukrainian].

5. Katkova, T.H. (2014). Teoriya derzhava i prava: navchalnyi posibnyk u vyznachennyakh i tablytsyakh [The theory of the state and law: a study guide in definitions and tables]. Kharkiv, 96 p. [in Ukrainian].

6. Kelman, M.S. (2008). Zahalna teoriya derzhavy i prava [The general theory of the state and law]. Kyiv, 477 p. [in Ukrainian].

7. Krestovska, N.M. & Matvyeyeva, L.H. (2015). Teoriya derzhavy i prava. Praktykum. Testy [Theory of the state and law. Practicum Tests]. Kyiv, 416 p. [in Ukrainian].

8. Kuksenko, S.I. (2020). Pravovidomist i zhytlyevi tsinnosti ukrayinskoho suspilstva ta yevropeyskykh demokratsiy [Legal awareness and vital values of Ukrainian society and European democracies]. *Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University "Odesa Law Academy"*. No 1, pp. 3–7. [in Ukrainian].

9. Kutovyi, V.V. (2021). Pravova kultura ta pravova svidomist: vzayemozalezhnist ta vzayemovplyv [Legal culture and legal consciousness: interdependence and mutual influence]. *Legal scientific electronic journal*. No. 1, pp. 36–41. [in Ukrainian].

10. Muzh, V.V. (2016). Pravovidomist: teoretychni aspekty ponyattya [Legal awareness: theoretical aspects of the concept]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*. No. 837, pp. 297–303. [in Ukrainian].

11. Nazarenko, O.A. (2023). Teoretyko-pravova kharakterystyka pravovidomosti [Theoretical and legal characteristics of legal awareness]. *Law and society*. No. 2, Vol. 2, pp. 3–8. [in Ukrainian].

12. Polyakova, O.M. (2005). Pravova kultura i pravovidomist yak zasoby stabilizatsiyi politychnoho rezhymu [Legal culture and legal awareness as means of stabilizing the political regime]. *State and law*. Vol. 29, pp. 34–39. [in Ukrainian].

13. Puhach, S.S., Viznyuk, I.M. & Dolynnyi, S.S. (2023). Pravovidomist yak sotsiolohichniy контент strukturoy orhanizatsiyi psykhyky lyudyny [Legal awareness as a sociological content of the structural organization of the human psyche]. *Scientific innovations and advanced technologies*. Kyiv, No. 11 (25), pp. 715–723. [in Ukrainian].

14. Skakun, O.F. (2013). Pravovidomist u pravoviyi systemi Ukrayiny: evolyutsiyni osoblyvosti, profesynne ta rehionalne vymiryuvannya [Legal awareness in the legal system of Ukraine: evolutionary features, professional and regional measurement]. *Law of Ukraine*. No. 1, pp. 9–116. [in Ukrainian].

15. Cherkas, M.YE. (2015). Aktualni problemy formuvannya pravovidomosti v Ukrayini [Actual problems of formation of legal awareness in Ukraine]. *Law and innovation*. No. 4 (12), pp. 169–175. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024

"Жити – значить працювати. Праця є життя людини".

Вольтер
французький філософ

UDC 378.14

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314377>

Tetiana Helzhynska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy and Innovative Education Department,
Lviv Polytechnic National University

ACADEMIC STAFF TRAINING FOR ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of the problem of academic staff training for academic entrepreneurship. The aim of the article is to determine the possibilities of academic staff training for academic entrepreneurship in the system of professional development. The analysis of the scientific and pedagogical literature on the research problem and the regulatory framework, which defines the concepts of "academic staff", "professional development", etc., was carried out. The author's vision of the problem of considering the professional development of academic staff at two levels: individual and institutional is presented. Training for academic entrepreneurship is justified as a specially organized system of activities, the main purpose of which is the formation of academic staff readiness for academic entrepreneurship implementation, which involves mastering, deepening, expanding relevant knowledge, forming, developing, improving skills and abilities necessary for the accumulation of internal and external resources, human capital in order to ensure the internal needs of the university, educational, scientific, technological, innovative requests of society and the knowledge economy, various branches of science, capitalization of intellectual potential. Prospects for further scientific research are determined.

Keywords: *academic entrepreneurship; professional development; individual level of professional development; institutional level of professional development; system of professional development; academic staff; academic staff training for academic entrepreneurship.*

Ref. 16.

Тетяна Гельжинська, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"

ПІДГОТОВКА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО АКАДЕМІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена вивченню проблеми підготовки науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва. Виконано аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження та нормативної бази, в якій визначено поняття "науково-педагогічний працівник", "професійний розвиток" тощо. Представлено авторське бачення проблеми розгляду професійного розвитку науково-педагогічних працівників на двох рівнях. На індивідуальному професійний розвиток науково-педагогічного працівника розглядається як система, що характеризується наявністю мети і завдань, змістового й операційного компонентів, які використовуються для досягнення професійної майстерності фахівця. На організаційному – це система, в основу якої покладено теорії, концепції, ідеї неперервної освіти та краєці практики сучасного університету, нормативно-правова база вищої освіти, а також ефективний інструментарій розвитку людського капіталу з метою забезпечення конкурентоздатності як окремої особистості, так і організації загалом. У дослідженні підготовка до академічного підприємництва обґрунтовується як спеціально організована система заходів, основною метою якої є формування готовності науково-педагогічних працівників до реалізації академічного підприємництва, що передбачає освоєння, поглиблення, розширення відповідних знань, формування, розвиток, удосконалення умінь і навичок, необхідних для акумулювання внутрішніх і зовнішніх ресурсів, людського капіталу з метою забезпечення внутрішніх потреб університету, освітніх, наукових, технологічних, інноваційних запитів суспільства та економіки знань, різних галузей науки, капіталізації власного інтелектуального потенціалу.

Ключові слова: *академічне підприємництво; професійний розвиток; індивідуальний рівень професійного розвитку; інституційний рівень професійного розвитку; система професійного розвитку; науково-педагогічний працівник; підготовка науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва.*

Problem statement. At the beginning of the 21st century, the university is considered a powerful innovation center, the effectiveness of which has a direct impact on the development of society and the knowledge economy. Its most valuable assets include human capital, including academic staff who take an active part in the process of creating knowledge and its transfer, which is testified in by theorists and practitioners. The requirements for the

professional activity of academic staff – enterprising and competitive in the labor market and educational services – are increasing, but at the same time there is an insufficient level of attention to the formation of their readiness for the implementation of academic entrepreneurship. At the international, national, and institutional levels, a normative and legal framework is being developed, which declares the need for the development of universities as entrepreneurial insti-

tutes, the development of academic entrepreneurship, which requires the training of academic staff for this type of activity. This kind of training can be carried out in the system of professional development, which is considered as a mandatory component of the professional activity of academic staff.

The analysis of recent research. It is worth mentioning that the issue of academic staff professional development is quite widely covered in the scientific publications of researchers (O. Bulvinska, O. Zhabenko, Yu. Yermak, N. Mukan, T. Ogaryenko, V. Gerych, Yu. Chupryna, N. Kravchenko, etc.). Scholars analyze not only the content (O. Borovyk, V. Vakulenko, O. Gura, N. Myronchuk, G. Sotska, V. Lisovyi), but also various forms and methods of academic staff professional development (B. Andrievskiy, H. Boyko, N. Machynska, I. Vorotnikova, G. Pantsyreva, V. Monarch, V. Sydorenko, T. Khlebnikova, C. Chen, L. Desimone, P. Knight, D. Baume, J. Tait, M. Yorke, T. Kopcha). In these papers, we trace the trend of correlating the content of academic staff professional development with the content of their professional activity (O. Vlasenko, L. Kozak, L. Motorna, G. Tsvetkova). The theses of domestic researchers (I. Androschuk, O. Andryushchenko, Y. Belmaz, N. Biruk, T. Borova, N. Varga, T. Kalugina, M. Morozova, N. Segeda, S. Tolochko) emphasize the need to ensure conditions that will contribute to the effectiveness of academic staff professional development and their improvement.

The aim of the article is as follows: to characterize the possibility of training academic staff for academic entrepreneurship in the conditions of the professional development system.

Research results. In our opinion, a decisive role in a modern university is played by human capital, which includes academic staff who not only provide the educational process, but also engage in scientific research, perform organizational functions, work on improving the educational process and educational programs through the development of their educational and methodological support, etc. This is intellectual work, which involves the use of creative potential in the process of integrating the achievements of modern science, higher school methods and pedagogy for the purpose of personal and professional development of young people, their preparation for functioning in the highly competitive labor market.

The Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activity" states that "academic staff is a scientist who has a higher education of at least the second (master's) level, in accordance with the employment contract at a university, academy, institute, professionally conducts pedagogical and scientific activity and has the appropriate qualification, regardless of the presence of a scientific degree or academic title, confirmed by the results of attestation in cases specified by legislation" [2].

The professional activity of academic staff is the subject of discussions in a number of scientific publications. Thus, T. Krasnyuk adheres to the position according to which: "one of the main participants of the educational process in higher educational institutions is academic staff. ... In modern conditions, academic staff is not only a carrier of scientific information, but also an organizer of students' cognitive activity, their independent work and scientific creativity" [3, 158].

Examining the activity of academic staff through the prism of academic entrepreneurship, we refer to documents of the international level, which state: "Staff are a key resource in developing a strategy for entrepreneurial education, supporting startups and all types of entrepreneurial activity that the university wants to develop. Many areas of business activity are changing rapidly, which is connected with the need for advanced training and knowledge acquisition. To be rated highly, universities should have a formal career development policy for all staff that addresses the entrepreneurial agenda and is tailored to their own key objectives" [15, 7].

V. Oliynyk attributes the following to the key characteristics of a modern academic staff: "professional competence at the level of European and world standards, mobility; competitiveness; creativity and responsibility; flexible, independent and critical thinking; mastery of foreign languages; new information technologies; the ability to operate in conditions of uncertainty and change; focus on effective self-education; self-improvement throughout life" [8, 89].

Special attention is given to the problem of continuous learning and professional development, which provide opportunities for personal and professional improvement based on the use of the potential and resources of formal, non-formal and informal education.

In the "Methodical recommendations for professional development of academic staff", approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, it is stated that: "academic staff professional development at institutions of vocational pre-higher, higher and postgraduate education involves a continuous process of acquiring new and improving previously acquired professional and general competences necessary for professional activity, involves constant self-education and other types and forms of professional growth and can be carried out through formal and non-formal education, internships, professional activities, etc." [6, 2].

The demand for professional development on an ongoing basis is justified by the conditions of the functioning of modern society and all areas of its life: "technological changes of the new reality cause the modernization of existing types of activities or produce new ones, and thereby lead to the transformation of the functions of the teacher's activity and actualize the

problem of training an educator as a person of innovation, able to respond adequately to the challenges of society, to follow the path of self-transformation, self-realization, and productive activity” [5, 147]. This means that academic staff professional development serves as an effective tool in the process of achieving professionalism and mastery, which are key in ensuring the sustainable development of an educational institution.

We find confirmation of this thesis in the scientific works of domestic researchers. I. Khorzhevskaya is convinced that “achieving professionalism in the acmeological sense is connected with the development of personal qualities (focus, initiative, organization), character traits (perseverance, persistence, consistency), intellectual qualities, in the improvement and enrichment of professional skills, the disclosure of creative potential of the individual and his moral improvement. Therefore, professionalism is connected with individual and professional development” [10, 112]. T. Khlebnikova states that one of the main goals of education is the personal and professional development of teachers, the development of their professionalism and professional competence, the reduction of resistance to innovations, the actualization of professional and pedagogical potential, the formation of professional reflection, professional education of teachers, the creation of conditions for self-development” [9].

N. Biruk proves that “professional development of individual is a continuous process that is based on the conceptual ideas of continuity, openness, participation, anticipatory development and is aimed at meeting the social, corporate and individual educational needs of specialists, and involves the acquisition of new competencies by employees, knowledge, and skills through vocational training, professional development and career growth, which promotes general, intellectual and professional development, expands erudition and increases competitiveness in the labor market” [1, 47]. We agree that professional development “is a multifaceted phenomenon, its main characteristics correspond to a holistic, dynamic and open system, the main attributes of which are the corresponding structure, aim and objectives, content, methods and forms aimed at mastering professional knowledge, developing competences from the beginning of professional pedagogical training and throughout the entire professional activity of the teacher, as well as the implementation of the competence acquisition system” [7, 21].

Professional development is interpreted as a system of interconnected components [4], as well as a process [16], in which academic staff deepen their own knowledge, master new knowledge, improve skills and abilities, develop new competencies that synchronize with the needs of higher education development.

The analyzed works are aimed at researching professional development as a system of interconnected

components, which, in turn, is an integral part of professional activity. In our opinion, professional development should be considered not only at the individual level of a specialist (in our case – academic staff), but also at the organizational level. It is about the system of professional development of a modern university, which covers a multitude of opportunities, resources, means and technologies, the effectiveness of which depends on the training of academic staff to perform professional functions in the academic environment and their professional and personal improvement, which undoubtedly has a significant impact on the development of the university in general, the quality of its educational, scientific, innovative activities, etc. The professional development system of a modern university should be characterized by integrity. Its structure, hierarchy, and relationships between system-forming components must be subordinated to the main goal of providing opportunities for academic staff professional development that meet both the individual interests and requests of employees, as well as the needs of the university.

Considering academic staff as academic entrepreneurs, in other words as scientists, researchers, teachers who work in a higher education institution and simultaneously search for opportunities to commercialize the results of their research and technology transfer, perform the functions of entrepreneurs and are perceived as key actors in the use of the university invented technology and its commercial use [14], the problem arises regarding their training for the implementation of academic entrepreneurship.

Actually, in our study, we consider the system of professional development at a modern university as an environment in which academic staff are trained to implement academic entrepreneurship. The training of academic staff in professional development system of the university should be aimed at forming their readiness to implement academic entrepreneurship, which involves: construction of an entrepreneurial academic environment and development of an entrepreneurial culture not only of academic staff, but also of university authority, support personnel, students studying at various levels of education, etc.; rethinking the role of academic staff: combining the functions of “producer of new ideas, scientific products and technologies” and “active participant in their commercialization”; considering the specifics of initial professional training, level of education, previous experience in academia and industrial environment, which provides an understanding of the real problems of modern production and market needs, as well as outlining opportunities for the development of effective technical and technological solutions; development of entrepreneurial talent, abilities, entrepreneurial knowledge, development of entrepreneurial abilities and skills necessary for commercialization of innovations

and technology transfer, promotion of business ideas, scientific products, use of market opportunities, etc”.

Researchers [11; 12] argue that academic entrepreneurship comprises the involvement of highly qualified scientists who have relevant knowledge and experience, are considered experts in a certain field of scientific knowledge and are able to perform scientific research at an appropriate level, generate new ideas, invent, develop technologically advanced products, etc. It is about the training of academic staff for academic entrepreneurship, which is aimed at developing the ability to search for external entrepreneurial opportunities, integration and use of one’s own internal intellectual potential, as well as the ability to find like-minded people, build a network and support its functioning. Researchers claim that training for academic entrepreneurship implementation should be considered at several levels: systemic (state policy on entrepreneurship development, local context); institutional (university infrastructure, internal mechanisms for supporting academic entrepreneurship development); individual (personal factors) [13].

We summarize that in the process of academic staff training for academic entrepreneurship, it is necessary to take into account various factors and their interaction, among which, above all, we emphasize university investments, the creation of appropriate conditions for the development of academic entrepreneurship, as well as the formation of academic staff readiness for active participation in the commercialization of scientific research.

Conclusions and prospects for further research.

Studying the research literature makes it possible to interpret professional development of academic staff as a system of interconnected components at two levels: individual and organizational. At the individual level, we consider professional development of academic staff as a system characterized by the presence of goals and tasks, content and operational components, which are used to achieve professional mastery of a specialist. At the organizational level, professional development is a system that is based on theories, concepts, ideas of continuous education and best practices of a modern university, the legal framework of higher education, as well as an effective toolkit for the development of human capital in order to ensure competitiveness of both an individual and organization as a whole.

In our study, we interpret “academic staff training for academic entrepreneurship” as a specially organized system of activities, the main purpose of which is to form the readiness of academic staff to implement academic entrepreneurship, which involves mastering, deepening, expanding relevant knowledge, forming, developing, improving skills and abilities, necessary for the accumulation of internal and external resources, human capital in order to ensure the internal needs of the university, educational, scientific, technological,

innovative requests of society and the knowledge economy, various branches of science, capitalization of intellectual potential.

Taking into account the role and importance of academic entrepreneurship, the urgency of the problem of academic staff training for its implementation, it is worth turning to the experience of domestic universities and clarifying its specifics, advantages and disadvantages, which will serve as a basis for justifying the directions of further scientific research.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірук Н.П. Професійно-творчий розвиток особистості педагога-дослідника в умовах діяльності науково-педагогічної школи: дис... кан. пед. наук: спеціальність 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка. 2021. 279 с.

2. Верховна рада. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”. 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

3. Красюк Т.В. Визначення поняття “науково-педагогічний працівник”. Соціально-економічні та правові підстави вдосконалення трудового законодавства на сучасному етапі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права. 2016. С. 158–161.

4. Линьова І.О., Бульвінська О. Continuing professional development of academic staff: theoretical approaches and models. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Вип. 4. 2020. С. 14–22.

5. Мирончук Н.М. Професійна діяльність викладача вищої школи: суспільні виклики та проблеми змісту підготовки. *Професійна освіта: андрагогічний підхід: монографія*. Житомир: О.О. Євенок. 2018. С. 146–172.

6. Міністерство освіти і науки України. Наказ № 1504 від 04.12.2020 р. Деякі питання професійного розвитку науково-педагогічних працівників. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/prp/deyaki-pitannya-profesijnogo-rozvitku-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv>

7. Муқан Н.В. Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл у системах неперервної педагогічної освіти Великої Британії, Канади, США: дис. ... д. пед. н.: спеціальність: 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2011. 488 с.

8. Олійник В.В. Професійне удосконалення науково-педагогічних працівників: проблеми та шляхи вирішення. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: V Кримські педагогічні читання “Педагогіка вищої школи 21-го століття та формування національної гуманітарно-технічної еліти”*. Вип. 1. 2010. С. 88–97.

9. Хлебнікова Т.М. Самоосвіта як засіб розвитку професійної компетентності педагога. *Адаптивне управління: теорія і практика*. Вип. 8, № 15. 2020. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9e8ad6d0-d5a6-4be2-93ad-a829c95c9bb1/content>

10. Хоржевська І.М. Професіоналізм та професійний розвиток особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Серія: Державне управління*. Вип. 214, № 202. 2013. С. 110–113.

11. D'Este P., Mahdi S., Neely A., Rentocchini F. Inventors and entrepreneurs in academia: What types of skills and experience matter? *Technovation*. Vol. 32, Issue 5. 2012. pp. 293–303.

12. Fritsch M., Krabel S. Ready to leave the ivory tower?: Academic scientists' appeal to work in the private sector. *The Journal of Technology Transfer*. Vol. 37, Issue 3. 2012. pp. 271–296.

13. Grimaldi R., Kenney M., Siegel D. S., Wright M. 30 Years After Bayh-Dole: Reassessing Academic Entrepreneurship (April 24, 2011). URL: <https://ssrn.com/abstract=1821239>

14. Jain S., George G., Maltarich M. Academics or entrepreneurs? Investigating role identity modification of university scientists involved in commercialization activity. *Research Policy*. Vol. 38, Issue 6. 2009. pp. 922–935.

15. OECD & European Commission. *A guiding framework for entrepreneurial universities*. 2012. URL: https://www.uta.deo.edu.co/files/collections/documents/field_attached_file/ec-oecd_entrepreneurial_universities_framework.pdf

16. Richter D., Kunter M., Klusmann U., Lüdtke O., Baumert J. Professional development across the teaching career: teachers' uptake of formal and informal learning opportunities. *Teaching and Teacher Education*. Vol. 27, Issue 1. 2011. pp. 116–126.

REFERENCES

1. Biruk, N.P. (2021). Profesiino-tvorchyi rozvytok osobystosti pedahoha-doslidnyka v umovakh diialnosti naukovo-pedahohichnoi shkoly [Professional and creative development of the personality of a teacher-researcher in the conditions of activity of a scientific and pedagogical school]. *Doctor's thesis*. Zhytomyr, 279 p. [in Ukrainian].

2. Verkhovna rada. *Zakon Ukrainy "Pro naukovu i naukovu-tekhnichnu diialnist"* (2016). [Law of Ukraine "On scientific and scientific and technical activity"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].

3. Krasiuk, T.V. (2016). Vyznachennia poniattia "naukovo-pedahohichnyi pratsivnyk". Sotsialno-ekonomichni ta pravovi pidstavy vdoshkonalennia trudovoho zakonodavstva na suchasnomu etapi [Definition of the concept of "scientific and pedagogical worker". Socio-economic and legal grounds for improving labor legislation at the current stage]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi University of Management and Law. pp. 158–161. [in Ukrainian].

4. Lynova, I.O. & Bulvinska, O. (2020). Continuing professional development of academic staff: theoretical approaches and models. *Nepererna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuous professional education: theory and practice*. Issue 4. pp. 14–22. [in English].

5. Myronchuk, N.M. (2018). Profesiina diialnist vykladacha vyshchoi shkoly: suspilni vyklyky ta problemy zmistu pidhotovky [Professional activity of a teacher of a higher school: social challenges and problems of the content of training]. *Profesiina osvita: andrahohichnyi pidkhid: monohrafiia – Vocational education: andragogic approach: monograph*. Zhytomyr, pp. 146–172. [in Ukrainian].

6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Nakaz № 1504 vid 04.12.2020 r. "Deiaki pytannia profesiinoho rozvytku naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv" [Some issues of professional development of scientific and pedagogical

workers]. Available at: <https://mon.gov.ua/npa/deyaki-pitannya-a-profesijnogo-rozvitku-naukovo-pedahogichnih-pra-civnykiv> [in Ukrainian].

7. Mukan, N.V. (2011). Profesiinyi rozvytok uchyteliv zahalnoosvitnikh shkil u systemakh neperervnoi pedahohichnoi osvity Velykoi Brytanii, Kanady, SSHA [Professional development of secondary school teachers in the systems of continuous pedagogical education of Great Britain, Canada, the USA]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 488 p. [in Ukrainian].

8. Oliinyk, V.V. (2010). Profesiine udoshkonalennia naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv: problemy ta shliakhy vyryshennia [Professional improvement of scientific and pedagogical workers: problems and solutions]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: V Krymski pedahohichni chytannia "Pedahohika vyshchoi shkoly 21-ho stolittia ta formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity"* – Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite: V Crimean pedagogical readings "Pedagogy of the higher school of the 21st century and the formation of the national humanitarian and technical elite". Issue 1. pp. 88–97. [in Ukrainian].

9. Khliebnikova, T.M. (2020). Samoosvita yak zasib rozvytku profesiinoy kompetentnosti pedahoha [Self-education as a means of developing a teacher's professional competence]. *Adaptive management: theory and practice*. Vol. 8, Issue 15. Available at: <https://dSPACE.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9e8ad6d0-d5a6-4be2-93ad-a829c95c9bb1/content> [in Ukrainian].

10. Khorzhevska, I.M. (2013). Profesionalizm ta profesiinyi rozvytok osobystosti [Professionalism and professional personality development]. *Scientific works of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex. Series: Public administration*. Vol. 214, Issue 202. pp. 110–113. [in Ukrainian].

11. D'Este, P., Mahdi, S., Neely, A. & Rentocchini, F. (2012). Inventors and entrepreneurs in academia: What types of skills and experience matter? *Technovation*. Vol. 32, Issue 5. pp. 293–303. [in English].

12. Fritsch, M. & Krabel, S. (2012). Ready to leave the ivory tower?: Academic scientists' appeal to work in the private sector. *The Journal of Technology Transfer*. Vol. 37, Issue 3. pp. 271–296. [in English].

13. Grimaldi, R., Kenney, M., Siegel, D.S. & Wright, M. 30 Years After Bayh-Dole: Reassessing Academic Entrepreneurship (April 24, 2011). Available at: <https://ssrn.com/abstract=1821239> [in English].

14. Jain, S., George, G. & Maltarich, M. (2009). Academics or entrepreneurs? Investigating role identity modification of university scientists involved in commercialization activity. *Research Policy*. Vol. 38, Issue 6. pp. 922–935. [in English].

15. OECD & European Commission. *A guiding framework for entrepreneurial universities*. 2012. Available at: https://www.utadeo.edu.co/files/collections/documents/field_attached_file/ec-oecd_entrepreneurial_universities_framework.pdf [in English].

16. Richter, D., Kunter, M., Klusmann, U., Lüdtke, O. & Baumert, J. (2011). Professional development across the teaching career: teachers' uptake of formal and informal learning opportunities. *Teaching and Teacher Education*. Vol. 27, Issue 1. pp. 116–126. [in English].

Стаття надійшла до редакції 22.08.2024

Даниїл Бойко, здобувач за ОПП “Професійна освіта”.
Туризм та готельно-ресторанна справа”
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Людмила Щербак, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри інженерії та технологій виробництва
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ У СФЕРІ ПОСЛУГ

Викладено основні теоретичні та методичні положення управління проєктами у сфері послуг, зокрема, проєктами туристичної діяльності. Наведено основні властивості турпродуктів як об'єктів управління при їх проєктуванні. Пропонується розгорнуте, точніше визначення поняття “проєкт”. Показано взаємозв'язок життєвих циклів проєкту та турпродукту як товару. Викладено необхідні види забезпечення в управлінні проєктами у туризмі.

Ключові слова: сфера послуг; проєкти в туризмі; туристичний продукт; життєвий цикл проєкту; туристичний кластер.

Літ. 5.

Daniil Boyko, Applicant of the Educational Program
“Professional Education”. Tourism and Hotel and Restaurant Business”,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University
Lyudmyla Scherbak, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor of the Technologies and Design Department,
Mykhaylo Drahomanov Ukrainian State University

CHARACTERISTICS OF PROJECT MANAGEMENT IN THE THE SERVICE SECTOR

The main theoretical and methodical provisions of project management in the field of services, including tourism projects, are outlined. The main properties of tourism products as objects of management during their design are given. A detailed, more precise definition of the term “project” is offered. The relationship between the life cycles of the project and the tourism product as a product is shown. The necessary types of support in project management in tourism are outlined.

In today's conditions, questions regarding the determination of approaches, tools and sources of post-war reconstruction of Ukraine are gaining considerable relevance. The economic revitalization plan should become one of the largest projects of modernization of the domestic economy and reconstruction of destroyed infrastructure facilities, which involves attracting financial resources, substantiating the parameters of investment projects on the basis of modern trends in the development of the world economy. Taking into account the high level of globalization and the modern pace of development of the international economy, the task of Ukraine is to create favorable conditions for the development of relevant branches of the national economy, which could compete on the international market and take an active part in the international division of labor. Under such conditions, in addition to the agro-industrial complex, metallurgy, the processing industry and the IT sector, Ukraine has significant potential in the field of tourism. In today's conditions of globalization, innovations should be based on systematic research and timely development within the framework of responding to market signals based on an effectively organized process of formation and implementation of innovations. An important tool for this is project management, which is closely related to the concept of innovation management. Projects represent an organizational framework for the planned, systematic and methodical acquisition of certain knowledge, skills, ideas and results. In the context of tourism, a project can be understood as a system of clearly defined goals that are achieved with the help of special technical means and technological processes using financial, material, labor and other resources, as well as management decisions and organizational measures aimed at the creation and implementation of a tourist product. Project management involves the use of specific technologies for creating a tourist product. A tourist product as a commodity is characterized by consumer value, that is, usefulness or the ability to satisfy certain recreational needs of people. The usefulness of a tourist product is determined by its value for the subject. Therefore, representatives of the tourist business community should try to create a tourist product that would be valuable for the largest possible number of people, that is, it should have a mass consumer. Since the tourism industry is quite specific compared to other constituent elements of the national economy, the creation and implementation of projects in this area have certain features, taking into account the provisions of the management theory in tourism. It should be especially noted the importance of scientific and methodological support of the project, namely, it should be carried out using the general theory of tourism with the involvement of scientific provisions of various disciplines. The article further developed the research on the peculiarities of innovative and project management in the field of tourism, namely, summarized the requirements for scientific and methodological support of planning from the standpoint of management theory in tourism.

Keywords: service sector; projects in tourism; tourist product; project life cycle; tourist cluster.

Постановка проблеми. Паралельно з розвитком сфери послуг, зокрема і туристичної діяльності як галузі економіки, відбувається процес формування науки про туризм, створюється загальна теорія туризму. По суті, всі наукові дисципліни з туризму повинні базуватися на фундаментальних положеннях загальної теорії туризму. Тому туристський менеджмент до арсеналу свого інструментарію почав включати такі фундаментальні поняття інноваційного характеру, як “бенчмаркінг”, “креативний підхід”, “контролінг”, “управління PR зв’язками”. Широке впровадження у практику туристичної діяльності положень та рекомендацій загальної теорії туризму може сприяти підвищенню професійного й інтелектуального рівня персоналу туроператорів і турагентів. Багато працівників зазначених структур розглядають свою роботу як офісну, особливо не вникаючи в сутність операцій, що виконуються. Таким чином, актуальним завданням є підвищення кваліфікації персоналу за рахунок посилення теоретичної підготовки у галузі економіки та управління туризму. До необхідних напрямів підвищення професійного рівня туроператорів і турагентів треба віднести “управління проєктами” – Project Management.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У науковій літературі питання використання інноваційних підходів та застосування основ проєктного менеджменту в різних сферах народного господарства досліджують багато вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, а саме: Т. Богдан [1], Н. Кара, Л. Зинич [3], О. Сумець [5].

Унаслідок подальшого розвитку застосування інструментів інноваційного та проєктного менеджменту, а також значного зростання вітчизняної туристичної галузі у довоєнний період, відбулась активізація наукових досліджень щодо можливостей використання технологій інноваційного та проєктного менеджменту в сфері туризму. Зокрема, в цьому контексті можна виділити праці І. Несторішин [4], О. Данченко, В. Занора [2] та інших науковців, в яких досліджуються питання можливостей та перспектив застосування технологій інноваційного та проєктного менеджменту представниками туристичної бізнес-спільноти. Водночас на сьогодні залишається відкритим питання особливостей використання нових підходів до застосування інноваційного та проєктного менеджменту в сфері туризму з врахуванням особливостей створення та реалізації туристичного продукту.

Мета статті – дослідження особливостей проєктного підходу до управління в сфері послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні є чимало визначень поняття “проєкт”. Для потреб туризму нами пропонується розгорнуте, а

тому більш точне визначення: проєкт – система чітко поставленої мети, що досягається за допомогою спеціальних технічних засобів та технологічних процесів з використанням фінансових, матеріальних, трудових й інших ресурсів, а також управлінські рішення та організаційні заходи, обумовлені зазначеними цілями. З наведеного визначення як проєкт приймається туристський продукт і відповідно управління проєктами є управління створенням туристського продукту. Основний метод розроблення проєкту – креативний підхід.

Для управління проєктами у туризмі необхідно розглянути низку найважливіших властивостей туристського продукту як об’єкта проєктування. Туристський продукт – це економічне благо, призначене для обміну, тобто туристичний продукт має товарну ознаку [4]. Для управління проєктами у туризмі важливо те, що такий продукт може бути спожитий лише місці виробництва відповідних послуг. Управління проєктами передбачає розробку технології складання туристичного продукту, що як товар характеризується споживчою вартістю, тобто корисністю чи здатністю задовольняти певні рекреаційні потреби людей. Корисність туристського товару визначається його цінністю для суб’єкта. Тому туроператор повинен прагнути до того, щоб створити такий продукт, який був би цінний для максимально великої кількості людей, тобто, по можливості, він повинен мати масового споживача. Тоді можна використовувати й індустріальні технології для його проєктування та виробництва [3].

Масштаб туристичного проєкту, як правило, відповідає величині підприємництва у туризмі, а тому можливі великі, середні та малі проєкти. Величина туристичного проєкту оцінюється за критеріями: кількість турів за певний період, кількість туристів, що обслуговуються, обсяг виручки. Слід виділити спеціальні види проєктів, які можуть бути адаптовані до умов туристичної діяльності, саме: інвестиційний проєкт, пов’язаний з необхідністю певних капітальних вкладень у створення та розвиток підприємств туристичної інфраструктури; інноваційний проєкт, пов’язаний з розробкою нових туристичних продуктів або окремих їх складових – послуг, нових напрямів тощо; міжнародний проєкт – проєкт, у розробці та реалізації якого беруть участь іноземні партнери [5].

Ключовим елементом управління проєктами є цикл життя проєкту. Кожен проєкт від виникнення ідеї до завершення проходить низку послідовних етапів, а загальна тривалість всіх етапів і є життєвим циклом проєкту. Після завершення проєкту розроблений турпродукт набуває товарної форми – стає предметом купівлі-продажу на ринку туристичних послуг. А це означає, що остаточна ціна такого турпродукту встановлюється цим ринком як

компроміс попиту та пропозиції. Турпродукт як товар має свій життєвий цикл, тривалість і структура якого визначається ринком – попиту споживачів. На зазначений життєвий цикл впливають інші чинники: мода, платоспроможність клієнтури, реклама, міжнародна ситуація тощо, однак найбільше – інноваційна активність туристичних компаній. У цьому аспекті інноваційна активність є результатом системи управління проєктами в туризмі, бо спочатку метою проєкту є створення нового турпродукту.

Туроператори і турагенти у своїй повсякденній професійній діяльності повинні відстежувати стан життєвих циклів туристичних продуктів, що реалізуються на ринку, з метою проєктування нових або модернізації уже експлуатованих.

Можна стверджувати, що туризм є наукомісткою галуззю сучасної економіки. У складі собівартості турпродукту, як і будь-якої наукомісткої продукції, значну частку становлять витрати на його наукове забезпечення. Тому турпродукт загалом є інтелектуальною власністю розробника: може бути предметом патентування чи реєстрації авторських прав. Турпродукт – це інтелектуальний продукт. Маркетингове забезпечення необхідне для отримання інформації про кон'юнктуру ринку. Але при цьому воно покликане зіграти свою роль при виведенні проєкту у формі готового турпродукту безпосередньо на ринок. При проєктуванні турпродукту розробник проєкту повинен прагнути максимально використовувати власні ноу-хау. У системі управління проєктами, зокрема туристичними, об'єктами управління стають також їхні складові. Американський інститут управління проєктами PMI, визначає світові стандарти в професійній сфері діяльності, виділяючи такі базисні галузі управління проєктами:

- 1) управління змістом проєкту, або предметна область проєкту, яким є турпродукт з усіма своїми складовими елементами;
- 2) управління часом, тобто забезпечення своєчасного виходу турпродукту ринку для його реалізації;
- 3) управління вартістю, тобто дотримання кошторису витрат за розробку турпродукта;
- 4) управління якістю, тобто виконання вимог щодо якості турпродукту згідно з концепцією "TQM – Загальне управління якістю" [1];
- 5) управління людськими ресурсами, тобто трудове забезпечення проєкту;
- 6) управління інформацією, тобто інформаційне забезпечення проєкту.

У туристській системі управління проєктами завжди важливо пам'ятати, що користувачем результатами цієї системи є людина. А тому обов'язковою вимогою в системі управління проєктами в туризмі треба вважати обов'язковим заходом

проведення психологічної експертизи ново-спроєктованого готового туристичного продукту. Метою такої експертизи є визначення та оцінка рівня його привабливості. Крім того, психологічна експертиза проєкту повинна встановити адресність турпродукту, тобто визначити "портрет" найбільш ймовірного потенційного туриста як користувача: соціальний статус, сімейний стан, величина доходу, рівень освіти, інтереси, особистісні характеристики, тощо – до реалізації турпродукту на ринку. Проведені маркетингові дослідження попиту спрямовані на уточнення і коригування "адресності" турпродукту. Питання управління проєктами у туризмі мають першочергове значення, оскільки визначають ефективність і конкурентоспроможність туристських підприємств. У зв'язку з цим нами розроблено основи підготовки підприємців, які володіють теорією та методами проєктування туристичних продуктів [5]. Підготовка спеціалістів-підприємців потребує постійного вдосконалення, зумовленого динамікою функціонування ринкового середовища. Будь-яка підприємницька діяльність перебуває під впливом нових економічних реалій.

Сучасна соціально орієнтована економіка – це економіка з дуже великою кількістю ступенів свободи. У ній суб'єкти здійснюють свою підприємницьку діяльність у широких, юридично дозволених межах. Ця обставина об'єктивно вимагає розширення інструментарію підприємницького менеджменту, що має знайти вираження у процесі підготовки фахівців. У зв'язку з цим доцільно надати навчальним дисциплінам, що викладаються, форму проєктів, теоретичною основою якої є управління ними – Project Management. Це означає, що основні положення управління проєктами мають стати невід'ємною частиною туристського менеджменту. Принципи та методи управління проєктами у туризмі знайшли застосування при розробці туристичного кластера [3]. Розроблена концепція передбачає створення основи розробки проєкту туристського центру як найважливішого напрямку економіки. Розробка проєкту має здійснюватися з урахуванням принципів і методів теорії управління проєктами. У нашому випадку концепція як така повною мірою відповідає своєму призначенню, бо концепція є певний спосіб розуміння проблеми, що розглядається, і внаслідок цього – керівна ідея та конструктивна програма її здійснення насправді, що відповідає першому етапу життєвого циклу проєкту.

Відповідно до свого призначення, концепція має лаконічний та принциповий характер, оскільки має на меті всебічне обговорення та експертизу, на основі чого вносяться необхідні корективи для подальшої розробки проєкту. Концепція розвитку туризму складається з мети, завдань та короткого змісту. Мета концепції визначає розробку стратегії

створення проєкту територіального багатогалузевого туристичного кластера, спрямованого на залучення та обслуговування масового туризму за традиційними і специфічними напрямками туристичної діяльності.

Висновки. Туризм – пріоритетна галузь економіки, пов’язана з розв’язанням соціальних завдань щодо створення нових робочих місць, тобто зайнятостю населення. Розв’язання завдань у рамках розробленої концепції має здійснюватися у широкому діапазоні – від інвентаризації наявних туристських ресурсів району до маркетингу, реклами та створення бренду. Розроблена концепція повною мірою є частиною системи управління проєктами: вона визначає послідовність проєктування конкретного туристського продукту, який завершується у вигляді товару, тобто проєкту. Таким чином, розробка туристського продукту як проєкту переводить туристську індустрію на якісно новий, вищий рівень, ставлячи їх в один ряд з іншими сучасними високотехнологічними галузями економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан Т.В. Фінансово-економічні наслідки війни URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomic_naslidki.html (дата звернення: 19.08.2024)
2. Данченко О., Занора В. Проектний менеджмент: управління ризиками та змінами в процесах прийняття управлінських рішень : монографія Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2019. 278 с.
3. Кара Н.І., Зинич Л.В. Peculiarities of innovative management in the activities of international companies. *Ме-*

неджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Львів : НУ “Львівська політехніка”, 2021. № 2. С. 40–46.

4. Несторішин І.В. Інноваційний і проєктний менеджмент в туризмі. *Інновації та технології у сфері послуг та продовольства.* Дніпро. 2023. № 1 (7). С. 21–26.

5. Сумець О.М. Проектно-орієнтоване управління організацією : навчальний посібник. Київ : Університет “КРОК”, 2022. 167 с.

REFERENCES

1. Bohdan, T.V. Finansovo-ekonomichni naslidky viiny [Financial and economic consequences of the war]. Available at: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomic_naslidki.html (Accessed 19 Aug. 2024). [in Ukrainian].
2. Danchenko, O. & Zanora, V. (2019). Proektnyi menedzhment: upravlinnia ryzykamy ta zminamy v protsesakh pryiniattia upravlinskykh rishen [Project management: managing risks and changes in management decision-making processes]. Cherkasy, 278 p. [in Ukrainian].
3. Kara, N. & Zynych, L. (2021). Osoblyvosti innovatsiinoho menedzhmentu v diialnosti mizhnarodnykh kompanii [Peculiarities of innovative management in the activities of international companies]. *Journal of the Lviv Polytechnic National University.* No. 2. Lviv, pp. 40–46. [in Ukrainian].
4. Nestorishyn, I.V. (2023). Innovatsiinyi i proektnyi menedzhment v turizmi [Innovative and project management in tourism]. *Journal of the Dnipro National University.* No. 1(7), Dnipro, pp. 21–26. [in Ukrainian].
5. Sumets, O.M. (2022). Proektno-orientovane upravlinnia orhanizatsiieiu [Project-oriented organization management]. Kyiv, p. 167 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2024

“Я зробив усе, що міг; хай хто може, зробить краще”.

*Овідій
римський поет*

“Я вважаю, що лише ми самі відповідаємо за свій вибір, і ми повинні прийняти наслідки кожної справи, слова, і думки, які виникали в нас протягом усього нашого життя”.

*Елізабет Кьюблер-Росс
американська вчена, психолог*

*“Одне судно рухається на схід, а інше на захід
з тими ж самими вітрами, що наповнюють вітрила.
Набір вітрил, а не сила бурі
говорить нам, куди рухатися.
Як морські вітри хвилі часу;
Що несуть нас вперед через життя,
Це покликує душі, що визначає нашу мету,
А чи неспокої, або боротьбу?”*

*Елла Віллер Вілкокс
американська письменниця, поетеса*

UDC 371.3

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314383>

Matanat Mirfayaz Mammadova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the English Language Teaching Methodology Department, Azerbaijan University of Languages

METHODS OF LEARNING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION BASED ON ORAL SPEECH

Different teaching methods, technologies and methods are used during language learning in the modern education system in the globalized world. Sometimes traditional and innovative methods are presented differently, giving different results. Today, the application of modern methods during the teaching of foreign languages increases the motivation of language learners, creates conditions for information exchange, mutual discussion of any topic, and actualizes the application of some methods. This article examines the methods of learning English based on oral speech.

The purpose of the research is to investigate the use of different methods during the teaching of foreign languages, especially English. The following research methods were used during the research: analysis of psychological and pedagogical literature, observation, experiment, psychodiagnostic methods, qualitative and quantitative analysis of the research results. Literature analysis is an important method in researching the relevant problem.

The scientific novelty of the research work is that it has been planned repeated tests in different age groups, using different teaching materials, using different methods and methods to improve comprehension, grammar, vocabulary and fluency, which are sub-dimensions of speaking skills.

Keywords: education; English language; oral speech; method; practice.

Ref. 11.

Матанат Мірфаяз Мамедова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання англійської мови Азербайджанського університету мов

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО НА ОСНОВІ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Під час вивчення мови в сучасній системі освіти в глобалізованому світі використовуються різні методи навчання, технології та прийоми. Іноді традиційні та інноваційні методи представлені по-різному, що дає різні результати. Сьогодні застосування сучасних методів під час навчання іноземних мов підвищує мотивацію тих, хто вивчає мову, створює умови для обміну інформацією, спільного обговорення будь-якої теми, актуалізує застосування окремих методик. У статті розглядаються методики вивчення англійської мови на основі усного мовлення.

Мета дослідження – дослідити використання різних методів під час навчання іноземних мов, особливо англійської. Під час роботи були використані такі методи: аналіз психолого-педагогічної літератури, спостереження, експеримент, методи психодіагностики, якісний та кількісний аналіз результатів дослідження. Важливим методом у дослідженні відповідної проблеми є аналіз літератури.

Наукова новизна дослідницької роботи полягає у тому, що заплановано повторні тести в різних вікових групах, з використанням різних навчальних матеріалів, різних методів і методів для поліпшення розуміння, граматики, словникового запасу та вільного мовлення, які є підвірами мовленнєвих навичок.

Ключові слова: навчання; англійська мова; усне мовлення; метод; практика.

Introduction. Information plays an important role in every moment and in every field of human life. The rapid increase, change and development of knowledge has caused the need for education and learning to increase and the efforts to meet this need to be accelerated. Individuals growing up in today's conditions should both use their native language effectively and have effective communication skills, and also learn a foreign language and use it competently. He states that foreign language teaching is an accumulative process, and that cognitive behaviors and new psycho-motor skills are included in this process. In other words, learning a foreign language is the process of gaining the skills necessary to use a language. The four basic skills that must be acquired or acquired in language learning and teaching are

listening, reading, writing and speaking. Among these skills, the one that is most used in daily life, and even has to be used, is the speaking skill.

The purpose of the research is to investigate the use of different methods during the teaching of foreign languages, especially English.

Analysis of the latest relevant research and publications. This study is based on sources written by various authors, such as "Teaching English as a second language" by J. Bright & G. McGregor "Teaching the Spoken Language" by Brown Gillian "An approach based on the analysis of conversational English", "Improving Adult English Language Learners' Speaking Skills" by M. Florez "Educational research: An introduction" by M. Gall, W. Borg & J. Gall "Foreign and second language learning" by W. Little-

wood "Teaching English as a second or foreign language" by M. Murcia "Improving Students' speaking ability through oral presentation" by A. Putri "Development, learning and teaching. From theory to practice" by N. Senemoğlu "Instructional technologies and material development" by T. Şahin and S. Yıldırım "Enhancing learners' awareness of oral presentation (delivery) skills in the context of self-regulated learning" A. Tsang (2020), "Testing spoken language: A handbook of oral testing techniques" by N. Underhill and others have been studied.

The importance of giving preference to oral speech. One of the general goals in foreign language teaching is to ensure that students can speak the language they learn understandably. For this reason, in order for the learner to acquire speaking skills, it is important to prepare appropriate environments as much as possible and teach the language through communicative methods (Bright and McGregor, 1983). As is important in every field of education, it is very necessary to organize appropriate learning environments and use correct and effective teaching materials in effective language teaching. As Brown et al. (1989) state, "the more a teaching (and learning) activity appeals to the sense organs, the better and more permanent the learning event becomes, and the later the forgetting occurs". Since speaking skill is a difficult skill to both teach and evaluate compared to other skills, learning environments need to be supported with the most efficient teaching materials.

Teaching materials carried into the educational environment have many functions such as providing a multiple learning environment, attracting attention, increasing students' awareness levels, motivating them, saving time and providing permanent learning (Murcia, 1991). Visual teaching materials play an important role in foreign language teaching, especially in today's world where the communicative method comes to the fore among teaching materials, with the aim of making the student active, ensuring that the classroom environment is both entertaining and instructive, and perhaps most importantly, creating a natural environment. Pictures, photographs and posters, which are among the visual materials, are one of the indispensable teaching materials of foreign language teachers. These materials are easy to find or prepare by foreign language teachers. They are economically convenient tools.

In addition, researching and preparing such visual materials can be frequently used by students to actively involve them in the learning process. In order to gain speaking skills and develop effective communication skills in foreign language teaching, the teaching methods-techniques applied, the materials used and the organization of the learning environment are of great importance (Littlewood, 1984). Speaking skill in foreign language teaching is a skill that includes continuous thinking and mutual conversation in the

sub-dimensions of comprehensibility, grammar, vocabulary and fluency. In developing this skill, teachers need to organize classroom environments that make students feel as comfortable as possible and provide them with plenty of opportunity to talk (Senemoglu, 1997:36). In addition, supporting the visual materials presented in the learning environment in writing with some information that serves as a clue increases the possibility of long-term retention of what has been learned.

In our educational system, the main structural unit of the foreign language teaching process at school is the lesson. It is considered a complex act of communication. Communication in the learning process can be "one-way" and "multi-way". The organization of the educational process with "one-way" communication is carried out with the predominance of frontal forms of work, that is, the teacher encourages the student to engage in speech activity by asking, and he answers. Typical forms of work in the classroom with "multilateral" communication are group, collective interaction types where the student has the opportunity to prove himself as an independent and full participant in a certain activity. During the organization of "multilateral communication" during a foreign language lesson, all participants of the educational process interact and create opportunities for the discovery of personality in each student. In practice, it is not always possible to organize speech interaction using traditional work methods and forms (during training or class). Therefore, there are more productive technologies and learning models. The main methodological innovations of our time in our country are directly related to the use of interactive methods, techniques and technologies for foreign language teaching. "Interactive method" in turn means interaction when students are in a situation of conversation or dialogue with someone (Tsang, 2020:40). "Interactive methods" refers to such teaching methods in which students interact with each other under equal conditions. These methods are aimed at wider interaction of students both with the teacher and with each other, at the predominance of children's activities in the educational process.

It should be noted that in this training, the teacher is also included in the process of interaction with students, but he is only the coordinator of actions aimed at achieving the lesson goals. "The teacher abandons the role of a filter that passes educational information and performs the function of an assistant" (Flores, 2009). It is very difficult to classify interactive methods because many of them are intertwined with several techniques. The use of certain methods depends on various reasons: the purpose of the lesson, the experience of the participants and the teacher, their taste. Many method name conventions need to be specified as well (Gall, 1996). Often, the same name is used to indicate different content, and on the contrary, similar methods

are found under different names: creative tasks, work in small groups, educational games, excursions, social projects, competitions, performances, interactive lectures, the role of a student teacher, “everyone teaches everyone”, discussion of complex and controversial problems, project method, scale of ideas, discussion, debate, symposium, “brainstorming”.

Interactive training implies a different logic of the educational process than usual: it is directed not from theory to practice, but from the formation of new experience through application to the understanding of theory.

Basic methods of strengthening oral speech.

Being able to understand English but not being able to speak it as a foreign language is seen as a problem within the scope of 4 basic language skills. It is thought that the reasons for this are that schools focus more on grammar and that speaking, dialogue, role-play activities and discussion are not included as activities. Understanding and communicating effectively in English plays a huge role in the global academic and professional arena. While some may find their way around written English and grammar, spoken English is a completely different dimension. In order to speak English fluently, having not only grammar knowledge but also pronunciation knowledge will keep us at the forefront in every field.

Practicing and Role-playing in front of the mirror It is important to deal with daily events such as introducing ourselves, our family and our environment, and then move on to more complex topics after gaining confidence in speaking about these issues in the future (Shahin, 2011:63). We need to listen to ourselves, especially after recording using voice recorders or our mobile phones. When we listen to ourselves, we will notice that we pronounce some words differently when reading and listening to ourselves speak. For this reason, when we review our records again, we can better see the mistakes we made while saying these words.

Developing Language Patterns, Idioms and Expressions The most important expressions that increase the richness of a language are the number of words as well as the existence of idioms, proverbs and different forms of expression. In the process of learning English, we need to overlook idioms and sayings. For example, when we are chatting with a friend around us and our friend uses the phrase “ring a bell”, we need to understand that what you just said does not remind the other speaker of anything, and he has no idea about it. Thus, it seems certain that when we use various English idioms, we will add variety to our speaking level.

Listening to “Podcasts” and Watching Educational Videos in Every Field It is very important to witness English conversations in order to improve your dialogues and understand them thoroughly in order to strengthen your vocabulary. You can download

Podcasts, which generally contain technology interviews, to your phone as you wish and listen to them at any time. To give an example within the scope of podcasting, the British Council and BBC offer podcasts at various levels and on different topics for learning English.

Learning New Words Every Day by Expanding Our Vocabulary Collecting new words every day is an effective way to improve our vocabulary. We should set a goal by making a program for ourselves and this goal should be set at least twenty words a day. In fact, the more words we learn in a day, without giving a number, the more important it will be for us. However, it is also important to work programmatically when it comes to words. Depending on your daily habits, English news, songs and current television programs are good sources for learning new words. The techniques we will use according to our interests will emerge spontaneously. If we are going to develop a technique for listening to music, we need to pay attention to the lyrics and note the words we do not know (Underhill, 2007:22). The songs we listen to have regular English structures, phrases and expressions. For this reason, English songs can be a helpful resource for English development. We can do the same thing with FluentU videos. Thanks to FluentU’s mobile applications for iOS and Android devices, we can find time to study English anytime, anywhere.

Improving Our Pronunciation by Practice. When using online dictionaries such as Macmillan and Merriam, it is necessary to use an external speaker system to check the pronunciation of words you are not sure of. It will be extremely beneficial for the listening section, especially to hear the external sound. We can also listen to podcasts similar to English Pronunciation Pod, which contains English pronunciation learning videos, and American English Pronunciation, which will teach English pronunciation in many aspects in terms of American Cultural Language.

Learning the Natural Flow of English. Achieving language fluency is really important in the process of learning a second language. To learn the natural flow of English, we need to pay attention to conjunctions, contractions, stresses and rhythms while reading poetry, listening to songs or watching a good comedy series. These skills will make an additional contribution to speaking in order to have a solid foundation in English.

Repeating Conversations. The process of repeating speech is an imitation practice that we call “shadowing” in English. We listen to a dialogue of a native English speaker and try to imitate it.

Thinking in English. It takes much less time for us to think and respond to the expressions we would say in English in daily conversations. In this way, we do not need to translate what we are going to say in our minds. For this reason, writing down our daily activities or keeping a diary in English is a basic preparation in the

process of starting to think in English. Of course, what we write will have errors or flaws, but the aim here is to express our feelings and thoughts in English without increasing difficulty.

Interpreting and Telling a Story in English We can retell a simple and basic story in English with different levels of expression. We can read a fairy tale, starting from the basics. Then we can interpret and explain it in our own words. This exercise will be an important factor in improving our English communication skills in any situation.

Attending Public Speaking Events. Many universities, national and international theaters and cultural societies in our city and in our country organize events such as open debates, aloud readings and impromptu storytelling meetings. These places are the most effective environments where you can meet and mingle with people with similar interests and views and practice speaking English.

Conclusion. In order to improve comprehensibility, grammar, vocabulary and fluency, which are the sub-dimensions of speaking skills in language teaching, re-tested studies should be planned in different age groups, using different teaching materials and using different methods and techniques.

In addition to the materials used to develop students' speaking skills in language teaching, care should be taken to ensure that the environment is a communicative one, and communicative activities (natural speaking activities, role playing, role-playing, creative drama, problem solving, etc.) should be used.

Since visual teaching materials are easy to prepare and improve students' English speaking skills, they should be appropriately selected, prepared and carried into the classroom environment by language teachers.

It should be emphasized that visual teaching materials should be supported with writing, as it makes it easier to remember, and as much written and visual teaching materials as possible should be presented to students in order to improve English speaking skills in the learning environment.

Students should be given responsibility for preparing visual and written-visual teaching materials and bringing them to the classroom environment, and they should be constantly motivated for this purpose.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bright J.A. & McGregor G.P. Teaching English as a second language. England: Longman Group Limited, 1983.
2. Brown Gillian [et.al]. Teaching the Spoken Language. An approach based on the analysis of conversational English. La Habana, Edición Revolucionaria, 1989.

3. Florez M.C. Improving Adult English Language Learners' Speaking Skills. ERIC Digest. 18 Şubat 2006, 2009. URL: <http://www.ericdigests.org/2000-3/adult.htm>.
4. Gall M.D., Borg W.R. & Gall J.P. Educational research: An introduction. (6th ed.). USA: Longman Publishers. 1996.
5. Littlewood W.T. Foreign and second language learning. Cambridge: Cambridge University Press. 1984.
6. Murcia M.C. (Ed.). Teaching English as a second or foreign language. (2nd ed.). Boston: Heinle & Heinle Publishers. 1991.
7. Putri A.F. dana. Improving Students' speaking ability through oral presentation. Tanjungpura University. 2019.
8. Senemoğlu N. Gelişim, öğrenme ve öğretim. Kuramdan uygulamaya. Ankara: Spot Matbaacılık. 1997.
9. Şahin T.Y. ve Yıldırım, S. Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme. Ankara: Anı Yayıncılık. 2011.
10. Tsang, A. Enhancing learners' awareness of oral presentation (delivery) skills in the context of self-regulated learning. Active learning in higher education, 2020. No. 21(1), pp. 39–50.
11. Underhill N. Testing spoken language: A handbook of oral testing techniques. Cambridge: Cambridge University Press. 2007.

REFERENCES

1. Bright, J.A. & McGregor, G.P. (1983). Teaching English as a second language. England: Longman Group Limited.
2. Brown, Gillian [et.al]. (1989). Teaching the Spoken Language. An approach based on the analysis of conversational English. La Habana, Edición Revolucionaria.
3. Florez, M.C. (2009). Improving Adult English Language Learners' Speaking Skills. ERIC Digest. 18 Şubat 2006, Available at: <http://www.ericdigests.org/2000-3/adult.htm>.
4. Gall, M.D., Borg, W.R. & Gall, J.P. (1996). Educational research: An introduction. (6th ed.). USA: Longman Publishers.
5. Littlewood, W.T. (1984). Foreign and second language learning. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Murcia, M.C. (Ed.). (1991). Teaching English as a second or foreign language. (2nd ed.). Boston: Heinle & Heinle Publishers.
7. Putri, A.F. dana. (2019). Improving Students' speaking ability through oral presentation. Tanjungpura University.
8. Senemoğlu, N. (1997). Development, learning and teaching. From theory to practice. Ankara: Spot Printing.
9. Şahin, T.Y. & Yıldırım, S. (2011). Instructional technologies and material development. Ankara: Anı Publishing House.
10. Tsang, A. (2020). Enhancing learners' awareness of oral presentation (delivery) skills in the context of self-regulated learning. Active learning in higher education, No. 21(1), pp. 39–50.
11. Underhill, N. (2007). Testing spoken language: A handbook of oral testing techniques. Cambridge: Cambridge University Press.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2024

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

УДК 373.5.015.31:005.336.2]:81'243

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.312404>

Галина Намачинська, кандидат філологічних наук, доцент
кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Софія Стахів, студентка факультету української та іноземної філології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються теоретичні основи міжкультурної компетентності учнів середньої школи в умовах глобалізації. Підкреслюється важливість розвитку навичок міжкультурної комунікації як складової освітнього процесу, особливо в контексті навчання іноземних мов. Аналізуються різні методичні підходи до формування міжкультурної компетентності, що включають педагогічні та соціокультурні аспекти. Визначається роль шкіл у розвитку толерантності та відкритості до культурних відмінностей, а також виклики, з якими стикаються вчителі у цьому процесі. Обґрунтовуються рекомендації щодо подальших досліджень у сфері міжкультурної освіти.

Ключові слова: міжкультурна компетентність; учні середньої школи; глобалізація; навчання іноземних мов; педагогічні підходи; соціокультурні аспекти; толерантність; міжкультурна комунікація; викладання; освіта.

Лім. 12.

Halyna Namachynska, Ph.D. (Philology), Associate Professor of the
German and French Languages and their Teaching Methods Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Sophia Stakhiv, Student of the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THEORETICAL BASIS OF THE RESEARCH OF INTERCULTURAL COMPETENCE IN SECONDARY SCHOOL STUDENTS

In contemporary educational settings, the significance of intercultural competence among middle school students is increasingly recognized, particularly in the context of globalization. This article analyzes the theoretical foundations of intercultural competence, emphasizing its essential role in foreign language education. It explores how mastering a foreign language not only expands communicative abilities but also enhances understanding of cultural diversity, which is crucial for successful adaptation in multicultural environments.

The research highlights various definitions of intercultural competence, identifying it as the ability to interact effectively with representatives of different cultures. It reviews models proposed by scholars such as Deardorff and Bennett, which offer structured approaches to developing intercultural skills, including self-awareness, empathy, and behavioral adaptation. Furthermore, the article addresses methodological approaches used in research, including qualitative and quantitative methods, with a particular focus on interactive learning strategies that promote student engagement and cultural exchange.

The role of educational institutions in fostering intercultural competence is critically examined, showing that effective educational practices, such as foreign language instruction, cultural studies, and international exchange programs, yield positive outcomes. However, challenges persist, such as inadequate teacher preparation, lack of integration of intercultural education into curricula, and cultural stereotypes that hinder effective learning.

The article concludes that intercultural competence is a key element of modern education, essential for developing social cohesion and understanding in a globalized world. Future research directions are suggested, including the integration of intercultural competence across various subjects, the use of modern technologies for international collaboration, and the development of innovative educational programs that address these competencies.

By investigating the interplay of pedagogical, cultural, and social factors, the study aims to provide educators with insights and strategies to cultivate intercultural competence in their students, ultimately preparing them for active participation in a diverse and interconnected society.

Keywords: intercultural competence; secondary school students; globalization; studying foreign languages; pedagogical approaches; sociocultural aspects; tolerance; intercultural communication; teaching; education.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли глобалізаційні процеси набирають обертів, зростає потреба у розвитку в учнів навичок міжкультурної комунікації та взаємодії. Це зумовлює важливість міжкуль-

турної компетентності як невід'ємної частини освітнього процесу, особливо в контексті навчання іноземних мов у школах. Оволодіння іноземною мовою сприяє не тільки розширенню комунікативних можливостей особистості, але й кращому ро-

зумінню культурного різноманіття, що є важливим для успішної адаптації в багатокультурному середовищі. Формування міжкультурної компетентності в учнів середньої школи вимагає ретельного підбору методичних прийомів та засобів навчання, які б ефективно розвивали навички міжкультурної взаємодії, мотивували учнів до вивчення інших мов та культур, а також сприяли толерантному і відкритому ставленню до культурних відмінностей. Таким чином, процес викладання іноземної мови має враховувати не лише лінгвістичні аспекти, а й соціокультурні особливості, що визначають успішність міжкультурного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжкультурна компетентність учнів середньої школи свідчить про зростаючу увагу до цієї теми в контексті глобалізації та культурної різноманітності.

Останні дослідження підкреслюють важливість міжкультурної компетентності як ключового елемента сучасної освіти, що сприяє розвитку соціальної згуртованості та розуміння в умовах глобалізованого світу. В Україні питання міжкультурної компетентності набуває дедалі більшої актуальності, особливо в контексті глобалізації та інтеграції в європейський освітній простір. Вітчизняні науковці, які досліджують теоретичні засади міжкультурної компетентності в учнів середньої школи: Н. Бідюк, Л. Гриньова, Г. Клокар, С. Кравченко, Т. Левченко, О. Пасічник, Г. Рябініна, Л. Скуратівська, І. Стадник, О. Сухомлинський, Л. Парашенко, Т. Бурова, І. Трубавіна, А. Боброва (“Формування міжкультурної компетентності учнів основної школи на основі наочності”) [1], Т. Полонська (“Міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність як основа навчання іноземної мови в сучасній гімназії”) [8], А. Зоріна (“Формування міжкультурної компетентності учнів старшої школи у процесі навчання іноземної мови”) [3], О. Гладка (“Формування міжкультурної компетентності на заняттях з іноземної мови в умовах педуніверситету”) [2].

Ці науковці досліджують студії міжкультурної компетентності у шкільній освіті, пропонуючи різні методики та підходи до формування в учнів навичок толерантності, розуміння інших культур та ефективної міжкультурної комунікації.

Мета статті. Аналіз теоретичних засад міжкультурної компетентності учнів середньої школи, враховуючи вплив педагогічних, культурних та соціальних факторів.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна компетентність досліджувалася на рівні особистості, команди, групи або організації, з включенням усіх цих трьох вимірів у ширші рамки спільноти, у такий спосіб враховуючи різноманітні фактори, такі як: психологічні, інтерактивні, організаційні, управлінські, адміністративні, соціальні, економіч-

ні, культурні (етнічні, релігійні, гендерні, класові, вікові та ін.) [9, 411].

У цілісній презентації, якої прагнемо досягти, ми представили лише визначення, які мають різні точки зору, щоб сформувати якомога більш комплексний погляд на поняття педагогічної компетентності, і це тому, що розглядаємо педагогічну компетентність у тісному зв'язку з трьома аспектами важливих чинників освіти: освітніх досягнень / успіху / ефективності, професійного розвитку та суспільних змін. Педагогічні компетентності можна розглядати з обох кінців цієї осі, оскільки, з одного боку, вони сприяють досягненню успішності / отримання успіху / розвитку ефективності, формуванню якісного, високоадаптивного професійного розвитку та впливають на суспільні зміни через стандарти, які вони нав'язують в освітньому процесі і на ринку праці, а з іншого боку, на них впливають усі вищезазначені чинники [7].

Термін “компетентність” має етимологічне походження від слова “компетентний” (лат. *competens*), що буквально означає “відповідний, здатний, узгоджений” (утворене від слів зі значенням “взаємно прагнути, відповідати, підходити”). Однак частіше його використовують у таких значеннях: 1) той, хто володіє компетенцією; 2) той, хто добре обізнаний і розуміється на певній сфері. Крім того, в латині існує споріднене поняття “компетенція” (лат. *competentia* – належність по праву), що позначає: 1) обсяг повноважень органу або посадової особи; 2) коло питань, в яких особа має знання та досвід [12, 172].

Як зазначає дослідниця М. Лякопулу, починаючи з 1920-х рр., питання кваліфікації вчителів, яка може гарантувати їхню ефективність, турбує не лише педагогічну науку, а й тих, хто відповідає за забезпечення шкіл кваліфікованими фахівцями [4, 67]. Щодо цього питання, то сучасні дослідження показали, що спосіб, у який вчитель виконує свою роботу, визначається поєднанням його особистісних якостей і набутих знань. “Хороший вчитель” повинен володіти широким спектром кваліфікацій, які схематично можна класифікувати наступним чином:

1. Особистісні риси, ставлення та переконання. Сюди належать особистісні риси, пов'язані з професійною роллю вчителя, які можна виховувати та розвивати через початкову освіту і безперервну підготовку [11, 89–90].

2. Педагогічні навички та знання. Дидактичні та педагогічні навички розуміються не лише як ознайомлення з методами, які потім використовуються механічно, а й як засвоєння рутинних дій, щоб заощадити час і енергію для більш важливих аспектів його роботи; водночас вони стосуються набору теоретичних принципів і дослідницьких даних, які ведуть до різноманітних методів і стра-

тегій, які вчитель обирає і формує залежно від обставин [7, 1–7].

Дослідниці К. Юр'єва та О. Тищенко, з посиланням на О. Садохін зазначають, що феномен “міжкультурна компетенція” лише починає привертати увагу дослідників, тому цей термін ще тільки входить до наукового обігу і наразі не має чіткого визначення [12, 176].

У рамках цього дослідження нам вдалось знайти лише обмежену кількість робіт, присвячених цій проблемі. Найоптимальніший підхід до вивчення цього феномену, як зазначають дослідниці, викладений у працях О. Садохіна та Н. Янкіної, які вважають міжкультурну компетентність однією з ключових компетентностей, що сприяють збереженню демократичного суспільства, відповідають викликам глобалізованого інформаційного середовища, вимогам ринку праці та сучасним економічним трансформаціям [12, 176]. При цьому виділяються такі характеристики ключових компетентностей:

1. Ключові компетентності мають багатофункціональний характер. Вони вважаються ключовими, якщо володіння ними дає змогу розв'язувати різні проблеми в повсякденному житті, професійній діяльності або соціальних сферах. Їхнє засвоєння є необхідним для досягнення важливих цілей і розв'язання складних завдань у різноманітних ситуаціях.

2. Ключові компетентності виходять за межі конкретних предметів і дисциплін, маючи широке застосування не тільки в освітній сфері, а й на роботі, в родинному житті, політичній діяльності тощо.

3. Ключові компетентності вимагають високого рівня інтелектуального розвитку, включаючи абстрактне мислення, саморефлексію, формування власних поглядів, самооцінку та критичне мислення.

4. Ключові компетентності є багатовимірними, охоплюючи різні мисленнєві процеси та інтелектуальні здібності (аналітичні, критичні, комунікативні навички), практичні знання, а також здоровий глузд [12, 176].

Міжкультурна компетентність належить до ключових завдяки її широкому спектру застосування та різноманітним завданням, які вона допомагає вирішувати. Наприклад, за словами А. Садохіна, міжкультурна компетентність складається з набору знань, умінь і навичок, які допомагають людині ефективно спілкуватися з представниками інших культур як у повсякденному житті, так і в професійній сфері.

Дослідниці, з посиланням на Н. Янкіну, доходять висновку, що міжкультурна компетенція студента є:

– важливим результатом університетської освіти, основним показником її якості в контексті

глобальних тенденцій інтеграції освітнього простору в сучасному світі;

– виступає інтегративною професійно-особистісною характеристикою, яка поєднує комплекс знань (лінгвістичних, соціокультурних, професійних, культурологічних), умінь (вербальної, невербальної та паравербальної комунікації, загальнокультурних та культурно-специфічних) та орієнтацій (лінгвокраїнознавчих, пізнавальних, лінгвістичних, предметних, поведінкових, спрямованих на комунікацію);

– передбачає розвинену готовність особистості до участі в міжкультурній комунікації, включаючи професійний рівень, у розширюваному просторі діалогу культур [12, 177].

Також дослідниці посилаються при вивченні цього феномену на Т. Овсяннікову, яка визначає міжкультурну компетентність “як здатність ефективно здійснювати міжкультурну взаємодію, виконуючи роль посередника між своєю культурою та культурою іншого народу” [12, 177]. У пропонуваній статті ми хотіли б звернути увагу на те, що серед педагогічних засад формування міжкультурної компетенції учнів середньої школи відіграє важливу роль лінгводидактика.

Термін “лінгводидактика” позначає, за С. Омельчуком, загальну теорію навчання мови [6, 72]. У “Словнику-довіднику з української лінгводидактики” цей термін визначається як фундаментальна частина методики, у якій “досліджуються аспекти, підходи, закономірності засвоєння мови, розв'язують питання змісту курсу на основі лінгвістичних досліджень, вивчаються труднощі засвоєння матеріалу та їх причини, визначаються принципи і методи, форми і засоби навчання мови” [10, 136].

Дослідниця А. Боброва підкреслює, що “формування міжкультурної компетенції є одним з найважливіших завдань освітнього процесу в загальноосвітніх школах. Вона вимагає впровадження нових навчально-методичних матеріалів, які враховують як міжкультурний аспект, так і зміни в ієрархії мотиваційних цінностей сучасних учнів. Учні все більше розглядають знання іноземної мови як ключ до майбутнього професійного успіху та основу для адаптації до змінюваних соціальних умов” [1].

Для того, щоб розглянути цей розділ педагогіки в системі навчання англійської мови, треба зауважити, що система навчання іноземної мови, англійської зокрема, – це “сукупність ключових елементів навчального процесу, що визначають вибір іноземного матеріалу для уроків, способи його подання, методи та техніки навчання, а також організацію самого процесу” [5, 18].

У сучасній методиці навчання іноземних мов такі ключові підходи включають:

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

1. Комунікативно-діяльнісний (особистісно-діяльнісний) підхід базується на навчанні іноземної мови через активну мовленнєву діяльність, таку як комунікативні ситуації, рольові ігри, проектна і групова робота.

2. Компетентнісний підхід орієнтований на формування у учнів іншомовної комунікативної компетентності, забезпечуючи досягнення конкретних результатів у мовленнєвій діяльності.

3. Рефлексивний підхід передбачає розвиток у учнів рефлексивної компетенції, що включає здатність розмірковувати, спостерігати, розуміти власні емоції і вчинки, а також усвідомлювати, як їх сприймають співрозмовники.

4. Культурологічний (міжкультурний) підхід акцентує увагу на інтеграції мови і культури в процесі навчання, забезпечуючи глибoku взаємодію між ними.

Культурологічний підхід фокусується на вивченні цінностей. Людина розвивається через освоєння культури як системи цінностей і одночасно стає творцем нових культурних елементів, що веде до формування індивіда як творчої особистості. Навчальний процес, орієнтований на “діалог культур”, сприяє розвитку міжкультурної компетентності учнів у процесі вивчення іноземної (англійської) мови.

Дослідниця Т. Полонська зазначає, що міжкультурний підхід, який є основою сучасної іншомовної освіти, акцентує увагу на соціокультурному аспекті навчання іноземним мовам. Це включає залучення учнів до культури країни, мову якої вони вивчають, а також сприяє глибшому розумінню та популяризації культури рідної країни через іноземні мовні засоби. Таким чином, мета навчання іноземної мови в межах міжкультурного підходу полягає не лише в освоєнні мови та культури іншої країни, але й у розвитку знань про власну культуру [8, 44].

5. Рівневий підхід передбачає, що навчання англійської мови має бути спрямоване на різні рівні володіння мовою, визначені Радою Європи, такі як рівень початкового знання, виживання, перехідний, просунутий, автономний і компетентний.

Висновки. У рамках даного дослідження, нами було проаналізовані теоретичні засади дослідження міжкультурної компетентності в учнів середньої освіти, виходячи з чого, можна стверджувати, що термін “компетентність” у педагогічній діяльності визначається як комплекс теоретичних і практичних знань, навичок, ставлень, досвіду та особистісних якостей педагога, які дають змогу ефективно виконувати навчальну, естетичну і пошукову діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учнів та приймати обґрунтовані рішення відповідно до ситуації. Міжкультурна компетенція є важливим аспектом професійної діяльності педагога в умовах етнокультурного

різноманіття, оскільки вона охоплює не лише знання та навички, але й особистісні якості, такі як емпатія і толерантність. Подальші дослідження будуть зосереджуватися на інтеграції міжкультурної компетентності у всіх предметах, використанні сучасних технологій для міжнародної співпраці та розробці інноваційних освітніх програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боброва А. Формування міжкультурної компетентності учнів основної школи на основі наочності. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28122/1/Боброва.pdf> (дата звернення: 20.08.2024).

2. Гладка О. Формування міжкультурної компетентності на заняттях з іноземної мови в умовах педуніверситету. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2019. № 175. С. 10–813.

3. Зоріна А.Е., Гладка О. В. Формування міжкультурної компетентності учнів старшої школи у процесі навчання іноземної мови. *Кривий Ріг*, 2018. С. 194–201.

4. Liakopoulou M. The Professional Competence of Teachers: Which qualities, attitudes, skills and knowledge contribute to a teacher's effectiveness. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2011. Vol. 1. No. 21. P. 66–78.

5. Методика викладання англійської мови : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / уклад. І.В. Холод. Умань : Візаві, 2018. 165 с.

6. Омельчук С.А. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців. Київ : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2019. 356 с.

7. Oser F., Oelkers J. Die Wirksamkeit der Lehrerbildungssysteme. Von der Allrounderbildung zur Ausbildung professioneller Standards. Zürich: Rüegger Verlag, 2001. 608 p.

8. Полонська Т.К. Міжкультурна іншомовна комунікативна компетентність як основа навчання іноземної мови в сучасній гімназії. *Тенденції забезпечення якості освіти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2021. С. 44–46.

9. Suci A.I., Măță L. Pedagogical Competence – The Key to Efficient Education. *International Online Journal of Educational Sciences*. 2011. Vol. 3, № 2. P. 411–423.

10. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

11. Whitty G. Professional competences and professional characteristics: the Northern Ireland approach to the reform of teacher education. *Developing competent teachers*. 2024. P. 86–97.

12. Юр'єва А.К., Тищенко О.М. Компетенція, компетентність, міжкультурна компетентність учителя: сутність і зміст. *Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди : Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2014. № 42. С. 169–182.

REFERENCES

1. Bobrova, A. Formuvannia mizhkul'turnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly na osnovi naochnosti [Formation of Intercultural Competence of Primary School Students Based on Visual Aids]. Available at: <http://eprints.zu.edu.ua/28122/1/Bobrova.pdf> (Accessed 20 Aug. 2024). [in Ukrainian].

2. Hladka, O. (2019). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti na zaniattiakh z inozemnoi movy v umovakh peduniversytetu [Formation of Intercultural Competence in Foreign Language Classes in the Conditions of a Pedagogical University]. *Research Bulletin. Series: Philological Sciences*. No. 175. pp. 810–813. [in Ukrainian].

3. Zorina, A.E. & Hladka, O.V. (2018). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti uchniv starshoi shkoly u protsesi navchannia inozemnoi movy [Formation of Intercultural Competence of High School Students in the Process of Foreign Language Learning]. *Kryvyi Rih*, pp. 194–201. [in Ukrainian].

4. Liakopoulou, M. (2011). The Professional Competence of Teachers: Which qualities, attitudes, skills and knowledge contribute to a teacher's effectiveness [The Professional Competence of Teachers: Qualities, Attitudes, Skills, and Knowledge That Enhance Teacher Effectiveness]. *International Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 1, No. 21. pp. 66–78. [in English].

5. Metodyka vykladannia anhlijskoi movy: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Methods of Teaching English: Educational and Methodological Handbook for Students of Higher Educational Institutions]. (Ed.). I.V. Kholod. Uman, 2018. 165 p. [in Ukrainian].

6. Omelchuk, S.A. (2019). Suchasna ukrainska lnhvodydyktyka: normy v terminolohii i movna praktyka fakhivtsiv [Modern Ukrainian Language Didactics: Norms in Terminology and Language Practice of Specialists]. Kyiv, 356 p. [in Ukrainian].

7. Oser, F., Oelkers, J. (2001). Die Wirksamkeit der Lehrerbildungssysteme. Von der Allrounderbildung zur Ausbildung professioneller Standards [The Effectiveness of Teacher

Education Systems. From General Education to Training in Professional Standards]. Zürich: Rüegger Verlag, 608 p. [in German].

8. Polonska, T.K. (2021). Mizhkulturna inshomovna komunikatyvna kompetentnist yak osnova navchannia inozemnoi movy v suchasnyy himnazii [Intercultural Foreign Language Communicative Competence as the Basis for Teaching Foreign Languages in Modern Gymnasiums]. Trends in Ensuring the Quality of Education: Materials of the International Scientific and Practical Conference. pp. 44–46. [in Ukrainian].

9. Suci, A.I. & Mata, L. (2011). Pedagogical Competence – The Key to Efficient Education. *International Online Journal of Educational Sciences*. Vol. 3, No. 2. pp. 411–423. [in English].

10. Slovyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydyktyky: navch. posib. [Dictionary-Reference Book on Ukrainian Language Didactics: Educational Handbook]. (Ed.). M. Pentyliuk. Kyiv, 2015. 320 p. [in Ukrainian].

11. Whitty, G. (2024). Professional competences and professional characteristics: the Northern Ireland approach to the reform of teacher education. *Developing competent teachers*. pp. 86–97. [in English].

12. Yurieva, A.K. & Tishchenko, O.M. (2014). Kompetentniia, kompetentnist, mizhkulturna kompetentnist uchytelia: sutnist i zmist [Competence, Competency, Intercultural Competence of the Teacher: Essence and Content]. *Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda: Means of Educational and Research Work*. No. 42. pp. 169–182. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2024

“Скільки б ти не жив, усе життя слід вчитися”.

*Сенека
давньоримський філософ*

“Завдання педагога в тому, щоб підвести дітей до дверей життя, дати ключ і навчити учня користуватися цим інструментом”.

“...Улюбленим учителем підлітка, юнака, дівчини стає той, хто щодня відкривається перед допитливим юним розумом і полум'яним серцем якоюсь новою гранню. Якщо ви хочете бути улюбленим учителем, турбуйтеся проте, щоб вихованцю вашому було що у вас відкривати...”

“Що більше ви вивчаєте і спостерігаєте досвід своїх колег, то необхідніші вам самоспостереження самоаналіз, самовдоволення, самовиховання. На основі самоспостереження, самоаналізу у вас народжуватимуться власні педагогічні ідеї”.

“Моє найзаповітніше бажання – передати тобі ту життєву мудрість, яку називають умінням жити”.

*Василь Сухомлинський
видатний український педагог*

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ**

УДК 378.013:373.3.011.3-051]:351.862.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314193>

Наталія Науменко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ
БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ**

У статті розкрито особливості та перспективи реалізації авторської моделі науково-методичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків. Авторка проаналізувала концептуальні засади розвитку вищої педагогічної освіти в умовах сьогодення; розкрила сутність і особливості педагогічного моделювання в системі професійної підготовки майбутніх учителів, в основі якого лежить пошук шляхів для вдосконалення освітнього процесу та підвищення його якості. Також представлено авторську модель науково-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків, що включає мету і завдання підготовки, її сутність і змістове наповнення, принципи та педагогічні умови успішної реалізації моделі.

***Ключові слова:** педагогічне моделювання; професійна підготовка; вчитель початкової школи; безпекоорієнтоване освітнє середовище; освітні ризики.*

Рис. 1. Літ. 9.

Nataliia Naumenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Human Health,
Rehabilitation and Special Psychology Department,
Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University

**IMPLEMENTATION OF A MODEL OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SYSTEM
FOR TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO ORGANIZE A SAFETY-
ORIENTED EDUCATIONAL ENVIRONMENT UNDER CONDITIONS OF RISKS**

The article is devoted to the problem of professional training of future primary school teachers to organize a safety-oriented educational environment under conditions of risks in the context of modernization of higher pedagogical education in Ukraine at the beginning of the new millennium. The purpose of the article is to reveal the features and prospects of the development and implementation of the author's model of the scientific and methodological system of professional training of future primary school teachers to organize a safety-oriented educational environment under conditions of risks, which is a comprehensive reflection of the professional training of future teachers and consists of conceptual and target (purpose, tasks, methodological approaches, principles of professional training), organizational and content (functions, content, pedagogical conditions of professional training: ensuring positive motivation of future teachers to the problem of organizing a safety-oriented educational environment under conditions of risks, organization of the educational process from the point of view of safety, health and pedagogical partnership, integration of educational components and updating the content of professional training, application of a wide range of innovative forms, methods and means of teaching in the training of future teachers; the essence and structure of readiness to organize a safety-oriented educational environment under conditions of risks), processual and technological (stages: motivational-target, active-activity, evaluative-analytical, methodological techniques, forms of organization and means of forming the readiness of future primary school teachers to organize a safety-oriented educational environment under conditions of risks), analytical-resultant (features of identifying the acquired by future primary school teachers qualitative levels of readiness to organize a safety-oriented educational environment under conditions of risks) blocks containing a description of the structural components of the model that allow containing a description of the structural components of the model, which allow to identify the internal elements of the system and their interrelationships, evaluate the results, justify the procedural and resource support, which contributes to the improvement of the modelling process.

***Keywords:** pedagogical modeling; professional training; primary school teacher; safety-oriented educational environment; educational risks.*

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням розвитку сучасного суспільства є модернізація системи вищої педагогічної освіти відповідно до потреб і запитів держави, євроінтеграційних процесів, мета яких – забезпечення якісної освіти на всіх рівнях та підго-

товка майбутніх учителів початкової школи нової формациї, які мають бути висококваліфікованими фахівцями, патріотами своєї справи, з активною життєвою позицією, здатними творчо виконувати професійні завдання, компетентно здійснювати трудові функції у мінливому середовищі, приймати

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ

виважені рішення, адекватно сприймати, оцінювати нові виклики і загрози та реагувати на них, створювати освітнє середовище на засадах взаємодопомоги та взаємопідтримки.

Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків у закладах вищої педагогічної освіти є складним і довготривалим процесом, що потребує визначення чіткої мети і завдань професійної підготовки, детальної розробки її структури, змісту, визначення методологічних підходів, принципів і педагогічних умов для успішної реалізації освітніх завдань та досягнення результату підготовки, яким є високий рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

Авторське бачення моделі науково-методичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків ґрунтується на теоретичному аналізі феноменів “безпека людини”, “здоров’я людини”, “безпекоорієнтоване освітнє середовище”, “освітні виклики, ризики, загрози”; сутності та змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи згідно із концептуальними положеннями, що окреслені в законах України “Про загальну середню освіту”, “Про вищу освіту”, “Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті”, державній програмі “Вчитель”, Концепції педагогічної освіти, Концепції Нової української школи, з урахуванням принципів педагогічного моделювання.

Аналіз основних досліджень. Питання модернізації вищої педагогічної освіти на початку нового тисячоліття перебуває у центрі уваги наукової педагогічної спільноти вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема, розкриваються у наукових дослідженнях О. Глузман, Л. Гриневич, О. Дубасенюк, С. Вітвицької, В. Кременя, О. Мещанінова, О. Пехоти, О. Спіріна, В. Штоффа тощо; проблема моделювання педагогічних систем є предметом наукового пошуку О. Бондарчук, С. Гаркуші, Б. Долинського, О. Дубасенюк, Л. Коваль тощо.

Так, В. Кремень наголошує, що важливе значення для розвитку сучасного суспільства має підготовка покоління конкурентоздатних педагогів, які сприяють формуванню високоякісного людського (освіта, здоров’я) капіталу і соціального (культура, система загальнолюдських цінностей, світогляд) капіталу [9, 17].

О. Дубасенюк з колективом однодумців вважають, що розвиток вищої педагогічної освіти безпосередньо залежить від свободи вибору як викладачами, так і студентами засобів моделювання педагогічних систем, що враховують особистісні властивості, культурологічні особливості, наукові традиції у виборі моделей і форм організації освіт-

нього процесу. Науковці вказують на те, що основою моделювання науково-методичних систем підготовки педагогів є невизначеність майбутнього стану, багатогранність і змінність на шляху до реалізації цілей [5, 10].

Слушною видається думка В. Штоффа про визначення моделі, що становить “...розумово реалізовану систему, яка, відображаючи та відтворюючи об’єкт дослідження, здатна замінити його так, щоб її вивчення дало нам нову інформацію про цей об’єкт” [5, 10].

Професійна підготовка майбутніх учителів, як зазначає О. Дубасенюк, – це складна система педагогічних процесів і явищ, які більшою мірою піддаються моделюванню, що, зі свого боку, сприяє удосконаленню професійної підготовки та поліпшенню якості освіти [6, 12].

В українському педагогічному словнику метою педагогічного моделювання визначено “...виявлення можливостей удосконалення освітнього процесу, пошуку резервів підвищення його ефективності та якості на основі аналізу моделі” [3, 34]. О. Бондарчук, досліджуючи якість навчальної діяльності, модель трактує як “...уявну або матеріально реалізовану систему, яка відображає (відтворює) природний чи соціальний об’єкт дослідження, здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію щодо цього об’єкта” [1, 434–435]. Л. Коваль педагогічну модель визначає як деякий абстрактний узагальнений образ конкретного досліджуваного процесу або явища педагогічної системи, що відображає їх структурні взаємозв’язки та наочно представляє нові знання про об’єкт моделювання [7]. Л. Ковальчук наголошує, що модель професійної підготовки є “...джерелом інформації про об’єкт і допомагає пояснити, зрозуміти або вдосконалити його” [8, 123].

Досліджуючи моделі формування готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності, С. Гаркуша розкриває її як деякий комплекс педагогічних умов, що є необхідними для успішної професійної підготовки [2, 95]. Б. Долинський модель професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи характеризує через основні складові компоненти, що необхідні для успішного формування знань та умінь для майбутньої професійної діяльності [4, 314]. Виходячи з аналізу численних наукових досліджень щодо моделювання педагогічних систем, питання розробки та реалізації моделі навчально-методичного забезпечення системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища є вкрай актуальними в умовах ризиків і водночас недостатньо розкритими у науковому полі.

Мета і завдання дослідження. Розкрити особливості та перспективи впровадження моделі науково-методичної системи професійної підготовки

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ**

майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток початкової освіти, що регламентується законами “Про вищу освіту”, “Про загальну середню освіту”, Концепцією Нової української школи, Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, орієнтований на реалізацію безпекоорієнтованого освітнього середовища, що передбачає створення в закладі освіти безпечних умов навчання та праці для всіх учасників освітнього процесу в умовах освітніх ризиків за рахунок оновлення навчально-методичного забезпечення цього процесу. Сучасний вчитель початкової школи, усвідомлюючи свою соціальну роль, має реалізувати завдання початкової освіти в навчально-виховному процесі, забезпечуючи при цьому умови для безпечної життєдіяльності та збереження фізичного, психічного, соціального і духовного здоров’я всіх учасників освітнього процесу. Результатом цього є розробка навчально-методичного забезпечення готовності майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків, що передбачає якісно новий зміст професійної діяльності вчителів початкової школи.

Тож, моделювання науково-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до створення безпекоорієнтованого освітнього середовища є на часі, що зумовлено необхідністю забезпечення якісної початкової освіти без загрози для життя і здоров’я молодших школярів в умовах сучасних освітніх ризиків і загроз. Така ситуація вимагає оновлення психолого-педагогічних підходів і змісту професійної підготовки майбутніх педагогів, а також теоретичного обґрунтування моделі науково-методичної системи, яка сприятиме формуванню безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

В основі моделювання процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків лежить розробка прогностичної моделі освітнього процесу у вищих педагогічних закладах освіти, яка є однією зі складових частин цілісної професійної підготовки вчителів початкової школи, впровадження якої забезпечує доцільність моделювання процесу підготовки та характеризується сформованістю необхідних якостей у майбутніх педагогів.

Модель науково-методичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до створення безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків є цілісним

відображенням процесу їхньої професійної підготовки (Рис. 1). Вона описує структурні компоненти, що дають змогу визначити внутрішні складові елементи, оцінити результати, встановити педагогічні умови, що впливають на якість підготовки до даної діяльності, а також обґрунтувати процесуальне та ресурсне забезпечення, що сприяє вдосконаленню моделювання цього процесу.

Розробка моделі науково-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до створення безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків здійснювалася за допомогою системного аналізу, що забезпечує цілісність і оптимізацію освітнього процесу. Складовими моделі визначено концептуально-цільовий, організаційно-змістовий, процесуально-технологічний та аналітико-результативний блоки, що в органічному поєднанні формують структуровану основу професійної підготовки.

Основними характеристиками розробленої нами моделі є відкритість і цілісність. Відкритість – це властивість, що притаманна соціальним системам, тому в моделі на зовнішньому рівні вона характеризується урахуванням системою соціального замовлення, а на внутрішньому – урахуванням індивідуальних особливостей майбутніх учителів, їхніх психо-фізіологічних властивостей, здібностей, інтересів, потреб з метою реалізації індивідуальної освітньої траєкторії професійної підготовки до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в процесі професійної діяльності. Цілісність як властивість моделі передбачає взаємозумовленість функціонування всіх структурних елементів системи, що наповнені своїм конкретним змістом і спрямовані на досягнення спільного результату, що виявляється у високому рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

Концептуально-цільовий блок включає концептуальні засади, що відображені в меті, методологічних підходах та принципах професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

Метою функціонування моделі є формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків як складної інтегративної особистісної якості, що виражається у наявності знань, умінь, пізнавальних мотивів, ціннісних орієнтацій, особистісно-професійних якостей, що зумовлюють ефективність виконання зазначеного виду діяльності.

Відповідно до мети функціонування моделі нами визначені завдання професійної підготовки

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ**

майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків:

– розвинути мотиваційно-ціннісне ставлення майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків;

– сформувати вміння та навички для виконання діяльності, що спрямована на забезпечення безпечних умов навчання та праці, збереження життя і зміцнення фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я всіх учасників освітнього процесу, підтримки власного фізичного й психологічного благополуччя в умовах ризиків;

– розвинути професійно важливі особистісні якості, що характеризують готовність до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

Розроблена та обґрунтована модель науково-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових (системного, інтеграційного, синергетичного) і конкретно-наукових (особистісно-орієнтованого, діяльнісного, середовищного, культурологічного, аксіологічного, компетентнісного, ноксологічного, ергономічного, еколого-психологічного) методологічних підходів.

Обґрунтування моделі здійснено на засадах сучасних принципів гуманізації, гуманітаризації, демократизації, забезпечення неперервності; загальних принципів навчання – комплексності, суб'єктності, інтеграції, міждисциплінарності, індивідуалізації, науковості, системності, варіативності, зв'язку теорії з практикою, професійної спрямованості, самостійності, рефлексивності; специфічних принципах навчання – проблемності, технологізації, діалогізації, компетентності.

Організаційно-змістовий блок моделі розкриває функції та педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків, сутність і структуру готовності до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків, яка включає особистісну, психологічну, здоров'язбережувальну, теоретичну, практичну готовність. Цими складниками майбутні вчителі опановують під час вивчення дисциплін циклів загальної і професійної підготовки, а також дисциплін вільного вибору за тематикою дослідження, що враховує принцип міждисциплінарної інтеграції.

Зміст професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків

включає систему знань, умінь, навичок, формування компетентностей з навчальної дисципліни циклу загальної підготовки: “Безпека існування людини в навколишньому середовищі”, що складається з чотирьох взаємопов'язаних модулів, до змісту яких внесено теми, що підсилюють вивчення майбутніми вчителями питань стосовно організації безпекоорієнтованого середовища в умовах ризиків, а також навчальних дисциплін циклу професійної підготовки “Засоби цифрової підготовки та інформатика з методикою навчання”, “Фізичне виховання з методикою навчання”.

Так, до змісту модуля “Екологічна безпека існування людини в навколишньому середовищі” включено теми “Екологічна безпека в освітньому середовищі початкової школи”, “Екологічні ризики, загрози і небезпеки в освітньому процесі”, “Середовище як чинник розвитку особистості учня”, “Взаємозв'язок організму людини з природним, техногенним і соціальним оточенням”.

До змісту модуля “Валеологічні основи безпеки існування людини в навколишньому середовищі” включено теми “Сучасні освітні ризики та їх вплив на здоров'я школярів”, “Ознаки безпечного освітнього середовища”, “Культура безпеки”, “Санітарія та гігієна”, “Здоров'язбережувальні освітні технології, методи оздоровчо-профілактичної діяльності”, “Психологія здоров'я”, “Психогігієна, принципи і методи психопрофілактики”, “Профілактика психічного здоров'я школярів”, “Психологічна профілактика професійного вигорання у роботі вчителя”, “Методи психологічної корекції”, “Саморегуляція особистості в процесі життєдіяльності”, “Збереження фізичного і психологічного здоров'я в умовах освітніх ризиків”, “Вплив освітнього процесу на спосіб життя і здоров'я учнів”, “Методики і технології формування культури здорового та безпечного способів життя учнів”, “Види та прояви насильства, булінгу (цькування)”, правила запобігання та протидії їм”, “Засади профілактично-просвітницької роботи щодо безпеки життєдіяльності, санітарії, гігієни”, “Особливості профілактики інфекційних і неінфекційних захворювань, запобігання поширенню серед учнів звичок, небезпечних для їх здоров'я”, “Засади збереження психічного здоров'я в освітньому середовищі”, “Вплив освітнього процесу на спосіб життя і здоров'я учнів”, “Методики і технології формування культури здорового та безпечного способів життя учнів”, “Засади здорового способу життя”, “Вплив професійної діяльності на здоров'я та прийомні збереження особистого здоров'я у професійній діяльності”.

До змісту модуля “Фізіологічні основи безпеки існування людини в навколишньому середовищі” включено тему “Правила надання домедичної допомоги в умовах освітнього закладу”.

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ**

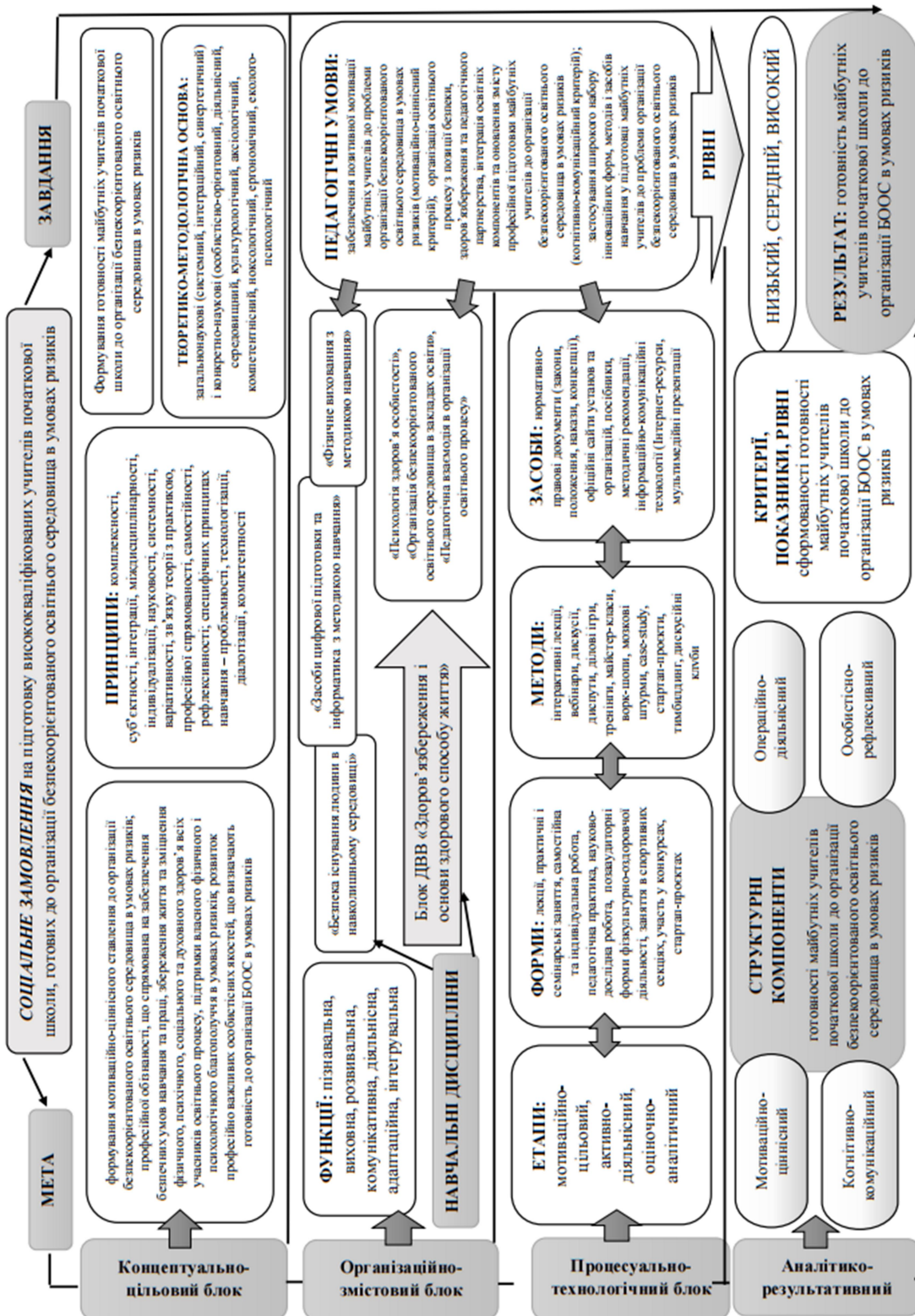

Рис. 1. Модель науково-методичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ**

До змісту модуля “Цивільний захист населення в умовах виникнення надзвичайних ситуацій в мирний і воєнний час” включено теми “Ознаки безпечного освітнього середовища”, “Організація безпечного освітнього середовища в початковій школі в умовах ризиків”.

Оновлено зміст навчальної дисципліни циклу професійної підготовки “Фізичне виховання з методикою навчання”, до якої включено теми “Організація здорового способу життя та формування культури здоров’я учнів початкової школи”, “Здоров’язбережувальні технології в освітньому процесі”, “Розробка індивідуальних оздоровчих програм з метою збереження і відновлення здоров’я учнів початкової школи”, “Зовнішні ознаки погіршення фізичного стану людини”, “Методики зміцнення фізичного здоров’я молодших школярів і запобігання захворюванням”.

Оновлено зміст навчальної дисципліни “Засоби цифрової підготовки та інформатика з методикою навчання”, до якої включено теми: “Інформаційна безпека”, “Вплив інформаційного контенту на здоров’я молодших школярів”, “Безпечна поведінка в інформаційному просторі”.

Оновлено блок дисциплін вільного вибору “Здоров’язбереження і основи здорового способу життя” за рахунок включення до нього дисциплін: “Психологія здоров’я особистості”, “Організація безпекоорієнтованого освітнього середовища в закладах освіти”, “Педагогічна взаємодія в організації освітнього процесу”.

Основними *функціями* професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків визначено *пізнавальну* (набуття майбутніми вчителями ґрунтовних знань, що є необхідними для організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків); *виховну* (формування у майбутніх учителів ціннісних орієнтацій, мотивів, позитивної професійної орієнтації, усвідомлення значущості організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах сучасних освітніх ризиків, зацікавленості у збереженні власного фізичного та психічного здоров’я, прагненні до успіху, що є необхідними для ефективного реалізації завдань професійній діяльності); *розвивальну* (розвиток у майбутніх учителів особистісного потенціалу, творчих здібностей, критичного мислення, навичок самоаналізу та самооцінювання, формування професійно важливих якостей, що допоможуть учителю творчо розв’язувати нестандартні професійні ситуації в професійній діяльності); *комунікативну* (вироблення у майбутніх учителів початкової школи умінь та навичок формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною, конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, усвідомлюючи та

поцінуючи взаємозалежність людей і систем у глобальному світі; організувати суб’єкт-суб’єкту взаємодію з учнями в освітньому процесі на засадах педагогічного партнерства, взаємодопомоги та взаємопідтримки; залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства, працювати в команді, вільно висловлювати свої думки, наводити аргументи, знаходити компромісні рішення, сприяти розвитку позитивної самооцінки учнів, їхньої я-ідентичності, що сприятимуть організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків); *діяльнісну* (становлення активної професійної позиції майбутніх учителів початкової школи через залучення їх до різноманітних за змістом видів і форм практичної діяльності, що спрямована на формування вмінь щодо організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків); *адаптаційну* (усвідомлення майбутніми вчителями власних очікувань і можливостей та співвідношення їх із вимогами до професійної діяльності сучасного вчителя початкових класів згідно виконання ним трудових функцій); *інтегровальну* (об’єднання знань, умінь, навичок майбутніх учителів початкової школи, що ними засвоєні під час вивчення навчальних дисциплін загального і професійного циклу, а також через формування додаткових компетентностей в процесі вивчення дисциплін вільного вибору, що супроводжується закономірними особистісними змінами за рахунок активної практичної діяльності здобувачів освіти, що спрямована на організацію безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків).

Успішна реалізація завдань професійної підготовки майбутніх учителів до зазначеного виду діяльності залежить від спеціально створених *педагогічних умов*, які виявляються одним із найважливіших елементів моделі науково-методичної системи підготовки майбутніх учителів до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища, зокрема:

– забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до проблеми організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків (мотиваційно-ціннісний критерій);

– організація освітнього процесу з позиції безпеки, здоров’язбереження та педагогічного партнерства, інтеграція освітніх компонентів та оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків (когнітивно-комунікаційний критерій);

– застосування широкого набору інноваційних форм, методів і засобів навчання у підготовці майбутніх учителів до проблеми організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків (операційно-діяльнісний критерій).

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ

Процесуально-технологічний блок моделі науково-методичної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків включає етапи (мотиваційно-цільовий, активно-діяльнісний, оціночно-аналітичний), методичні прийоми, форми організації та засоби формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

Відповідно до етапів впровадження моделі нами були використані інноваційні активні та інтерактивні методи навчання, інформаційно-комунікаційні засоби, що відповідали інформаційному наповненню дисциплін загального і професійного циклів, а також змісту дисциплін вільного вибору.

Розкриття змісту та суті категорій “безпека”, “здоров’я”, “безпекоорієнтоване освітнє середовище”, “здоровий спосіб життя” тощо здійснювалося за допомогою таких форм організації навчальної діяльності студентів, як: лекції, практичні і семінарські заняття, самостійна та індивідуальна робота, педагогічна практика, науково-дослідна робота, позааудиторні форми фізкультурно-оздоровчої діяльності, заняття в спортивних секціях, участь у конкурсах, стартап-проектах тощо.

Особливого значення для формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків набули інноваційні активні та інтерактивні форми і методи навчання, зокрема: інтерактивні лекції, вебінари, дискусії, диспути, ділові ігри, тренінги, майстер-класи, воркшопи, мозкові штурми, case-study, стартап-проекти, тимбилдинг, дискусійні клуби тощо.

Серед засобів навчання організації безпекоорієнтованого освітнього середовища початкової школи в умовах ризиків в моделі формування у майбутніх учителів готовності до цього виду діяльності нами виділені нормативно-правові документи (закони, положення, накази, концепції тощо), офіційні сайти установ та організацій, посібники, методичні рекомендації, інформаційно-комунікаційні технології (Інтернет-ресурси, мультимедійні презентації тощо), що містять інформацію, необхідну для оволодіння майбутніми вчителями початкової школи основами організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

Аналітико-результативний блок моделі науково-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків демонструє особливості виявлення набутих майбутніми учителями початкової школи якісних рівнів готовності до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків. Він представлений засобами діагностування сформова-

ності готовності цього виду діяльності у майбутніх учителів на основі визначених критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-комунікативний, операційно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний), показників і рівнів (високий, середній, низький).

Результатом є готовність майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків.

Висновки. Отже, розроблено авторську модель науково-методичної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища в умовах ризиків, яка теоретично обґрунтована за допомогою концептуально-цільового, організаційно-змістового, процесуально-технологічного і аналітико-результативного блоків і спрямована на підготовку умотивованого висококваліфікованого вчителя нової генерації, професіонала, патріота, інтелектуала, з глибоким і широким науковим світоглядом, активною життєвою позицією щодо здоров’язбереження і підтримки здорового способу життя, розвинутим критичним мисленням, високим рівнем загальної культури, здатним долати виклики та готовим до організації безпекоорієнтованого освітнього середовища початкової школи в умовах ризиків на засадах взаємодопомоги та взаємопідтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О.І., Єльника Г.В. Критерії і показники якості навчальної діяльності. *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України*; ред.: В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С.434–435.
2. Гаркуша С.В. Модель формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров’язбережувальних технологій. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2014. Вип. 118 (2). С. 95.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., допов. й випр. Рівне: Волинські обереги, 2011. С. 34.
4. Долинський Б.Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров’язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: дис. ... д-ра пед. наук / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2011. С. 314.
5. Дубасенюк О.А. Концептуальні моделі педагогічної освіти: наукові пошуки та здобутки. *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку*: монографія. Вид. 2-ге, допов. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 8–29.
6. Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку. 2-ге вид. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 12.
7. Коваль Л.В. Система професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування загальнонавчальних технологій: дис. ... д-ра пед. наук / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2010. 539 с.
8. Ковальчук Л., Луциньська О. Модель формування інформаційно-комунікаційної культури майбутніх вчителів

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ РИЗИКІВ**

лів початкових класів у процесі професійної підготовки. *Молодь і ринок*. 2020. № 6/185. С. 123.

9. Кремень Г. Освіта в Україні: сучасні тенденції і перспективи. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*: польс.-укр. щоріч. / за ред. І. Зязюна, Н. Нічкало, Т. Левовицького та ін. Київ; Ченстохова: Віпол, 2000. Вип. 11. С. 11–30.

REFERENCES

1. Bondarchuk, O.I. & Yelnyka, H.V. (2008). Kryterii i pokaznyky yakosti navchalnoi diialnosti [Criteria and indicators of the quality of educational activities]. *Encyclopedia of Education / Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*; (Ed.). V.H. Kremen. Kyiv, pp. 434–435. [in Ukrainian].

2. Harkusha, S.V. (2014). Model formuvannia hotovnosti maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia do vykorystannia zdoroviazberezhivalnykh tekhnolohii [Model of Forming the Readiness of Future Physical Education Specialists to Use Health Saving Technologies]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. Physical education and sports*. No. 118 (2). p. 95. [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S.U. (2011). Ukrainskyi pedahohichniy entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary]. 2-nd edition, revised and updated. Rivne, p. 34. [in Ukrainian].

4. Dolynskyi, B.T. (2011). Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia zdoroviazberezhivalnykh navychok i vmin u molodshykh shkolariv u navchalno-vykhovni diialnosti [Theoretical and Methodological Bases of Preparing Future Teachers for the Formation of Health-Saving Skills and Abilities in Primary School Students in Educational Activities]. *Doctor's thesis*. K.D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University. Odesa, p. 314. [in Ukrainian].

5. Dubaseniuk, O. A. (2008). Kontseptualni modeli pedahohichnoi osvity: naukovy poshuky ta zdobutky [Conceptual models of teacher education: scientific research and achievements]. *Vocational and pedagogical education: modern conceptual models and development trends*: Monograph. Edition. 2-nd, supplemented. Zhytomyr, pp. 8–29. [in Ukrainian].

6. Dubaseniuk, O.A. (2008). Profesiino-pedahohichna osvita: suchasni kontseptualni modeli ta tendentsii rozvytku [Vocational and Pedagogical Education: Modern Conceptual Models and Development Trends]. (2-e vyd.). Zhytomyr, p. 12. [in Ukrainian].

7. Koval, L.V. (2010). Systema profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do zastosuvannia zahalnonavchalnykh tekhnolohii [The system of professional training of future primary school teachers in the use of general educational technologies]. *Doctor's thesis*. Institute of Pedagogy of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv, 539 p. [in Ukrainian].

8. Kovalchuk, L. & Lushchynska, O. (2020). Model formuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kultury maibutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Model of Formation of Information and Communication Culture of Future Primary School Teachers in the Process of Professional Training]. *Youth & market*. No. 6/185. p. 123. [in Ukrainian].

9. Kremen, H. (2000). Osvita v Ukraini: suchasni tendentsii i perspektyvy [Education in Ukraine: Current Trends and Prospects]. *Professional education: pedagogy and psychology: Polish-Ukrainian annual journal / Za red. I. Ziazuina, N. Nychkalo, T. Levovytskoho et al.* Kyiv; Chenshtokhova, Vol. 11. pp. 11–30. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024

“Слово – найтонший дотик до серця; воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розпеченим залізом, і брудом... Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити й вилікувати, посіяти тривогу й безнадію, і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викинути усмішку і сльози, породити віру в людину і посіяти зневіру, надихнути на працю і скувати сили душі...”

*Василь Сухомлинський
видатний український педагог*

“Найтихіші слова – ті, що приносять бурю. Думки, які ступають голубиними кроками, керують світом”.

*Фрідріх Ніцше
німецький філософ*

“Власне розуміння доброчесності і вад – найголовніше. Якщо цього розуміння немає, усе стає хистким”.

*Цицерон
давньоримський філософ та літератор*

Ольга Канарова, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
Анна Вознюк, старший викладач кафедри дошкільної освіти
Державного вищого навчального закладу “Донбаський державний педагогічний університет”
Олександра Шикиринська, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

У статті досліджується розвиток пізнавальної активності дошкільника як важлива психолого-педагогічна проблема, яка охоплює вивчення механізмів, умов та факторів, що сприяють активізації пізнавальних процесів. З'ясовано роль сенсорного виховання у формуванні основних когнітивних процесів, таких як увага, пам'ять, мислення та уява. Проаналізовано сутнісне наповнення терміна “сенсорно-пізнавальна компетентність” як здатності дитини стимулювати пізнавальну активність, проявляти спостережливість і креативність у взаємодії з навколишнім світом.

Ключові слова: діти дошкільного віку; пізнавальна активність; пізнавальний інтерес; сенсорне виховання; сенсорно-пізнавальна компетентність.

Лім. 15.

Olha Kanarova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Preschool Education and Social Work Department,
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University
Anna Vozniuk, Senior Lecturer of the Preschool Education Department,
State Higher Educational Institution “Donbas State Pedagogical University”
Oleksandra Shykyrynska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Preschool Education Department,
Vinnytsya Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University

SENSORY EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN AS A MEANS OF COGNITIVE ACTIVITY DEVELOPMENT

The article examines the development of the cognitive activity of a preschooler as an important psychological and pedagogical problem, which includes the study of mechanisms, conditions and factors that contribute to the activation of cognitive processes in preschool children. The authors clarify the relationship between cognitive activity and such concepts as “curiosity”, “cognitive interest”, “sensory education”; justify the dependence of the development of the preschooler’s cognitive activity on the formation of interest in knowledge, the level of development of thinking and imagination, the use of modern educational technologies, and the preservation of the child’s cognitive activity during the transition to school.

The role of sensory sensations and perceptions in the formation of basic cognitive processes, such as attention, memory, thinking and imagination, is updated. The essential content of the term “sensory-cognitive competence” is analyzed as a child’s ability to stimulate his cognitive activity, to show observation and creativity in interaction with the surrounding world, to navigate in various sensory standards, their types, signs and properties, as well as to master the methods of analysis, synthesis, generalization, classifications and comparisons.

It is substantiated that sensory education as a system of pedagogical influences aimed at improving sensory cognition and developing the perception of preschool children during interaction with objects is one of the key means of developing cognitive activity, which, creating conditions for independent discovery of new things and supporting research interest child, becomes the basis for further intellectual development.

Keywords: preschool children; cognitive activity; cognitive interest; sensory education; sensory-cognitive competence.

Постановка проблеми. Сучасний підхід до організації освітнього процесу базується на розумінні дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості. Однією з ключових ознак цього етапу є розвиток пізнавальної активності, яка відіграє важливу роль у засвоєнні дитиною культурного досвіду людства. Це сприяє формуванню таких важливих якостей, як

самостійність, ініціативність, креативність, успішність, що в результаті забезпечує гармонійний розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку пізнавальної активності дошкільників досліджувалася упродовж багатьох десятиліть і має широкий науковий фундамент. Однак, як і в будь-якій сфері, питання розвитку пізнаваль-

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

ної активності має різні рівні дослідженості та залишається актуальним для сучасних педагогів, психологів і дослідників дитячого розвитку.

Перші дослідження в цій галузі були проведені такими вченими, як Жан Піаже (розробив теорію когнітивного розвитку, де дошкільний вік визначався як важливий етап у формуванні мислення через активне сприйняття навколишнього світу), Марія Монтессорі (акцентувала увагу на важливості сенсорного розвитку та індивідуального підходу в стимулюванні пізнавальної діяльності) та ін. Вони внесли величезний вклад у розуміння того, як у дітей дошкільного віку формуються мислення, увага, сприйняття і здатність до активного пізнання світу.

У сучасній педагогіці і психології пізнавальна активність дітей дошкільного віку є однією з ключових тем. Розробкою теоретичних і практичних аспектів дошкільної педагогіки та впровадженням нових підходів до виховання дітей в освітньому процесі займалася Т. Поніманська. О. Савченко обгрунтовано підходи до стимулювання пізнавальної активності дітей через ігрові та навчальні методи з акцентом на важливості індивідуалізації навчання.

Н. Гавриш досліджувала методики розвитку пізнавальної діяльності дошкільнят через гру, активну діяльність та взаємодію з навколишнім середовищем. Її роботи спрямовані на удосконалення педагогічних технологій для розвитку пізнавальних інтересів у дітей.

Питання розумового розвитку дітей дошкільного віку та методи стимулювання пізнавальної активності через застосування інноваційних підходів в освітньому процесі вивчала З. Михайленко. Вчена акцентувала увагу на значенні творчих видів діяльності для розвитку пізнавальних інтересів у дітей.

Л. Артемова аналізувала питання формування пізнавальної активності у дітей через діяльнісний підхід та інтеграцію сенсорного виховання. Її праці спрямовані на розробку нових методик для стимулювання пізнавальної цікавості.

Г. Мелешук студіювала питання соціальної та пізнавальної активності дошкільників у контексті інтеграції освітніх процесів з іншими аспектами виховання. Науковиця наголошувала на значенні розвитку самостійного мислення та здатності дітей взаємодіяти з соціумом через активну пізнавальну діяльність.

У наукових працях А. Богуш, О. Дроботій, А. Кошель, В. Кошель, М. Кривоніс, Т. Поніманської, С. Трикоз, О. Тарасової та ін. актуалізовано і досліджено проблему сенсорного виховання дітей раннього віку.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури визначити потенційні можливості сенсорного виховання як засобу розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку пізнавальної сфери у дітей дошкільного віку

є однією з найбільш важливих у педагогіці, оскільки взаємодія людини з навколишнім середовищем відбувається завдяки її активності та діяльності. Активність є ключовою умовою для формування інтелектуальних якостей особистості, її самостійності й ініціативності. Тому виникає об'єктивна потреба в оновленні освітньої системи, зміщенні уваги з формування особистості-виконавця на розвиток активної та ініціативної особистості, починаючи саме з дошкільного віку.

“Активність” є широким та багатомірним поняттям, яке виступає умовою пізнання і формується в процесі діяльності людини. Згідно з визначенням у філософському словнику, активність характеризує спосіб життєдіяльності соціального суб'єкта, відображаючи рівень використання його здібностей, знань, навичок, волі та творчих зусиль для досягнення загальних потреб, інтересів, цілей та ідеалів [15].

У психологічних словниках термін “активність” описується як загальна характеристика живих істот, їхня здатність до самостійного реагування та підтримання значущих зв'язків з оточенням. Це також властивість темпераменту, яка виражається у силі впливу людини на ситуацію та подоланні перешкод на шляху до мети. Зокрема, у “Психологічному словнику” за редакцією Н. Побірченко пізнавальна активність визначається як психічна активність, яка виявляється через мимовільну увагу, цікавість та творчість [11]. Доведено, що пізнавальна активність супроводжує будь-яку самостійну дію, виражаючи готовність (здатність і бажання) до активного, ініціативного освоєння знань і застосування вольових зусиль. Джерелом такої активності у дошкільників є пізнавальна потреба.

Як зазначає В. Суржанська, пізнавальна потреба сприяє формуванню цілісного сприйняття навколишнього світу і характеризується пізнавальною орієнтацією дитини, її ініціативністю, інтересом, самостійністю і творчим підходом [13].

У психолого-педагогічній літературі поняття “пізнавальна активність дітей дошкільного віку” трактується по-різному. Так, С. Ладивір вважає його якісною характеристикою діяльності дитини, рисою її особистості та станом готовності до пізнавальної діяльності [8].

Г. Стадник зазначає, що пізнавальна активність дітей дошкільного віку тісно пов'язана з допитливістю, яка відображає потребу в нових знаннях і їх активний пошук як на рівні дій, так і на рівні мислення [12]. Допитливість виявляється через готовність до дій, прагнення задовольнити пізнавальну потребу і отримати від цього задоволення. Водночас допитливість виступає початковою формою пізнавального інтересу і є однією з його стадій, яка супроводжується емоціями здивування та задоволення від процесу пізнання і діяльності.

Також у поняття “пізнавальна активність” входить поняття “пізнавальний інтерес”, який має

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

наблизити дитину до навчання, зробити його для неї цікавим. Це доводили відомі педагоги минулого і доводять сучасники. Так, Ян Амос Коменський вважав інтерес одним із ключових способів створення ефективних умов для навчання. Ж.-Ж. Руссо, спираючись на інтерес дитини до навколишніх предметів і явищ, прагнув зробити навчання доступним і приємним. К. Ушинський вважав інтерес головним внутрішнім фактором, що забезпечує успішність навчання.

Сучасні дослідники А. Боднар і Н. Макаренко трактують поняття "пізнавальний інтерес" як емоційно усвідомлену діяльність дітей, що приносить їм внутрішнє задоволення від досягнутих результатів [2, 33]. І. Гудим підкреслює, що пізнавальний інтерес підвищує активність дітей і поступово поглиблює її в процесі пошукової, пізнавальної та дослідницької діяльності. Як зазначає дослідник, пізнавальна активність, викликаючи інтелектуальний та емоційний відгук у процесі виконання навчальних завдань, стимулює допитливість у дошкільників, розвиває їхні вміння занурюватися у суть питань та мотивує до дослідницької діяльності [5, 26].

Науковці розглядають інтерес як сукупність багатьох психічних процесів, які сприяють активній діяльності, підвищують готовність до пізнання через здивування, радість від навчання, формують прагнення до глибшого пізнання предмета і пізнавальної діяльності в цілому.

Відтак "пізнавальну активність" можна розуміти як багатогранну якість особистості, яка визначається потребою в пізнанні, готовністю до різних видів діяльності, а також виражається в інтенсивному вивченні всього нового для подальшої творчої реалізації.

Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку залежить від: - *формування інтересу до пізнання* (стимулювання пізнавальної мотивації дітей дошкільного віку, адже саме в цьому періоді дитина активно виявляє цікавість до нового і незвіданого, тому важливо створити умови, які сприятимуть розвитку цього інтересу); - *розвитку мислення та уяви* (пізнавальна активність сприяє розвитку логічного мислення, уяви та творчих здібностей дитини. Науково-педагогічна проблема полягає у тому, щоб знайти найбільш ефективні методи стимулювання цих процесів. Наприклад, за допомогою сенсорного виховання, ігор, загадок та конструктивної діяльності можна розвивати здатність до аналізу, узагальнення та синтезу інформації); - *збереження пізнавальної активності при переході до школи* (у деяких дітей пізнавальний інтерес знижується під час переходу до систематичного навчання. Педагогам важливо створювати умови, за яких дитина продовжує виявляти активність у пізнанні нового, навіть у рамках шкільної програми); - *ролі дорослих у формуванні пізнавальної активності* (науково-педагогічна проб-

лема полягає в тому, щоб знайти баланс між наданням дитині свободи для самостійного пізнання і водночас забезпеченням необхідної підтримки від дорослих); - *використання сучасних технологій* (сучасні педагогічні підходи стикаються з викликом інтеграції технологій у процес розвитку пізнавальної активності. Це відкриває нові можливості, але водночас потребує розуміння, як використовувати цифрові інструменти, щоб вони сприяли активному пізнанню, а не просто пасивному сприйняттю інформації); - *сенсорного виховання* (сенсорний розвиток є важливим компонентом пізнавальної активності дошкільників, оскільки дитина пізнає світ через органи чуттів. Педагогічне завдання полягає у тому, щоб створити умови для вдосконалення сенсорних навичок і розвитку здатності сприймати та класифікувати об'єкти за їх властивостями. Сенсорне виховання сприяє не лише розвитку чуттєвого досвіду, але й формуванню когнітивних процесів).

Розглянемо детальніше саме аспект впливу сенсорного виховання на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Як зазначає Т. Крутій, "пізнання через споглядання, відчуття, експериментування та конструювання мають особливе значення в дошкільному віці, оскільки цей період є важливою фазою формування знань і уявлень про світ" [7, 12]. Т. Поніманська підкреслює, що сенсорне виховання ставить перед педагогами завдання організувати діяльність дошкільників так, щоб сприяти їхньому самостійному дослідженню світу, адже "цілеспрямований вплив на дитину для розвитку її чуттєвого пізнання навколишнього світу" є одним із основних завдань, які вперше розробила М. Монтесорі, створивши авторські дидактичні матеріали [9, 91].

В. Кошель визначає сенсорне виховання як педагогічний вплив, спрямований на розвиток та вдосконалення сприйняття і органів чуттів [6]. Т. Андреева вважає, що сенсорне виховання є основою всебічного розвитку дитини, зосереджуючись на розвитку її відчуттів і сприйняття [1]. На думку С. Трикоз, сенсорне виховання є важливою частиною пізнавальної діяльності дитини, оскільки воно базується на розвитку сприйняття, відчуттів та уявлень про об'єкти і явища навколишнього світу [14].

Т. Яценко доводить, що головною метою сенсорного виховання дітей молодшого дошкільного віку є досягнення високого рівня розвитку сприйняття через формування перцептивних дій та засвоєння сенсорних еталонів. Це включає такі завдання, як розвиток орієнтувально-пошукової діяльності (уміння виокремлювати, порівнювати та групувати предмети), ознайомлення дітей із сенсорними еталонами (формами, кольорами, розмірами), звуками, текстурами, смаками тощо. Поєднання сенсорного досвіду зі словами, що описують сприйняті властивості, допомагає дитині краще систе-

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

матизувати та узагальнювати свої уявлення про світ. В. Горох і В. Бутенко розглядають сенсорне виховання як систему педагогічних заходів, спрямованих на вдосконалення чуттєвого пізнання і розвиток сприйняття особистості під час взаємодії з об'єктами. Вони наголошують на важливості постійного тренування органів чуттів для розпізнавання якостей предметів та явищ, що є основою для формування уявлень про навколишній світ. За тим, як дитина засвоює знання, розвиває навички та виконує нові завдання, можна судити про її здібності [4, 85].

В історії педагогіки важливий внесок у розвиток теорії сенсорного виховання зробила М. Монтесорі, довівши, що взаємодія з сенсорними матеріалами допомагає дітям розвивати свої пізнавальні здібності та чуттєве сприйняття світу.

Педагогічну теорію М. Монтесорі можна охарактеризувати трьома основними положеннями: 1) виховання має бути вільним; 2) виховання має бути індивідуальним; 3) виховання повинно базуватися на спостереженні за дитиною. Період від народження до п'яти з половиною років є найбільш сприятливим для сенсорного розвитку дитини. Здорова дитина здатна бачити, чути, відчувати запахи та смаки, але, за теорією М. Монтесорі, для високого рівня розвитку чуттєвого сприйняття потрібне спеціальне тренування. Воно здійснюється за допомогою сенсорних матеріалів, які допомагають дитині навчитися розрізняти властивості предметів за розміром, формою та кольором [3, 54]. Під час роботи з цими матеріалами дитина розвиває органи чуття: зір, слух, смак тощо.

М. Монтесорі підкреслювала, що основою розумового та морального розвитку є чуттєве сприйняття. Сензитивні періоди розвитку визначаються як періоди підвищеної чутливості, інтересу та концентрації на певних аспектах навколишнього середовища. У ці моменти дитина проявляє особливу увагу до окремих характеристик об'єктів, що дозволяє глибше пізнавати світ [3, 10].

Вищевикладене актуалізує значущість обгрунтованого сучасними науковцями терміна “сенсорно-пізнавальна компетентність”, яку, зокрема Т. Пономаренко та Я. Євченко, визначають як “здатність дитини активізувати пізнавальну активність, виявляти спостережливість і винахідливість в умовах навколишнього середовища; орієнтуватися у сенсорних еталонах, їх видах, ознаках і властивостях; оволодіти методами аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації та порівняння” [10]. Тобто сенсорно-пізнавальна компетентність дітей дошкільного віку – це здатність сприймати, розпізнавати і розуміти навколишній світ через відчуття (зір, слух, дотик, смак, нюх), а також застосовувати отримані знання у процесі пізнання. Ця компетентність включає розвиток сенсорних навичок, вміння орієнтуватися у властивостях предметів (розмір, форма, колір, текстура), здатність порівнювати, аналізу-

вати, класифікувати та узагальнювати інформацію. Важливою складовою сенсорно-пізнавальної компетентності є розвиток спостережливості, мислення та вміння використовувати отримані знання в нових ситуаціях.

Висновки. Проведений аналіз наукової літератури уможливив визначити основні аспекти впливу сенсорного виховання на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Отже, сенсорне виховання забезпечує:

- **розвиток відчуттів і сприйняття**, що допомагає дитині краще сприймати та розрізняти різноманітні властивості об'єктів (колір, форму, величину, текстуру, температуру, запах і смак). Щоб більше дитина взаємодіє з різними предметами та явищами, то активніше розвивається її здатність аналізувати й класифікувати інформацію;

- **формування пізнавальних інтересів**. Під час сенсорного виховання у дітей розвивається допитливість і бажання дізнатися більше про навколишній світ. Завдяки стимулюванню різних органів чуття дитина отримує нові знання, що є першим кроком до розвитку пізнавальної активності;

- **розвиток дрібної моторики та координації**. Сенсорні ігри та вправи розвивають дрібну моторику, що тісно пов'язано з розвитком мозку і когнітивних здібностей. Маніпуляції з предметами активізують мозкову діяльність і стимулюють пізнавальну активність через тактильні відчуття;

- **підвищення концентрації та уваги**. Сенсорне виховання допомагає дітям навчитися зосереджувати увагу на деталях та тривалішій взаємодії з об'єктами, що сприяє розвитку уваги і пам'яті. Це важливо для пізнавальної активності, оскільки дозволяє дитині краще засвоювати нову інформацію та аналізувати її;

- **формування базових уявлень про світ**. Сенсорне виховання допомагає дитині створювати первинні уявлення про властивості об'єктів та явищ у природі. Через безпосередній досвід вона вчиться розуміти, як працює світ, а це стимулює її пізнавальну активність і бажання дізнатися більше.

Таким чином, сенсорне виховання є потужним засобом розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку. Через стимулювання органів чуття дитина не лише краще сприймає навколишній світ, але й активно залучається до процесу дослідження і пізнання. Це закладає основи для подальшого інтелектуального, емоційного і соціального розвитку дитини, допомагаючи їй успішно адаптуватися до складнішого освітнього процесу в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т.Т. Сенсорне виховання дітей засобами природи у педагогічній системі Софії Русової. *Наукові записки. Серія “Психолого-педагогічні науки”*. Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. № 8. С. 95–98.
2. Боднар А.Я., Макарєнко Н.Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професій-

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

ного самовизначення. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2014. Т. 162. С. 2–37.

3. Бондар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: навч. посіб. Полтава: РВВ ПДАА, 2009. 252 с.

4. Горох В., Бутенко В. Особливості сенсорного виховання дітей молодшого дошкільного віку. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2023. С. 82–86.

5. Гудим І. Розвиток пізнавальних інтересів і здібностей дошкільників із порушеннями зору. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 24–30.

6. Кошель В.М. Сенсорне виховання дітей раннього віку: навчально-методичний посібник. Чернігів: ФОП Баликіна О. В., 2019. 160 с.

7. Крутій К.Л. Предметно-розвивальне середовище як чинник супроводу діяльності дітей. *Дошкільна освіта*. 2008. № 2 (20). С. 9–20.

8. Ладивір С. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*. 2006. № 11. С. 3–6.

9. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

10. Пономаренко Т.О., Євченко Я.Б. Формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 41. Т. 2. С. 107–111.

11. Психологічний словник / уклад.: О. Сергєєнкова, В. Синявський; за ред. Н. Побірченко. Київ, 2007. 336 с.

12. Стадник Г. Розвиток пізнавальної активності дошкільників в сім'ї: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 124 с.

13. Суржанська В.А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2004. 19 с.

14. Трикоз С.В. Застосування сенсорних ігор та вправ у навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 21 червня 2020 р.). Київ: "Наша друкарня", 2020. С.250–264.

15. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

REFERENCES

1. Andreieva, T.T. (2011). Sensorne vykhovannia ditei zasobamy pryrody u pedahohichnii systemi Sofii Rusovoi [Sensory education of children by means of nature in the pedagogical system of Sofia Rusova]. *Research Notes. Series "Psychology and Pedagogy Research"*. Nizhyn Mykola Gogol State University. Nizhyn, No. 8. pp. 95–98. [in Ukrainian].

2. Bodnar, A.Ia. & Makarenko, N.H. (2014). Shliakhy formuvannia piznavalnoho interesu osobystosti v protsesi profesiinoho samovyznachennia [Ways of forming the cognitive interest of the individual in the process of professional self-determination]. *Scientific notes of NaUKMA. Pedagogical, psychological sciences and social work*. Vol. 162. pp. 32–37. [in Ukrainian].

3. Bondar, V.I. & Ilchenko, A. M. (2009). Psykholohopedahohichni osnovy rozvytku ditei v systemi M. Montessori

[Psychological and pedagogical foundations of children's development in the M. Montessori system]. Poltava, 252 p. [in Ukrainian].

4. Horokh, V. & Butenko, V. (2023). Osoblyvosti sensornoho vykhovannia ditei molodshoho doshkilnoho viku [Features of sensory education of children of younger preschool age]. *Preschool and primary education: realities and prospects: a collection of scientific articles by students, masters and young scientists*. Sumy, pp. 82–86. [in Ukrainian].

5. Hudym, I. (2014). Rozvytok piznavalnykh interesiv i zdibnostei doshkilnykiv iz porushenniamy zoru [Development of cognitive interests and abilities of preschoolers with visual impairments]. *Exceptional child: teaching and upbringing*. No. 4. pp. 24–30. [in Ukrainian].

6. Koshel, V.M. (2019). Sensorne vykhovannia ditei rannoho viku [Sensory education of young children]. *Educational and methodological manual*. Chernihiv, 160 p. [in Ukrainian].

7. Krutii, K.L. (2008). Predmetno-rozvyvalne seredovyshche yak chynnyk suprovodu diialnosti ditei [Subject-developmental environment as a factor supporting children's activities]. *Preschool education*. No. 2 (20). pp. 9–20. [in Ukrainian].

8. Ladyvir, S. (2006). Piznavalna aktyvnist starshykh doshkilniat: indyvidualni osoblyvosti [Cognitive activity of older preschoolers: individual characteristics]. *Preschool education*. No. 11. pp. 3–6. [in Ukrainian].

9. Ponimanska, T.I. (2008). Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]. *Educational manual*. Kyiv, 456 p. [in Ukrainian].

10. Ponomarenko, T.O. & Yevchenko, Ya.B. (2021). Formuvannia osnov sensorno-piznavalnoi kompetentnosti ditei rannoho viku [Formation of the basics of sensory and cognitive competence of young children]. *Innovative pedagogy*. Issue 41. Vo. 2. pp. 107–111. [in Ukrainian].

11. Psykholohichnyi slovnyk [Psychological dictionary]. (Eds.). O. Serheienkova, V. Syniavskiy; N. Pobirchenko. Kyiv, 2007. 336 p. [in Ukrainian].

12. Stadnyk, H. (2015). Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti doshkilnykiv v simi [Development of cognitive activity of preschoolers in the family]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 124 p. [in Ukrainian].

13. Surzhanska, V.A. (2004). Tvorchi zavdannia yak zasib formuvannia piznavalnoi aktyvnosti starshykh doshkilnykiv [Creative tasks as a means of forming the cognitive activity of older preschoolers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].

14. Trykoz, S.V. (2020). Zastosuvannia sensornykh ihor ta vprav u navchanni ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [The use of sensory games and exercises in the education of children with intellectual disabilities]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: vykyky sohodennia: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 21 chervnia 2020 r.)* – Education of people with special needs: today's challenges: collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, June 21, 2020). Kyiv, pp. 250–264. [in Ukrainian].

15. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. (Ed.). V. Shynkaruk et al. Kyiv, 2002. 742 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.10.2024

Борис Качур, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології та
освітнього менеджменту

Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти
Мирослава Качур, кандидат педагогічних наук, доцент, вчений секретар
Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито акмеологічні засади професійного зростання майбутніх керівників закладів дошкільної освіти. Представлено розуміння вітчизняними науковцями акмеології як науки й акмеологічного підходу як вагомій умови досягнення вершин професіоналізму. Авторами визначено поняття “професійне зростання” як розвиток людини у сфері своєї діяльності, набуття нових навичок та досвіду роботи, які уможливають досягнення успіху у кар’єрі. Виокремлено умови, за яких реалізація акмеологічного підходу у професійній підготовці майбутніх керівників закладів дошкільної освіти сприятиме їхньому професійному зростанню.

Ключові слова: майбутні керівники закладів дошкільної освіти; акмеологія; акмеологічний підхід; професійне зростання; професіоналізм; професійна підготовка.

Лім. 14.

Borys Kachur, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy,
Psychology and Educational Management Department,

Transcarpathian Institute of Postgraduate Pedagogical Education

Myroslava Kachur, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Scientific Secretary,
Transcarpathian Institute of Postgraduate Pedagogical Education

THE ACMEOLOGICAL BASES OF PROFESSIONAL GROWTH OF FUTURE MANAGERS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The authors of the article have revealed the acmeological bases of professional growth of future managers of preschool educational institutions. It has been noted that modern professional education should be aimed at creating conditions that ensure high-quality professional training of future specialists in preschool education, development of their abilities to independently solve life, personal and professional problems. According to the authors, this is especially relevant for the training of future managers of preschool educational institutions, since management tasks are always non-standard and multifunctional, and the functioning of these institutions depends on the effectiveness of their solution. Attention has been focused on the importance of the problem of professional growth of future managers of preschool educational institutions, which, from the point of view of acmeology, is based on the necessity for active promotion to the heights of excellence. The authors have presented the understanding of acmeology as a science and the acmeological approach as an important condition for achieving the heights of professionalism. The authors have defined the concept of “professional growth” as the development of a person in the field of activity, the acquisition of new skills and work experience that make it possible to achieve success in a career. The professional growth of an individual begins with professional self-determination, i.e., with the choice of a profession, and is further associated with the acquisition of a profession, professional formation and self-improvement of a professional, with his or her aspiration to the pinnacle of professionalism (acme). We are convinced that the implementation of the acmeological approach in the professional training of future managers of preschool educational institutions will contribute to their professional growth if: to identify the essence and content of the acmeological approach and ways of its implementation in professional training; to identify the structure and content of the acmeological orientation of the individual and consider the formation of this quality as an important prerequisite for professional growth; to develop and implement a model of professional growth based on the acmeological approach in professional training.

Keywords: future managers of preschool educational institutions; acmeology; acmeological approach; professional growth; professionalism; professional training.

Постановка проблеми. Сучасна професійна освіта має бути спрямована на створення умов, що забезпечують високу якість професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, розвиток їхніх здібностей самостійно долати життєві, особистісні та професійні проблеми. Це особливо актуально для підго-

товки майбутніх керівників закладів дошкільної освіти, оскільки управлінські завдання завжди нестандартні та поліфункціональні, а від ефективності їх вирішення залежить функціонування цих закладів. Відповідно, постає проблема професійного зростання майбутніх менеджерів закладів дошкільної освіти, основою якого, з погляду акмеології, є

потреба в активному просуванні до своїх вершин досконалості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка майбутніх керівників закладів освіти постає вагомим завданням сучасної вищої освіти і знаходить своє відображення у працях А. Аніщук, О. Брюховецької, Л. Дмитренко, О. Жданової-Неділько, Л. Карамушки, К. Крутій, Л. Пісоцької, М. Швардак та ін. Науковці переконані, що від рівня професійної підготовки управлінців, сформованості у них відповідних професійних та особистісних якостей залежить якість функціонування закладів освіти. Акмеологічний підхід як методологічна основа освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей є предметом дослідження О. Ветушко, О. Дубасенюк, С. Калаур, А. Келемен, О. Малахової, О. Мармази, Н. Мачинської, О. Музики, І. Ніколаеску, О. Пинзенник, О. Проценко, М. Яцури та ін. Авторами доведено потенціал цього підходу у професійному становленні майбутніх фахівців та представлено шляхи його впровадження у практику професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблема професійного зростання майбутніх керівників закладів дошкільної освіти на акмеологічних засадах, на жаль, не досліджена повною мірою, зважаючи на її важливість і актуальність.

Мета статті – розкрити акмеологічні засади професійного зростання майбутніх керівників закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Керівник (директор) закладу дошкільної освіти очолює заклад дошкільної освіти і здійснює безпосереднє керівництво ним. Професійна діяльність керівника, згідно з професійним стандартом “Керівник (директор) закладу дошкільної освіти”, передбачає управлінську, організаційну та іншу діяльність [8]. У документі виокремлено загальні (громадянська, соціальна, культурна, цифрова, підприємницька, етична) та професійні (здоров’язбережувальна, проєктувальна, операційне управління закладом дошкільної освіти, організаційно-методична, комунікативна, здатність до навчання впродовж життя, інформаційно-комунікаційна, лідерська, емоційно-етична, стратегічне управління та розвиток закладу дошкільної освіти, стратегічна, нормативно-правова) компетентності, які необхідно сформувані у здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки.

Оновлення змісту дошкільної освіти, як вважає А. Аніщук, передовсім залежить від керівника-професіонала, який би зміг впевнено і цілеспрямовано впроваджувати інновації в управлінні закладами дошкільної освіти, організувати освітній процес з урахуванням основних завдань: створення належних умов для отримання дітьми дошкільної освіти; забезпечення дієвості особистісно орієнтованої

освітньої системи; реалізація принципів демократизації, гуманізації та індивідуалізації, інтегративності педагогічного процесу в закладі дошкільної освіти. Поділяємо думку авторки, що перетворення та розвиток системи дошкільної освіти значною мірою визначається тим, наскільки ефективно здійснюється управління всіма її ланками. Реалізація нових підходів до освітнього процесу в закладах дошкільної освіти має розпочинатися зі змін в управлінській діяльності. І саме наукове обґрунтування та впровадження інноваційних моделей управління є одним зі шляхів адміністративної реформи в освіті [1, 5].

В умовах гострих сучасних викликів управлінню закладу освіти відводиться особлива та відповідальна роль, пов’язана із професійними вимогами до нього як компетентного фахівця, здатного створити стійке до внутрішніх і зовнішніх деструктивних впливів освітнє середовище для забезпечення інноваційного розвитку педагогічної системи загалом та її оптимального функціонування в майбутньому. Л. Ребуха переконана, що ефективна управлінська діяльність керівника закладу освіти значною мірою залежить від отриманої фахової підготовки у закладах вищої освіти, а, відповідно, результативність навчання студентів магістратури буде більш продуктивною, якщо здійснюватиметься на засадах міждисциплінарної інтеграції [12, 115]. Свою позицію авторка обґрунтовує тим, що професійна підготовка фахівців управління закладами освіти на засадах міждисциплінарної інтеграції формує високу фахову компетентність, оскільки щоразу пропонує студентові здійснити конструктивний перехід від інформаційно-дисциплінарного до усвідомленого міждисциплінарного знання, для якого характерні наступність та безперервність у набутті професійної освіти, мотивує до отримання ґрунтовних і глибинних логічно-структурованих міждисциплінарних знань, сприяє формуванню аналітично-фахового мислення та наукового світогляду, а також дає можливість добре підготувати фахівців до успішної професійної діяльності [12, 119]. Вагомою для нас є думка О. Пинзенник, згідно з якою “становлення управлінських компетентностей керівника закладу дошкільної освіти не зводиться лише до набуття системи знань і навичок, а й природно має включати формування властивостей і якостей, необхідних для майбутньої педагогічної діяльності, що мають професійне значення. У сучасному баченні цей процес становить комплекс виховних впливів, спрямованих на цілісну характеристику фахівця (позитивне ставлення до професії, знання теоретичних концепцій і практичних навичок щодо їх використання, сформованість світоглядних поглядів і переконань, володіння ключовими компетентностями тощо)” [7].

Невід’ємною частиною професіоналізації осо-

бистості є, на думку Я. Ткачової, професійне зростання – тривалий, динамічний, багаторівневий процес розвитку і саморозвитку особистості, визначення свого місця у світі професій, реалізації себе у професії і самоактуалізації власного потенціалу для досягнення вершин професіоналізму. Авторка вважає професійне зростання складним процесом, що має циклічний характер, під час якого людина не тільки вдосконалює знання, вміння і навички, розвиває професійні здібності, але й може зазнати і негативного впливу цього процесу [14, 74].

Доцільно зазначити, що у вітчизняних наукових студіях поряд з поняттям “професійне зростання” як синонімічне вживається поняття “професійний розвиток”. При цьому, одним із наукових підходів до вивчення процесу професійного розвитку педагогів науковці виокремлюють акмеологічний, зауважуючи, що наука акмеологія досліджує проблему становлення і розвитку особистості як професіонала педагогічної діяльності. Умовою продуктивної творчої діяльності сучасної людини є, на думку І. Каденко та А. Щетініної, освіта та, відповідно, професіоналізм особистості, який формується на підставі освітньої діяльності, індивідуальності у розв’язанні практичних і теоретичних, спеціальних і професійних завдань [6, 27]. І. Воротникова виокремлює кілька етапів і результатів професійного розвитку, або професіональної генези особистості: професійне самовизначення і вибір професії, професійна підготовка і формування особистісної готовності оволодіння професією, професійна освіченість, компетентність, майстерність, культура фахівця [3].

Вищий професіоналізм і творча майстерність фахівців – один з найважливіших власне людських ресурсів. У цьому соціокультурному контексті особливого значення набуває нова інтеграційно-комплексна наука акмеологія, яка вивчає закономірності і технології розвитку професіоналізму і творчості свого роду акме-форм оптимального здійснення різних видів професійної діяльності [9, 10]. Солідарні з О. Дубасенюк, що акмеологія – актуальний напрям сучасної науки, ґрунтований на фундаментальних принципах науки, орієнтований на виявлення загальних властивостей у ході досягнення найвищого результату людини та суспільства. Акмеологія постає інтегральною наукою, що здійснює взаємодію з психологією особистості, психологією діяльності, психологією суспільних відносин, філософією, соціологією, філософською антропологією, педагогікою, культурологією та ін. Акмеологія вивчає вершинні прояви розвитку, вершинну діяльність дорослої людини на етапах її соціальної та професійної зрілості [9, 190].

Специфіка акмеології щодо інших наук про людину, на думку О. Проценко, полягає у тому, що вона досліджує весь життєвий та професійний шлях особистості. Акмеологія вивчає проблеми вдосконалення, корекції професійної діяльності та виходить з того, що вершин професіоналізму й

майстерності людина досягає сама, причому професійна діяльність особистості відіграє провідне місце в її долі. Основоположними категоріями акмеології на цьому етапі її розвитку дослідниця вважає “професіоналізм” і “компетентність” [11, 298].

Важливою складовою будь-якого акмеологічного дослідження О. Дубасенюк вважає розробку концепції розвитку професіоналізму або професіонала як єдиного визначального замислу, системи аргументованих теоретичних поглядів. Авторка зазначає, що “загальні акмеологічні інваріанти професіоналізму в підструктурі професіоналізму діяльності виступають як ефективні спеціальні вміння здійснювати надійні і точні прогнози – основу планування і реалізації будь-якої діяльності, вміння приймати відповідальні й ефективні рішення, зокрема в екстремальних та нестандартних ситуаціях, уміння здійснювати самоконтроль і саморегуляцію на високому рівні” [10, 20]. Погоджуємося з О. Дубасенюк, що особливі акмеологічні інваріанти професіоналізму можна представити як такі вміння, що відображають специфіку професійної педагогічної діяльності [10, 20].

Як зазначає І. Синевич, педагогічна акмеологія як наука про шляхи досягнення професіоналізму в праці зорієнтована на усвідомлення сходження особистості до високого рівня компетентності, професійної майстерності та відкриває перспективи створення акмеологічної моделі професійної підготовки педагогів. Акмеологічний підхід у сучасній системі професійної освіти полягає у тому, щоб забезпечити посилення професійної мотивації, стимулювання творчого потенціалу, виявлення та плідне використання особистісних ресурсів для досягнення успіху у професійній діяльності педагога. Метою реалізації акмеологічного підходу авторка виокремлює здійснення акмеолого-педагогічних впливів на здобувачів для того, щоб у них формувалася акмеологічна спрямованість особистості як стрижнева властивість та найважливіший показник професіоналізму [13, 22].

Водночас, як стверджує О. Огієнко, акмеологічний підхід “дає змогу з’ясувати суб’єктивні та об’єктивні фактори, які сприяють досягненню вершин професіоналізму [5, 162]. До об’єктивних факторів авторкою віднесено рівень та якість освіти, яка була одержана дорослою людиною, а до суб’єктивних – її задатки, здібності, компетентність тощо. Вивчення закономірностей і технологій розвитку професіоналізму і творчості як акме-форм оптимальної взаємодії різних видів діяльності, дає, на думку О. Огієнко, можливість розглядати людину як суб’єкта творчої, навчально-пізнавальної та професійної діяльності, що базується на ідеї суб’єктності, самодетермінації її буття у світі. Провідною ознакою суб’єктності є свідомий та цілеспрямований характер відтворення людиною особистого життя на основі свідомої активності, що спрямована на вдосконалення, створення людиною

самої себе та навколишнього середовища. Це забезпечується розвинутою самосвідомістю, зокрема, здатністю людини до рефлексії та саморегуляції діяльності. Дослідниця вважає, що сутнісною характеристикою акмеологічного підходу в освіті дорослих є прагнення до відновлення цілісності суб'єкта (особистості дорослої людини), який проходить етап зрілості, коли його індивідуальні, особистісні й суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в усіх взаємозв'язках для досягнення вищих професійних рівнів [5, 162].

Поділяємо думку С. Архипової, що відправним моментом у розробці концепції підготовки фахівця, розвитку професіонала стали акмеологічні уявлення про суть категорій: “професіонал”, “професіоналізм особистості” і “особистісно-професійний розвиток”, а також розгляд особистості в такому розвитку з позиції принципу активності і суб'єктивності, що відображають її прагнення до саморозвитку і самовдосконалення [2, 11]. Відповідно, авторка визначає термін “професіонал” як “суб'єкт професійної діяльності, з високим рівнем професіоналізму, самоефективності, який має високий професійний і соціальний статус, постійно спрямований на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні і професійні досягнення, що мають соціально-позитивне значення”; “професіоналізм особистості” як “якісну характеристику суб'єкта праці, що відображає професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок та умінь, (у тому числі таких, що базуються на творчих рішеннях), володіння сучасними алгоритмами і способами розв'язання професійних задач, що дозволяє здійснювати діяльність з високою і стабільною продуктивністю”, а “особистісно-професійний розвиток” як “процес розвитку особистості (в широкому розумінні), переважно орієнтований на високий рівень професіоналізму і професійних досягнень, що здійснюється за допомогою навчання і саморозвитку, професійної діяльності і професійних взаємодій” [2, 11]. Погоджуємося, що концептуально з акмеологічних позицій розвиток професіонала можна представити як процес і результат системних перетворень особистості, який включає взаємопов'язані прогресивні зміни її професіоналізму; професіоналізму діяльності; нормативності діяльності і поведінки; продуктивної Я-концепції. На основі цієї акмеологічної концепції С. Архипова вважає за можливе складання індивідуальних програм становлення і розвитку професіоналів. Причому в цьому процесі, на думку науковця, необхідно розрізняти тенденції становлення людини праці як: суб'єкта професійного розвитку; фахівця, який володіє певною кваліфікацією; зрілої особистості; активного учасника акме-орієнтованого процесу розвитку [2, 11].

Зі свого боку, О. Добош та О. Пинзеник переконали, що на специфіку освітньої діяльності закладу

дошкільної освіти, яка забезпечується керівником, впливають фактори, означені педагогічною акмеологією: якість взаємовідносин між суб'єктами освітньої діяльності, упровадження варіативних освітніх програм, активне застосування інтеграційної взаємодії, регіональні особливості, спрямовані на збереження культурних цінностей країни, регіону, спільнот, які співіснують у ньому [4, 157]. Автори акцентують увагу на тому, що зумовлені реформуванням освітньої системи, зміни та інновації в освіті вимагають чіткого механізму управління процесом надання освітніх послуг, що вповні залежить від керівника, його умотивованої на постійний розвиток та удосконалення управлінської діяльності. У процесі дослідження сутності, завдань та змісту управлінської діяльності керівника закладу дошкільної освіти авторами виявлено суттєве доведення значущості акмеологічного її спрямування [4, 158].

Висновки. Професійне зростання – це розвиток людини у сфері своєї діяльності, набуття нових навичок та досвіду роботи, які уможливають досягнення успіху у кар'єрі. Він відкриває широкі горизонти для досягнення поставлених завдань у професійній діяльності, реалізації творчого потенціалу тощо. Професійне зростання особистості починається з професійного самовизначення, тобто з вибору професії, а у подальшому – пов'язане із здобуттям професії, професійним становленням та самовдосконаленням професіонала, з його прагненням до вершини професіоналізму (акме). Вважаємо, що реалізація акмеологічного підходу у професійній підготовці майбутніх керівників закладів дошкільної освіти сприятиме їхньому професійному зростанню якщо: виявити сутність та зміст акмеологічного підходу та шляхи його реалізації у професійній підготовці; виявити структуру та зміст акмеологічної спрямованості особистості та розглядати формування цієї якості як вагому передумову професійного зростання; розробити і упровадити в професійну підготовку модель професійного зростання на засадах акмеологічного підходу. Виходячи зі сутності та змісту акмеологічної спрямованості особистості, її компонентами виокремлюємо: професійно-ціннісні орієнтації, професійну мотивацію та прагнення до професійного успіху. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов професійного зростання майбутніх керівників закладів дошкільної освіти на засадах акмеологічного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анішук А.М. Управлінська діяльність в системі дошкільної освіти: навчальний посібник для магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 319 с.
2. Архипова С.П. Акмеологічні засади професійної підготовки соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Педагогіка, соціальна робота”*. 2005. Вип. 21. С. 10–13.

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

3. Воронникова І. Професійний розвиток вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 15 (2). С. 143–150.

4. Добош О., Пинзенник О. Управлінська акмеологія керівника закладу дошкільної освіти: теоретичний аспект. *Молодь і ринок*, 2023. № 5 (213). С. 154–159.

5. Огієнко О. Акмеологічний підхід у контексті освіти дорослих. *Філософські, психологічні, аксіологічні контексти педагогічної майстерності*. 2013. № 2. С. 19–24.

6. Каденко І.В., Щегініна А.С. Феномен професійного розвитку в сучасному освітньому середовищі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 67. Т. 2. С. 24–30.

7. Пинзени О.М. Удосконалення підготовки вчителя на засадах акмеології. *Проблеми освіти: науковий збірник*. Житомир – Київ: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2015. Вип. 84. С. 274–278.

8. Про затвердження професійного стандарту “Керівник (директор) закладу дошкільної освіти”. Наказ Міністерства економіки України № 620-21 від 28.09.2021 р.

9. Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 389 с.

10. Професійна підготовка фахівців: креативний підхід: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во Євенок О.О., 2017. 458 с.

11. Проценко О.Б. Акмеологічні засади формування професійної компетентності викладача вищого навчального закладу. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2011. № 6. С. 295–302.

12. Ребуха Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців управління закладами освіти на засадах міждисциплінарної інтеграції. *Гуманітарні студії: Історія та педагогіка*, 2021. № 1. С. 113–123.

13. Синевич І. Акмеологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Молодь і ринок*, 2022. № 7–8 (205–206). С. 21–24.

14. Ткачова Я. Психолого-педагогічні особливості професійного зростання соціальних педагогів закладів професійної освіти. Професійне становлення і кар’єрний розвиток особистості в умовах ринкової економіки. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737365/1/Психолого_педагогічні%20особливості%202021%2C-72-73.pdf

REFERENCES

1. Anishchuk, A.M. (2020). Upravlinska diyalnist v systemi doshkilnoyi osvity [Management activity in the system of preschool education]. *Nizhyn*, 319 p. [in Ukrainian].

2. Arkhipova, S.P. (2005). Akmeolohichni zasady profesiynoyi pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Acmeological principles of professional training of social workers]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Pedagogy, social work"*. Vol. 21, pp. 10–13. [in Ukrainian].

3. Vorotnikova, I. (2012). Profesiynnyy rozvytok vchytelya v systemi pisl'yadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity v umovakh informatsiynoho suspilstva [Professional development of a teacher in the system of postgraduate pedagogical education in the conditions of the information society]. *Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University*. Vol. 15 (2), pp. 143–150. [in Ukrainian].

4. Dobosh, O. & Pynzenyk, O. (2023). Upravlinska akmeolohiya kerivnyka zakladu doshkilnoyi osvity: teoretychnyy aspekt [Management acmeology of the head of a preschool education institution: theoretical aspect]. *Youth & market*, Vol. 5 (213), pp. 154–159. [in Ukrainian].

5. Ohienko, O. (2013). Akmeolohichnyy pidkhdid u konteksti osvity doroslykh [Acmeological approach in the context of adult education]. *Philosophical, psychological, axiological contexts of pedagogical mastery*. Vo. 2, pp. 19–24. [in Ukrainian].

6. Kadenko, I.V. & Shchedinina, A.S. (2019). Fenomen profesiynoho rozvytku v suchasnomu osvitnomu seredovyshchi [The phenomenon of professional development in the modern educational environment]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. Vol. 67, pp. 24–30. [in Ukrainian].

7. Pynzenyk, O.M. (2015). Udokonalennya pidhotovky vchytelya na zasadakh akmeolohiyi [Improvement of teacher training on the basis of acmeology]. *Problems of education: scientific collection*. Zhytomyr – Kyiv, Vol. 84, pp. 274–278. [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennya profesiynoho standartu “Kerivnyk (dyrektor) zakladu doshkilnoyi osvity” [On the approval of the professional standard “Head (director) of a preschool education institution”]. Order of the Ministry of Economy of Ukraine No. 620-21 dated September 28, 2021. [in Ukrainian].

9. Dubasenyuk, O.A. (2011). Profesiyna pedahohichna osvita: akmesynerhetychnyy pidkhdid [Professional pedagogical education: acmesynergistic approach]. Monograph. Zhytomyr, 389 p. [in Ukrainian].

10. Dubasenyuk, O.A. (2017). Profesiyna pidhotovka fakhivtsiv: kreatyvnyy pidkhdid [Professional training of specialists: creative approach]. Monograph. Zhytomyr, 458 p. [in Ukrainian].

11. Protsenko, O.B. (2011). Akmeolohichni zasady formuvannya profesiynoyi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Acmeological principles of formation of professional competence of a teacher of a higher educational institution]. *Scientific Bulletin of the Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy*, Vol. 6, pp. 295–302. [in Ukrainian].

12. Rebukha, L. (2021). Profesiyna pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv upravlinnya zakladamy osvity na zasadakh mizhdystyplinarnoyi intehratsiyi [Professional training of future specialists in the management of educational institutions on the basis of interdisciplinary integration]. *Humanitarian Studies: History and Pedagogy*, Vol. 1, pp. 113–123. [in Ukrainian].

13. Synevich, I. (2022). Akmeolohichni zasady profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Acmeological principles of professional training of future primary school teachers]. *Youth & market*, Vol. 7–8 (205–206), pp. 21–24. [in Ukrainian].

14. Tkacheva, Ya. Psykhohoho-pedahohichni osoblyvosti profesiynoho zrostannya sotsialnykh pedahohiv zakladiv profesiynoyi osvity [Psychological and pedagogical features of professional growth of social pedagogues of vocational education institutions]. Professional formation and career development of an individual in the conditions of a market economy. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737365/1/Психолого_педагогічні%20особливості%202021%2C-72-73.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2024

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: АКТУАЛЬНІ ПОТРЕБИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НА ПРИКЛАДІ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ “ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ” ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

УДК 37.013.42:376.1(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314238>

Альона Пехарєва, кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
факультет дошкільної і спеціальної освіти та історії,
Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

Оксана Ільченко, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
факультет дошкільної і спеціальної освіти та історії,
Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

Віталія Тарасова, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки і психології та інклюзивної освіти,
факультет дошкільної і спеціальної освіти та історії,
Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ:
АКТУАЛЬНІ ПОТРЕБИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НА ПРИКЛАДІ КОМУНАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ “ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ”
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

У статті проаналізовано сучасні вимоги до підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти. З'ясовано, що майбутній педагог спеціальної освіти повинен володіти знаннями про основи навчання, виховання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами, методами різного типу корекції та діагностики. Якісна підготовка фахівців має охоплювати не лише знання з корекційної педагогіки та спеціальної психології, а й уміння ефективно використовувати цифрові інструменти, створювати індивідуальні навчальні програми і забезпечувати інтерактивну взаємодію з учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: інклюзивна освіта; спеціальна освіта; компетенції вчителя; корекційна педагогіка; практичний досвід; освітні програми.

Лит. 12.

Alona Piekhariieva, Ph.D. (Psychology), Associate Professor,
Head of the Special Pedagogy and Psychology and Inclusive Education Department,
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”,
Kharkiv Regional Council

Oksana Ilchenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Special Pedagogy and Psychology and Inclusive Education Department,
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”,
Kharkiv Regional Council

Vitaliia Tarasova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Special Pedagogy and Psychology and Inclusive Education Department,
Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy”,
Kharkiv Regional Council

**PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION:
CURRENT NEEDS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF THE
MUNICIPAL INSTITUTION “KHARKIV HUMANITARIAN AND PEDAGOGICAL ACADEMY”
OF KHARKIV REGIONAL COUNCIL**

The article analyzed the modern requirements for the training of specialists in the field of special education. Modern educational policy around the world, in particular in Ukraine, is aimed at a tolerant attitude towards people with special needs, recognizing their equal rights and opportunities. To ensure equal access to quality education, it is necessary to adapt educational institutions to the individual needs of children. This requires high-quality training of special education specialists who will be able to meet modern challenges and contribute to the formation of an inclusive society. It was found that the future teacher of special education should have knowledge about the basics of learning, upbringing and development of children with special educational needs, methods of various types of correction and diagnosis, processes of social adaptation and rehabilitation. An important aspect of the professional training of future teachers is the

formation of their emotional intelligence. Training can significantly improve the ability of future professionals to identify emotions, develop empathy and other important skills. Pedagogical practice makes a significant contribution to the training of future special education teachers. To work successfully in today's educational environment, future teachers must possess a wide range of digital competencies. This includes the ability to work with a variety of software tools, create digital resources, communicate effectively online, and use digital technologies to solve learning problems. It is especially important for special education teachers to be able to integrate digital tools into the educational process, taking into account the characteristics of students. In general, in the context of globalization and constant changes in society, specialists in the field of special education must possess a set of competencies that ensure their adaptability, creativity and resilience to professional challenges. These competencies include a system of values, knowledge and skills necessary to work effectively in a dynamic educational environment. Quality training of specialists should include not only knowledge of correctional pedagogy and special psychology but also the ability to effectively use digital tools, create individual training programs and ensure interactive interaction with participants in the educational process.

Keywords: inclusive education; teacher competencies; corrective pedagogy; practical experience.

Постановка проблеми. Надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами дотепер в Україні є одним із важливих завдань суспільства, що знаходить відображення у Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 р. Погляди та підходи світової спільноти щодо осіб з інвалідністю та дітей з особливими освітніми потребами зазнають значних змін, і цей процес характерний для більшості країн світу. Україна, інтегруючись у світовий освітній простір, дедалі більше уваги приділяє індивідуальним потребам кожної дитини. Інклюзивна освіта стає пріоритетним напрямом, що сприяє розвитку особистості кожного учня та є об'єктом активних наукових досліджень. Натепер в Україні значно зросла мережа спеціальних та інклюзивних закладів, інклюзивно-ресурсних та реабілітаційних центрів, розглядаються нові можливості спеціального та інтегрованого навчання що забезпечує доступ до освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Це спричиняє підвищений попит на кваліфікованих фахівців, здатних працювати з інклюзивними програмами та підтримувати індивідуальні освітні потреби учнів. Для ефективного виконання своїх професійних обов'язків і виправдання довіри суспільства щодо питання виховання молодого покоління необхідна високоякісна професійна підготовка відповідних фахівців, яка повинна відповідати сучасним вимогам суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотепер ми активно спостерігаємо зміну поколінь, сучасна молодь значно змінилася: вона активно використовує новітні технології, швидко адаптується до змін та прагне до більш інтерактивного і практичного навчання. Тому підходи до освіти повинні стати більш інноваційними, орієнтованими на розвиток критичного мислення, творчості та цифрових навичок.

Головна відмінність сучасних реалій підготовки фахівців, як зазначає С. Стеблок, полягає у тому, що сучасні заклади освіти потребують педагогів, які впроваджують як традиційні, так й інноваційні методи навчання, демонструють здатність до само-

розвитку та креативності. Важливу роль у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців відіграє практична підготовка [7]. На думку Ю. Галайко, сучасна педагогіка характеризується інноваційністю: тобто здатністю до постійного оновлення та відкритістю до нового. Це потребує кардинального оновлення системи освіти, а також методів і засобів навчання в усіх закладах освіти. Саме тому постійно відбувається пошук нових організаційних форм, застосовується індивідуальний підхід до особистості, використовуються нестандартні методи навчання дітей, зокрема і з особливими освітніми потребами (ООП) [2]. Ознаки підготовки майбутніх фахівців галузі спеціальної освіти були розглянуті в різних контекстах такими науковцями, як С. Березка [1], О. Охріменко та О. Семеніхіна [5], В. Синьов, Д. Супрун і М. Шеремет [6]. Проте питання вдосконалення та розвитку процесу підготовки з точки зору інноватики освітнього процесу, попри значну кількість наукових досліджень, залишається відкритим і потребує подальшого вивчення.

Мета статті – проведення аналізу сучасних вимог до підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти, виявлення актуальних проблем та потреб, визначення перспективних напрямів ефективної підготовки фахівців на прикладі освітніх програм Комунального закладу “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради.

Виклад основного матеріалу. Навчання і виховання осіб з порушеннями психофізичного розвитку пройшло тривалий і складний еволюційний процес від сегрегації до інклюзії, яка визнає кожну людину повноцінним членом суспільства й надає їй можливість бути максимально включеною у суспільне життя. Попри значні досягнення в інклюзивній освіті, перед суспільством постають нові виклики щодо навчання і виховання осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Основні проблеми полягають у недостатній соціальній підтримці, застарілих підходах, відсутності ефективної профілактики, ізоляції від соціуму та недостатній реабілітації. Розв'язання цих проблем можливе завдяки розвитку спеціальної освіти та підготовці

висококваліфікованих фахівців, готових до роботи з дітьми з ООП [4, 77].

Остання становить частину освітньої системи, метою якої є комплексна психолого-медико-педагогічна, професійна й соціальна реабілітація осіб із психічними та фізичними порушеннями. Для цього в Україні створено диференційовану мережу спеціалізованих дошкільних, шкільних, позашкільних і професійних закладів. Ці установи забезпечують рівні можливості для здобуття дошкільної, загальної шкільної й професійної освіти, усуваючи фізичні, фінансові та психологічні бар'єри, що обмежують чи уповільнюють повноцінну участь осіб з інвалідністю у суспільному житті. Понад 30 ЗВО України займаються підготовкою фахівців зі спеціальної освіти й інклюзивного навчання за різними спеціалізаціями та рівнями (бакалавр, магістр). Серед них і Комуніальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, який здійснює підготовку фахівців за освітніми програмами бакалаврського та магістерського рівнів: “Спеціальна освіта. Корекційна психопедагогіка” та “Спеціальна освіта. Логопедія”.

Фахівці галузі спеціальної освіти, логопедії, інклюзії, проводять діагностику та оцінювання можливостей кожної дитини, розробляють індивідуальні навчальні програми, що дозволяє забезпечити ефективну інклюзію. Отже, індивідуалізація навчання – це ключовий принцип інклюзії, який передбачає створення умов для розвитку кожної дитини відповідно до її можливостей і потреб. Для цього фахівець у сфері спеціальної освіти повинен мати глибокі знання з усіх навчальних предметів, методик викладання, а також спеціальних підходів до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Ці знання майбутні фахівці засвоюють в процесі навчання у закладах вищої освіти відповідно до Стандарту Вищої освіти України для підготовки фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта [8].

Однак сучасні вимоги ставлять перед закладами вищої освіти завдання максимально адаптувати освітні програми до реальних умов професійної сфери, враховуючи, що розвиток певної галузі може випереджати тривалість навчального циклу спеціаліста [6].

Сьогодні, фахівець інклюзивної та спеціальної освіти, логопедії має володіти глибокими знаннями в таких сферах, як:

- 1) основи навчання, виховання й розвитку дітей з особливими освітніми потребами;
- 2) методи психологічної корекції та підтримки таких дітей;
- 3) методи діагностики психологічних особливостей дітей;
- 4) методи діагностики й корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку;

5) процеси соціальної адаптації й реабілітації осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Отже, майбутньому спеціалісту, який працюватиме з дітьми з ООП, необхідно мати міцну теоретичну базу, що охоплює знання з педагогіки, психології розвитку та особливостей різних порушень, а також чинного законодавства в галузі спеціальної освіти. Крім теоретичних знань, важливими є практичні вміння, які формуються під час проходження практики в інклюзивних класах і спеціальних закладах.

Підготовка майбутніх фахівців спеціальної освіти має здійснюватися в особистісно орієнтованій парадигмі, яка дозволить актуалізувати професійно важливі персональні якості. Ця парадигма має бути спрямована на формування фахової компетентності, що охоплює розвиток відповідної системи навичок, культури спілкування, професійної рефлексії, самокерування та управління фаховою діяльністю. Ці компетенції сприятимуть досягненню професійного успіху, самореалізації та самовдосконаленню. Саме такі якості є ключовими показниками становлення фахівця спеціальної освіти, професія якого в наш час – особливо актуальна.

Складність особистісної підготовки фахівця в галузі спеціальної освіти полягає в тому, що необхідний набір персональних якостей педагога має відповідати специфіці нозологій дітей, з якими він працюватиме. Ключовими якостями для майбутнього спеціаліста є толерантність, емпатія, емоційна стійкість, чутливість до емоційного стану дітей, здатність чітко виражати власні емоції, вміння мотивувати й надихати інших. Ця сукупність якостей формує складний феномен, відомий як емоційний інтелект фахівця [1]. Тренінги істотно поліпшують здатність майбутніх спеціальних педагогів до ідентифікації емоційних станів. З метою розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти Академії, та з метою набуття навичок ефективної організації тренінгів майбутніми фахівцями, у ОП “Спеціальна освіта. Логопедія” другого (магістерського) рівня освіти введено освітній компонент “Методика організації тренінгової роботи з учасниками логокорекційного процесу”, який передбачає побудову та проходження тренінгів самим здобувачами освіти.

Такі тренінгові заняття можуть включатись й до загального процесу підготовки педагогів і проводиться за добровільної згоди всіх здобувачів освіти й дотримання правил групової роботи. Зміст програми тренінгів може передбачати формування в майбутніх педагогів певних здібностей, зокрема таких, як: уміння інтерпретувати мімічні та кінестетичні вирази емоцій, здатність до емпатії, чутливість до емоцій і поведінки інших, навички рефлексії, релаксації, самоконтролю й управління власними емоціями, стійкість до стресу, емоційна витривалість тощо.

Рівень професійної успішності фахівців спеціальної освіти і напрями їхнього професійного розвитку в майбутньому визначають інноваційні підходи й технології. Інновації допомагають упроваджувати нові підходи до навчання, які відповідають потребам сучасного світу [2, 148]. Так, в освітньому процесі дуже швидко почали використовуватися мультимедійні програмно-технічні комплекси, інтерактивні програмно-технічні системи тощо, і це все значно актуалізувалося з масовим застосуванням дистанційної форми навчання. Сучасні педагоги повинні бути готові використовувати цифрові інструменти для розвитку кожного учня, включно з дітьми з ООП. Це підкреслює важливість сприйняття вчителем цифрових технологій як засобу формування навичок, необхідних для соціальної адаптації кожної дитини. Відповідно, особливого значення набуває підготовка фахівців у галузі спеціальної освіти, здатних ефективно впроваджувати цифрові технології в інклюзивне освітнє середовище [5].

В Академії, у процесі викладання дисциплін за фаховим напрямом майбутнім корекційним педагогам та логопедам у дистанційному форматі використовуються різні системи та інтернет-сервіси (Moodle, Google Classroom, Google Forms тощо), засоби відеозв'язку (Zoom, Viber, Telegram) [10, 248].

Важливим напрямом у формуванні у здобувачів освіти цифрової та комп'ютерної грамотності є ознайомлення з інструментами дистанційної освіти. В освітніх програмах спеціальності 016 нашого закладу передбачені такі освітні компоненти та види практик, які готують здобувачів освіти до інформатизації та диджиталізації роботи: освітні компоненти “Логопедія з методиками роботи у цифровому й комп'ютерному просторі”, “Практикум з дистанційної освіти”, “Інформаційні технології та ТЗН в спеціальній та інклюзивній освіті. Методика використання ТЗН” та види практик “Логопедична практика з цифровізації та інформатизації логокорекційного процесу”, “Ознайомлювальна (методична) практика з ознайомлення з цифровими інструментами у спеціальній освіті”, “Практика з цифровізації спеціальної освіти”.

Основні вимоги до використання інноваційних технологій в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти передбачають: визначення ролі, місця й часу використання цифрових ресурсів і навчальних засобів, мотивацію всіх учасників освітнього процесу до впровадження цифрових технологій, оновлення методичних підходів із застосуванням цифрових інструментів, забезпечення індивідуалізації та зворотного зв'язку під час професійної підготовки, організацію спільної роботи учасників навчального процесу у віртуальному освітньому середовищі [12].

Сучасні технології можуть ефективно застосовуватись у логопедичній роботі. Зокрема, сучасні комп'ютерні програми й мобільні додатки стають незамінними інструментами в роботі логопеда, допомагаючи йому ефективніше проводити діагностику, розробляти індивідуальні програми корекції та організовувати цікаві заняття для дітей із порушеннями мовлення [3]. Здобувачам вищої педагогічної освіти необхідно розвивати цифрові навички для ефективної участі в сучасному суспільстві як у професійному житті, так і в його розвитку. Крім традиційних навичок, таких як критичне мислення та розв'язання проблем, сучасний фахівець має володіти широким спектром цифрових компетенцій, що дають змогу ефективно працювати в динамічному інформаційному середовищі.

Майбутні корекційні педагоги повинні глибоко вивчати методика, спрямовані на корекцію психофізичного розвитку дітей з особливими потребами [11]. Мета такої підготовки передбачає набуття відповідних предметних, психологічно-педагогічних та методичних знань, умінь і навичок у галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології, які сприятимуть кваліфікованому навчанню й вихованню дітей із різними рівнями психофізичного розвитку в межах інклюзивної освіти.

Педагогічна практика є невіддільною частиною підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти, відіграючи ключову роль у формуванні їхніх професійних компетентностей. Вона – ключовий елемент професійної підготовки вчителів, оскільки саме під час практичних занять здобувачі педагогічної освіти мають змогу застосовувати теоретичні знання. Завдяки якісній практиці майбутні фахівці розвивають свої компетенції, здобувають уявлення про професію корекційного педагога. Вища освіта в Україні передбачає два види практики для майбутніх фахівців: виробничу й педагогічну. Виробнича становить невіддільну частину підготовки майбутніх фахівців у галузі спеціальної педагогіки. Вона охоплює роботу в різних освітніх закладах, де педагоги мають змогу набути практичних навичок роботи з дітьми з ООП. Цей вид практики поєднує в собі теоретичні знання та практичні вміння, необхідні для майбутньої професійної діяльності. Натомість педагогічна практика має інше спрямування – підготовку магістра до науково-педагогічної діяльності. Здобувач вищої педагогічної освіти повинен володіти знаннями про організацію освітнього процесу, сучасні методи викладання, технології дистанційного навчання, проведення теоретичних і практичних занять, організацію самостійної роботи, а також уміти підбирати відповідні літературу та навчальні засоби [7].

У Харківській гуманітарно-педагогічній академії передбачене глибоке практико-орієнтоване

навчання, яке є невід’ємною частиною підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти і логопедії. Наприклад, на практичну підготовку за ОП Спеціальна освіта першого (бакалаврського) рівня освіти відводиться 42 кредити за весь період навчання. Серед запропонованих видів практики: Пропедевтична практика, Навчальна практика у ЗДО, Навчальна практика в спеціальних закладах, Навчальна практика в інклюзивних закладах, Переддипломна практика, Ознайомлювальна (методична) практика в установах, що надають корекційно-розвиткові послуги для осіб з ООП, Ознайомлювальна (методична) практика з ознайомлення з цифровими інструментами у спеціальній освіті. Загальна кількість кредитів, що відводиться на практику в освітніх програмах магістерського рівня складає 25 кредитів, що також становить значну частину від загальної підготовки та передбачає наступні види практик: Логопедична / дефектологічна практика з цифровізації та інформатизації, Логопедична / дефектологічна практика в закладах / установах (ЗДО, ЗЗСО, ІРЦ, РЦ), Проектно-технологічна практика (ЗДО, ЗЗСО, ІРЦ, РЦ), Переддипломна (дослідницька) практика.

Проблеми у процесі проведення практик для майбутніх фахівців спеціальної освіти пов’язані з неузгодженими зв’язками між педагогічними закладами вищої та середньої освіти, недостатньою кількістю кредитів відведених на години практики, проходженням практики здобувачами освіти в закладах одного типу (лише ЗДО або ЗЗСО, або лише ІРЦ), складністю у організації проходження практики у дистанційному форматі, що визначається особливостями дітей з якими проводиться корекційна робота. Ці недоліки свідчать про нехтування принципами наступності й систематичності, а також адекватності оцінювання в організації практики. Для розв’язання цих питань потрібно розробити та впровадити чіткі механізми співпраці між вищими і середніми (дошкільними) закладами освіти, які забезпечать ефективний обмін інформацією та досвідом. Окрім того, варто переглянути критерії оцінювання практичних навичок здобувачів вищої освіти, впроваджуючи об’єктивні та чіткі стандарти, що сприятимуть кращому розумінню вимог до професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів.

Фахівці, які працюватимуть в умовах інклюзії, повинні бути морально підготовленими до спільного навчання дітей із різними рівнями психофізичного розвитку. Досвід інших країн свідчить, що ефективними методами такої підготовки є курси підвищення кваліфікації, теоретичні й практичні семінари [11]. Для зміни стереотипів і формування професійної педагогічної позиції в інклюзивному середовищі важливу роль відіграють міждисциплінарні консиліуми, майстер-класи тощо. З метою

формування навички до самонавчання та підтримання ідеї “навчання впродовж життя”, Академія стимулює здобувачів освіти через визнання результатів неформальної освіти, що регулюється “Положенням про порядок визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті” [9]. Відповідно до Положення, результати навчання, отримані в процесі неформальної освіти (онлайн освіта, професійні курси / тренінги, громадянська освіта, професійні стажування тощо), можуть бути зараховані як індивідуальна робота здобувача, за умови відповідності заходу освітньому компоненту, один раз у межах підсумкового модульного контролю.

Основними напрямками розвитку професійної підготовки спеціальних педагогів в Україні є:

- модернізація програм підготовки, а саме: розробка нових навчальних програм, що містять сучасні підходи до навчання учнів з ООП;
- збільшення часу, відведеного на практичну підготовку, з акцентом на реальні ситуації у класі;
- упровадження системи безперервного професійного розвитку для вчителів, яка дозволяла б їм постійно вдосконалювати свої навички.

Загалом фахівець спеціальної освіти має бути обізнаним щодо специфіки організації спеціальної та інклюзивної освіти, розуміти особливості психофізичного розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку відповідно до нозологій, а також володіти знаннями про зміст, методи та способи надання корекційної допомоги таким учням і під час навчальних занять, і в позанавчальний час.

Висновки. Професійна підготовка фахівців спеціальної освіти є надзвичайно важливим аспектом, що відповідає сучасним потребам і викликам у сфері спеціальної та інклюзивної освіти. У зв’язку з постійними змінами, що відбуваються в освітній системі, та зростанням кількості дітей з ООП виникає необхідність у вдосконаленні як теоретичної, так і практичної підготовки майбутніх корекційних педагогів і логопедів. Актуальними потребами в підготовці в цій сфері вважаються знання сучасних методик і технологій навчання, міждисциплінарний підхід, навички ефективного співпраці з батьками й іншими фахівцями з метою створення максимально ефективного середовища для розвитку дітей. Якісна підготовка фахівців повинна охоплювати не лише знання з корекційної педагогіки та спеціальної психології, а й уміння ефективно використовувати цифрові інструменти, створювати індивідуальні навчальні програми та забезпечувати інтерактивну взаємодію з учасниками освітнього процесу та мати стійкий інтерес до безперервного професійного розвитку.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення психологічних аспектів підготовки фахівців спеціальної освіти для роботи в умовах постійних змін у сучасному світі.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: АКТУАЛЬНІ ПОТРЕБИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НА ПРИКЛАДІ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ “ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ” ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ЛІТЕРАТУРА

1. Березка С. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх фахівців спеціальної освіти. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. 2021. № 14 (59). С. 13–20. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.14\(59\).02](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.14(59).02) (дата звернення: 02.10.2024).

2. Галайко Ю.А. Теоретико-методологічні засади інноваційних технологій у професійній підготовці фахівців зі спеціальної освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2022. № 2. С. 145–150. DOI: 10.31651/2524-2660-2022-2-145-150 (дата звернення: 02.10.2024).

3. Ліндіна Є. Сучасний стан та перспективи підготовки логопедів в Україні. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). С. 254–267. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/12435/12496> (дата звернення: 02.10.2024).

4. Набока О.Г., Татяничкова І.В. Спеціальна освіта: сучасні підходи до підготовки фахівців для навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Фізико-математична освіта*. 2021. № 1 (27). С. 76–81. URL: <https://scholar.archive.org/work/ygqprqfjpbpc7zc33ds3awztbha/access/wayback/https://fmo-journal.org/index.php/fmo/article/download/28/16> (дата звернення: 02.10.2024).

5. Охрімченко О., Семеніхіна О. Професійна підготовка майбутніх бакалаврів спеціальної освіти до використання цифрових технологій в умовах інклюзивного освітнього простору. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2021. № 9 (2). С. 48–55. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol9i2-006> (дата звернення: 02.10.2024).

6. Синьов В., Супрун Д., Шерема М. Тенденції професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в системі вищої школи. *Вища освіта України*. 2020. № 1. С. 34–42. DOI: 10.31392/NPU-VOU.2020.1(76).05 (дата звернення: 02.10.2024).

7. Стеблюк С.В. Практика як складова професійної підготовки магістрів зі спеціальної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 1 (50). С. 269–271. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.269-272 (дата звернення: 02.10.2024).

8. Стандарт спеціальності 016 Спеціальна освіта. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення: 02.10.2024).

9. Положення про неформальну освіту ХГПА. URL: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/pologennya_neformalna.pdf (дата звернення: 02.10.2024).

10. Шевцова Г., Ласточкіна О.В., Никоненко Н.В. Підготовка вчителів спеціальної освіти в Україні та за кордоном в умовах екстренного запровадження дистанційного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. № 3. С. 240–261. DOI: 10.33407/itlt.v77i3.3960 (дата звернення: 02.10.2024).

11. Francisco M.P.B., Hartman M., Wang Y. Inclusion and special education. *Education Sciences*. 2020. № 10(9). P. 238. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci10090238> (дата звернення: 02.10.2024).

12. Paulsrud D., Nilholm C. Teaching for inclusion a review of research on the cooperation between regular teachers and special educators in the work with students in need of special support. *International Journal of Inclusive*

Education. 2023. № 27 (4). P. 541–555. DOI: <https://doi.org/10.1080/13603116.2020.1846799> (дата звернення: 02.10.2024).

REFERENCES

1. Berezka, S. (2021). Rozvytok emotsiinoho intelektu maibutnikh fakhivtsiv spetsialnoi osvity [Development of emotional intelligence of future specialists in special education]. *Scientific journal of Mykhailo Drahomanov State University*, No. 14(59), pp. 13–20. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.14\(59\).02](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.14(59).02) (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

2. Halaiko, Yu.A. (2022). Teoretyko-metodolohichni zasady innovatsiinykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity [Theoretical and methodological foundations of innovative technologies in the professional training of specialists in special education]. *Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi*, No. 2, pp. 145–150. DOI: 10.31651/2524-2660-2022-2-145-150 (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

3. Lyndina, Ye. (2024). Suchasnyi stan ta perspektyvy pidhotovky lohopediv v Ukraini [Current status and prospects of training speech therapists in Ukraine]. *Perspectives and innovations of science*, No. 6(40), pp. 254–267. Available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/12435/12496> (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

4. Naboka, O.H. & Tatiachykova, I.V. (2021). Spetsialna osvita: suchasni pidkhody do pidhotovky fakhivtsiv dlia navchannia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebami [Special education: modern approaches to training specialists for teaching children with special educational needs]. *Physical and mathematical education*, No. 1(27), pp. 76–81. Available at: <https://scholar.archive.org/work/ygqprqfjpbpc7zc33ds3awztbha/access/wayback/https://fmo-journal.org/index.php/fmo/article/download/28/16> (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

5. Okhrimenko, O. & Semenikhina, O. (2021). Profesiina pidhotovka maibutnikh bakalavriv spetsialnoi osvity do vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii v umovakh inkluzyvnoho osvithnoho prostoru [Professional training of future bachelors of special education for the use of digital technologies in the conditions of an inclusive educational space]. *Education. Innovation. Practice*, No. 9(2), pp. 48–55. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol9i2-006> (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

6. Synov, V., Suprun, D., & Sheremet, M. (2020). Tendentsii profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv spetsialnoi osvity v systemi vyshchoi shkoly [Trends in professional training of special education specialists in the higher school system]. *Higher education of Ukraine*, No. 1, pp. 34–42. DOI: 10.31392/NPU-VOU.2020.1(76).05 (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

7. Stebliuk, S.V. (2022). Praktyka yak skladova profesiinoi pidhotovky mahistriv zi spetsialnoi osvity [Practice as a component of professional training of masters in special education]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, No. 1(50), pp. 269–271. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.269-272 (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

8. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2021). Standart spetsialnosti 016 Spetsialna osvita [Standard of Specialty 016 Special Education]. Available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/016-Spets.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

9. Kharkivska derzhavna akademiya fizychnoyi kultury (2019). Polozhennya pro neformalnu osvitu [Regulations on Non-Formal Education]. Available at: http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/pologennya_neformalna.pdf (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

10. Shevtsov, A.H., Lastochkina, O.V. & Nykonenko, N. V. (2020). Pidhotovka vchyteliv spetsialnoi osvity v Ukraini ta za kordonom v umovakh ekstretnoho zaprovadzhennia dystantsiinoho navchannia [Training of teachers of special education in Ukraine and abroad in conditions of emergency introduction of distance learning]. *Information technologies and teaching aids*, No. 3, pp. 240–261. DOI: 10.33407/itl.v77i3.3960 (Accessed 02 Oct. 2024). [in Ukrainian].

11. Francisco, M.P.B., Hartman, M. & Wang, Y. (2020). Inclusion and special education. *Education Sciences*, No. 10(9), p. 238. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci10090238> (Accessed 02 Oct. 2024). [in English].

12. Paulsrud, D. & Nilholm, C. (2023). Teaching for inclusion a review of research on the cooperation between regular teachers and special educators in the work with students in need of special support. *International Journal of Inclusive Education*, No. 27(4), pp. 541–555. DOI: <https://doi.org/10.1080/13603116.2020.1846799> (Accessed 02 Oct. 2024). [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.10.2024

UDC 371.3

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314386>

Gulshan Ogtay Hasanova, Lecturer of Languages Department,
Baku Business University

MODERN CONCEPTS OF THE HUMANISTIC APPROACH IN EDUCATION

A current trend in education is so-called humanisation – the humanisation of educational relations; recognition of the value of the individual; the rights to freedom, happiness, social protection of a person; and the development of their abilities and individuality. In the educational system, this involves a transition to a system of cooperation aiding the qualitative formation new personal traits in students by updating the content, forms and methods of teaching.

The research aims to examine modern concepts of the humanistic approach in education. The following research methods were used during the research: analysis of pedagogical literature, observation, experiment, qualitative and quantitative analysis of the research results. Literature analysis is an important method in researching the relevant problem.

Scientific novelty. Today, the concept of “humanism” is closely associated with human rights, with the attitude towards the individual as the main value, with the creation of conditions for its development. However, the understanding of the essence of humanism is not at all unambiguous. First of all, humanism cannot be identified with forgiveness. The most correct interpretation of humanism should probably be recognised as the fundamental principle theoretically formulated and brilliantly implemented by J. Dewey [1916:32]: “Education is not just about learning the past; it’s about thinking and acting for the future. Teaching students to think independently is essential for their self-realization”.

This definition emphasizes the idea that education should go beyond merely imparting historical facts or information. It highlights two key points:

Forward-thinking approach: Humanistic education should prepare students not just for the present or the past but for future challenges and opportunities. It encourages them to think critically about the world around them and to envision how they can contribute to it.

Independent thinking: Teaching students to think independently is crucial for their personal development and self-realization. When students learn to analyze, question, and form their own opinions, they become active participants in their education and in society. This independence fosters creativity, problem-solving skills, and a sense of agency.

Keywords: humanization; humanistic approach; education; concept; humanistic pedagogy.

Ref. 11.

Гюльшан Огтай Гасанова, викладач факультету мов
Бакинського університету бізнесу

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ГУМАНІСТИЧНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ

Сучасною тенденцією в освіті є так звана гуманізація – гуманізація виховних відносин; визнання цінності особистості; права на свободу, щастя, соціальний захист людини; та розвитку своїх здібностей та індивідуальності. У системі освіти це передбачає перехід до системи співпраці, яка сприяє якісному формуванню нових особистісних якостей учнів шляхом оновлення змісту, форм і методів навчання.

Метою дослідження є вивчення сучасних концепцій гуманістичного підходу в освіті. Під час дослідження були використані такі методи дослідження: аналіз педагогічної літератури, спостереження, експеримент, якісний та кількісний аналіз результатів дослідження. Важливим методом у дослідженні даної проблеми є аналіз літератури.

Наукова новизна. Сьогодні поняття “гуманізм” тісно асоціюється з правами людини, зі ставленням до особистості як головної цінності, зі створенням умов для її розвитку. Проте розуміння сутності гуманізму зовсім не однозначне. Перш за все, гуманізм не можна ототожнювати з прощенням. Найбільш правильним тлумаченням

гуманізму, мабуть, слід визнати фундаментальний принцип, теоретично сформульований і блискуче реалізований Дж. Дьюї [1916:32]: “Освіта полягає не тільки в тому, щоб вивчати минуле; це про те, щоб думати та діяти на майбутнє. Навчити студентів мислити самостійно – це важливо для їх самореалізації”.

Це визначення підкреслює ідею, що освіта має виходити за рамки простого передачі історичних фактів чи інформації. Він висвітлює два ключові моменти:

Далекоглядний підхід: гуманістична освіта повинна готувати учнів не лише до теперішнього чи минулого, але й до майбутніх викликів і можливостей. Це заохочує їх критично мислити про навколишній світ і уявляти, як вони можуть йому сприяти.

Незалежне мислення: навчання студентів мислити самостійно має вирішальне значення для їхнього особистого розвитку та самореалізації. Коли учні навчаються аналізувати, ставити під сумнів і формувати власні думки, вони стають активними учасниками свого навчання та суспільства. Ця незалежність сприяє творчості, навичкам вирішення проблем і почуттю волі.

Ключові слова: гуманізація; гуманістичний підхід; освіта; концепція; гуманістична педагогіка.

Introduction. Humanism is help, care, love and good results in human development. Its core is a humanistic approach to the student and assistance to their personal growth, although attention is also paid to their preparation for life, adaptation and so on. Development and self-development, self-realisation, creativity of the student, life creativity and subjectivity are at the heart of this model of education. In humane pedagogy, love for a person, for a child, is an attribute of professionalism. Love generates faith in the creative abilities and capabilities of everyone, and tolerance bestows pedagogical wisdom. The humanisation of education excludes a static, impersonal approach to a person. Humanistic orientation has united the efforts of psychologists, philosophers, teachers, and sociologists in their search for the meaning of human existence, self-actualisation, creativity, freedom of choice, integrity, integrative thinking, and control over the mechanisms of one's own development.

The leading characteristic of the process of humanisation in education, which determines its essence, is humanism as a value, norm and principle of pedagogical activity.

The nature of humanisation in education is characterised by a number of invariant characteristics, namely: reflexivity on the part of the teacher and on the part of the student; a humanistic, individual approach to the student's personality; the teacher's participation in the formation of certain norms in children in relation to the world, to people and to themselves; recognition of the value of a particular student; students' correlation and correlation of the teacher's activities with the students' development and formation into adulthood.

Discussion. General didactic approaches to the humanisation of education.

The traditional education system, based on a socio-centric approach, focused students on mastering certain knowledge, skills and abilities, i.e. externally specified standards. At the same time, the quality of knowledge acquisition is determined primarily by what the student has remembered, reproduced, and done in accordance to the model. However, it is known that in sciences, especially in the humanities, these standards are very subjective and therefore changeable.

Up until today, a student's ability for creative activity has not become a criterion for their learning. The teacher will strictly ask the student for an unlearned theorem or poem, but for some reason they are not interested in whether they wanted to read additional material on this topic and whether they did so, nor whether they have their own point of view on the problem under consideration. Often a student receives an unsatisfactory grade only because they solved the problem in their own way, “in the wrong way,” that is, not in the way the teacher wanted or showed. Carl Rogers points out that, education should provide an environment that helps a person find themselves. A student should not only acquire knowledge but also discover their inner potential [1961: 125].

It is known that creative thinking cannot be developed according to strictly defined patterns. Algorithms for reproducing knowledge and mechanisms of creativity are significantly different. Teaching a person does not mean programming all their actions and actions in advance. The developmental effect of many teaching concepts is insignificant, because their creators change the content of education without taking into account the level of development of those who are taught and are learning, and the specific conditions in which the teacher works.

However, recent pedagogical reality is characterised by an appeal to the theory and practice of developmental education. Teachers strive to use various psychological and pedagogical concepts, for example, the concept of meaningful generalisations. At the same time, it is forgotten that the humanistic approach to learning, which puts personal development at the forefront, is not some kind of universal method or technology of teaching. This is a value orientation associated with the restructuring of the teacher's personal attitudes. It is important to note here that general didactic approaches to education should be personality-oriented. This is the right path to the humanisation of educational activities.

The traditional mechanistic system of education is essentially authoritarian, relying on the fulfillment of certain requirements and standards, it sought to influence the individual through the team and underestimated

individual freedom – this important condition for self-expression in learning and the development of creativity, thereby ignoring the sizeable role of interpersonal relationships between the teacher and their students. Pedagogy oriented on the individual is, instead, based humanistic psychology founded by R. May, C. Rogers in the 1960s. This new direction of humanism brings to the forefront the person, their values, their personal freedom, and their right to control their own life. The pathos of the new direction was that it is aimed at the future of man, asserts that everything depends on one's own efforts, one's own activity, and is based on the power of reason, and not on the sphere of the irrational.

Humanisation of education undoubtedly means the maximum possible individualisation of the educational process, which is a very difficult task when working frontally with the class. In a classroom, it is usually only children who are able to demonstrate verbal activity that actively participate, while those who have a dominant practical intellect or a predominance of emotional-imaginative thinking are at a disadvantage. Frontal forms of teaching do not allow the teacher to fully take into account the individual typological characteristics of each person: for example, a student with a weak type of nervous system can only work in their genetically given rhythm.

The humanisation of education also presupposes its differentiation. Obviously, it can be most effectively implemented in various types of educational institutions. It seems that in non-specialised schools the minimum standard for natural science subjects and mathematical disciplines can be somewhat simplified. The constant focus of teachers on mastering complicated educational material only leads to the fact that the majority of students, unable to cope with it, begin to hate school and everything connected with it. Similarly, the upper limit should be different for everyone and not necessarily designed for upcoming intellectual activity, in particular for entering a university. It is equally important to develop children's social and practical intelligence, and to encourage their initiative in this regard. This measure should be different from the point of view of subject specificity, as well as the achievement of a certain creative level. According to Howard Gardner, [1991: 102] "the theory of multiple intelligences helps recognize and develop the different strengths of each individual. Education should accept and support these differences".

Today, the humanistic school significantly changes the understanding of the nature of the relationship between participants in the educational process, a style of trust, cooperation and co-creation is established, their positions are brought closer together, and the role of emotions and empathy is strengthened. All this relieves teachers and students from psychological discomfort, from a state of loneliness, anxiety, and anxiety. It is

known that a person's suppression and repression of his inner impulses, the inability or unwillingness to share thoughts and feelings with others lead to various psychosomatic disorders. The number of such conditions is growing every year among students and teachers.

Methods of humanistic pedagogy.

Let us point out specific techniques and guidelines for humanistic education:

- education with trust, care and respect;
- education with responsibility;
- education through creativity;
- education through common sense;
- education through training in ethical inquiry and procedures for making moral, civil, legal and environmental decisions;
- education through teaching the solution of existential (life-semantic) problems, as well as methods of clarifying, constituting (establishing) and creating meanings.
- education through dialogue creating open discussions that allow for the exchange of ideas and perspectives, enhancing understanding and community [Seymour, 1996: 25].

What all these methods have in common is that the teacher encourages the child to experience these feelings and states themselves – trust, responsibility, creativity, life (ethical and other) dilemmas and collisions, various semantic situations. We cannot teach this psychologically and morally feeling ourselves "above" the child but must instead try to experience these states together with them, enriching this joint experience not only for the student but also for our inner world.

Proponents of the humanistic concept of education constantly emphasise the need for the child to feel in an atmosphere of love and benevolence. The student must feel that the people around them, with all their demands, are not their enemies, but, on the contrary, people who love them and care about their well-being. They are not going to impose their vision of life on them, but only help them find their path. However, at the same time, the teacher must constantly make it clear to the student that, despite all the desire of those around them to help them get back on their feet, no one will "walk" for them (think, feel, make decisions, choose their path). The old truth that education is a two-way process must not be forgotten.

The theorist and practitioner of humanistic psychology R. May, [1975: 84] who integrated existential philosophy with psychology. This thinker collectively shaped the humanistic approach, focusing on personal growth, self-awareness, and the importance of human experience. He argues that the best way to encourage a person to improve themselves, to become a "better individual", is to satisfy their basic needs and their meta-needs (the need for truth, beauty, perfection, justice, order, etc.). Helping them to realise themselves to the full and develop these internal values is the task

of humanistic pedagogy. If education can motivate a person to realise and actualise his highest needs, it will thereby serve to preserve their mental health and help them protect themselves from the so-called “diseases of dehumanisation.” According to C. Rogers [1961: 87], emphasized the importance of humanization in education and therapy, advocating for an approach that prioritizes the individual’s experiences and feelings. Rogers advocated for offering acceptance and support without judgment, allowing individuals to feel safe in exploring their thoughts and emotions. This practice is fundamental to humanizing interactions in therapy and education. Thus, through the formation of value guidelines, humanistic pedagogy tries to restore the lost taste for life, the acuteness of experience – the forgotten art of life.

Understanding in the process of education the values of constructive activity (creativity), experiences (trust) and relationships (responsibility), the emerging personality begins to “sculpt” their destiny from high-quality “material” in a humanistic sense, to create his own life, starting from high starting positions.

The first three methods allow education to be carried out through feelings, the second three – through reason. The emotional sphere in a person spontaneously strives to be the first reaction even if it may not be the dominant one as it is relatively autonomous from the intellectual. This constitutes the so-called paradox of human irrationality: endowed with reason, humans often act contrary to what reason dictates. To bring the emotional, volitional and intellectual spheres into harmony, to harmonise the external and internal worlds of a person means to contribute to their self-education in the spirit of humanism.

Pedagogical approaches to the humanisation of education. In pedagogical studies, a concept is a system of views, that determines the understanding of phenomena and processes, tied together by a fundamental or leading idea. The technology of cooperation is interpreted as the idea of joint developing activities of adults and children, cemented by mutual understanding, penetration into each other’s spiritual world, and joint analysis of the progress and results of activities. Cooperation, as a system of relationships, is always multifaceted, although the “teacher-child” relationship is central therein. Traditional pedagogy is based on the position of the teacher as the subject and the child as the object of the pedagogical process. However, seen through the approach of cooperation, this position is replaced by ideas about teaching as the subject of its educational activities. Therefore, two subjects of the same process must act together, be comrades and partners, forming an alliance of an older and more experienced one with a less experienced one (with the advantage of youth); neither of them should stand above the other. Cooperation in the “teacher-child” relationship is thus realised in the general life of school groups.

The creation of a modern theory and practice of education is, as A. Maslow [1999: 85] suggests, only possible through the consistent implementation of the personal development paradigm. According to this personal development paradigm, education is viewed as a holistic process that emphasizes the growth and development of the individual. The essence of education is thus revealed to a certain extent through the very etymology of the word education itself: “to educate does not mean to instil, much less impose, but to educate – to bring out from within, to cultivate, to support what is inherent in the very nature of the human being”.

A. Maslow believes that the basis of modern education is a humanistic approach, which prescribes seeing a person in another person, sensing their individual world, and realising their integrity and uniqueness.

Respect for a child also presupposes that the maximum demands on them. Requirements must be feasible and understandable for the student and presented tactfully. The principle of the unity of exactness and respect for the individual suggests that the teacher approaches the student with an optimistic hypothesis; I believe that every child will grow into a good person. A child only supports the demands of the teacher when they trust them, when a personal positive position of trust in their ideals has formed in their mind. To create such a position, one should rely on the positive qualities of students and consistently show pedagogical optimism.

The theory of modern education could, moreover, be enriched with a number of concepts. These are concepts such as personal values, personal meanings of life, learning, the world of childhood, the individual-personal image of the child, the life path of the individual, personal maturity, life creativity, cultural practices of the child, and so on.

David A. Kolb [1984: 134] integrates these concepts, thereby uncovering the core of humanistic education: values, meanings, objectives, guiding principles, the process of humanistic education, personal consciousness structures, and the development of subjectivity and individuality. Examining the concepts of the humanistic approach to education by David A. Kolb, it can be noted that his experiential learning theory emphasizes the importance of learning through experience, which aligns with humanistic principles. The child is the goal, the result, and the main criterion for assessing the quality of education, and education in the human dimension is humanistic, personality-oriented education. The humanistic approach to education, as noted by David A. Kolb, is based on equal interaction between the teacher and the student, based on the recognition of the individuality and value of each person as an individual; recognition of their right to freedom, happiness, and equality.

Abroad, the ideas of free education were especially vividly implemented at the turn of the 20th century by

the pedagogy of Maria Montessori, an outstanding teacher, children's doctor, and psychiatrist.

Having organised her first "Casa dei Bambini" (children's home) in Rome, she took the word "freedom" as the motto for her pedagogical concept. The results of her work confounded the teaching community when, after a kind of testing, it turned out that mentally retarded students were head and shoulders above their peers from regular schools. This fact became a turning point in her life.

Montessori [1999: 26] tried to prove that freedom puts humanity on the only lasting path to order and law and that the need for school discipline arose from a lack of confidence in the freedom that is so necessary for children.

Freedom is given, first of all, by autonomy and independence. A newborn child who does not yet know how to walk, dress, wash, or speak clearly, Montessori believed, is a slave to everyone. By the age of three, however, they can already become free and independent in many respects. For her, a child is an integral personality, representing the unity of the physical and spiritual.

Montessori identified two stages in the development of children, giving these stages detailed characteristics. In the process of a child's interaction with their environment, they develop various behaviour patterns and gradually acquiring a holistic personality. Thus, personality is formed not only under the influence of the external environment but also thanks to that "mental life" inherent in the child before their birth, Montessori argued. Moreover, seeing that the spiritual development of a child is closely connected with their physical development, the pedagogue constantly emphasised the importance of the senses, the work of the hands and their participation in spiritual development, the role of movements for the development of intelligence and morality.

Montessori [1999: 38] believed that for the development of a child's holistic personality, it is necessary to achieve a state of harmony; that is, all aspects of a child's education must be balanced or, as Piaget said, be in a state of equilibrium. None of them should develop at the expense of the others, for example, intellectual development should not develop to the detriment of the social or physical perfection of the child.

Ideas of universal human education are also found in the pedagogical heritage of Paulo Freire [1970: 22] who focused on critical pedagogy, advocating for education that empowers individuals to understand and challenge social injustices.

P. Freire [1970: 24] called his pedagogy "critical pedagogy". This approach emphasizes the importance of dialogue, critical thinking, and the relationship between education and social justice. Freire's work encourages learners to question and challenge the status quo, promoting awareness of social, political, and

economic issues that affect their lives. His most influential book, *Pedagogy of the Oppressed*, outlines these ideas and advocates for an educational model that empowers individuals to become active participants in their own learning and societal change. In this, P. Freire put forward the task of educating an honest, sincere, energetic, happy, responsive person to the grief and needs of other people – a citizen of their country in specific historical conditions that determine the entire structure of life and the moral and social relationships of members of society.

The essence, main trends and ideas of the humanisation of education.

The creation of a modern theory and practice of education is possible, as Rudolf Steiner [1997: 52] suggests, only through the consistent implementation of the personal development paradigm, according to which education is understood as the creation of a system of conditions (situations) for the development of the personal sphere of pupils as a vital structure of moral meanings and value orientations. The essence of education is revealed to a certain extent through the very meaning of this word: "to educate does not mean to instil, much less impose, but to educate – to bring out from within, to cultivate, to support what is inherent in the very nature of the human being."

As such, R. Steiner [1997: 54] believes that the basis of modern education is a humanistic approach, which encompasses seeing the individual in the other and aiding them in realising their integrity and uniqueness.

Respect for a child also presupposes maximum demands on them. Requirements must be feasible and understandable for the student and presented in a tactful manner. The principle of the unity of exactingness and respect for the individual suggests that the teacher approaches the student with an optimistic hypothesis; the belief that every child will grow into a good person. A child only supports the demands of the teacher when they trust them, rely on their positive qualities and show pedagogical optimism. Understanding the unique perspectives and experiences of children can inform teaching practices, ensuring they are developmentally appropriate and engaging.

The theory of modern education should be enriched with a number of concepts, including personal values, individual views of the meaning of life, learning, the world of childhood, the individual-personal image of the child, the life path of the individual, personal maturity, life creativity, cultural practices of the child, and so on. David A. Kolb [1984: 51] combines these concepts, revealing thereby the essence of humanistic education: values, meanings, goals, principles, personal structures of consciousness, the formation of subjectivity and individuality.

Having examined the concepts of the humanistic approach to education by Rollo May [1975: 56], it can

be noted that “the most important thing in education is to be aware of the child as a person”. The child is the goal, the result, and the main criterion for assessing the quality of education, and education in the human dimension is humanistic, personality-oriented education. The humanistic approach to education, as noted by R. May is based on equal interaction between the teacher and the student, based on the recognition of the individuality and value of each person as an individual; recognition of their rights to freedom, happiness and equality.

On the meaning and significance of humane pedagogy, S.A. Amonashvili writes [1995: 102]: “Humane pedagogical thought, accompanying humanity from time immemorial, recalls the immutability of educating the Soul and Heart, through the revelation of a person’s personality, his talents, intellect, and his uniqueness”. For many of humanity’s greatest thinkers, for many teachers of the past and today, humane pedagogical thinking has become the basis of their worldview and creativity. That is why the era of Heart and Spirituality, reciprocity and love, into which humanity is entering, requires a deep renewal of the entire educational process, the basis of which is humane pedagogical thinking.

Conclusion. The humanistic approach to education involves the creation of favourable environments for personal development; equal interaction between teacher and student, based on recognition of the individuality and value of each child as an individual. The humane-personal approach places the development of the entire holistic set of personality qualities at the center of the educational system. The measure of this

development is proclaimed to be the main result of education, a criterion for the quality of work of the educator, leader, and educational institution as a whole. By encouraging a person to establish the meaning of life and its implementation, humanistic pedagogy stimulates sanity and realism in them – qualities that are so necessary in order to learn to distinguish good from bad, desirable from undesirable, worthy from unworthy. It is the mind, as the highest gift of a person, that should participate in decision-making and personal behavior.

REFERENCES

1. Amonshavili, Sh.A. (1995). Thoughts on humanistic pedagogy. Shalva Amonashvili Publishing House, 496 p.
2. David, A. Kolb (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development, 300 p.
3. Dewey, J (1916). Democracy and Education, published by Macmillan, 440 p.
4. Freire, P. (1970). Pedagogy of the Oppressed, 220 p.
5. Gardner, H. (1991). The Unschooled Mind: How Children Think and How Schools Should Teach, 300 p.
6. Maslow, A.G. (1999). Motivation and personality. Translation from English Tatlybaeva A.M. St. Petersburg: Eurasia, 478 p.
7. May, R. (1975). The Courage to Create, 250 p.
8. Montessori, M. (1999). The mind of a child. Published by Henry Holt and Company, 289 p.
9. Papert, S. (1996). Connected Family: Bridging the Digital Generation Gap, 256 p.
10. Rogers, C. (1961). On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy, 400 p.
11. Steiner, R. (1997). The Education of the Child, 152 p.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024

“Єдине, що може направити нас до благородних думок і вчинків, – це приклад великих і морально чистих особистостей”.

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття*

“Нехай наші очі бачать в людях найкраще, серця вибачають найгірше, а душі не втрачають віри”.

*Ельчин Сафарлі
сучасний азейбаржанський письменник*

“Не важливо з якою швидкістю ти рухаєшся до своєї мети, головне не зупинятися”.

*Конфуцій
давньокитайський філософ*

“Майбутнє повинно бути закладене в сьогодні. Це називається планом. Без нього ніщо у світі не може бути гарним”.

*Георг Крістоф Ліхтенберг
німецький вчений*

Катерина Бурдуваліс, аспірант Хмельницької
гуманітарно-педагогічної академії,
директор Державного архіву Хмельницької області

ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПОДІЛЛІ У 1864–1917 рр.

Стаття присвячена аналізу діяльності шкіл національних меншин, зокрема польських та єврейських, на території Подільської губернії в період 1864–1917 рр. Досліджується вплив русифікаційної політики Російської імперії на освітні установи цих громад, їхній внесок у збереження національної ідентичності, формування національної свідомості та культурного опору. Особлива увага приділяється питанням доступності освіти та специфіки навчальних закладів. Автор підкреслює важливість подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: освіта; національні меншини; Поділля; русифікація; культурна ідентичність; польські школи; єврейські школи; національна свідомість; соціальні наслідки; культурний опір.

Таб. 2. Літ. 8.

Kateryna Bourdouvalis, Postgraduate Student of the Khmelnytskyi
Humanitarian-Pedagogical Academy,
Director of the State Archives of Khmelnytskyi Region

THE ACTIVITIES OF NATIONAL MINORITY SCHOOLS IN PODILLYA FROM 1864 to 1917

The article focuses on the analysis of the activities of national minority schools, particularly Polish and Jewish, in the Podolian province during the period of 1864 to 1917. It examines the impact of the Russification policy of the Russian Empire on the educational institutions of these communities, their contribution to the preservation of national identity, and the formation of national consciousness and cultural resistance. The author highlights the challenges faced by these schools, including the restrictions imposed by the imperial authorities, which aimed to assimilate minority groups into the dominant Russian culture.

Special attention is given to the accessibility of education and the unique characteristics of the schools serving these national minorities. The article discusses how Polish and Jewish schools not only provided essential education but also acted as vital cultural hubs that fostered a sense of community and belonging among their students. Through various pedagogical approaches, these schools played a crucial role in maintaining language, traditions, and cultural practices, thereby contributing to the resilience of their respective identities.

Furthermore, the author emphasizes the social consequences of the educational policies implemented during this era, which often led to tensions between the state and minority communities. The article concludes with a call for further research in this area to better understand the complexities of minority education and its role in shaping cultural identity and resistance against oppressive regimes. This analysis provides valuable insights into the historical context of education among national minorities in Podolia and their enduring legacy in contemporary discussions about cultural diversity and minority rights.

Keywords: education; national minorities; Podolia; Russification; cultural identity; Polish schools; Jewish schools; national consciousness; social consequences; cultural resistance.

Постановка проблеми. Поділля, з його багатонаціональним населенням і культурним різноманіттям, є ідеальним об'єктом для вивчення впливу освіти на національну ідентичність в умовах мультикультурного середовища. Дослідження охоплює територію Подільської губернії (сучасна Хмельниччина, Вінниччина, північ Одеської області, частина сіл Кіровоградської та Херсонської областей) в період 1864–1917 рр.

Аналіз освітніх систем польської та єврейської громад, які зберігали свою культурну ідентичність під час русифікації, допомагає зрозуміти, як політичні, соціальні та культурні фактори впливали на освіту в багатонаціональному та багатоконфесійному середовищі, що є важливим для розуміння

соціальної динаміки і культурного обміну. Це дослідження робить вагомий внесок у вивчення історії регіону, залишаючи актуальні уроки для сучасного суспільства.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Дослідження освіти національних меншин на Поділлі у період з 1864 до 1917 р. базується на широкому спектрі джерел, які включають наукові праці, архівні документи та законодавчі акти. Ця джерельна база дає змогу глибше зрозуміти освітні системи, політику русифікації та їхній вплив на національну ідентичність польської та єврейської громад.

Наукові дослідження є важливою частиною джерельної бази, оскільки надають аналіз політичних, соціальних та культурних умов, в яких функ-

ціювали освітні системи. Основні праці аналізують вплив політики Російської імперії на національні меншини (М. Щербак), освітню діяльність польської шляхти (В. Гаврилук), роль католицьких навчальних закладів (М. Симашкевич), зміни в освітній системі в умовах русифікації (О. Диміч) та участь єврейської громади в революційних подіях (Ф. Винокурова). Дослідження також підкреслюють важливість початкових шкіл для збереження національної ідентичності (І. Сесак, В. Сіркізюк).

Архівні джерела є критично важливими для реконструкції освітньої ситуації на Поділлі, охоплюючи законодавчі акти Російської імперії, офіційні документи, звіти, листування, протоколи, статистичні дані про кількість шкіл, учнів і викладачів, тощо.

Ця різноманітна джерельна база дає змогу провести глибокий аналіз впливу освітніх систем на формування національної ідентичності в мультикультурному середовищі Поділля.

Мета статті – аналіз діяльності шкіл національних меншин на Поділлі в 1864–1917 рр. та визначення їхнього внеску у збереження національної ідентичності в умовах русифікаційної політики Російської імперії.

Виклад основного матеріалу. Поділля, важливий історичний регіон України, протягом століть був домівкою для численних національних меншин, зокрема польської та єврейської. Ці громади відіграли значну роль в його освітньому розвитку, залишивши багатий освітній спадок, незважаючи на тиск з боку Російської імперії.

У період до середини ХХ ст. система освіти на Поділлі формувалася під впливом політичних, соціальних і культурних чинників, які суттєво вплинули на її структуру та зміст. Освіта в цьому регіоні була глибоко конфесійною, зокрема, польська та єврейська громади розвивали свої освітні системи, відзначаючи спільні риси та істотні відмінності [4].

Російська імперія, контролюючи Поділля, здійснювала політику русифікації, яка негативно позначалася на обох громадах. Це проявлялося в закритті польських навчальних закладів, забороні викладання польської мови та обмеженнях щодо культурної ідентичності. У відповідь на репресії поляки організовували таємні школи, які слугували важливим інструментом збереження польської мови та культури. Водночас єврейська громада, хоча і підлягала державному контролю, успішно підтримувала свої традиційні навчальні заклади, такі як хедери та талмуд-тори, зберігаючи релігійні цінності та традиції [2].

Доступ до освіти на Поділлі значною мірою залежав від соціального статусу. Для поляків освіта була доступна шляхтичам і заможним міщанам, які мали змогу отримати якісну освіту в парафіяльних школах і гімназіях. Натомість бідні верстви населення залишалися переважно неписьменними. У єврейських громадах ситуація була схожою: діти з релігійних та заможних родин отримували більше можливостей для навчання, тоді як бідні верстви стикалися з серйозними обмеженнями [5].

Культурні особливості обох громад формували зміст їхніх освітніх систем. Польська освіта акцентувала національне виховання, історію та культуру Польщі, що відповідало прагненню зберегти національну ідентичність в умовах зовнішнього тиску. З іншого боку, єврейська освіта, зосереджена на релігійних текстах, таких як Тора та Талмуд, виконувала важливу роль у формуванні релігійної ідентичності та моральних цінностей.

Важливим аспектом дослідження впливу освіти на формування національної ідентичності є аналіз основних ключових відмінностей та спільних рис в розвитку польської та єврейської освіти на Поділлі в період 1864–1917 рр. в контексті соціально-історичних обставин [5].

Таблиця 1

Порівняльний аналіз розвитку освіти на Поділлі

Критерій	Польська освіта	Єврейська освіта
Характер освіти	Конфесійний, під контролем католицької церкви	Традиційний, зосереджений на релігійних текстах
Типи навчальних закладів	Парафіяльні школи, монастирські школи	Хедери, талмуд-тори
Соціальний доступ	Доступно для шляхти та заможних міщан	Доступ обмежений для бідніших верств
Програми навчання	Включали релігійні, гуманітарні та природничі предмети	Основний акцент на релігійних текстах і традиціях
Вплив держави	Репресії, русифікація, закриття шкіл	Автономність у навчанні, контроль з боку громади, під тиском держави
Громадське фінансування	Підтримка місцевих організацій та шляхти	Фінансування через громади та благодійні організації
Відповідь на виклики	Таємні школи, збереження польської мови та культури	Збереження традицій через хедери та культурні заходи

ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПОДІЛЛІ У 1864–1917 рр.

Релігійний вплив	Католицька ідеологія домінувала; акцент на національному вихованні	Сфокусована на релігійних текстах (Тора, Талмуд); хедери та єшиви зберігали ідентичність
Фінансування	Підтримувалася шляхтою та католицькими організаціями	Фінансувалася єврейськими громадами та благодійними організаціями
Соціальний склад	Доступ до освіти залежав від соціального статусу	Схожа ситуація; бідні верстви обох громад мали обмежений доступ
Навчальні програми	Акцент на національному вихованні, історії та культурі Польщі	Зосереджені на релігійній освіті та вивченні єврейських текстів
Організація освіти	В рамках державних навчальних закладів; контроль з боку російської влади	Більш автономні; діяли на основі традиційних норм громади
Ціннісні орієнтації	Формування патріотичної свідомості	Збереження релігійних традицій і єврейської культури
Історичні обставини	Вплив католицької церкви та шляхти	Зосередженість на релігійних та культурних цінностях
Форма навчання	Світські предмети, національна ідентичність	Релігійна освіта, традиційні норми та стандарти
Методики та підходи у навчанні	Патріотичне виховання, інтерактивні методи	Традиційні методи, акцент на релігії
Викладачі	Вчителі, які мають освіту та патріотичні погляди	Рабини та викладачі з релігійною освітою
Участь громади	Активна підтримка шляхти	Громадська підтримка та ініціативи

Джерело: Сформовано автором

Таким чином, надано систематизований порівняльний аналіз розвитку польської та єврейської освіти на Поділлі, підкреслюючи ключові аспекти, що визначали їх характер, структуру і вплив на суспільство в умовах історичних змін.

Освіта обох груп мала конфесійний характер, але в польській системі вона була під контролем католицької церкви, тоді як єврейська зосереджувалася на релігійних текстах, що свідчить про значний вплив релігійних традицій на формування навчальних програм.

Польська освіта включала парафіяльні та монастирські школи, тоді як єврейська система базувалася на хедерах та талмуд-торах. Це вказує на специфічність освітніх підходів, що відображали культурні та релігійні потреби обох громад.

Програми навчання в польських школах часто були орієнтовані на збереження національної ідентичності через навчання рідної мови, історії та культури. Викладання у таких закладах включало предмети, які підкреслювали польську історію, літературу, та католицькі цінності.

Для єврейських навчальних установ, зокрема, хедерів та єшив, програми були сконцентровані на вивченні єврейських священних текстів, таких як Тора та Талмуд, а також на вивченні івриту. Поряд з релігійною освітою, почали з'являтися світські елементи, такі як вивчення мов (російської та поль-

ської) і природничих наук [6].

Обидві системи освіти підлягали державному контролю, але у польській освіті цей вплив проявлявся через русифікацію та репресії, тоді як єврейська освіта намагалася зберегти автономію, хоча й підлягала законодавчим обмеженням.

Польська освіта отримувала підтримку від шляхти та католицьких організацій, тоді як єврейська освіта фінансувалася через громади та благодійні організації, що демонструє різницю у механізмах підтримки освітніх закладів.

Обидві громади намагалися адаптуватися до викликів свого часу. Польська громада створювала таємні школи для збереження національної свідомості, тоді як єврейська громада активно підтримувала традиційні навчальні інституції.

Релігія відігравала важливу роль у формуванні освітніх систем, зокрема католицька церква в польських школах та вивчення Тори в єврейських хедерах, що підкреслює вплив релігійних цінностей на освіту.

У польських школах переважали світські предмети, тоді як єврейська освіта акцентувала на релігійних аспектах. Це відображає різні ціннісні орієнтації, які визначали підходи до навчання [1].

Різні історичні контексти формували освітні традиції обох груп, впливаючи на їх розвиток та адаптацію до нових умов.

Загалом, процес навчання в польських школах часто включав активне залучення учнів до дискусій та діяльності, спрямованої на збереження національної ідентичності. Вчителі виконували роль не лише педагогів, але й культурних агентів, які формували патріотичні почуття учнів. Однак, у цей час існували також обмеження, пов'язані з русифікаційною політикою, яка часто забороняла викладання польською мовою.

У єврейських навчальних закладах процес навчання був більше традиційним, з акцентом на релігійні тексти та моральні навчання. Проте з розвитком світської освіти, почали з'являтися нові методи викладання, що сприяло кращому залученню учнів. Важливу роль у цьому процесі відігравали єврейські освітні ініціативи, які намагалися інтегрувати сучасні наукові знання в традиційні програми [8].

Таким чином, таблиця показує, що розвиток освіти на Поділлі був складним процесом, що визначався історичними, соціальними та культурними чинниками, що, зі свого боку, впливало на формування ідентичності обох національних меншин.

Варто зазначити, що не менш важливим є аналіз показників контингенту здобувачів освіти. Загалом, кількість учнів у польських і єврейських школах варіювалася залежно від регіону та соціально-економічних умов. Польські школи зазвичай мали

більше учнів, оскільки вони, як уже йшлося, підтримувалися місцевими шляхтичами та католицькою церквою. Відзначався також великий попит на освіту серед польської інтелігенції, яка вбачала в освіті шлях до національного відродження. Єврейські громади, зі свого боку, організовували власні навчальні заклади, які, хоча і мали меншу кількість учнів, відігравали важливу роль у збереженні єврейської культури. В умовах русифікації та антисемітизму єврейські громади активно підтримували свою систему освіти, що стало запорукою збереження національної ідентичності [9].

На основі даних за 1888–1911 рр. спостерігається загальний ріст кількості учнів у середніх навчальних закладах Подільської губернії у всіх групах (католики, євреї, православні). Наприклад, кількість учнів-католиків зросла з 442 у 1888 р. до 1344 у 1911 р. Водночас єврейські школи демонструють значний ріст, досягнувши 2095 учнів у 1911 р., натомість православні учні становлять найбільшу частину учнівського контингенту [3].

У католиків спостерігається значно менша кількість жінок у порівнянні з чоловіками. Євреї мають вищу кількість жінок, ніж чоловіків, особливо в 1907–1911 рр. У православних також спостерігається зростання як чоловіків, так і жінок, що свідчить про підвищення доступу до освіти серед жінок у цій групі.

Таблиця 2

Кількість учнів у середніх навчальних закладах Подільської губернії (1888–1911)

Дані за роками

Рік	Католики (чол.)	Католики (жін.)	Євреї (чол.)	Євреї (жін.)	Православні (чол.)	Православні (жін.)
1888	395	47	101	47	443	320
1904	485	180	211	457	1081	776
1906	600	221	481	630	1251	957
1907	657	321	801	1048	1450	1258
1908	695	322	845	1120	1589	1298
1911	963	381	987	1108	2419	1676

Джерело: Огляд Подільської губернії за 1912 р.: Додаток до всепідданського звіту Подільського губернатора. Кам'янець-Подільський: Подільський губернський статистичний комітет, 1913. 175 с. + 35 відомостей [7].

Таким чином, дані показують, що в кінці XIX – на початку XX ст. в Подільській губернії спостерігалось активне зростання кількості учнів у середніх навчальних закладах, особливо в православних і єврейських школах. Цей процес може бути пов'язаний із соціально-економічними змінами, що вплинули на освітню політику та доступ до освіти.

Висновки. Таким чином, висновки свідчать, що діяльність польських та єврейських шкіл у 1864–1917 рр. була критично важливою для збереження національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокурова Ф. Євреї Поділля в революційних по-

діях 1905 року: факти і документи. *Єврейська історія та культура кінця XIX – початку XX ст. (до першої світової війни) : збірник наукових праць* 2003. Київ, С. 7–9.

2. Гаврилук В.В. Освітня діяльність польської шляхти на Поділлі у другій половині XIX століття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*, 2008. № 14. С. 357–363.

3. ДАХМО. Подільська губерньська єврейська училищна комісія (1848–1911 рр.) Оп. 1. Спр. 46. Розпорядження попечителя Київського навчального округу і листування з повітовими єврейськими училищними комісіями про порядок видачі і заміни свідоцтв на право навчання єврейських дітей, список осіб, які отримали свідоцтва в Кам'янецькому, Ново-Ушицькому і Могилівському повітах. 1891.

4. Диміч О.В. Освіта на Поділлі в кінці XIX – на початку XX ст. *Актуальні проблеми Вітчизняної та всесвітньої історії* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2001. Луганськ, 2001. С. 5–8.

5. Дорошенко М. Освіта як інструмент збереження національної ідентичності: польська та єврейська освіта на Поділлі. *Український історичний журнал*, 2018. № 3 (6). С. 45–60.

6. Моїсєнко Л.М. Правове становище єврейського населення в Російській імперії в кін. XIX – на поч. XX ст. *Література та культура Полісся* : зб. наук. праць. 2011. С. 152–162.

7. Огляд Подільської губернії за 1912 рік: Додаток до всепідданського звіту Подільського губернатора. Кам'янець-Подільський: Подільський губернський статистичний комітет.

8. *Подільські єпархіальні відомості*. 1884. № 13, 13 березня, 1913. С. 267–274.

9. Сесак І.В., Сіркізюк В.В. З історії національних початкових шкіл Поділля. Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць, 2002. № 2, С. 109–114.

REFERENCES

1. Vynokurova, F. (2003). Yevrei Podillya v revolyutsiyinykh podiyakh 1905 roku: fakty i dokumenty. [Jews of Podillya in the revolutionary events of 1905: facts and documents]. *Jewish history and culture of the late 19th and early 20th centuries. (before the First World War): Collection of scientific papers*. Kyiv, pp. 7–9. [in Ukrainian].

2. Havryliuk, V.V. (2008). Osvitnya diyalnist polskoyi shlyakhty na Podilli u druih y polovyni XIX stolittya [Educational activities of the Polish nobility in Podillya in the second half of the 19th century]. *Scientific notes of the Vinnytsya Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University*, No. 14, pp. 357–363. [in Ukrainian].

3. ДАКхМО. (1891). Podilska hubernska yevreiska uchylyshchna komisiya (1848–1911 rr.) Op. 1. Spr. 46. Rozporyadzhennya popечytelya Kyivskoho navchalnoho okruhu i lystuvannya z povitovymu yevreiskymu uchylyshchnymu komisiamy pro porядok vydachi i zaminy svidotstv na pravo navchannya yevreyskykh ditey, spysok osib, yaki otrymaly svidotstva v Kamyantskomu, Novo-Ushytskomu i Mohylivskomu povitakh [ДАКхМО. Podilsk Provincial Jewish

School Commission (1848–1911) Op. 1. Ref. 46. Order of the trustee of the Kyiv educational district and correspondence with the district Jewish school commissions on the procedure for issuing and replacing certificates for the right to study of Jewish children, a list of persons who received certificates in the Kamyanets, Novo-Ushytsk and Mohyliv counties]. [in Ukrainian].

4. Dymych, O.V. (2001). Osvita na Podillya v kintsi XIX – na pochatku XX st [Education in Podillya at the end of the 19th – at the beginning of the 20th century]. *Aktualni problemy Vitchyznianoyi ta vsesvitnoyi istoriyi: Materialy Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoji konferenciyi* – Actual problems of national and world history: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference. (pp. 5–8). Luhansk. [in Ukrainian].

5. Doroshenko, M. (2018). Osvita yak instrument zberezhennya natsionalnoyi identychnosti: polska ta yevreyska osvita na Podillya [Education as a tool for preserving national identity: Polish and Jewish education in Podillya]. *Ukrainian historical magazine*, No. 3 (6), pp. 45–60. [in Ukrainian].

6. Moiseyenko, L.M. (2011). Pravove stanovysche yevreyskogo naselennya v Rossiyskij imperiyi v kintsi XIX–na pochatku XX st [The legal position of the Jewish population in the Russian Empire in XIX – at the beginning 20th century]. *Literature and culture of Polissya: Collection of science works*, pp. 152–162. [in Ukrainian].

7. Ohlyad Podilskoyi huberniyi za 1912 rik: Dodatok do vsepiddannskogo zvituv Podilskogo hulumatora (1913). [Overview of the Podilsk Governorate for 1912: Appendix to the all-state report of the Podilsk Governor]. Kamianets-Podilskiy: Podilskiy Provincial Statistical Committee. [in Ukrainian].

8. Podilski yehparhialni vidomosti (1884). [Podilsk eparchial information]. No. 13, 13 March. pp. 267–274. [in Ukrainian].

9. Sesak, I.V. & Sirkizyuk, V.V. (2002). Z istoriyi natsionalnykh pochatkovykh shkil Podillya [From the history of national primary schools of Podillia]. Education, science and culture in Podillya: coll. of science works, No. 2, pp. 109–114. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.10.2024

“Уся система навчання і розумового розвитку в нинішній школі потребує докорінного наукового удосконалення. Нехай у школі панують яскрава думка, живе слово і творчість дитини. На цих “трьох китах” повинен стояти весь зміст, увесь характер духовного життя, розумового розвитку школярів”.

“Якщо хочете, щоб педагогічна праця давала радість, ведіть кожного педагога на щасливу стежку дослідження”.

*Василь Сухомлинський
видатний український педагог*

“Не той великий, хто ніколи не падав, а той великий – хто падав і вставав”.

*Конфуцій
давньокитайський філософ*

Галина Голя, здобувач ступеня *PhD* Рівненського державного гуманітарного університету, викладач кафедри природничо-математичної, світоглядної освіти та інформаційних технологій, Комунальний заклад вищої освіти “Луцький педагогічний коледж” Волинської обласної ради

Алла Хомярчук, викладач циклової комісії суспільних та художньо-мистецьких дисциплін, Комунальний заклад вищої освіти “Луцький педагогічний коледж” Волинської обласної ради

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ

У статті обґрунтовано роль та значення національно-патріотичного виховання для майбутніх учителів. Визначено, що національно-патріотичне виховання студентської молоді в умовах сьогодення є одним із найбільш пріоритетних напрямів роботи закладів освіти. Розглянуто особливості реалізації основних завдань Концепції національно-патріотичного виховання під час вивчення історичних дисциплін в КЗВО “Луцький педагогічний коледж”. Проаналізовано можливості національно-патріотичного виховання школярів у межах технологічної освітньої галузі засобами змісту навчального предмету. Розкрито особливості національно-патріотичного виховання студентів – майбутніх учителів початкової школи. У статті акцентується увага на тому, що кожен освітній заклад повинен стати для здобувача освіти осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність та самовіддано розбудовувати країну.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання; сучасна молодь; майбутні вчителі; заклади освіти; освітній процес; історична спадщина; мистецькі напрями; громадянські цінності.

Табл. 1. Літ. 9.

Galyna Golya, Applicant of the *Ph.D* Degree of Rivne State Humanities University, Lecturer of the Science and Mathematics, Worldview Education and Information Technologies Department, Communal Institution of Higher Education, “Lutsk Pedagogical College” of the Volyn Regional Council

Alla Khomyarchuk, Lecturer of the Cycle Commission of Social and Artistic Disciplines, Communal Institution of Higher Education “Lutsk Pedagogical College” of Volyn Regional Council

FORMATION OF NATIONAL AND PATRIOTIC VALUES IN FUTURE TEACHERS THROUGH THE PRISM OF THE HISTORICAL AND ARTISTIC HERITAGE

The article substantiates the role and significance of national-patriotic education in the professional development of future teachers. It was determined that the national-patriotic education of student youth in today's conditions is one of the most priority areas of work of educational institutions. The peculiarities of the implementation of the main tasks of the Concept of national-patriotic education during the study of historical and artistic disciplines at the Lutsk Pedagogical College were considered. The possibilities of forming the national-patriotic education of younger schoolchildren within the study of the technological educational field in the integrated course “I explore the world” by means of the content of the educational subject were analyzed. The article defines the content, forms, methods and pedagogical conditions of national-patriotic education, which are necessary for the formation of a comprehensively developed, creative personality, the realization of its natural abilities and aptitudes, and the development of national consciousness and patriotism. The peculiarities of national-patriotic education of students – future teachers of primary school are revealed. The article focuses attention on the fact that every educational institution should become a center for the student of education to become a citizen-patriot of Ukraine, ready to take responsibility and selflessly build the country. On the basis of the analysis of normative documents and scientific publications, a theoretical and practical analysis of the peculiarities of the formation of national and patriotic values in future teachers in the process of professional training through the prism of historical and artistic heritage was carried out.

Keywords: national-patriotic education; modern youth; future teachers; educational institutions; educational process; historical heritage; artistic directions; civic values; Concept of national-patriotic education; historical-artistic heritage.

Актуальність проблеми. Розвиток національної свідомості у XXI ст. значно зріс у зв'язку з останніми подіями. Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення передовсім своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку на планеті. У період війни, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей.

У нинішніх реаліях потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. На цьому етапі кожному з нас потрібно ідентифікувати себе як українця. Для молодого покоління питання гордості за країну є природним – молодь не відокремлює себе від незалежної України, вона є її частиною. Українська молодь стала повноправним учасником міжнародного молодіжного співтовариства, активно інтегрується у глобальні економічні, політичні та гуманітарні процеси. Зважаючи на це, особливо важливими стають нові підходи й нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості [8].

Національно-патріотичне виховання молоді в умовах сьогодення є одним із найбільш пріоритетних напрямів роботи зі здобувачами знань у закладах освіти. Особливої уваги заслуговує питання національно-патріотичного виховання студентів педагогічних закладів, оскільки їхня професійна діяльність буде пов'язана з навчанням та вихованням підростаючого покоління в умовах дошкільної, шкільної, позашкільної освіти. Сучасний випускник/майбутній учитель повинен бути яскравим прикладом громадянина-патріота, що створює умови для розвитку гуманістично-орієнтованого та конкурентно-спроможного суспільства. Відповідно пріоритетними завданнями педагогічного працівника є розвиток патріотизму і свідомості громадянина, який віддано розбудовуватиме, захищатиме суверенну, незалежну, демократичну державу, у якій буде народ, який дбає про свою історію, традиції, звичаї, ремесло, пам'ятки архітектури; народ, який буде плани на майбутнє, зміцнюючи честь і гідність Батьківщини; вміло захищає її кордони і відповідно толерантно ставиться до інших народів, інших культур та живе у мирі та взаєморозумінні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми національно-патріотичного виховання молоді перебувають у фокусі наукових розвідок вчених та дослідників протягом століть. Дослі-

дження теоретичного аспекту патріотичного виховання здійснювали відомі українські педагоги минулого: В. Сухомлинський, Г. Ващенко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, К. Ушинський та інші. Так, В. Сухомлинський зазначав, що патріотичне виховання школярів доцільно здійснювати на національних цінностях, серед яких провідними є любов до рідної землі, народу й Батьківщини, любов до найбільш рідних людей, членів сім'ї та родини, любов до рідної мови, шанобливе й бережливе ставлення до історії та культури українського народу, праця на благо свого народу й Батьківщини [9, 256].

Проблему формування у здобувачів освіти патріотичних почуттів, національної самосвідомості розглядали в контексті загального процесу виховання молодого покоління українські дослідники Т. Бондаренко, В. Борисов, О. Вишневський, Т. Гавлітина, О. Коркишко, В. Кузь, К. Руденко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, К. Чорна та ін. Ключові аспекти проблеми відродження української національної культури та становлення національної самосвідомості висвітлено у працях С. Захарченка, Я. Журецького, П. Ігнатенка, Д. Тхоржевського. Проблематика виховання національної самосвідомості особистості в процесі технологічної освітньої галузі стала об'єктом дослідження А. Терещука, Ю. Белової, С. Павх, І. Вдовенко, Г. Джеваги, Л. Савки, О. Гевко та ін. Окремим джерелом інформації є нормативно-правові документи, у яких на законодавчому рівні розроблено завдання та шляхи щодо формування у майбутніх педагогів національно-патріотичних цінностей.

Аналіз публікацій означеної проблеми дає можливість зрозуміти, що ідеї патріотизму, їх продуктивної, творчої сили завжди спонукали представників багатьох поколінь мислителів, педагогів та дослідників до визначення ефективних підходів виховання у молоді любові до своєї землі, рідної мови, поваги до героїчного минулого з урахуванням економічної, суспільно-політичної, демографічної ситуації.

Метою дослідження є теоретико-практичний аналіз особливостей формування у сучасної молоді національно-патріотичних цінностей у процесі фахової підготовки крізь призму історико-мистецької спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має давню і величну історію та культуру, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і духовного простору, але нинішнє суспільство і його процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери. Проблема формування патріотизму охоплює всі сфери су-

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ

пільного життя нашої нації: соціальну, політичну, мистецьку і, чи не найбільше – освітню та виховну.

Система національно-патріотичного виховання в сучасних умовах передбачає формування і розвиток соціально значимих цінностей: громадянськості та патріотизму в освітньому процесі; масову патріотичну роботу, яка організовується й здійснюється державними структурами, суспільними рухами й організаціями; діяльність засобів масової інформації, наукових та інших організацій, творчих спілок, спрямовану на розгляд та висвітлення проблем патріотичного виховання, на формування та розвиток особистості громадянина [5, 2].

Події, які ми пережили упродовж 2013–2014 рр. і які переживаємо зараз засвідчили, що проголошена у 199 р. державна незалежність потребує постійного захисту і глибокого розуміння, оцінки того, що відбувається навколо нас. Незважаючи на те, що протягом останніх десятиліть було розроблено низку концепцій: Концепція національної системи виховання (1996); Концепція національно-патріотичного виховання (2009); Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013–2017 рр.; Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012). Жодна з них не втілювалася в конкретні кроки з реалізації через зміну векторів розвитку держави і, відповідно, освітньої політики, через різні погляди правлячих еліт на ідеологію і напрями розвитку освіти. Саме тому у червні 2022 р. Міністерством освіти і науки була затверджена Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації до 2025 р. Цим документом визначено стратегію цілеспрямованого процесу виховання дітей та молоді, яка реалізується шляхом комплексної співпраці органів влади, закладів освіти, громадських об'єднань та інших інститутів.

Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді є одним із основних документів. Проголошені в нормативному документі цінності мають стати для викладача закладу освіти базою для розроблення робочої програми, формування мети занять та добору фактичного матеріалу. Відповідно на кожного педагогічного працівника покладено завдання щодо формування патріотичного та свідомого громадянина, який віддано розбудовуватиме, захищатиме суверенну, незалежну, демократичну державу; у якій буде народ, який дбає про свою історію, традиції, звичаї, ремесло, пам'ятки архітектури; народ який будує плани на майбутнє, зміцнюючи честь і гідність Батьківщини, вміло захищає її кордони і відповідно толерантно ставиться до інших народів, інших культур та живе у мирі та взаєморозумінні [4].

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні зазначено, що національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та вміння жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної художньо-естетичної, трудової, екологічної культури [7].

Нині пріоритетними завданнями закладів освіти є реалізація завдань національно-патріотичного виховання, здійснення управлінського та науково-методичного супроводу діяльності педагогічних колективів щодо формування національної свідомості, патріотизму, толерантності освітян. У закладах освіти створено особистісно-орієнтовані системи національно-патріотичного виховання, впроваджуються сучасні інноваційні технології становлення здобувача освіти як громадянина-патріота України, готового виявляти національну гідність, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, наслідувати приклади самовідданого служіння Батьківщині героїв Небесної сотні, захисників України. Важливо, щоб кожен освітній заклад став для здобувача освіти осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну [2, 38].

Національне виховання молоді наразі є однією з основних цілей в освітньому процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи. Задля формування у молодого покоління національно-патріотичних цінностей, чільне місце в організації освітнього процесу повинно відводитися дисциплінам історичного та мистецького спрямування. Адже очевидним є факт, що в сучасних умовах історичні знання виступають своєрідною серцевиною моральності, патріотичності, правової культури і поведінки, на основі яких відбувається формування честі і гідності у молодого покоління. А мистецтво має особливе значення для національно-культурного виховання через відродження народних промислів і ремесл, можливість створити виріб власноруч та розвиток творчих здібностей.

Одним із базових документів викладача суспільних дисциплін є Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Визначені в нормативному документі аспекти, мають стати для викладача закладу освіти базою для розроблення робочої програми, формування мети занять та добору фактичного матеріалу. Під час вивчення освітніх дисциплін історичного спрямування поступово реалізуємо основні завдання та принципи, що закладені у Концепції.

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ КРИЗЬ
ПРИЗМУ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ**

Таблиця 1

Реалізація основних завдань Концепції національно-патріотичного виховання під час вивчення історичних дисциплін в КЗВО “Луцький педагогічний коледж”

Індикатори ефективності національно-патріотичного виховання в системі освіти України, визначені Концепцією національно-патріотичного виховання на період до 2025 року	Стан реалізації індикаторів ефективності національно-патріотичного виховання в КЗВО “Луцький педагогічний коледж” під час вивчення дисциплін соціогуманітарного циклу
Збільшення відвідуваності здобувачам освіти закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції Українського народу, а також пам’яток історії, культури, експозицій музеїв, присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України;	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Організація та проведення екскурсії Луцьким замком та Луцьким підземеллям в рамках вивчення Історії державотворення та Історії України з метою популяризації історичного минулого регіону. ✓ Екскурсія до Музею військової техніки, де уже представлені експонати російсько-української війни. ✓ Театралізована екскурсія старою (екскурсійною) частиною м. Луцьк з метою автентичного відтворення минулого. ✓ Майстер-клас по виготовленню традиційної різьбленої свічки, яка була характерною для нашого регіону від волинського свічкаря Віктора Сачука. ✓ Майстер клас по виготовленню оберегу із глини (народний умілець А. Філософ) з метою відродження елементів трипільської культури ✓ Краєзнавчі дослідження історії рідного села, походження прізвища у співпраці з Волинською обласною державною універсальною науковою бібліотекою імені Олени Пчілки.
Підвищення серед здобувачів освіти рівня знань про видатних особистостей українського державотворення, визначних українських учених, педагогів, спортсменів, військових, підприємців, провідних діячів культури, мистецтв., а також духовних провідників Українського народу;	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Організація та проведення публічної лекції-форуму “Шлях до Незалежності”, присвяченої 350-ій річниці від дня народження Гетьмана України Пилипа Орлика). ✓ Організація та проведення документальної хроніки “Той, хто розбудив кам’яну державу”, присвячена 85-ій річниці від дня народження В. Чорновола.
Збільшення кількості здобувачів освіти, які пишаються своїм українським походженням, громадянством	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Участь у художній виставці “Дзеркальна течія” художниці-переселенки з Харкова Лариси Белякової, з метою просвітницької діяльності та популяризації патріотичного виховання української молоді.
Збільшення кількості проведених зустрічей здобувачів освіти з борцями за незалежність України у ХХ столітті, ветеранами та учасниками антитерористичної операції та операції об’єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, учасниками війни російської федерації проти України	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Організація та реалізація благодійницької акції з нагоди Дня захисника та захисниці України для воїнів, що перебувають на реабілітації у Медичному центрі реабілітації для учасників бойових дій. ✓ Організовано та проведено зустріч з головою Луцької міської організації Спільки воїнів АТО, героєм України Олегом Кобилинським. ✓ Організовано та проведено зустріч з політиком, громадським діячем та активним учасником Євромайдану Іваном Миркою.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ

Продовження таблиці 1

Індикатори ефективності національно-патріотичного виховання в системі освіти України, визначені Концепцією національно-патріотичного виховання на період до 2025 року	Стан реалізації індикаторів ефективності національно-патріотичного виховання в КЗВО “Луцький педагогічний коледж” під час вивчення дисциплін соціогуманітарного циклу
Збільшення кількості здобувачів освіти, які беруть участь у заходах, спрямованих, на популяризацію духовно-моральних цінностей Українського народу, його духовних надбань	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Участь в урочистостях вшанування пам’яті героїв Революції Гідності під час поминального віче на Театральному майдані міста. ✓ Урочистості із нагоди відзначення Дня Соборності України. Участь в акції “Ланцюг єднання” (розгортання та пронесення вулицями міста 200-метрового прапора України).

Таким чином, нами визначено, що одним з найбільш ефективних шляхів формування національно-патріотичних почуттів як цінності є створення інтерактивного освітнього середовища у закладі, де молодь виявляє себе громадянином й гармонійно проходить рівні самоідентифікації. Тобто, лише у процесі активної патріотично спрямованої діяльності формуються національно-патріотичні цінності, які виявляються в усвідомленій професійній підготовці й особистій мотивації до патріотичної діяльності

Формування національно-патріотичних цінностей можна реалізовувати не лише кризь призму пробудження інтересу до вивчення історичного минулого, а й через ознайомлення з традиціями, звичаями, обрядами нашого народу, в яких широко використовується національно-патріотичний потенціал мистецтва та практична участь здобувачів освіти у виготовленні виробів мистецтва.

Народне декоративно-прикладне мистецтво вносить у життя здобувачів освіти елементи гри, краси, розваги, формування світогляду та національної свідомості. Народна образність поєднує у собі духовну і матеріальну творчість. Через творчу працю формується найактивніші процеси творчої матеріалізації людського духу, самоствердження людини. Заняття мистецького спрямування підтверджують крилатий вислів – “праця переростає у красу”. Трудові процеси, які лежать в основі традиційної майстерності, спонукають до дій продуктивну увагу, фантазію, без яких не існує емоційної культури людини, формують цінні риси характеру: почуття власної гідності, наполегливість у подоланні труднощів, цілеспрямованість пізнавати життя [6].

До народних ремесел, які вивчають здобувачі освіти, відносимо витинанку, вишивку, писанкарство, лозоплетіння, гончарство, народну іграшку, соломoplastiku, петриківський розпис, художню обробку дерева та металу і багато інших. Вишивка – загальновідоме і поширене рукодільне мистецтво прикрашати різноманітними візерунками одяг, рушник та інші предмети повсякденного вжитку,

які мають не лише практичне та естетичне значення, а й сакральне. Опановуючи мистецтво вишивання, вихованці, непомітно для себе, засвоюють моральні цінності української нації, залучаються до традиційної обрядовості, і починають сприймати світ кризь призму художньо-естетичних уподобань нашого народу [3, 68].

Витинання є одним зі способів передачі думки, історії чи події через створені образи. Також це оригінальні фігурні прикраси житла, ажурно витяті ножицями, вирізані ножем з білого чи кольорового паперу узорі, портрети, сюжетні композиції – фігури тварин, квітів, рослин, людей тощо. Витинанка як один із найдавніших видів українського мистецтва є простим та водночас різноманітним засобом впливу на свідомість особистості з метою прищеплення любові до української культури [1, 12].

Гончарство увібрало у себе найкращі риси українського народу: любов до праці, високі моральні якості, відчуття краси й гармонії, вміння прикрасити своє існування і зробити побут зручним та водночас естетично довершеним. Звісно, для того, щоб працювати з природним матеріалом, а саме з глиною, потрібні відповідні умови та обладнання, тому як альтернативу використовують тісто або пластилін.

Відповідно до Концепції Нової української школи, одним із завдань початкової школи є виховання у школярів національних почуттів. Реалізація цього завдання здійснюється під час вивчення інтегрованого курсу “Я досліджую світ”, виховних заходів, виставки робіт, екскурсій тощо. Аналізуючи основні напрями виховної роботи в школі як важливої умови національного виховання, виділяємо цілий цикл виховних заходів, що проводяться при організації роботи з молодшими школярами, та форми, види, методи і прийоми її реалізації. Пропонуємо орієнтовну тематику виховних заходів, які були використані здобувачами освіти під час проходження практики у початкових школах із формування в учнів патріотизму та любові:

- “Український рушник” – бесіда педагога про роль і значення українського рушника в житті людини;

- “Кольорове розмаїття” – виставка українських рушників, розповідь про кольорову гамму українського рушника;

- “Мистецтво народних умільців”. Знайомство з народними ремеслами та промислами – ефективний шлях залучення дітей до розвитку чудових традицій народних умільців. Цікаво і змістовно проходять ранки-зустрічі з умільцями; бесіда на тему:

- “Витинанка – вид народного мистецтва” – ранки-зустрічі з умільцями, - майстер-класи “Вироби з соломи” (ознайомлення з соломоплетінням), “В умілих руках лоза – не лоза, а кошик” (виготовлення виробів з лози);

- “Давні ремесла: тесляр, столяр, гончар, пічник, коваль тощо” – зустрічі з цікавими людьми, знайомство з їхньою працею;

- “Народна іграшка” – бесіда про види народних іграшок, виготовлення іграшок з різного матеріалу: глини, дерева, тканини; зустрічі з майстрами народної іграшки; свято-виставка дитячих іграшок, розповіді про них [12].

Ознайомлення зі спадщиною минулого дає змогу здобувачам освіти глибше зрозуміти духовний, естетичний світ тих, хто жив і творив до нас, уявити спосіб життя, думки людей, систему цінностей попередніх епох; пізнати та відчувти взаємозв'язок між культурою, історією та змістом патріотичних почуттів. Яскраві емоції, викликані переглядом і створенням мистецьких виробів надовго залишаються у пам'яті підростаючого покоління, впливаючи на її подальший розвиток.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Заклади освіти у період дії воєнного стану стають осередками національно-патріотичного виховання, адже спрямовують освітню діяльність на реалізацію Концепції національно-патріотичного виховання і активно долучають молодь до заходів, які мають національно-патріотичне спрямування. Особливо це стосується закладів педагогічної освіти, бо майбутні учителі, що працюватимуть в НУШ, мають бути обізнаними із науково-теоретичними і методичними засадами патріотичного виховання шкільної молоді, володіти прийомами включення проблематики національно-патріотичного виховання підростаючого покоління в освітній процес, вводити культурологічні відомості в організаційну структуру занять на уроках, спонукати школярів до соціального волонтерства шляхом виготовлення виробів для благодійних ярмарків, заохочувати до створення оберегів для наших захисників. Таким чином, заклади освіти на сучасному етапі розвитку суспільства покликані акцентувати увагу на пріоритетах виховання патріотиз-

му. Особливо це стосується майбутнього вчителя, який у своїй професійній діяльності має формувати патріотичні почуття у школярів. Тому, у сучасній педагогічній освіті актуалізується потреба у вихованні патріотизму майбутніх учителів як почуття і як базової якості особистості на основі нових підходів і шляхів його реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Н., Хомярчук А. Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами декоративно-прикладного мистецтва. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4 (11). С.9–14.

2. Добровольська Л.Н., Чорновіл В.О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів – пріоритетний напрям діяльності педагогів. *Навчально-методичний посібник*. Черкаси, 2016. 140 с.

3. Колодійчук А. Василь Сухомлинський про творчий розвиток молодших школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва. *Реалізація ідей В.О. Сухомлинського в практиці роботи сучасних освітніх закладів : зб. мат. регіон. педагогічних читань / відп. за випуск: І.М. Лапшина, Л.В. Любчак, Н.Ю. Родюк. Вип.14. Вінниця : ТОВ “Ландо ЛТД”, 2018. С. 67–69.*

4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року: затверджена наказом МОН від 06.06.2022 №527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 15.06.2024)

5. Кудря О. Підготовка майбутніх учителів технологій до національно-патріотичного виховання школярів в умовах НУШ. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Вип. 4. 2022. С.71–78.

6. Махиня Н. Формування національно-патріотичного світогляду вихованців засобами образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва : посіб. Кам'янець-Подільський, 2018. 52 с.

7. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.06.2024)

8. Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: “Ціннісні орієнтації сучасної української молоді”: Постанова Верховної Ради України від 23 лютого 2017 року № 1908-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-19#Text> (дата звернення: 10.06.2024)

9. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : у 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 3. 279 с.

REFERENCES

1. Antoniuk, N. & Khomiarchuk, A. (2018). Natsionalno-patriotychnе vykhovannia molodshykh shkoliariv zasobamy dekoratyvno-prykladnoho mystetstva [National-patriotic education of younger schoolchildren by means of decorative and applied arts]. *Pedagogical journal of Volyn*. Vol. 4 (11), pp. 9–14. [in Ukrainian].

2. Dobrovolska, L.N. & Chornovil, V.O. (2016). Natsionalno-patriotychnе vykhovannia molodshykh shkoliariv – priorytetnyi napriam diialnosti pedahohiv [National-patriotic

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ТРЕТЬОГО ВІКУ

education of younger schoolchildren is a priority activity of teachers]. *Educational and methodological manual*. Cherkasy, 140 p. [in Ukrainian].

3. Kolodiichuk, A. (2018). Vasyl Sukhomlynskyi pro tvorchyi rozvytok molodshykh shkoliariv zasobamy dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva [Vasyl Sukhomlynskyi on the creative development of younger schoolchildren by means of decorative and applied art]. *Implementation of the ideas of V.O. Sukhomlynskyi in the practice of work of modern educational institutions: Collection. material. region pedagogical readings*. (Eds.). I.M. Lapshyna, L.V. Liubchak, N.Iu. Rodiuk. Vol. 14. Vinnytsia, pp. 67–69. [in Ukrainian].

4. Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy do 2025 roku [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine until 2025]. Approved by the order of the Ministry of Education, Culture, Sports and Science dated 06.06.2022 No. 527. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (Accessed 15 June 2024) [in Ukrainian].

5. Kudria, O. (2022). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv tekhnolohii do natsionalno-patriotichnoho vykhovannia shkoliariv v umovakh NUSh [Preparation of future technology teachers for national-patriotic education of schoolchildren in the conditions of NUS]. *Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University*. Vol. 4, pp. 71–78. [in Ukrainian].

6. Makhynia, N. (2018). Formuvannia natsionalno-patriotichnoho svitohliadu vykhovantsiv zasobamy obrazotvorchoho ta dekoratyvno-prykładnoho mystetstva [Formation of the national-patriotic worldview of pupils by means of fine and decorative and applied arts]. *Kamianets-Podilskyi*, 52 p. [in Ukrainian].

7. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [On the approval of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 23, 2022 No. 286. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (Accessed 15 June 2024) [in Ukrainian].

8. Rekomendatsii parlamentskykh slukhan pro stanovyshe molodi v Ukraini na temu: “Tsinnisni oriientsatsii suchasnoi ukrainskoi molodi” [Recommendations of parliamentary hearings on the situation of youth in Ukraine on the topic: “Value orientations of modern Ukrainian youth”]. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated February 23, 2017 No. 1908-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-19#Text> (Accessed 10 June 2024) [in Ukrainian].

9. Sukhomlynskyi Vasyl (2018). Sertse viddaiu ditiam [My heart goes out to children]. *Kharkiv*, 540 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.08.2024

УДК 796.01:796.03:796.08

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.310559>

*Ганна Леськів-Бондарчук, керівник фізичного виховання,
Кременецький лісотехнічний фаховий коледж*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ТРЕТЬОГО ВІКУ

Для підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку потрібно дотримуватися таких організаційно-педагогічних умов: сформованість мотивації до професійної діяльності та формування професійних ціннісних орієнтацій; створення сприятливого середовища для опанування системою знань та вмінь, необхідних майбутнім фахівцям з фізичного виховання для спортивно-оздоровчої роботи; застосування сучасних технічних засобів навчання, у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

Ключові слова: спортивно-оздоровча робота; люди третього віку; професійна підготовка; фізичне виховання; мотивація до професійної діяльності.

Таб. 1. Літ. 5.

*Hanna Leskiv-Bondarchuk, Head of Physical Education,
Kremenets Forestry and Technical College*

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TRAINING FUTURE PHYSICAL EDUCATION SPECIALISTS FOR SPORTS AND RECREATIONAL WORK WITH PEOPLE OF THE THIRD AGE

The process of forming a highly educated specialist depends both on the environment and the immediate environment in which he or she is formed, and on the specific conditions under which the formation process takes place. Therefore, in order to carry out a thorough analysis of the training of future physical education specialists for sports and recreational work with people of the third age, it is necessary to identify among the set of existing organizational and pedagogical conditions those that provide a multifaceted process of forming a qualified graduate of the specialty “Physical Culture and Sports”.

Based on the analysis of psychological and pedagogical literature on the research problem and pedagogical observations, the results of the expert survey, generalization of the identified shortcomings of training specialists in physical education, it was possible to establish that the following organizational and pedagogical conditions can provide an effective influence on the process of training future specialists in physical education for sports and recreational work with people of the third age: formation of motivation for professional activity and formation of professional value orientations; creation of a favorable environment for mastering the system of knowledge and skills necessary for future physical education specialists for sports and recreation work; application of modern technical teaching aids in the process of professional training of future physical education teachers.

Substantiated organizational and pedagogical conditions will help to improve the level of training of physical education specialists for professional activity and will form the basis for creating a model for training future physical education specialists for sports and recreational work with people of the third age.

Keywords: sports and recreational work; people of the third age; professional training; physical education; motivation for professional activity.

Постановка проблеми. Процес формування високоосвіченого фахівця залежить як від середовища та близького оточення, в якому він формується, так і від конкретних умов, при яких відбувається формувальний процес. Тому для здійснення ґрунтовного аналізу підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку необхідно визначити серед сукупності уже сформованих організаційно-педагогічних умов ті, які забезпечують багатогранний процес формування підготовки кваліфікованого випускника спеціальності “Фізична культура і спорт”.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Уточнимо розуміння категорії “педагогічні умови” з позиції заявленого нами дослідження. У “Філософському енциклопедичному словнику” цей термін визначається з позицій феноменології української мови, тобто вказується, що умовою виступає певна обставина, певна обстановка, в якій розгортається дія [2]. Умова – це щось одичне, від чого залежить стан цілого предмета. Отже, умова є компонентом цілого. Водночас етимологічний зміст терміна підкреслює, що зміна умови призводить до зміни цілого.

У педагогічній термінології ця дефініція закріплюється як провідне наукове поняття. Вважається, що будь-яке явище можна перетворити на педагогічне тільки тоді, коли навколо нього створюються цілеспрямовані обставини. Цілеспрямованість надає обставинам педагогічного смислу та доцільності, забезпечує рух і розвиток явища.

Вказуючи на філософський смисл поняття “умова”, Р. Сопівник підкреслює, що умови в педагогії завжди співвідносяться з реаліями навколишнього світу і є зовнішніми стосовно об’єктивного світу [6].

Під педагогічними умовами О. Жаровська пропонує розуміти такий набір обставин, який хоч і не досягає результату, але точно забезпечує його оптимізацію та ефективність. Інакше відбувається втрата сенсу запроваджувати будь-які умови [5].

За твердженням Ю. Гвоздецької, педагогічними умовами стають у тому разі, якщо вони стонують певний комплекс, причому такий, до якого обов’язково входять не тільки змінені обставини в процесуальній характеристиці педагогічної взаємодії між педагогом і вихованцем, а й зміни в предметному навколишньому середовищі, у матеріально-просторовій сфері [3].

Отже, педагогічні умови – це сукупність взаємопов’язаних, цілеспрямованих і стійких обставин, що забезпечують зміни у змісті та характері самого педагогічного процесу, у відносинах між суб’єктами освіти та в середовищі освітнього простору. Педагогічні умови, що забезпечують перетворення виховного простору на чинник підготовки фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку, – це такі обставини, що сприяють інтенсивності та результативності виховного процесу у ЗВО; дають змогу вивести їхню взаємодію у відкрите суспільно-професійне середовище.

Метою статті є обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку.

Виклад основного матеріалу. Із метою виявлення основних організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку проведено експертне опитування 25 викладачів трьох ЗВО, задіяних в експериментальному дослідженні. Необхідність визначення організаційно-педагогічних умов зумовлена потребою знайти оптимальний шлях у здійсненні підготовки майбутніх фахівців спеціальності “Фізична культура і спорт” до спортивно-оздоровчої роботи (табл. 1).

Перша умова – сформованість мотивації до професійної діяльності та формування професійних ціннісних орієнтацій. Мотивація відіграє важливу роль у становленні майбутнього фахівця з фізичного виховання. На розвиток мотивації досягнення

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ТРЕТЬОГО ВІКУ

успіху, створення позитивного психоемоційного настрою, формування сприятливого психологічного клімату в студентському колективі значний вплив має процес створення для здобувачів знань ситуацій успіху.

У навчальній діяльності досягнення студентами ситуацій успіху передбачає наявність у них упевненості в собі, адекватної самооцінки та відповідного рівня домагань. Вони мають відчувати свою компетентність у питаннях навчання, оптимістично ставитися до результатів своєї освітньої діяльності, виявляти гуманістичну позицію до навколишніх, позитивно ставитися до людей і самого себе. При цьому студенту має бути надана можливість реалізовувати свою соціальну активність, взаємодіяти з іншими суб'єктами освітнього процесу у ЗВО. Однак досягненню успіху в навчальній діяльності

можуть перешкоджати як недостатність знань і вмінь, так і суб'єктивна психологічна та фізіологічна специфіка розумових процесів, низький рівень саморегуляції та самостійності тощо [1]. Тому забезпечення переживання студентами ситуацій успіху, внутрішнього задоволення від самого процесу навчання, від одержуваного результату самостійно розв'язуваних навчальних завдань із освоєння педагогічної діяльності, нового педагогічного знання, створення власного інтелектуального творчого продукту – усе це має стояти як найважливіше педагогічне завдання перед викладачами ЗВО. Вони також мають створювати умови для позитивного емоційного настрою студентів, зважати на наявність у них інших уявлень про майбутню професійну діяльність, про можливості та результати професійної підготовки у ЗВО.

Таблиця 1

Результати експертного опитування викладачів із визначення організаційно-педагогічних умов

№ з/п	Організаційно-педагогічні умови	Викладачі	
		абсолютна кількість	у %
1	Забезпечення засвоєння теоретичних і практичних знань, умінь і навичок методами нових технологій у педагогіці	7	28
2	Сформованість мотивації до професійної діяльності та формування професійних ціннісних орієнтацій	18	72
3	Озброєння студентів відповідними знаннями про психофізіологічні методи діагностики функціонального стану людей третього віку, про методики їх використання, а також уміння їх застосовувати в оздоровчо-спортивній діяльності	12	48
4	Створення сприятливого середовища для опанування системою знань та вмінь, необхідних майбутнім фахівцям з фізичного виховання для спортивно-оздоровчої роботи	17	68
5	Кадрові умови, які пов'язані з добором педагогічних кадрів для успішного здійснення педагогічного супроводу предметно-методичної підготовки бакалаврів освіти в галузі фізичного виховання; підвищенням їхньої кваліфікації; залученням висококваліфікованого професорсько-викладацького складу.	9	36
6	Розкриття у процесі навчання і виховання студентів сенсу професії та її значення в соціально-економічному розвитку суспільства	15	68,2
7	Застосування сучасних технічних засобів навчання, у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури	19	76
8	Цілісне включення майбутнього фахівця з фізичного виховання у спортивно-оздоровчу діяльність через інтеграцію всіх аспектів готовності	14	56
9	Збагачення інформаційного поля майбутнього фахівця з фізичного виховання завдяки створенню системи взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих дисциплін	7	28
10	Домінування в освітньому процесі квазіпрофесійних і навчально-професійних форм діяльності	9	36
11	Інтенсифікація та індивідуалізація навчання	5	20
12	Максимальне використання освітніх можливостей елементів спортивно-оздоровчої роботи студентів з людьми третього віку в рамках педагогічної практики	10	40

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ТРЕТЬОГО ВІКУ

Для ефективного впливу ситуацій успіху на навчальну та професійну діяльність майбутніх фахівців необхідно апелювати до умов і цінностей професії, яку опановують студенти. Як наслідок, орієнтація на цінності педагогічної діяльності є значущою умовою ефективності процесу розвитку мотивації досягнення у студентів.

Для реалізації означеної умови нами були поєднані різні технології навчання. До таких технологій належать: ігрова, інформаційна, особистісно-орієнтована та ситуаційне навчання, що забезпечують ефективне формування готовності майбутніх фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку. Саме такі технології застосовувалися в освітньому процесі зі студентами експериментальної групи спеціальності 017 Фізична культура та спорт.

На практичному занятті в спортивно обладнаному залі студентам рекомендується виконати завдання із загальної або спеціальної фізичної рухової активності. Викладач задає предметні вправи у вигляді кругового тренування або розминки. Нижче наведемо приклад кругового тренування.

1. Підскоки на двох ногах із підніманням рук угору під рахунок, Вихідне положення (В.П.) – основна стійка:

- підскок, ноги в сторони, руки вгору;
- підскок у В.П.;
- підскок, руки за голову;
- підскок у В.П.

2. Стрибок вгору з переходом в присід і упор лежачи під рахунок:

- прийняти упор присівши;
- стрибком перейти в упор лежачи;
- повернутися в упор присівши;
- вистрибнути вгору тощо.

Другою умовою є створення сприятливого середовища для опанування системи знань та вмінь, необхідних майбутнім фахівцям з фізичного виховання для спортивно-оздоровчої роботи.

Створення середовища, що сприяє формуванню предметних знань, вмінь, навичок і компетенцій студентів, необхідних майбутнім фахівцям з фізичного виховання для спортивно-оздоровчої роботи, включають у себе [4]:

– індивідуальність навчання – здійснення педагогічної співпраці з кожним студентом, надання можливості навчання навичок самостійної діяльності в проблемних ситуаціях;

– гнучкість навчання – надання широкого вибору форм і методів самостійної роботи та самоосвіти;

– внутрішню відкритість – створення можливостей самостійно планувати навчальну діяльність, регулювати витрати часу;

– адаптивність – умова, що дає змогу студенту обирати варіативну частину навчального змісту відповідно до профілю спеціальності, а також до-

бирати необхідний обсяг матеріалу, його джерела, інтерпретаторів, у результаті він є головним і основним суб'єктом освітньої діяльності;

– контекстні технології – включення студентів у моменти експериментів, що проводяться на лекціях і практичних заняттях. Контекстно-професійні заняття сприяють розвитку їхньої готовності до розв'язання ситуаційних задач у сфері майбутньої професійної діяльності. Наведемо приклад ситуаційних занять, які були нами використані на заняттях.

Ситуаційні завдання:

1. На спортивно-оздоровчих заняттях жінка 60 років виконує безперервно циклічні дії з помірно інтенсивністю протягом 20 хвилин. Які можливості у неї розвиваються з точки зору фізіологічних критеріїв?

2. Фізична вправа – стрибки на скакалці. Сплануйте обсяг, інтенсивність навантаження та інтервали відпочинку так, щоб розвивалася спеціальна витривалість.

Для реалізації цієї умови виконувалися проекти, спрямовані на спортивно-оздоровчу діяльність з людьми третього віку. Для цього студенти були поділені на групи (6–8 осіб), яким потрібно було розробити комплекси вправ, які надалі можна було б включити до програми спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку.

Третя умова – застосування сучасних технічних засобів навчання, у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання.

Інформаційно-комунікаційні технології у поєднанні з сучасними педагогічними технологіями сприяють підвищенню рівня підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку. Їх використання спонукає студентів до активного пошуку інформації у веббраузері, базах даних, в реферальній системі. Матеріали та технічне оснащення закладів освіти багато в чому визначають можливості підготовки та впровадження інформаційних технологій, використовуючи їхній освітній потенціал. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують різноманітний доступ до інформації, сприяють пізнавальній діяльності здобувачів знань, активізують самостійну освітню діяльність [2].

Для роботи у сфері фізичної культури і спорту важливо навчити студента бачити помилки тих, хто навчається, в техніці рухових дій, тактичні помилки, визначати власні помилки в методиці занять. З цією метою, крім комплексу заходів з адаптації лекційних занять під особливості електронного середовища, пропонується застосовувати на практичних заняттях такі завдання, як складання повноцінного заняття тривалістю 45 хвилин на задану тему у форматі телевізійної фітнес-передачі для старших курсів і короткі відеоролики невеликих блоків вправ для молодших курсів.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДО СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ТРЕТЬОГО ВІКУ

Висновки. Обґрунтовані організаційно-педагогічні умови, на нашу думку, сприятимуть підвищенню рівня підготовки фахівців з фізичного виховання до професійної діяльності та становитимуть основу створення моделі підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання до спортивно-оздоровчої роботи з людьми третього віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманюк С. Теорія і практика підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2021. № 9 (2). С. 6–14.

2. Бойко Ю.С., Соколенко Л.С., Танасійчук Ю.М. Інтеграція новітніх методик викладання фізичного виховання в закладах вищої освіти України з використанням технологій для дистанційного навчання. *Академічні візії*. 2023. № 20. С. 1–9.

3. Гвоздецька Ю.В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх викладачів з основ технологій харчових виробництв у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. № 78 (3). С. 104–108.

4. Гулько Т.Ю., Рыбалко Л.М. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури та спорту в умовах воєнного стану в Україні. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2023. № 2 (10). С. 20–27.

5. Жаровська О.П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.07. Вінниця, 2015. 290 с.

6. Сопівник Р., Діра Н. Аналіз поняття “педагогічні умови” в контексті виховання ціннісного ставлення до живої природи учнів середнього шкільного віку. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 4 (11). С. 74–78.

7. Філософський енциклопедичний словник / наук. ред.: Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук. Київ: Абрис, 2002. 751 с.

REFERENCES

1. Atamaniuk, S. (2021). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnix fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu do vykorys-

tannia innovatsiinykh vydiv rukhovoï aktyvnosti u profesiinii diïalnosti [Theory and practice of training future specialists in physical culture and sports to use innovative types of motor activity in professional activities]. *Education. Innovation. Practice*. Vol. 9 (2). pp. 6–14. [in Ukrainian].

2. Boiko, Yu.S., Sokolenko, L.S. & Tanasiichuk, Yu.M. (2023). Intehratsiia novitnikh metodyk vykladannia fizychnoho vykhovannia v zakladakh vyshchoï osvity Ukrainy z vykorystanniam tekhnolohii dlia dystantsiinoho navchannia [Integration of the latest methods of teaching physical education in higher education institutions of Ukraine with the use of technologies for distance learning]. *Academic Visions. Practice*. Vol. 20. pp. 1–9. [in Ukrainian].

3. Hvozdet'ska, Yu.V. (2017). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoï kompetentnosti maibutnix vykladachiv z osnov tekhnolohii kharchovykh vyrobnytstv u protsesi fakhovoï pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future teachers in the basics of food production technologies in the process of professional training]. *Collection of Research Papers "Pedagogical Sciences"*. Vol. 78 (3). pp. 104–108. [in Ukrainian].

4. Hulko, T.Iu. & Rybalko, L.M. (2023). Profesiina pidhotovka maibutnix fakhivtsiv fizychnoi kultury ta sportu v umovakh voïennoho stanu v Ukraini [Professional training of future specialists in physical culture and sports under martial law in Ukraine]. *Psychological and pedagogical problems of the modern school*. Vol. 2 (10). pp. 20–27. [in Ukrainian].

5. Zharov'ska, O.P. (2015). Patriotychne vykhovannia studentiv v osvıtno-vykhovnomu seredovyshchi pedahohichnoho universytetu. *Doctor's thesis*. Vinnytsia, 290 p. [in Ukrainian].

6. Sopivnyk, R. & Dira, N. (2018). Analiz poniattia “pedahohichni umovy” v konteksti vykhovannia tsinnisnoho stavlennia do zhyvoi pryrody uchniv serednoho shkilnoho viku [Analysis of the Concept of “Pedagogical Conditions” in the Context of Education of Values Attitude to Wildlife by Secondary School Students]. *Pedagogical journal of Volyn*. Vol. 4 (11). pp. 74–78. [in Ukrainian].

7. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk (2002). [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Kyiv, 51 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.08.2024

“Людина має навчитися підкорятися самій собі й бути підвладною самій собі та своїм рішенням”.

*Цицерон
давньоримський філософ*

“Мета життя – самовираження. Проявити у всій повноті свою сутність – ось для чого ми живемо”.

*Оскар Вайлд
ірландський поет*

THE FEATURES OF MASTERING FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY BY STUDENTS OF NON-LANGUAGE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

UDC 378.016:811.161.2'373.45

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314387>

Maryna Andrieieva, Lecturer of the Ukrainian and
Foreign Languages Department,
Vinnytsya National Agrarian University
Yaroslav Kolyaska, 2nd Year Student of the Faculty of Engineering and
Technology, Vinnytsya National Agrarian University

THE FEATURES OF MASTERING FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY BY STUDENTS OF NON-LANGUAGE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to the study of the peculiarities of working with foreign language vocabulary. The main stages of developing the necessary skills of students during their studies are considered; tools and resources that help in learning vocabulary: online dictionaries, mobile applications and interactive exercises. Individual approaches to learning vocabulary are discussed, taking into account different learning styles and individual characteristics of students. Attention is focused on the importance of constant practice and the use of language skills in real-life situations to achieve success in learning a foreign language.

The course of study of a foreign language in a non-linguistic university is communicative, professionally oriented in nature and aims to develop the students' ability to exchange information in the sphere of professional activity. Of primary importance here is understanding, conveying content and expressing meaning. Communicative competence should be understood as a high level of proficiency of a university graduate in certain types of foreign language speech activity: reading, writing, listening, speaking for the purposes of professional communication.

The specific tasks of the students' work are: to teach students to independently master the language material offered by the teacher, to creatively use it in speech for the purpose of communication, to work on improving their speech, to use the means of self-monitoring the results of their work, thereby instilling in students the skill of independent work, necessary in their further activities after graduation.

Keywords: language; vocabulary; communication; student.

Ref. 9.

Марина Андрєєва, викладач кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету
Ярослав Коляска, студент 2-го курсу інженерно-технологічного факультету
Вінницького національного аграрного університету

ОПАНУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ СТУДЕНТАМИ НЕМОВНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено розгляду особливостей роботи над іношомовною лексикою. Розглядаються основні етапи формування необхідних умінь і навичок студентів при навчанні іношомовної лексики. Наводяться приклади завдань із семантизації та закріплення лексики, розроблені на основі сучасних автентичних матеріалів.

У статті під результатом навчання іношомовної лексики в немовному закладі вищої освіти ми розумітимемо сформовану сукупність лексичних знань, навичок і вмінь їхнього використання в різних контекстах, а також стратегію і тактику засвоєння лексичного матеріалу.

Ключові слова: мова; лексика; комунікація; студент.

Problem statement. One of the most pressing problems requiring new solutions at the current stage of higher education development is the need to improve English language skills.

Today, successful mastery of a foreign language is one of the prerequisites for obtaining an interesting job and professional growth in your chosen field of specialization.

Vocabulary learning plays an important role in students' foreign language learning. During the training process, an important task is to master the knowledge of the terms of the speciality and to acquire the skills and abilities to use professional vocabulary.

Vocabulary in the language system is a very important component of language activities: speaking, listening, reading and writing. The teacher's task is to help students fully master the vocabulary required by the course programme at all stages of learning. And this requires not only finding ways to improve the methodology of teaching speaking skills, but also great attention to the organization of language material.

Learning vocabulary should arouse students' interest, develop their desire to practically use a foreign language in their chosen profession, develop their speech and creative abilities, and teach them to work on the language independently, and thus differentiate and individualize the learning process. The teacher should use diffe-

rent forms of work in the process of learning a foreign language, individual and group.

The analysis of the state of foreign language teaching in non-linguistic universities today shows that there is a vocabulary of students that always allows them to develop the necessary communicative competence. One of the reasons for the poor and weak command of foreign language vocabulary by students of non-language universities is the insufficient development of some issues of foreign language teaching methods.

The need for research in this area is explained by the fact that the successful development of lexical skills directly depends on the solution of other topical issues of foreign language teaching.

Thus, the relevance of this work is determined by such important factors as:

- insufficient effectiveness of the methodology for teaching professional English vocabulary;
- imperfect selection of educational material for the formation and consolidation of students' vocabulary in the field of professional vocabulary;
- the need for further development of the methodology of forming students' English lexical skills, creation of a set of exercises for its study;
- high requirements for the level of foreign language proficiency of university students.

The learning of professionally oriented vocabulary by students will be more effective if the teaching is based on the principles of sequential development of the necessary skills and abilities in different types of language activities, a differentiated approach depending on the goals of vocabulary acquisition, and even the professional orientation of the teaching.

The practical value lies in the fact that the developed and practically tested methodology of teaching professional vocabulary can be used by teachers in practical English classes.

Vocabulary is an important aspect of learning a foreign language. Students' ability to communicate in a foreign language depends on the level of lexical skills and abilities. Mastering vocabulary is a big and time-consuming task, and the correct application of learning principles leads to a positive result.

The purpose and objectives of the study.

The purpose of the study is to identify effective strategies and methods for mastering foreign language vocabulary and improving students' language skills. The main goal is to identify the most optimal approaches that will ensure successful foreign language learning, taking into account the various factors and circumstances that influence this process.

The objectives of the study include:

- Analysis of the latest research in the field of foreign language learning and identification of their main conclusions and results.

- Identify the main problems and challenges that students face when learning foreign vocabulary and developing language skills.

- Analyze various methods and strategies used for learning foreign language vocabulary in order to identify their effectiveness and suitability for specific learning situations.

- Exploring the possibilities of using modern technologies and educational applications to improve the language learning process.

- Analysis of the features and effectiveness of different teaching methods in the context of learning foreign vocabulary and developing language skills.

- Identification of optimal strategies and approaches to language learning for different categories of students, taking into account their individual needs and characteristics.

- Developing recommendations for using the most effective methods and strategies for optimal foreign language learning and improving language skills.

Thus, there is a need to comprehensively strengthen the language training of future specialists in Ukrainian universities.

Analysis of recent research.

I. Beam, I. Zimnya, B. Kuzovlev, V. Sofonova, T. Serov, O. Tarnopolsky and many others have devoted their works to the role of a foreign language in the process of student training. The research is related to the problems of forming the language competence of future specialists, and also shows that students' language training usually does not meet the needs of modern society, production and the business world. As a result, young professionals are not able to perform their professional duties efficiently and effectively when working in a foreign language environment, with foreign-speaking colleagues or with representatives of other countries [3, 41–43].

New research is focusing on various aspects of learning, including teaching methods, motivational factors, the use of technology, and socio-cultural influences.

Regarding the use of technology in language learning, we can note that mobile applications such as Duolingo and Babbel can be effective tools for self-study.

They give you access to a variety of exercises, games and answers, which helps you to actively learn the language at any time.

It was found that intrinsic motivation, such as interest in the language or the need to communicate, can be more effective than extrinsic motivation, such as getting grades. Thus, stimulating intrinsic motivation can increase students' interest in language learning and improve their performance.

To summarize, the latest research in the field of language learning demonstrates the constant development and search for optimal approaches to teaching, confirms the importance of an individualized approach,

THE FEATURES OF MASTERING FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY BY STUDENTS OF NON-LANGUAGE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

the use of interactive methods and technologies, and the stimulation of students' intrinsic motivation.

Using the word in different contexts and associating it with other words can help improve learning and comprehension. Learning a language in the context of real-life situations can be more effective than using isolated exercises or grammar rules.

Presentation of the main material.

Students will be able to communicate well in English if they learn all the basic structures of the language. You need to expand your vocabulary to be able to express yourself clearly in any situation. Students who can recognize an object and understand its meaning have a wider range of knowledge, but their productive use of vocabulary is usually limited. This is an area that requires considerable attention. You need to make sure that students understand the meaning of words and can use them correctly, taking into account oral and written speech, the degree of formality, and style.

Traditional vocabulary learning was limited to imagining a new subject that appeared during reading or listening. Indirect vocabulary learning is possible through the practice of other language skills, but it is not enough to ensure an expanded vocabulary. Vocabulary learning should be part of the curriculum and taught in a planned and regular manner.

Some authors argue that vocabulary should be at the centre of language learning because "language consists of grammaticalized lexis, not lexicalized grammar" [5].

For a list of aspects of vocabulary that need to be taken into account when teaching vocabulary, see Hearn and Redman:

- Boundaries between conceptual meanings: know not only what the vocabulary refers to, but also where the boundaries are that separate it from words of related meaning (e.g. cup, mug, bowl).

- Polysemy: the distinction between different meanings of one word form with several closely related meanings (head: of a person, of a pin, of an organization).

- Homonymy: distinguishing between different meanings of the same form of a word that has several meanings that are not closely related (e.g. a file: used to put papers in or a tool).

- Homophony: understanding words that have the same pronunciation but different spellings and meanings (e.g. flour, flower).

- Synonymy: distinguishing between the different shades of meaning that synonymous words have (e.g. extend, increase, expand).

- Affective meaning: the distinction between attitudinal and emotional factors that depend on the speaker's attitude or situation. Another important factor is the socio-cultural associations of lexical items.

- Translation: Awareness of certain differences and similarities between the native and foreign languages

(e.g. false cognates).

- Chunks of language: polysyllabic verbs, idioms, strong and weak phrases, lexical phrases.

- Grammar of vocabulary: learning the rules that allow students to create different forms of a word or even different words from a word (e.g. sleep, slept, sleeping; able, unable; disability).

- Pronunciation: the ability to recognize and reproduce objects in speech [7].

As a consequence of the above aspects, the aims of vocabulary learning are not only to cover a certain number of words in a list. It is necessary to use teaching methods that help to implement the global concept of knowledge of lexical items. Students need to be given the opportunity to use what they have learnt as well as effective written storage systems.

A clear understanding of how our memory works will help us create effective ways to learn foreign language vocabulary. Heirson cited a study of this process (1986).

Learning new vocabulary involves storing it first in short-term memory and then in long-term memory. We can't consciously control this process, but we need to take into account certain points: keeping information in short-term memory is inefficient, and long-term memory can store any amount of information.

Studies have shown that our "mental lexicon" is highly organized and efficient, and semantically related elements are stored together. The frequency of words is another factor that affects retention, so the more often we use words, the easier it is to remember them and the more confident we are in using them, grouping vocabulary into semantic fields such as topics (e.g. types of fruit) [7].

Oxford offers memorization strategies to help you learn. These strategies can be categorized as follows:

- creating mental connections: grouping, associating, placing new words in context;

- use of images and sounds: use of images, semantic mapping, use of keywords and imagining sounds in memory;

- reviewing;

- application of action: physical reaction or sensation, use of mechanical techniques.

These methods can be used to greater advantage, but tasks that offer the best response during vocabulary learning because they rely on learners' experience and reality to facilitate learning require learners to analyze and process language more deeply, which will help retain information in long-term memory [9].

The most important aspect of learning foreign vocabulary for active learners is independence, which will allow them to work with new vocabulary and expand their vocabulary after the course.

It is suggested to use EFL dictionaries starting from the intermediate level. Dictionaries are an invaluable tool when taught properly and give students inde-

pendence in learning from the teacher. Students can check not only the meaning of the word, but also the pronunciation, grammar (verb patterns, verb forms, plural, comparison), spelling, style, and examples that illustrate the use of vocabulary.

It can be noted that a word will be considered learnt if the student feels the need to know it or needs to use it in speech. Therefore, the decision to include a word in the productive vocabulary is entirely individual and depends on the motivation and needs of each student. The productivity of learning depends on motivation, which is based on an awareness of the student's needs and preferences. Task-based learning helps the teacher to use tasks that can engage the student.

It is worth noting that vocabulary is the basis of the communication process. If a student does not recognize the meaning of key words, he or she cannot participate in the conversation, even if he or she knows the morphology and syntax. But grammar is also important in learning, so these are not interchangeable processes with learning vocabulary. Both processes should be present in learning a foreign language. The vocabulary is stored not only as individual words, but also as phrases, word combinations, i.e. fragments that can be retrieved from memory, thus reducing the difficulty of constructing and processing an utterance. If you focus on learning individual words, it will take much more time and effort to express yourself.

Most students with "good vocabulary" have some problems with fluency because their communication skills are very limited, so the teacher should aim to increase their communication competence by using the vocabulary they already have. Students at Advance level are encouraged to build on the knowledge they already have, increasing the vocabulary they encounter outside of school.

The idea of what it means to "know" a word is also enriched by the component of singing.

According to Lewis, "the ability to use a word implies mastery of its collocation range and the constraints on that range" [8].

Using every opportunity to learn phrases rather than individual words is an achievable goal that works well in the classroom.

Let's take a look at some aspects of successful learning and memorization of new words and expressions. First and foremost, reading texts in the language studied by students, reading books, articles, news, websites, which allows you to replenish your vocabulary in different contexts.

In addition, you can use listening to audiobooks, music, watching films, which in turn greatly facilitates the process of mastering vocabulary and helps to improve listening skills and learn new vocabulary from context. You should regularly use the new vocabulary in written and spoken language, and practice communicating with native speakers or students so that you

can use what you have learnt in real-life situations. If you follow the above tips, you will be able to successfully master a foreign language and improve your language skills.

Methods to improve learning and mastering foreign language vocabulary:

1. Task-based learning. Language is a tool for communication based on the use of functions, vocabulary and grammatical structures. The process of language learning involves active use of the language in practical situations. Various types of classroom activities are aimed at completing specific tasks, during which students acquire the skills to interact effectively in the language. This approach focuses on the practical application of the language in real-life situations, promoting deeper learning and development of language skills.

2. PPP (Presentation-Practice-Production). This approach, known as PPP, involves starting with the presentation of new language concepts such as vocabulary or grammar. This is followed by the practice phase, where students practice using these concepts in a controlled environment, such as exercises or role-plays. In the last stage, students freely apply their knowledge in real-life situations or reproduce it in their own creative expressions.

3. Lexical Approach. The lexical approach to language learning focuses on the learning and use of lexical items, such as phrases, expressions and established speech patterns, without a heavy emphasis on grammar. Students pay attention to learning the language and various vocabulary expressions, often using texts and authentic resources for learning.

4. CLIL. Content and Language Integrated Learning. This approach means studying a specific topic or subject in a foreign language without focusing on grammar or other linguistic aspects. However, the process of learning the subject is integrated with the study of a foreign language, where classes are held in accordance with the subject in the language being studied. The linguistic foundations of this method are based on the principle of language acquisition. These are the general characteristics of the most commonly used methods, however, depending on the use of methods by different teachers with different experience, some parameters of the methods may change [2].

5. The method of associations. This method is based on memorising new words through associations; if a word is immediately associated with something, it is easier to remember. It is widely used due to its effectiveness in retaining new vocabulary in students' memory. Associative chains are based on the comparison of features or categories with each other, which allows them to be classified by similarity or relatedness. For example, summer is associated with warmth, sunshine and joy, while winter is associated with cold, snow and cosiness at home. Such associations can arise from well-known facts, such as the Statue of Liberty, which

THE FEATURES OF MASTERING FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY BY STUDENTS OF NON-LANGUAGE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

is associated with the United States of America, or the Tower of London, which is known as a symbol of the United Kingdom. In addition, this method can be used to create paraphrases that make it easier to remember and understand, such as “black gold” for coal or “Foggy Albion” for England.

Cause-and-effect associations are key to the development of logical thinking and general learning. They help you memorize not only individual words, but also whole phrases and sentences. Events or facts are remembered for their consequences, and vice versa, and the consequences are recorded on the basis of experience. For example, when you use a polite construction in a conversation with a foreigner, you expect a certain result, such as the provision of a certain service or information.

The method of associations allows you not only to learn a language but also to train it effectively. Using this method, you can enrich your vocabulary, consolidate grammar rules and improve your pronunciation skills. It is important to note that this method consists of forming associative links between different linguistic elements, which contributes to better memorization and use of the language. In the process of learning, associations are formed by reading a word, becoming familiar with its transcription, repeatedly saying it, and using it associatively in different contexts [1].

Here is an example of apps that effectively help you learn a foreign language. *Duolingo* is an exciting language learning app that uses a group of games and activities to improve knowledge and skills.

Babbel provides a more personalized approach, taking into account the user's current level of knowledge and offering an individual learning plan.

Both apps help to develop communication skills, which is key to learning a foreign language. Learning a foreign language is inextricably linked to the formation of foreign language communicative competence, which, in turn, “can be seen as consisting of certain components: linguistic, sociolinguistic and pragmatic. Each of these components includes, in particular, knowledge, skills and abilities” [6].

Having mastered the vocabulary and the ability to express themselves on most topics of everyday communication: family, hobbies, work, travel, the latest news, etc., students usually stop developing lexical competence, showing less enthusiasm for mastering new, often complex, academic vocabulary that is outside their native language vocabulary [4].

The development of foreign language lexical competence is one of the most important ways to improve the quality of students' language training.

The lexical component is a part of both expressive and receptive language activities, and if students have acquired or, more importantly, have learnt to acquire lexical material and can use it in different situations, then it is safe to say that students have mastered both vocabulary knowledge and skills in all types of language activities.

Conclusions. To sum up, learning foreign languages is a necessary component of education and cultural development in the modern world. The expansion of international relations and the need to communicate with representatives of different cultures emphasize the importance of foreign language proficiency for successful personal and professional activities. Successful acquisition of foreign language vocabulary requires systematic approach, development of communication skills and motivation. Regular practice of a foreign language helps to achieve a high level of language proficiency and opens up new opportunities for personal and professional language growth, providing an opportunity to learn in an interactive and engaging way. Successful acquisition of foreign language vocabulary requires a combination of different learning strategies and methods, as well as a systematic and persistent approach to language learning.

REFERENCES

1. All-European recommendations on language education: study, teaching, evaluation [scientific editor of the Ukrainian edition, Dr. Ped. Sciences, Prof. S.Yu. Nikolayeva]. Kyiv, pp. 165–172.
2. Learning methods PPP, CLIL, Lexical Approach, Task-based learning: <https://nus.org.ua/view/bagato-metodiv-navchannya-inozemnyh-mov-kombinujte-yih/>
3. Educational and qualification characteristics of the bachelor: training direction 0919 “Mechanization and electrification of agriculture”. Kyiv: Naukmetodtsentr, 2019. pp. 41–43.
4. Features of the development of foreign language lexical competence of philology students. Olena Hladka. *Наукові записки*. 2022. С. 118–123.
5. Available at: <https://eezeenglishzone.wordpress.com/2016/08/12/teaching-vocabulary-to-advanced-students-a-lexical-approach/> (Accessed 28 Mar. 2024).
6. Available at: <https://buki.com.ua/news/metod-acotsia-tsii-dlya-vyvchennya-movy/> (Accessed 28 Mar. 2024).
7. Working with Words: A Guide to Teaching and Learning Vocabulary (Cambridge Handbooks for Language Teachers), 2018. pp. 147–149.
8. Lewis, M. The lexical approach. LTP. *National geographic*. 2019. pp. 115–127.
9. Language Learning Strategies Based on the Educational Concept of Innovation and Entrepreneurship. Open Access Library Journal, Vol. 3. No.6, June 24, 2021. pp. 1–6.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2024

ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ ХУДОЖНЬОГО ПРОЄКТУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ ДИЗАЙНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

УДК 377.36:7.021.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.314399>

Кирил Скіпенко, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, факультет мистецтв Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ ХУДОЖНЬОГО ПРОЄКТУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ ДИЗАЙНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено спробу окреслити процеси інтеграції методів художнього проектування у професійній підготовці молодших бакалаврів дизайну, таких як кейс-метод, метод дизайн-мислення та метод проблемного навчання. Показано інноваційний характер застосування інтеграційної методики для формування у здобувача фахової передвищої освіти комплексних компетентностей, необхідних на сучасному ринку праці. Розкрито сутність, наукову ємність та методологічну вправність впроваджених в освітній процес нетрадиційних методів художнього проектування зі стандартом фахової передвищої освіти за спеціальністю 022 "Дизайн".

Ключові слова: фахова передвища освіта; художнє проектування; інтегративні методики; дизайн; професійна підготовка; творчі навички; технічні навички; професійні компетентності; методологічні підходи.

Літ.12.

Kyryl Skipenko, Applicant of the Third (Educational and Scientific) Higher Education Level, Faculty of Arts, Kharkiv Hryhoriy Skovoroda National Pedagogical University

INTEGRATION OF ARTISTIC DESIGN METHODS IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF JUNIOR BACHELORS OF DESIGN: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

This article explores the incorporation of artistic design methods into the professional training of junior bachelor design students, focusing on innovative teaching approaches like case studies, design thinking, and problem-based learning. These methodologies represent a transformative shift in educational strategies, aiming to equip students with a suite of advanced competencies that are highly valued in today's dynamic labor market.

The integration of these methods into the curriculum not only bridges theoretical knowledge and practical application but also enhances students' creative and critical thinking skills. Case study methods allow students to engage with real-world problems, offering opportunities to develop solutions that are both innovative and practical. Design thinking encourages a user-centered approach, fostering empathy and iterative testing to refine end products. Problem-based learning, on the other hand, places students in the role of problem solvers, enhancing their ability to work collaboratively and think critically.

The article highlights the relevance of these methods to the standards of advanced professional education within the arts and design sectors, as outlined in the education standard for the speciality 022 "Design". This standard emphasizes the importance of comprehensive competencies that encompass technical skills, creative innovation, and the ability to adapt to the ever-changing demands of the job market.

Furthermore, the article delves into the scientific depth and methodological adeptness of these educational practices. It examines how these methods have been scientifically validated and adapted for maximum impact in artistic and design education. The discussion extends to the pedagogical implications of integrating such innovative methods, suggesting that they not only prepare students more effectively for professional challenges but also foster a more profound understanding of the artistic process.

In conclusion, the integration of case study, design thinking, and problem-based learning into design education represents a significant advancement in teaching methodologies. By aligning educational practices with industry standards and labor market needs, these methods provide a robust framework for developing highly competent and innovative designers, ready to contribute creatively and effectively in various professional settings. This alignment with the specialty standard ensures that the training is both comprehensive and conducive to the development of essential skills required in the design industry.

Keywords: specialized pre-tertiary education; artistic design; integrative Methodologies; design; professional training; creative skills; technical skills; professional competencies; methodological approaches.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому середовищі професійна підготовка молодших бакалаврів у сфері освіти стикається з новими істотними викликами, зумовленими швидким розвитком технологій, змінюю вимог ринку праці та необхідністю формуван-

ня у здобувачів освіти комплексу професійних компетентностей. Традиційні методи підготовки фахівців не завжди забезпечують належний рівень підготовки, обмежуючи розвиток творчих і технічних навичок, що є критичними для молодших бакалаврів дизайну.

Отже, науково-освітня проблема полягає у розробці та впровадженні ефективних підходів до інтеграції методів художнього проєктування, що дають змогу забезпечити повноцінний розвиток творчих і технічних навичок здобувачів освіти та підготувати їх до професійної діяльності в умовах сучасних викликів.

Підтримка якісної професійної підготовки здобувачів освіти вимагає інтеграції сучасних методів художнього проєктування, які сприяють розвитку креативності, критичного мислення та здатності до інновацій. Водночас у науково-методичній літературі питання інтеграції методів художнього проєктування у професійній підготовці молодших бакалаврів дизайну досі недостатньо досліджені та впроваджені підходи, що поєднують традиційні й інноваційні методики для формування компетентностей, необхідних на сучасному ринку праці.

Аналіз основних досліджень і публікацій: Аналіз наявної джерельної бази дав підставу зробити висновки, що наразі наукових праць, які розкривають проблеми інтеграції методів художнього проєктування у фаховій передвищій освіті є побіжними. Можна констатувати, що, частково проблематизоване нами питання знайшло певне висвітлення на сторінках праць із загальної теорії та практики дизайну провідних науковців у цій галузі, О. Бойчука, В. Даниленка, О. Луговського, О. Залевської та інших.

Так, В. Вдовченко в роботі “Художнє проєктування” (2021) розкриває аспекти інтеграції художніх та технічних методів у навчальний процес [2].

Л. Сліпчишин у дисертації “Методична система художньо-технічного проєктування у фаховій підготовці майбутніх кваліфікованих робітників” аналізує ефективність різних інноваційних підходів у навчанні дизайнерів, зокрема методів проєктного навчання, кейс-методів, дизайн-мислення та проблемного навчання. Використання цих методів сприяє розвитку у здобувачів освіти не лише творчих здібностей, але й технічних навичок, необхідних для успішної професійної діяльності. Проєктне навчання, дає змогу здобувачам освіти активно долучатися до розробки реальних або наближених до реальних проєктів, що в подальшому сприяє формуванню у майбутніх фахівців навичок практичного застосування отриманих знань [11].

Мета статті – визначити засади та принципи впровадження інтеграції методів художнього проєктування у процес професійної підготовки молодших бакалаврів дизайну задля підвищення творчих і технічних компетентностей майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція методів художнього проєктування у професійну підготовку молодших бакалаврів дизайну є важливим елементом забезпечення високої якості навчання і підготовки конкурентоспромож-

них фахівців у сфері дизайну. В умовах динамічних змін на ринку праці та розвитку новітніх технологій, сучасна система освіти повинна гнучко адаптуватися до потреб суспільства і економіки, формуючи професійні компетентності, які забезпечать майбутнім фахівцям здатність до креативного мислення, адаптивності та інноваційності.

Згідно зі стандартом фахової передвищої вищої освіти [12] для освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра за спеціальністю 022 “Дизайн”, підготовка здобувачів освіти має включати застосування інноваційних методик, які поєднують як художні, так і технічні аспекти навчання. Це необхідно для формування у здобувача фахової передвищої освіти комплексних компетентностей, що дозволять їм успішно реалізовувати професійні завдання в умовах сучасного ринку праці. Стандарт наголошує на необхідності розвитку у студентів здатності до самостійного мислення, креативного підходу до розв’язання проблем та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Сучасні методики навчання повинні враховувати специфіку роботи в різних сферах дизайну, таких як графічний дизайн, промисловий дизайн, дизайн інтер’єру тощо, і спрямовані на розвиток у здобувачів освіти здатності до розробки комплексних проєктів. Це дозволяє забезпечити високий рівень професійної підготовки, розвиваючи здатність до виконання завдань різної складності – від концептуальних до технічних [2, 39].

Важливим аспектом інтеграції методів художнього проєктування є здатність стимулювати у молодших бакалаврів дизайну критичне мислення, самостійність і здатність до ухвалення рішень у складних і невизначених умовах. Кейс-методи та дизайн-мислення сприяють розвитку у молодших бакалаврів дизайну аналітичних здібностей та здатності до інноваційного підходу в різних професійних ситуаціях. Ці методи допомагають здобувачам освіти не лише опанувати теоретичні знання, але й відразу ж застосовувати їх на практиці, що підвищує мотивацію до навчання та ефективність підготовки [11].

Згідно з дослідженням Л. Сліпчишин, методична система художньо-технічного проєктування передбачає використання різних інтегративних підходів, таких як проєктне навчання, кейс-метод, дизайн-мислення та проблемне навчання. Підходи спрямовані на розвиток у здобувачів освіти креативності, здатності генерувати нові ідеї та впроваджувати їх у реальних умовах. Авторка акцентує увагу на тому, що проєктне навчання створює умови для активної участі здобувачів освіти у розробці проєктів, максимально наближених до реальних професійних завдань, що дозволяє їм не лише застосовувати теоретичні знання на практиці, але й

формувати навички командної роботи, управління проектами, комунікації та прийняття рішень в умовах обмеженого часу чи ресурсів [11, 327].

В. Вдовченко підкреслює важливість використання кейс-методу як ефективного інструменту навчання, що дозволяє молодшим бакалаврам дизайну аналізувати реальні ситуації та розробляти відповідні проектні рішення. Метод є особливо цінним для розвитку у здобувачів освіти здатності до критичного мислення та швидкого реагування на змінні умови, що часто виникають у професійній діяльності дизайнерів [2, 96–97].

Дизайн-мислення, яке також є частиною методичної системи, розглядається як підхід, що дозволяє студентам глибше зануритися у процес розв'язання проблем, починаючи з розуміння потреб користувачів і закінчуючи розробкою та тестуванням прототипів. Метод орієнтований на виконання складних завдань, які потребують міждисциплінарного підходу та поєднання різних видів знань і навичок, а також сприяє формуванню у молодших бакалаврів дизайну комунікації та впровадження інновацій [2, 3].

Інтеграція методів художнього проектування у навчальний процес дає можливість досягти кількох важливих цілей: по-перше, забезпечує всебічний розвиток професійних компетентностей здобувачів освіти, зокрема креативних і технічних навичок; по-друге, підвищує їхню готовність до роботи в умовах реальних професійних викликів; по-третє, сприяє розвитку у них здатності до самостійного мислення, творчості та інноваційності, що відповідає вимогам сучасного ринку праці [2, 3].

Одним із важливих методів у професійній підготовці молодших бакалаврів дизайну є проектний, який передбачає участь у розробці реальних або наближених до реальних умов проектів, що створює умови для застосування отриманих знань у практичних ситуаціях. Завдяки такому підходу молодші бакалаври дизайну навчаються працювати в команді, взаємодіяти з колегами та замовниками, а також ефективно розподіляти завдання всередині команди, що є надзвичайно важливим у їхній професійній підготовці [2].

Крім того, проектний метод навчання сприяє розвитку критичного мислення, оскільки здобувачі освіти повинні аналізувати різні аспекти проекту, враховувати обмеження, ризики та можливості. Вони вчаться оцінювати різні варіанти рішень, аргументувати свої пропозиції та приймати обґрунтовані рішення на основі аналізу даних і вимог клієнта. В. Вдовченко також зазначає, що навчання створює умови для активної участі здобувачів освіти у розробці проектів, максимально наближених до реальних професійних завдань, що допомагає їм розвивати творчий підхід до вирішення завдань, оскільки вони стикаються з реальними проб-

лемами, які потребують оригінальних і новаторських рішень [2, 53].

Упровадження кейс-методу, методів дизайн-мислення та проблемного навчання у навчальний процес підтримує не лише теоретичну підготовку, але й практичний досвід, необхідний для майбутньої професійної діяльності.

Метод кейсів як один із провідних в активному навчанні має важливе значення в підготовці молодших бакалаврів дизайну, оскільки дає змогу не просто засвоювати теоретичні знання, а й активно застосовувати їх на практиці шляхом розв'язання конкретних ситуаційних завдань. Метод кейсів є ефективним інструментом для розвитку у здобувачів освіти критичного мислення, аналітичних здібностей та здатності до ухвалення рішень в умовах невизначеності [9, 213].

Використання кейс-методів слугує створенню навчального середовища, максимально наближеного до реальних умов професійної діяльності, здобувачі освіти аналізують конкретні ситуації, що можуть виникнути на практиці, і розробляють власні рішення для їх усунення. Це сприяє формуванню вміння оцінювати різні варіанти розвитку подій, враховувати різні фактори, що впливають на кінцевий результат, а також передбачають можливі наслідки ухвалених рішень. За допомогою кейсів студенти вчаться ефективно застосовувати свої знання в реальних життєвих ситуаціях, розвиваючи здатність до творчого розв'язання проблем та інноваційного підходу до роботи [9].

О. Гервас зазначає, що кейс-метод має переваги для формування комунікативних навичок здобувачів освіти. Під час роботи над кейсами студенти працюють у групах, обговорюють можливі рішення, аргументують свої позиції і захищають їх перед аудиторією. Це допомагає їм навчитися ефективно комунікувати, вести переговори, переконувати та слухати інших, що є важливими якостями для успішної майбутньої кар'єри. Метод кейсів також розвиває здатність до самооцінки та рефлексії, оскільки здобувачі освіти отримують зворотний зв'язок від викладачів і однолітків, що допомагає їм усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони і працювати над їх поліпшенням [3, 77].

Використання кейс-методів у навчанні молодших бакалаврів дизайну уможливує формувати їхню здатність до адаптації в умовах мінливого середовища, оскільки дизайн як професія передбачає роботу в умовах постійних змін, де фахівець має швидко реагувати на нові виклики, розробляти оригінальні рішення і впроваджувати їх на практиці [9, 105].

Дослідження, проведене Т. Паньок, підтверджує важливість інтеграції художніх методів у підготовці молодших бакалаврів дизайну. Авторка наголошує на тому, що образотворчий аспект художньо-

педагогічної освіти, згідно з яким викладання мистецьких дисциплін спрямовується на засвоєння, збереження, поширення художніх творів, готовність до участі в їх творенні, диктує необхідність виокремлення національної специфіки, що полягає в кордоцентризмі (виражений у філософських учіннях Г. Сковороди та П. Юркевича), екзистенційно-антропологічній позиції світогляду, антеїзмі (П. Куліш, В. Сухомлинський, принцип “сродності” Г. Сковороди), свободі індивіда, прагненні до самопізнання, належному осмисленні і вивченні першоджерел народного українського мистецтва, сакральної спадщини, традицій художніх шкіл України, історії національної культури, фольклору тощо [10, 416].

Інваріантність педагогічних підходів до методики викладання художнього проєктування в професійній підготовці молодших бакалаврів сприяє формуванню творчої особистості на основі ціннісного ставлення до художніх явищ: вивчення зразків національної та світової спадщини, творчих шкіл, художніх стилів, методів чи систем роботи видатних художників і педагогів минулого; упровадження національно-стильових орієнтирів у навчальний процес; розвиток і збереження класичної форми освіти; гуманістичну спрямованість навчання тощо [10, 416].

Т. Паньок стверджує, що для ефективної підготовки майбутніх фахівців необхідно поєднувати традиційні художні методи навчання з новітніми педагогічними підходами, які стимулюють здобувачів освіти до експериментування, розробки інноваційних рішень та виходу за межі традиційного розуміння дизайну. Такий підхід дає можливість здобувачам освіти не лише оволодіти необхідними технічними навичками, а й розвинути здатність до генерації нових ідей, що є важливим у професійній підготовці молодших бакалаврів дизайну [10, 410].

Цей підхід, запропонований Т. Паньок, знаходить підтвердження у стандарті фахової передвищої освіти за спеціальністю 022 “Дизайн”, де наголошується на важливості поєднання традиційних художніх методів із новітніми педагогічними підходами, що сприяють стимулюванню здобувачів освіти до експериментування та розробки інноваційних рішень. Така інтеграція методів не лише допомагає здобувачам освіти опанувати необхідні технічні навички, а й розвиває їхнє критичне мислення, творчий підхід та здатність адаптуватися до змінних умов професійної діяльності. Використання спеціальних методів навчання через практичні завдання та розв’язання реальних проблем у сфері дизайну дає змогу студентам підготуватися до викликів сучасного ринку праці, забезпечуючи їх всебічний розвиток та готовність до інноваційної діяльності.

Згідно зі стандартом фахової передвищої освіти за спеціальністю 022 “Дизайн” серед загальних компетентностей (ЗК) особлива увага приділяється

здатності генерувати нові ідеї (креативність) (ЗК 6), використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології (ЗК 7), діяти автономно або в команді, ефективно комунікувати з колегами, клієнтами та іншими зацікавленими сторонами (ЗК 8), а також проявляти ініціативу і креативні підприємницькі навички (ЗК 9) [12, 5–6].

Крім того, стандарт визначає необхідність здатності адаптуватися до змін у професійній діяльності, вміння планувати та управляти процесом виконання дизайнерських завдань (СК 10), а також ефективно просувати свої професійні компетентності на ринку праці (СК 11). Це включає не лише оволодіння технічними навичками (СК 3), але й розвиток аналітичних здібностей, уміння вирішувати складні завдання (СК 1) [12, 5–6].

Відповідно до стандарту, використання спеціальних методів навчання, таких як інтеграція практичних завдань і вирішення реальних проблем, створює необхідні умови для формування зазначених компетентностей, забезпечуючи здобувачам фахової передвищої освіти готовність до професійної діяльності в умовах швидких змін і високої конкуренції на ринку праці.

Стандарт звертає увагу на необхідність використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання. До цього належить як оволодіння здобувачами освіти технічними навичками роботи з програмними продуктами, що використовуються в галузі дизайну (графічні редактори, 3D-модельювання тощо), так і розвиток здатності застосовувати їх для виконання складних творчих завдань. Сучасний молодший бакалавр дизайну повинен вміти ефективно використовувати цифрові інструменти для реалізації своїх ідей, а також адаптуватися до нових технологічних викликів [12, 7].

Задля ефективного впровадження моделі інтеграції методів навчання, як-от кейс-методи, дизайн-мислення та проблемне навчання, необхідно створити нові навчально-методичні матеріали, які допоможуть викладачам краще зрозуміти та використовувати інноваційні підходи в освітньому процесі, що передбачає не лише утворення методичної бази навчання, а й розробку широких різнопланових цифрових платформ та інструментів впровадження комплексних методів підготовки фахівців зі спеціалізації 022 “Дизайн”.

Відповідно до стандарту вищої освіти для освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра за спеціальністю 022 “Дизайн”, ці кроки є критично важливими для підвищення ефективності навчання та підготовки фахівців, які відповідають сучасним вимогам ринку праці [12].

Висновки. Аналіз історіографії питання виявив недостатність наукового обґрунтування сутності та механізмів впровадження інтеграційних методів художнього проєктування.

ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ ХУДОЖНЬОГО ПРОЄКТУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ ДИЗАЙНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Інтеграція методів художнього проектування у професійну підготовку молодших бакалаврів дизайну є ключовим компонентом забезпечення якості навчання, що відповідає вимогам сучасного фахівця з дизайну. Використання таких методик, як кейс-методи, дизайн-мислення та проблемне навчання, сприяє розвитку у здобувачів освіти загальних та спеціальних фахових компетентностей, включаючи креативність, критичне мислення, здатність до інновацій і адаптації до змінних умов професійної діяльності.

Запропонована концепція інтеграції методів художнього проектування в професійну підготовку молодших бакалаврів дизайну дозволяє не лише підвищити технічну підготовку здобувачів освіти, але й забезпечити розвиток творчих здібностей, що є вирішальним для формування конкурентоспроможних фахівців у галузі дизайну. Розглянуті інноваційні методи створюють умови для активної участі студентів у навчальному процесі, де теорія тісно пов'язана з практикою, а також сприяє формуванню у них здатності до самостійного мислення і прийняття рішень у складних фахових завданнях.

Перспективи подальшого дослідження. На наступному етапі наукового дослідження планується розгляд практичних результатів впровадження інтеграційних методів художнього проектування у професійну підготовку здобувачів освіти фахової передвищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук О. Налаштування на хвилю дизайну. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва*. Харків, 2021. С. 31–38.
2. Вдовченко В.В. Художнє проектування. Київ : Освіта України, 2021. 141 с.
3. Гервас О.Г. Основи художнього проектування. Умань : Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2018. 183 с.
4. Даниленко В.Я. Дизайн України у світовому контексті художньо-проектної культури: монографія. Харків : Харківська державна академія дизайну і мистецтв, 2005. 375 с.
5. Даниленко В. Майбутнє європейського дизайну: Чехія, Польща, Україна. Харків : Колорит, 2007. 198 с.
6. Даниленко В.Я. Дизайн : підручник. Харків, 2003. 175 с.
7. Залевська О.Ю. Проектно-художні засоби українського плаката доби постмодерну : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.07. Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Харків, 2019. 20 с.
8. Луговський О.Ф. Пошукове макетування як засіб формування проектного образу в промисловому дизайні : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.07. Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Харків, 2018. 306 с.
9. Матеріали конференції “ПСР 2020”, дидактика технологічної освіти. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2020. С. 18–20.
10. Паньок Т.В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія. Харків : Оперативна поліграфія ФОП Здоровий Я.А., 2016. 660 с.

11. Сліпчишин Л.В. Методична система художньо-технічного проектування у фаховій підготовці майбутніх кваліфікованих робітників / Українська академія друкарства. Львів, 2020. 420 с.

12. Стандарт вищої освіти України: освітньо-професійний ступінь – фаховий молодший бакалавр, галузь знань 02 “Культура і мистецтво”, спеціальність 022 “Дизайн”. Затверджений Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 14 червня 2021 р. № 429. Міністерство культури та інформаційної політики України, Київ, 2021. 26 с.

REFERENCES

1. Boichuk, O. (2021). Nalashtuvannia na khvyluu dyzainu [Tuning into the Wave of Design]. *Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts*, Vol. 2, Kharkiv, pp. 31–38. [in Ukrainian].
2. Vdovchenko, V.V. (2021). Khudozhnje proiektuvannia [Artistic Design]. Kyiv, 141 p. [in Ukrainian].
3. Hervas, O.H. (2018). Osnovy khudozhnoho proiektuvannia [Basics of Artistic Design]. Uman, 183 p. [in Ukrainian].
4. Danylenko, V.Ya. (2005). Dyzain Ukrainy u svitovomu konteksti khudozhno-proiektnoi kultury: monohrafiia [Ukrainian Design in the World Context of Artistic-Project Culture: Monograph]. Kharkiv, 375 p. [in Ukrainian].
5. Danylenko, V. (2007). Maibutnie yevropeiskoho dyzainu: Chekhia, Polshcha, Ukraina [The Future of European Design: Czechia, Poland, Ukraine]. Kharkiv, 198 p. [in Ukrainian].
6. Danylenko, V.Ya. (2003). Dyzain: pidruchnyk [Design: Textbook]. Kharkiv, 175 p. [in Ukrainian].
7. Zalevska, O. Yu. (2019). Proiektno-khudozhni zasoby ukrainskoho plakata doby postmodernu [Project-Artistic Means of Ukrainian Poster in the Postmodern Era]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 20 p. [in Ukrainian].
8. Luhovskiy, O.F. (2018). Poshukove maketuvannia yak zasib formuvannia proiektnoho obrazu v promyslovomu dyzaini [Search Prototyping as a Means of Forming a Project Image in Industrial Design]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 306 p. [in Ukrainian].
9. Materialy konferentsii “PSP 2020”, dydaktyka tekhnolohichnoi osvity [Materials of the “PSP 2020” Conference, Didactics of Technological Education]. Kyiv, 2020. pp. 18–20. [in Ukrainian].
10. Panok, T.V. (2016). Rozvytok vyshchoi khudozhno-pedahohichnoi osvity v Ukraini u XX stolitti: monohrafiia [Development of Higher Art and Pedagogical Education in Ukraine in the 20th Century: Monograph]. Kharkiv, 660 p. [in Ukrainian].
11. Slipchishyn, L.V. (2020). Metodychna systema khudozhno-tekhnichnoho proiektuvannia u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh kvalifikovanykh robotnykiv [Methodical System of Artistic-Technical Design in Professional Training of Future Skilled Workers]. *Ukrainian Academy of Printing*, Lviv, 420 p. [in Ukrainian].
12. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: osvitnio-profesiyniy stupin – fakhoviy molodshiy bakalavr, haluz znan 02 “Kultura i mystetstvo”, spetsialnist 022 “Dyzain” [Higher Education Standard of Ukraine: Educational and Professional Degree – Junior Specialist, Field of Knowledge 02 “Culture and Arts”, Specialty 022 “Design”]. Approved by the Order of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine dated June 14, 2021, No. 429. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv, 2021. 26 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.09.2024

УДК 792.2.09

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.310730>

Арсен Немцев, студент III курсу бакалаврату
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка"

ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОЇ ДРАМАТУРГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ПЕРЕМИШЛІ XIX СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено специфіку структурних та емоційно-естетичних особливостей музично-драматичних творів, а саме, "Жовнір-чарівник" Івана Озаркевича, "Козак і охотник" Івана Вітошинського, "Проциха" Юстина Желіхівського, "Верховинець" Миколи Устияновича, музику до яких написав Михайло Вербицький. З'ясовано, що у цих п'єсах змінено мовний колорит та включено кілька пісень, створених на основі українських народних мелодій, яких немає в оригіналі. Виявлено мелізматичні звороти, які збігаються з вербальним вираженням емоцій. Акцентовано на словесних виразах, що проявляються в емоційних станах героїв. Зокрема, констатується наявність гуцульського ладу, притаманного коломийкам, що найбільш виразно показаний у "Верховинці". Розкрито причини, чому галицькі автори, адаптуючи твори східноукраїнських драматургів вносили зміни у ці п'єси.

Ключові слова: драматургія; семантика; гуцульський лад; мелодика; п'єси; театр.

Літ. 13.

Arsen Nemtsev, third year bachelor student
of the Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University

EMOTIONAL AND AESTHETIC PECULIARITIES OF MUSICAL DRAMATURGY OF THE UKRAINIAN THEATR IN PREMYSL IN THE 19TH CENTURY

The article highlights the specifics of the structural, emotional and aesthetic features of musical-dramatic works, namely "Zhovnir the Magician" by Ivan Ozarkevych, "Cossack and Hunter" by Ivan Vitoshynsky, "Protsykha" by Justyn Zhelikhivsky, and "Verkhovynets" by Mykola Ustianovych, the music to which was composed by Mykhailo Verbytsky. It has been found that these plays changed the linguistic flavor and included several songs based on Ukrainian folk melodies that were not in the original. Melismatic turns of phrase that coincide with the verbal expression of emotions are revealed. The emphasis is placed on verbal expressions that manifest themselves in the emotional states of the characters. In particular, the presence of the Hutsul mode inherent in kolomyikas is stated, which is most clearly shown in "Verkhovynets". The reasons why Galician authors, adapting the works of Eastern Ukrainian playwrights, made changes to these plays are revealed. In particular, in Ivan Ozarkevych's play "Zhovnir the Magician", the Pokuttya dialect is noticeable, and it plays a special role in his later works. In Maksym's song from the play Verkhovynets, "Serdak chervonuj u cheressi", the main melodic line with triadic reversals leads to the Hutsul mode, which is characteristic of the kolomyik genre. This song is also characterized by a combination of two significant verbal expressions with three times of use, which emphasize the Hutsul flavor. The intertwining of opposite, but eponymous modes in Parasya's song "Oh u poli krynychenka" is highlighted, which culminates in the emotional semantic side of this work. The girls' chorus vividly continues the musical and semantic thought of the men's chorus, which manifested itself at the beginning of Mykola Ustianovych's play "Verkhovynets". The author emphasizes the fact that in Marta's song "Oh, I am poor, oh, I am unhappy" the emotional glorification of a mother's feelings for her son is clearly manifested in the chorus and emphasized by melismatic nuances. It describes the verbal expression of emotion that coincides with the melody. It is found that in the duet of Anton and Parasya "Oh, how my heart longs for you", which conveys the whole range of different feelings, the jumps of quartets and sextets, which turn into melismatic nuances, indicate the deep feeling of the hero. It is emphasized that at the beginning of the phrase there is a shade of Lydian mode, which then turns into a natural major. Elements of the Hutsul mode are manifested in the musical and semantic presentation in each subsequent piece of the play "Verkhovynets". Based on the study of emotional and aesthetic features of musical and dramatic works of the Ukrainian theater in Przemysl of the 19th century, it is concluded that the method of analyzing musical forms and semantic expressions through which the emotional and aesthetic component of the theatrical genre is manifested is a promising means to comprehend the educational and psychological function of the Ukrainian song tradition.

Keywords: drama; semantics; Hutsul mode; melody; plays; theater.

Постановка проблеми. Роль естетики та емоцій у театральному мистецтві осмислювалась як стародавніми мислителями так і сучасними мистецтвознавцями й педагогами. Заснований на них естетичний досвід, є унікальним

феноменом людської особистості, посередником її взаємодії з навколишніми реаліями і ціннісним критерієм осмислення складних соціокультурних феноменів, що реалізується через чуттєвість, як вираження людської сутності. Вивчаючи естетично-

емоційний досвід, науковці торкаються однієї з його формотвірних рис – емоційно-почуттєвого базису, який є фундаментальним, оскільки процес естетичного розвитку особистості починається з формування естетичного сприйняття. Дослідження механізмів впливу музики як одного з компонентів театрального мистецтва на емоційний світ глядачів має важливе значення для розуміння її ролі у формуванні культурних, соціальних та психологічних аспектів життя людини. Осягнення цієї проблеми може бути важливим чинником для створення методології залучення музичного мистецтва в навчальних, терапевтичних та соціальних практиках, сприяючи формуванню більш толерантного і гармонійного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники музично-театрального мистецтва застосовують порівняльно-історичний метод для дослідження української музично-драматичної традиції. В. Пилипович у праці “Готель Під Провидінням” зібрав репертуар українського театру в Перемишлі 1848–1849 рр., а саме, акцентує на п’єсах І. Озаркевича, І. Вітошинського, І. Наумовича, Ю. Желихівського, М. Устияновича, та композитора М. Вербицького. Перемишльський дослідник також подає нотний матеріал драматичної п’єси “Верховинець” і описує цікаві деталі з життя тогочасного театру [8].

С. Чарнецький в “Нарисі історії українського театру в Галичині” підкреслює важливість музично-драматичних творів в театральних закладах та їхнього розвитку за межами Галичини [11, 246].

У збірнику лекцій “Історія української драматургії та театру” (розділ “Мистецтво театру в Україні ХІХ століття”) О. Біличенко, аналізуючи героїко-патріотичну тематику, відзначає бачення українських письменників до поетики романтизму, що, зі свого боку, пробуджувало жанр романтичної драми [1].

Певну повторюваність сюжетних та образних структур у західноєвропейській та українській драматургії розкриває І. Слоневська в праці “Українська драматургія початку ХХ століття у дискурсі західноєвропейської “нової драми””. Досліджує генетичний зв’язок між модернізмом та західноєвропейською новою драмою [9, 168].

Сучасна дослідниця Л. Мороз у монографії “Драматургія. Історія української літератури ХІХ століття” акцентує той факт, що вистави створювалися за переробками сучасних авторів та були близькими до оригіналу [6, 254].

Отже, дослідження українського музично-драматичного жанру, який своїм корінням сягає давньої музичної традиції, необхідно продовжувати, застосовуючи сучасні наукові методології в області музикології, філології та культурології і сучасного мистецтва.

Мета дослідження полягає у виявленні структурних та емоційно-естетичних особливостей му-

зично-драматичних творів, а саме, “Жовнір-чарівник” Івана Озаркевича, “Козак і охотник” Івана Вітошинського, “Проциха” Юстина Желихівського, “Верховинець” Миколи Устияновича, музику до яких написав Михайло Вербицький.

Виклад основного матеріалу. Українське театральне життя зародилося на культурній ниві Галичини у 1848–1849 рр. Тоді театр називали зрілище, позиралище, ігратище, комедія, опера. Він мав на меті розбудити національну свідомість галицьких русинів. Аматорський колектив знайомив перемишлян із театральною творчістю класика української драматургії Івана Котляревського та галицьких драматургів – Миколи Устияновича, Івана Наумовича, перемишльських класиків драматургії Юстина Желихівського та Івана Вітошинського, музику до п’єс яких написав перемишльський композитор Михайло Вербицький. Початок 60-х рр. ХІХ ст. приніс нове поживлення в культурне життя перемишльських українців. Варто згадати про залу готелю “Під Провидінням”, яка стала осередком перемишльського відділу товариства Руська Бесіда. Викладачі перемишльської гімназії Анатоль Вахнянин та Євген Желихівський організували там перші в Галичині поминки за Тарасом Шевченком [2, 330].

Зала готелю “Під Провидінням” та перемишльська публіка описані місцевим дослідником В. Пилиповичем: “...Стіни в залі “Під Провидінням” були обкладені великими дзеркалами, а над сценою висів національний герб галицьких українців – золотий лев на синьому полі” [8, 12]. Театр львівського товариства “Руська Бесіда”, що гостював у Перемишлі на початку 1865 р., за час від 29 січня до 13 березня представив 20 вистав. Серед них “Наталка Полтавка” Івана Котляревського, “Назар Стодоля” Тараса Шевченка, “Заручини на-помацьки” Івана Наумовича та інші. Перемишльський представник Руської бесіди Василь Ковальський у фінансовому звіті інформував, що на ці вистави було продано квитків на 1436 крісел і 3165 інших місць (місця у залі, де глядачі могли лише стояти). Крім доброго фінансового здобутку, театр мав мистецький успіх [11, 36].

У звіті Василя Ковальського є ще одна цікава деталь, яка пояснює чому галицькі автори, адаптуючи твори східноукраїнських драматургів, змінювали в них не тільки місце дії, але й лексику персонажів. Слух перемишлян вражали слова, що лунали зі сцени: “брешеш”, “потилиця”, “люди виздыхали”; і він радив дирекції театру зрєктися цієї оригінальності. Так само, за словами Василя Ковальського, перемишлян хвилював той факт, що в п’єсах наддніпрянських авторів “огидна горілка” відіграє таку велику роль на нашій сцені [11, 38].

Театр в Перемишлі почав свою діяльність у листопаді 1848 р. як писав у спогадах Юстин Желихівський. Він також подав прізвища авторів, драми яких були поставлені у Перемишлі: Т. Полянський,

М. Полянський, Й. Левицький, І. Вітошинський, Ю. Желехівський. Вони переклали польські та німецькі драми на руську мову. Тут можемо перелічити назви п'єс, поставлених в перемишльському театрі 1848–1849: 1. Іван Озаркевич комедія-опера “Дівка на виданню, або на миловане нема силованя” 14 грудня 1848 року. 2. Іван Озаркевич “Жовнір-чарівник” 14 січня 1849 року. 3. Іван Вітошинський “Козак і охотник” 14 січня 1849 року. 4. Іван Наумович “Гриць Мазниця або Муж Заманений” (режисер Іван Вітошинський) 19 вересня 1849 року. 5. Август фон Коцебу “Старий повожчик Петра III” (текст п'єси не зберігся). Хто був автором переробки цієї драми достовірно невідомо, втім припущення Петра Медведика, що ним міг бути Іван Вітошинський є досить правдоподібним [5, 336]. 6. Юстин Желехівський “Проциха або поплета часом придається” 25 жовтня 1849 року. 7. Микола Устиянович “Верховинці”.

Борис Кудрик та Зеновій Лесько називають ще одну п'єсу невідомого автора “Запропашений котик” музику до якої написав Михайло Вербицький у 1849 р. Її рукопис зберігався у бібліотеці Нестора Нижанківського, проте невідомо чи ця п'єса була виставлена у Перемишлі [13, 45].

Цікавим є також композиторський колектив, що оформляв музичний супровід перемишльських спектаклів. Як згадує у своїх спогадах Юстин Желехівський: “музику для сих творів складала Михайло Вербицький тоді ще канцелярист консисторський, професор гімназії Гофман і Льоренц, директор хору латинського кафедрального костелу, обидва чехи, а також Вікентій Сирсавий, директор хору соборної церкви руської, добрі знавці музики і композитори” [3, 131].

Із вищезгаданих творів донині повністю збереглася тільки музика до п'єси Миколи Устияновича “Верховинці”, яку ми більш детально розглянемо. Рукопис складається з таких частин: “Увертюра” (симфонія № 1), 12 номерів до вистави та антракт до другої дії – “Полонез № 1”. В приватній бібліотеці Нестора Нижанківського, крім згаданої вище п'єси “Запропашений котик” (текст з музикою М. Вербицького), зберігався інший рукопис того ж композитора, а саме “Жовнір-чарівник” Івана Озаркевича. На жаль, бібліотека Нестора Нижанківського була повністю знищена у 1945 р. у Празі [10, 99].

З партитури “Жовніра-чарівника” збережена тільки пісня писаря “Помилюйте, вас прошу”, записана Борисом Кудриком. Окрім того, збереглися ще фрагменти з п'єси “Козак і охотник” (вісім номерів, партитура).

Деякі пісні написані в перемишльський період увійшли до збірника “Guitarre № 16”. Сюди ж входять пісні із п'єси “Козак і охотник”: “Пазя до Івана”, “Нащо мене зачіпаєш”, “Пазя тужаща”, а також із п'єси “Гриць Мазниця” та “Проциха”. Зберігся також хорівий твір “Мир русинам” (“Мир

вам браття”) на слова Івана Гушалевича. На жаль, невідомо, до яких саме драм писали музику інші вищезазначені композитори-чехи Гофман, Льоренц та Вікентій Сирсавий. З наявної інформації випливає, що тільки до однієї із поставлених п'єс “Старий повожчик”, “Петра III” Августа фон Коцебу.

Щодо публіки перемишльського театру, то в основному вона складалася із української інтелігенції, що проживала у місті. Глядачами були державні чиновники, вчителі та священники. Деякі безплатні спектаклі готували спеціально з думкою про пересічних міських та сільських жителів, щоб показати їм, що українська мова, якою вони розмовляють, є самобутня і готова до найвищого розвитку. Відомо також, що палким прихильником театру був перемишльський владики Григорій Яхимович, який підтримував його фінансово [3, 217].

Діяльність перемишльського театру несподівано припинилася наприкінці 1849 р, а на початку 1852 р. була спроба її відновити.

На основі наявних матеріалів, афіші можна вважати, що першим твором, виставленим на сцені перемишльського театру, була п'єса Івана Котляревського “Наталка Полтавка”, презентована тут у літературній переробці Івана Озаркевича під назвою “Дівка на виданню, або: На миловане нема силованя”. Згадана переробка вийшла друком, як сьогодні вже відомо, у Чернівцях (1848) латинкою. Текст та структура перемишльської вистави “Дівка на виданню” була дещо змінена у порівнянні із першодруком Івана Озаркевича. Тут вказано, що п'єса має три частини, а у видозміненій формі Озаркевича так, як в оригіналі Котляревського, є тільки два акти.

Сучасна дослідниця української драматургії ХІХ ст. Л. Мороз відзначила: “театральні вистави створювалися за переробками Івана Озаркевича з творів Івана Котляревського, Степана Писаревського та інші. Переробки були настільки ґрунтовними, що можна вести мову про оригінальну творчість” [6, 357].

Іншим твором Івана Котляревського, адаптованим для потреб галицької театральної сцени, був “Москаль-чарівник”, відомий тут у переробці Івана Озаркевича під назвою “Жовнір-Чарівник”, де він не тільки змінив мовний колорит п'єси, але й включив до її тексту кілька пісень, яких немає в оригіналі Івана Котляревського. Яскравою композицією виділяється пісня писаря “Помилюйте, вас прошу”. Цю пісню Іван Вітошинський (під псевдонімом Айталевиц) також долучив до своєї п'єси “Козак і охотник”, однак дещо видозмінивши її.

Михайло Вербицький, готуючи у 1863 р. свої твори для постановки у львівському театрі товариства “Руська Бесіда”, написав нові музичні редакції п'єс, які ще в кінці 40-х рр. ставилися на сцені перемишльського театру. А саме “Жовнір-чарівник”, “Козак і охотник”, “Проциха”, “Запро-

пашений котик”, що на підставі українських народних мелодій доробив до цих пісень чудові арії, які захоплювали глядачів.

Другим перемишлянином, чий твір показали на сцені готелю “Під Провидінням”, був Юстин Желехівський. Прем’єра його п’єси “Проциха або поплетта часом придасться” відбулася в Перемишлі 25 жовтня 1849 р. Ця п’єса збереглася у двох списках. Переписаний рукою Михайла Вербицького зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Фонд Львівської консерваторії 167, 20/18, п.11, рукопис має 54 сторінки. Зберігся також фрагмент п’єси, написаний латинкою, який є першою редакцією твору та був призначений для перемишльського театру і виконувався тут в 1849 р. До складу перемишльського театру входили люди різної національності, зокрема німкені й французенка, які не знали кирилиці, тому автори п’єс були змушені писати їх латинкою. Мова та місцевий колорит “Процихи” взяті Юстином Желехівським з рідного його села Вишатичі біля Перемишля. Використав він також фольклорні записи із Надсяння, цитуючи у дванадцятій сцені третього акту чотири весільні пісні із Руського весілля Йосипа Лозинського. У другій редакції Юстин Желехівський закінчив п’єсу піснею Юліяна Добриловського “Дай же Боже, добрий час”, що вважалася патріотичною пі подібно як пісня “Мир вам браття” Івана Гушалевиича піднімала національну свідомість.

Ще одним твором, поставленим у перемишльському театрі, була п’єса Івана Наумовича “Триць Мазниця або муж заманений”, що є перекладом п’єси Мольєра Жорж Данден. Це перший україномовний переклад твору французького автора. Монологи Гриця Мазниці й Микитки пересипані влучними народними висловами, що добре передають характер обидвох персонажів. В артистичному плані театр мав етнографічний характер з естетичними уподобаннями.

Єдиним твором, який повністю відповідає канонам романтичної драми, є “Верховинці Бєськідів” Миколи Устияновича. Свій твір автор назвав вільним перекладом тексту Йосифа Коженювського. З переробки Миколи Устияновича за його життя друком були опубліковані тільки дві пісні: “Тей, браття опришки” у 1850 р. в календарі “Перемишлянин” на сторінці 46–47 та “Верховинець” у 1853 р. у віденській газеті Вітчизняний збірник № 34.

Починається п’єса “Верховинець” увертюрою [8, 280–347], написаною в тональності ре мінор, в повільному темпі *andante sostenuto*. Рукопис зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України у фонді Бажанського 27-А (рукопис С. 1–31).

Коротка коломийкова поспівка в темпі *allegretto* в тональності соль мінор у супроводі оркестру, в якому інструментальну мелодію проводить флейта,

а чоловічі голоси тенори та баси в унісон підкреслюють завершальний мотив “вже вам більше не задзвонять дзвони з Коломиї” [8, 348–349].

Пісня Максима “Сердак червоний в чересі кріс” [8, 350–356] в тональності ля мінор в темпі *moderato* та розмірі 6/8 розгортає музичну лінію оберненням тризвуків: тонічний квартсекстакорд, домінанта, кадансовий квартсекстакорд:

“...Сердак червоний в чересі кріс і топор щось світить здали; міцна рука, весела мисль, гуцули так все буяли; як буки вкриє свіжий лист гора же чорна стемніє; най трубить ріг, взмагаєсь свист ожили наші надії...”. Після помірної пісні, оркестр у швидкому темпі *allegro* продовжує та виводить головну мелодичну лінію твору, в якому з’являється IV підвищений ступінь, що вказує на гуцульський лад, характерний для коломийкового жанру.

Пісня Парасі “Ой у поли керничонька” [8, 357–363] написана у тональності мі мінор та у розмірі 2/4 – це хвилеподібна мелодія, що рухається в межах секунди та у перших двох фразах “ой у поли керничонька, видно дно, чомусь мого миленького не видно” підкреслює гармонічний мінор при русі вгору, а при русі вниз оспівує мелодичний мінор. Третя та четверта фраза “ой стояла край керниці цілий день, не виділа миленького аж з тиждень” транспонує у паралельну мажорну тональність (Соль мажор), що спонукає до мелодичного розвитку і стрибком кварта призводить до кульмінації на слова “цілий день”. П’ята і шоста фрази “а я туя керниченьку загачу, чей я мого миленького zobачу” мелодично повторює першу і другу фразу у мінорній тональності, що виконувались на початку твору.

Пісня у виконанні тенора “Ой тудя ся лози хиллять” [8, 364–372] написана у *Tempo di colomyka*, розмірі 2/4 тональності ля мінор. Перша та друга фрази “Ой тудя ся люди лози хиллять, куда їм похило тудя очі визирають, куда серцю мило...” оспівуються коломийковими перегуками, зберігаючи цілісність музичної будови TsD. Цікавим співвідношення є перехід у тональність Мі мажору у третій фразі “стоїть верба над водою колише собою”. Така транспозиція призводить до кульмінаційної четвертої фрази “ой чи тужиш так за мною, як я за тобою”. Продовження п’ятої і шостої фрази “коли ж мене серце любиш, не кажи нікому, бо то люди порозносять як вітер соломую” виконуються у тональності ля мажор. Отже, бачимо неординарне музичне розгортання фраз, що підкреслюють словесну форму: спершу мінорним забарвленням, а далі, переходячи в кульмінаційну мажорну фразу, розвивають її до логічного завершення.

Продовженням солющої партії тенора можна вважати дівочий хор “Десь далеко їх погонять” [8, 373–376] написаний в тональності соль мінор, у розмірі 2/4 та у жвавому темпі *allegretto*, притаманному коломийкам. Доцільно зауважити, що на початку п’єси чоловічий хор виконував лише другу

фразу цього твору: “вже вам більше не задзвонять дзвони Коломиї”, а дівочий хор заспіває дві: “десь далеко їх погонять з гальштуком на шиї, вже їм більше не задзвонять дзвони з Коломиї”.

Пісня Парасі “Ой чи ж то я на світі єдна” [8, 379–384] написана в тональності ля мінор, у розмірі 2/4. Продовжуючи попередній темп *allegretto*, розгортає музичну лінію секундними ходами, завершуючи першу фразу “ой чи ж то я на світі єдна” домінантою, а другу фразу “за що ж бо я така нещасна” тонічним тризвуком. У третій та четвертій фразі “нещаслива ся вродила, нещаслива згину, породилась мене мати в лихую годину” з’являється мелодичний мінор, що у третій фразі представлений висхідним рухом, а у четвертій фразі – низхідним. Кульмінаційним моментом можна вважати перехід в однойменну мажорну тональність ля мажор, що і семантично досягає свого апогею: “чи ти мене моя мати в церков не носила, що ти мені моя мати долі не впростила”.

Пісня Марти “Ах я бідна, ах я нещаслива” [8, 385–392] написана в тональності соль мажор, у розмірі 4/4 та помірному темпі *andantino*. Початок першої фрази у мажорній тональності оспівує переживання матері за сина та тужливо завершує другу фразу “...що тебе мій сине погубила” в тональності ля мінор. Перехідною ланкою у соль мажорну тональність є оплакування матері: “...за все плачу, як не бачу твоєї уроди красной”, в якому домінанта переходить у VI ступінь. Найбільш драматичним епізодом тут виступають переспіви: “проклинаю життя лаю”, що спонукають до завершальної кульмінаційної фрази “горе мні нещасній”, яка в мелодичному звороті підкреслена коротким форшлагом, що співпадає з вербальним вираженням емоції.

Пісня Парасі “Нема ж милого жаль душу стискає” [8, 393–398] написана у стриманому темпі *Andante sostenuto* в тональності ля мінор. Мелодика пісні вже з першої фрази починається стрибком кварта та розвивається у гармонічному і мелодичному мінорі. Друга фраза “серце милого завше поминає” мелодично повторює першу фразу, але закінчується стрибком кварта вгору та продовжує третю фразу “нема милого, нема ж мого друга”, що включає в себе стрибки сексти та септими і переходить у завершальну фразу “ах я нещасна, мучить мене туга”.

Драматичною кульмінаційною частиною п’єси є пісня Максима “Хто хоче на світі вжити” [8, 412–423] написана в тональності соль мінор у темпі *allegretto* (6/8) в якій описаний весь біль та внутрішні переживання головного героя: “...хто хоче на світі вжити, най іде в полку служити там по розкоші вжє, наїстися добре, наїє гірких сліз”.

Знаковим моментом є перехід з мінорної тональності соль мінор у мажорну соль мажор на слова “розкоші вжє” та знову поверненням у мінор. З мінімальним відхиленням у мелодиці про-

довження пісні розгортає зміст твору. А саме, описує важкі реалії служби: “коли вояка вербують, золоті гори обцяють, потім лиш ленік дають, за ню сили відберуть і життя”. Тужливе звучання флейти, що супроводжує спів, емоційно передає стан героя та готує кульмінаційну частину твору, що вказує на глибокий розпач та розчарування: “нужденка стане го їсти, родичі не мають вісти рятувати нікому, жаловатись на біду в нещастно”.

Найбільш музично-розлогою частиною, яка передає увесь спектр різних почуттів між Антоном і Параскою є дует Антона і Парасі “Ой як тужить серце моє за тобою” [8 434–444] написана в повільному темпі *adagio*, (2/4), тональності соль мінор. Мелодичні лінії мінорної тональності обрамлені мелізматикою, а поодинокі стрибки кварта та сексти виражають почуття героя: “...ой як тужить серце моє за тобою мила, як згадаю, що тя любив і ти мя любила; вночі не сплю, а вдень плачу все думка о тобі, прийде з того милованя загинути в гробі”. Продовженням дуету є відповідь Парасі написана у мажорній однойменній тональності соль мажор: “...жарко любила-м милого, мушу перестати; маю тепер за вірного невдячника мати; плачуть очі, серце тужить, як стане сватати, кого я вірно любила тяжко перестати”. Можемо зауважити на початку фрази відтінок лідійського ладу на слова “любила-м”, що далі переходить у натуральний мажор.

Пісня опришка “Гей, браття опришки” [8, 445–451] написана в тональності мі мінор, у темпі *allegretto* та розмірі 2/4. Хвилеподібна мелодія розвивається у межах сексти та має низхідні та висхідні стрибки: “гей, браття опришки налейте горілки, до ватри підкиньте ще дров”. У третій фразі “настрійте ми горло звучанням сопліки” кульмінаційним моментом є висхідний стрибок кварта. Завершується пісня опришка четвертою фразою “а я вам співати готов” низхідним мелодичним рухом та стрибком кварта і квінти. Супровід флейти переливається гармонічним мінором вгору та мелодичним мінором вниз.

Висновки. У статті показано, що у музично-драматичних творах “Жовнір-чарівник” Івана Озаркевича, “Козак і охотник” Івана Вітошинського, “Проциха” Юстина Желихівського, “Верховинець” Миколи Устияновича, музику до яких написав Михайло Вербицький, простежуються окремі структури, які пов’язані з певними естетично-емоційними особливостями, що відображаються у семантиці та мелодиці. У цих творах виявлено наявність гуцульського ладу, який в особливий спосіб проявляється у пісні Максима “Сердак червоний в чересі кріс” з драми “Верховинець” підвищеним четвертим ступенем. У пісні Парасі початкові проведення втілюють гармонічний мінор при русі вгору, а низхідний рух оспівує мелодичний мінор. Солююча партія тенора “Ой тудя ся лози хиялять” оспівується коломиївковими перегуками, що підкреслюють емоційно-вербальне значення

ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МУЗИЧНОЇ ДРАМАТУРГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ПЕРЕМИШЛІ ХІХ СТОЛІТТЯ

спочатку мінорним забарвленням, а далі розвиваються секундовим ходами до мажорної кульмінації. Виявлено емоційно-семантичний момент у пісні Парасі “Ой чи ж то я на світі єдна” переходом з мінорної до однойменної мажорної тональності на слова “чи ти мене моя мати в церков не водила..., що долі не впросила...”. Виділено нововведення в сучасній п’єсі “Жовнір чарівник” у пісні Таці про жіночність та розкутість, яку також включив у свій репертуар Іван Вітошинський у драмі “Козак і охотник” та дещо видозмінив, а саме, описав красу Пазі. Підкреслено найбільш драматичну частину п’єси “Верховинець” пісню Марти “Ах я бідна, ах я нещаслива”, де переспіви обрамлені мелізматиною, глибинно проявляють емоцію, яка, і собі, збігається зі словесним вираженням цієї емоційної напруги. Зазначено, що звучання флейти, яке супроводжує пісню Максима “Хто хоче на світі вжити” своїм тужливим виконанням виражає стан героя у його переживаннях. А дует Антона і Парасі передає весь спектр почуттів, що найбільш яскраво вказує на емоційно-естетичні погляди тогочасного життя. Акцентовано на окремі арії у п’єсах, які були дороблені Михайлом Вербицьким на базі українських народних пісень. На основі дослідження вищевказаних музично-драматичних творів зроблено висновок, що метод аналізу музично-семантичних форм є перспективним засобом до осмислення виховної та психологічної функції музичної драматургії українського театру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біличенко О. Історія української драматургії та театру. Слов’янськ. 2015. 84 с.
2. Грицак С. Вибрані українознавчі праці. Перемишль. 2002. 544 с.
3. Желехівський Ю. Автобіографія. *Вісник Народного Дома*. 1910. Ч. 8. С. 131.
4. Лиско З. Піонери музичного мистецтва в Галичині. Львів – Нью-Йорк. 1994. 93 с.
5. Медведик П. Вітошинський Іван Айталович. *Українська літературна енциклопедія*. Київ. 1988. Т. 1: А-Г. 336 с.
6. Мороз Л. Драматургія. Історія української літератури ХІХ століття : у трьох книгах. Київ. 1996. Книга друга : 40–60 роки ХІХ століття. 368 с.
7. Пилипович В. Лірвак з-над Сяну. Перемиські друки середини ХІХ ст. Перемишль. 2001. 451 с.
8. Пилипович В. Готель під Провидінням. Репертуар українського театру в Перемишлі 1848–1849 рр. Перемишль. 2004. 530 с.
10. Соневицький І. Композиторська спадщина Нестора Нижанківського. *Богослов’я*. 1972. Т. 36. 99 с.
11. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині. Львів. 1934. 368 с.
12. Bartkowskij B., Dawka S., Zół A. Współczesna Polska religijna kultura muzyczna jako przedmiot badań muzykologii.

kologii. *Materiale sympozjum zorganizowanego przez Instytut Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 16–17 lutego 1989 r.* Lublin. 1992. 128 с.

13. Kudryk B. Dziej ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829–1873. Przemysł. 2001. 126 с.

REFERENCES

1. Bilichenko, O. (2015). *Istoriya ukrayinskoyi dramaturhii ta teatru* [History of Ukrainian drama and theater]. Slavyansk, 84 p. [in Ukrainian].
2. Hrytsak, E. 2002. *Vybrani ukrayinoznavchi pratsi* [Selected works of Ukrainian studies]. Przemysł. 544 p. [in Ukrainian].
3. Zhelezhivskiy, Yu. (1910). *Avtobiografiya* [Autobiography]. *Bulletin of the People's House*. No. 8. 131 p. [in Ukrainian].
4. Lysko, Z. (1994). *Pionery muzychnoho mystetstva v Halychyni* [Pioneers of musical art in Galicia]. Lviv-New York, 93 p. [in Ukrainian].
5. Medvedyk, P. (1988). *Vitoshynskiy Ivan Aytalovych* [Vitoshynskiy Ivan Aitalovych]. *Ukrainian literary encyclopedia*. Kyiv. Vol. 1: A-G, 336 p. [in Ukrainian].
6. Moroz, L. (1996). *Dramaturhiya. Istoriya ukrayinskoyi literatury XIX stolittya. U trokh knyhakh. Knyha druha: 40-60roky XIX stolittya* [Dramaturgy. History of Ukrainian literature of the 19th century. In three books. Book two: 40-60 years of the XIX century]. Kyiv, 368 p. [in Ukrainian].
7. Pylypovych, V. (2001). *Lirvak z-nad Syanu. Peremyski druky seredyny XIX st.* [Lirvak z-nad Syan. Przemysł prints of the middle of the 19th century]. Przemysł, 451 p. [in Ukrainian].
8. Pylypovych, V. (2004). *Hotel pid Provydinnyam. Repertuar ukrayinskoho teatru v Peremysli 1848–1849rr.* [Hotel near Providence. Repertoire of the Ukrainian theater in Przemysł 1848–1849]. Przemysł, 530 p. [in Ukrainian].
9. Slonevska, I. (2016). *Ukrayinska dramaturhiya pochatku XX st. u dyskursi zakhidnoyevropeyskoyi novoyi dramy* [Ukrainian dramaturgy of the beginning of XX century]. *In the discourse of the Western European new drama. Philological discourse. Collection of sciences*. Issue 3. pp. 167–176. [in Ukrainian].
10. Sonevytskyi, I. (1972). *Kompozytorska spadshchyna Nestora Nyzhankivskoho* [Composer heritage of Nestor Nyzhankivskiy]. *Theology*. Vol. 36. p. 99. [in Ukrainian].
11. Chametsky, S. (1934). *Narys istoriyi ukrayinskoho teatru v Halychyni* [Essay on the history of Ukrainian theater in Galicia]. Lviv, 368 p. [in Ukrainian].
12. Bartkowskij, B., Dawka, S., Zół, A. (1992). *Współczesna Polska religijna kultura muzyczna jako przedmiot badań muzykologii* [Contemporary Polish religious musical culture as a subject of musicological research]. *Materiale sympozjum zorganizowanego przez Instytut Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 16–17 lutego 1989 r.* – Proceedings of the symposium organized by the Institute of Musicology of the Catholic University of Lublin, February 16–17, 1989. Lublin, 128 p. [in Polish].
13. Kudryk, B. (2001). *Dziej ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829–1873* [History of Ukrainian music in Galicia 1829–1873]. Przemysł, 45 p. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 30.08.2024

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8–12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисуноками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

До рукопису додаються:

- УДК;
 - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800–2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
 - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
 - рисунки, таблиці з підрисунковими підписами;
 - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3–5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (References).
 - відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони).
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Молодь і ринок

Youth & market

№ 10 (230) жовтень 2024

No. 10 (230) October 2024

Головний редактор

Микола Галів

Відповідальний редактор

Наталія Примаченко

Літературне редагування

Ірина Невмержицька

Макетування та верстка

Ірина Негура

Підписано до друку 05.11.2024 р. Ум. друк. арк. 22,125.

Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8.

Гарнітура Times New Roman.

Віддруковано у друкарні “Посвіт”

82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Мазепи, 7